

КНИГАРНЯ

ПІСЬМЕННИКА

Марья Роўда

**Клінічны выпадак,
альбо Дарэмныя ўцёкі**

КНИГАРНЯ ПІСЬМЕННІКА

КНИГАРНЯ ПІСЬМЕННІКА

ВЫПУСК 71

Марыя Роўда

**Клінічны выпадак,
альбо Дарэмныя ўцёкі**

Аповесці, апавяданні

Мінск, «Кнігазбор», 2015

УДК 821.161.3-3
ББК 84(4Бєи)
Р58

*Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
«Кнігарня пісьменніка». Выпуск 71.
Заснаваная ў 2009 годзе.*

Роўда, М.
Р58 Клінічны выпадак, альбо Дарэмныя ўцёкі : аповесці, апавяданні / Марыя Роўда. – Мінск : Кнігазбор, 2015. – 312 с. – (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка» ; вып. 71).

ISBN 978-985-7144-09-9.

Кніга Марыі Роўды ўяўляе сабой зборнік апавяданняў і аповесцяў, напісаных на мяжы дваццатага і дваццаць першага стагоддзяў. Героі твораў – гэта моладзь дзевяностых, якая шукае сябе, сапраўднае каханне і свае карані на разломе часу, калі здаецца, што паўстае цалкам новая Беларусь. Ці знаходзяць героі ў сярэднім веку тое, што шукалі ў маладосці, якую яны стварылі будучыню, з самаіроніяй, сумам і любоўю распавядаецца аўтарам у творах новага тысячагоддзя.

УДК 821.161.3-3
ББК 84(4Бєи)

ISBN 978-985-7144-09-9

© Роўда М., 2015
© ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў», 2015
© Афармленне. ПУП «Кнігазбор», 2015

АПОВЕСЦІ

«1896»

Бледнатварая й рудая – каму ты гэтка трэба? Толькі й застаецца табе цяпер, што сядзець у гэтым старым парку, які й не парк ўжо даўно, а спаракнелая батанічная шыза, якую маленькая пляменніца твая называе балотам. Прыстойныя людзі ў гэты парк ні нагой: таямнічая старасвеччына, крымінальныя падлеткі, памятка забітай маньякам жанчыне. Сюды калі й ходзіць хто, дык гэта беспрытульныя закаханыя альбо мастакі й маргінальныя паэты. Адныя – каб самаахварна суполіцца на схіле зарослага кустамі й дрэвам і стромкага берага, а другія – каб натхніцца маляўнічымі руінамі. Дзіва, як гэтыя руіны яшчэ тут захаваліся – у самым эпіцэнтры вірлівага ўскрайку горада, у атачэнні навамодных шматпавярховікаў, розных па сваім выглядзе й напоўненасці чалавекамі, але безаблічных і чужых. Хаця што я гэтак разышлася? Сама я тут таксама чужая, хаця й купляю адсырэлы хлеб у мясцовай краме, смятану ў пакетах ці баначках, піва, масла, сыр і тлушч. Гэта нешматлікія адгалоскі нармалёвага жыцця мікраараённых цывілізацыяў – цукеркі я не спажываю, а астатнія прадукты прызначаныя, здаецца, для турыстаў і альпіністаў. Тушонка, кансервы, згушчонка – асартымент чорнага рынку ваенных часоў. Турыстаў і альпіністаў сярод мясцовых няма: я б іх адразу вылічыла. Так што, магчыма, у гэтай мясцовасці вайна. І вылічваюць мяне – гэта дакладна.

Я бачу, як на мяне касавурацца жанкі, як пакрыўджана-агрэсіўна зыркаюць мужчыны. Ні з аднымі, ні з другімі я на кантакт не іду, таму першыя падазраюць мяне ў тайных зносінах з апошнімі, а гэтыя не могуць уцяміць, чаму мяне не прываблівае іхняя гераічна-прапітая мужчынскасць. Карацей, я тая самая «чужаніца», якая «жыве побач», той самы «каралёк». Відаць, асоба мая старанна абгаворваецца ў хатах, бо дзеці так-

сама трымаюцца ад мяне далей. Да таго ж я абрываю іхнюю алычу й яшчэ нейкія дзівосныя, відаць, эксперыментальныя ягады, што растуць тут на кожным рагу – ля хат і ў парку. Я не ведаю, што тут каму належыць і ці належыць увогуле. А паколькі галоўнага гаспадара, пана Любанскага, ужо даўна няма на свеце, я з бессаромнай непасрэднасцю пад'ядаю мясцовыя дзівосы.

На людскі недавер я не крыўдую, бо (цешу сябе гуманістычным спадзевам) разумею. Жыве іх тут няшмат – усе яшчэ з даўніх часоў, і шмат у каго бабкі ды дзедкі, калі верыць часопісным артыкулам, рабілі ў пана. Некаторых людзей я пазнаю менавіта па фатаграфіях у часопісах. Нават па фатаграфіях іхніх продкаў. Мне падабаецца гадаць, чыя гэта бабця працавала пакаёўкай у пані Любанскай, чый дзед басаногім падшыванцам насіў цыдулкі на ўскраек парку, дзе яго чакаў самавіты вершнік з уладнай паставай і сумнымі вачыма. Я мяркую, і, магчыма, нават правільна вызначаю. Але нішто ўжо ў гэтых занябаных людзях не нагадвае пра старыя чароўныя часы. І нездарма, відаць, ацывілізаваныя насельнікі мікрараёнаў клічуць мясцовых абарыгенамі.

Абарыгены ж таксама бачаць сябе ў марах ацывілізаванымі й справядліва лічаць, што маюць поўнае права скарыстаць з дасягненняў прагрэсу. Таму амаль усе яны будуюцца ў былым чыстым полі. На гэтым полі я калісьці шасцікласніцай палала на школьнай практыцы буракі, і настаўніца-наглядчыца сказала, што раблю я, як для сябе. Тады я яшчэ не ведала, як можна інакш, а таму стараннасцю й сумленнасцю сваёй, відаць, узгадала сабе нечуваную ўдачу. Цяпер на гэтым полі будуецца дом, дзе, верагодна, на тых самых градах паўстане мая трохпакаёвая кватэра.

Любы абарыген, калі б нехта палічыў неабходным запытаць яго, сказаў бы, што ўважае за шчасце з'ехаць з гэтых руінаў XIX стагоддзя й перасяліцца ў сучасны дом. Што ім з таго, што гэтыя гістарычныя будынкі могуць знесці, каб добраўпарадкаваць парк, адчыніць у панскай сядзібе рэстарцыю, насыпаць дарожак, каб ужо ацывілізаваныя абарыгены маглі горда прагуляцца з вазком па прыбраным парку, а ўвечары

зайсціся з сябрамі, як нармальныя пацаны, у бар. Што ім з таго, што нейкіх там рамантыкаў з добраўпарадкаваных мікрараёнаў ахапіла туга праз тое, што згубіць стары парк сваё «мона но аварэ», і не будзе дзе тым рамантыкам ствараць свае праўдзівыя мастацкія шэдэўры й ачароўваць даверлівых блізарукіх жанчын.

Я разумею. І рамантыкаў, і абарыгенаў. Але мне шкада. Нават не столькі парку, колькі аднаго цаглянага трохпавярховага будынку – вінакурні, пабудаванай у 1896 годзе. Якраз тады, калі закрычала ўпершыню маленькае блакітнавокае стварэнне, на якое, ужо невядома як – з радасцю ці журбою – глядзела далёкая Ганна Грышкевіч. Якраз гэтым годам нарадзілася мая прабабка, каб пражыць 86 гадоў, перажыць смерць шасцярых з сваіх семярых дзяцей і некалькі разоў памянць імя: Марыя, Марыля, Маруся, Марыя Іванаўна Хіхіч. За рознымі панамі, войскамі й эміграцыямі. Для розных вуснаў, зубоў, языкоў, вушэй і вачэй. Каб пасоўкаць мяне й перадаць мне сваё імя. Разам з лепшай доляй. І цяпер я, бледнатварая й рудая, жыву гэтай лепшай доляй і мяняю імя ў залежнасці ад краіны свету й працадаўцы: Маша, Марыя, Маруся, Мэры, Маня, Марыя Іванаўна Хіхіч. Сама сабе пані, ваярка й, казаў бы той Саша Сакалоў, «унутраная эмігрантка».

Вось таму я й жыву зараз у гэтым цагляным трохпавярховіку, равесніку Львоўскага опернага тэатра. Жыву, таму што спадзяюся, што калі я буду жыць у ім, то з ім нічога не здарыцца. Не знясуць, не закінуць, не падпаляць. Жыву ягоным жыццём, каб быць анёлам-ахоўнікам, каб выратаваць – яго, а таксама сваю лепшую долю. Бясспрэчна, чалавек разумны, той самы гома сапіенс, сказаў бы, што, каб выратаваць будынак, трэба хадзіць па інстанцыях, пісаць даследчыя й публіцыстычныя артыкулы, збіраць подпісы й ладзіць пікеты. Але вядома, што жанчыны эвалюцыянавалі інакш і таму ратуюць усё ў гэтым жыцці любоўю й каханнем, асабліва калі на людскі цвярозы розум спадзявацца не выпадае. Каханне – гэта, выходзіць, крайняя мера. А мая прысутнасць тут, на трэцім паверсе вінакурні, – гэта яшчэ й крайняя мера крайняй меры. Карацей, не зусім падзеленага кахання.

І ўбілася я сюды, у гэты прасмердлы часам пакойчык з зашмальцаванымі блакітнымі шпалерамі, сталом з парэзанай цыраткай і кампутарам на ім, з чатырма зэдлікамі й правіслым ложкам, адно каб не быць западозранай у схільнасці да ўмоўнасцяў і размеранага мікрараённага побыту. У якасці альтэрнатываў выступалі яшчэ закінутая водананорная вежа ў вёсцы праз дарогу й універмаг «Беларусь». У вежы мелася высокае вакно й заржавелыя жалезныя дзверы, і яна выдатна пасавала для жытла адзінокай маладой жанчыны з творчымі памкненнямі й даўгой касой. А ва ўнівермагу «Беларусь» можна б было аб'яўляць гасцям па гучнай сувязі, што на другім паверсе яны знойдуць цудадзейны бар, а таксама вазіць каву ў ложак на эскалатары. Але ні там, ні тут нічога не выйшла. У вежы не знайшлося пэўных гаспадароў, а ўнівермаг маё гуманістычнае «сапіенс» палічыла за лепшае пакінуць людзям. Такім чынам, чысціня, сапраўднасць, жыццяздольнасць, эксперыментальная селекцыйнасць творчага зерня ўва мне занеслі мяне на гістарычныя плантацыі менскай Лошыцы. І цяпер кожную ноч я ратуюся ад страху й адзіноты гукам вадаспаду забруджанай вады, якая па старой генетычнай памяці (бо зараз вадой можа быць названая з вялікай нацяжкай) перацякае праз шлюз. Нараніцу, паточаная, бы шашалем, слязьмі, страхам і бяссонніцай, я, удзячная Богу за некалькі гадзінаў сну й жывое-здоравае абуджэнне, стаю ля вакна. Аглядаю вершальны дрэваў, правяраю зоркасць вока на паўразбуранай альтанцы, карчме й сядзібе, п'ю каву й назіраю, як нейкі мясцовы энтузіяст з целама спецназаўца ў адстаўцы спускаецца з моста па прыстаўленай да яго драбіне ў ваду, плёскаецца ў ёй і нават не пакрываецца ніякім чырвоным сыпам. (Я падазраю, што тут не ва ўсіх ёсць водаправод.)

Затое ля сядзібы яшчэ колькі месяцаў таму ляжаў у зямлі скарб нейкага вельмі маладога й ранняга стагоддзя й апаленае палена, якое спаракнела ў пыл, як толькі яго дасталі – праводзілі цеплатрасу. (Яшчэ адно ўскоснае ўказанне на рэстарцыю: для абарыгенаў бы не сталі гэтак старацца). Падчас гэтых гістарычна-будаўнічых раскопак мы яшчэ былі разам. Разам пераскоквалі праз траншэі, уцякалі з эцюднікамі па

снежных гурбах ад спущчаных сабак, разам наткнуліся на партызанаў, якія вялі немца на допыт. Тады тут здымалі кіно, а мы раным-рана, звыклымі для паклоннікаў парку сцежкамі, нечакана для сябе выпаўзлі проста насустрач гэтым узброеным людзям. І паколькі парк быў заўсёды казкай, легендай, зачараванай краінай кахання – настолькі нерэальна сапраўднага, што дыхала даўніной, я ані здзівілася, калі пабачыла там партызанаў. Затое здзівілася, калі 8 траўня ў рамантычным парку XVI стагоддзя забэмкаў аркестр і каля нашай любімай лаўкі мы напароліся на шнуры, кабелі, прамовы, сівых бабулек з медалямі, якія сядзелі на прынесеных для іх крэслах, хіталі галовамі, хапаліся за сэрца й з'язджалі са свята на «хуткай дапамозе». І гэта быў дзень развітання з мінулым – і для іх, і для нас. Цяжкі й упарты дзень, які настойліва хацеў атрымаць сваю даніну й цягнуў да сябе, прэч ад нас, прэч ад мяне нашую закаханую рэчаіснасць, нашую існасць, наш давер.

Гэтым днём мы яшчэ здолелі застацца разам, паверыць у натуральнасць, нязмушанасць нашага суіснавання. Але потым нагнала ветрам іншыя дні, і яны нізкімі абыякавымі хмарамі знеслі цябе ў неакрэсленым кірунку. І хаця я заўжды магла б адшукаць цябе ў гэтым горадзе, нават высачыць цябе, я ўсё роўна не змагла б цябе знайсці. Бо ты знік у нетрах невядомай мне, неагучанай крыўды, злоснага сумнення, падазрэння ў тым, чаго не было. І паколькі я не ведала й не ў стане была здагадацца, што нас разлучыла, я вырашыла шукаць адказу ў снах. Я рана клалася спаць і позна ўставала. Я глядзела свае сны гэтак, як людзі глядзяць на дошку на лекцыі геніяльнага прафесара, каб пабачыць тое, чаго няма ў падручніку, але што трапна й яскрава раскрыве таямніцу мудрагелістай навукі.

Спачатку, некалькі тыдняў, мне снілася, што ты крочыш побач са мной. Але я бачыла толькі твае чаравікі – нічога болей. Нарэшце, пасля адной выпадковай сустрэчы ў кіно на «Небе над Берлінам» і рытуальнага замірэння ў кавярні, мне прысніўся твой твар. Ты глядзеў на мяне й маўчаў. Але ты не кахаў мяне. Ты чакаў. Ты чакаў майго разумення, маёй здагадкі. Але я не здагадвалася, ніяк не здагадвалася, чаго ты хочаш, хаця й спадзявалася, што змагу зразумець цябе, калі ты сам

паспрабуеш мне растлумачыць. Пасля гэтага ты прыходзіў да мяне кожную ноч, але ўсё роўна моўчкі. Затое ты быў побач, і калі мне хацелася пабачыць цябе пасярод якога-небудзь сну, я аглядалася й бачыла цябе. І ты кахаў мяне. Тады ты мяне кахаў. І яшчэ ў двух снах. У тым, дзе мы сядзелі ў Лошыцы на лаўцы, ты трымаў маю руку на сваім сэрцы й гладзіў мяне далоняй па твары. І ўсміхаўся. І гэта было больш, чым каханне, – гэта былі мы. Нарэшце разам, нарэшце без страху, нарэшце самі сабой. І ў апошнім сне, дзе ты зноў прамаўчаў. Дзе гаварыла толькі мая прабабка Марыля й апавядала мне мой лёс. Але я не чула словаў, а толькі бачыла вобразы, з якіх запамніла святло й адчуванне шчасця. І калі лёс скончыўся, мы пайшлі з табой, узяўшыся за рукі, – ты моўчкі, а я з усмешкай сучашэння й каровай на вяроўцы за спінай.

А калі сны пра цябе перасталі мне давацца, калі я перагаварыла па тэлефоне з усёй тваёй раднёй, бо цябе ніколі не было дома, калі паглядзела ў кіно шэсць фільмаў і не сустрэла цябе, я зразумела, што з гэтага моманту пайшоў чысты аркуш часу й жыцця. Прабел, пустыя міліметры ў тэксе нашага лёсу. Міліметры бясконцыя й няўмольныя, бо яны не хацелі запаўняцца. І я пачала шукаць адказу ў мінулым. У тваіх даўніх словах, паводзінах, марах. Я зграбла ў кучу ўсё тое, што здавалася мне трызненнем, калі мы былі разам: што я прапаную табе ўмоўнасці, што я нічога не напісала, што нейкая там Надзя табе раднейшая за мяне, і што жыццё пакажа. Вось гэта было адкрыццё! І я пачала перапісваць гэтую лухту нанова, каб выправіць свой чысты й светлы гештальт, несправядліва заплямлены ў тваёй свядомасці.

Я зняла жылло ў трохпавярховым доме з каваным надпісам «1896» пад дахам. Сярод сабак, катой, абарыгенаў, легендаў і аварыйных станаў. Я пісала дзёрзка й шчыра – гэтак, як для сябе, ведаючы загадзя, што праз колькі гадоў гэтага не буду разумець нават я сама. Я хацела выдрапаць Надзіны вочы, выкруціць ёй, як ляльцы, рукі й ногі, павыдзіраць валасы – абавязкова з валасянымі цыбулінамі, навесці на яе псоту, сурочыць на тры пакаленні наперад. Але я, маладушнае, су-

пярэчлівае стварэнне, прабачыла яе й пакарала яе тым, што кінула пра яе думаць. Паглядзім, што ёй цяпер пакажа жыццё!

А пакуль што жыццё паказвала мне. Ды й як магло быць інакш, калі адзіным прымальным доказам кахання, прымальным для цябе, мог быць, як на мой розум, толькі экстрэмізм. А як яшчэ назваць тую справу, калі я мусіла ўсе свае абстрактныя погляды й перакананні, прыдбаныя ў гадзіны чытання й разважанняў, у гады вандровак па палітычна-карэктных краінах, пусціць ва ўжытак? Выцягнуць іх тутака, у роднай краіне Беларусі, проста пасярод Лошыцы – не тое што ў супрацьлеглым баку ад істэблішменту, а ўвогуле па-за рамкамі яго. Прымусяць іх рэалізоўвацца, працаваць, рабіцца ўмоўнымі рэфлексамі – гэтак, каб нават старыя сябры паверылі ў трываласць маіх рэакцыяў, а ты не сумняваўся ў маіх не-звычайнасці й ня-ўмоўнасці. Перабольшыць іх настолькі, каб яны зрабіліся знакам, безумоўным для барацьбітоў з умоўнасцямі. Жыць творчасцю, але абавязкова ў экстрэмальных умовах, сярод няшчасных і знядоленых. Кахаць, але прынцыпова заставацца адной, каб не быць падобнай да ўсіх астатніх і не паразітаваць на мужыку. Зарабляць высокаінтэлектуальнай працай – пляваць, што жабрацкія грошы. Змагацца за вагу ў грамадстве, але не прадавацца наменклатуршчыкам і не мець справы з кар’ерыстамі. Ездзіць на ровары й кожны дзень рызыкаваць гэтым сваім творчым, сумленным, высокаінтэлектуальным жыццём, бо кіроўцы гатовыя забіць цябе. Дзіва што: яны з апошняй моцы выпінаюцца, каб «адпавядаць», трацяць інтэлектуальныя й фізічныя сілы, здароўе, грошы на няхай знешнія, але атрыбуты прыстойнага жыцця. А тутака нейкая дзеўка ўпарта торкаецца пад колы на сваім альгэрнатыўным ровары. Не можаш пайсці замуж за мужыка з машынай – сядзі ў хаце альбо ездзі на аўтобусе № 3, а не гайсай на прадукце вытворчасці Мінскага матацыклетага й веласіпеднага завода, няхай і з поўным наборам катафотаў! Знайшлася экалагія, феміністка – дарма, што вас за алтар не пускаюць! Так, я – за экалогію, я – за экалогію, я – за экалогію. Гэта праўда, і гэта не самы дрэнны вобраз мяне. Не хапала яшчэ, каб яны здагадаліся, што я не змагла зайсці замуж не тое што

за мужыка з машынай, а нават за небагатага мастака, і што ў першую чаргу я ўсё ж – за каханне.

Каханне заўжды здавалася мне фундаментам, сутнасцю чалавечага існавання. Каханне было мэтай і сродкам жыцця, галоўнай *безумоўнасцю* свету. І ўсё ў маім жыцці было падпарадкавана пошуку, чаканню, прадчуванню сапраўднага кахання. Сумнення быць не маглі. Рана ці позна сутнасць павінна была атрымаць сваю знешнюю праяву. І каб сустрэць гэтае рана ці позна ў поўнай зброі, трэба было ўпарадкаваць сваё жыццё так, каб ніякія *ўмоўнасці* не маглі зрабіцца перашкодай майму кахання. Ніякія грошы, ніякія квадратныя метры, ніякія хваробы, ніякая саманерэалізаванасць, ніякія праблемы ў адносінах, ніякая смерць. Менавіта таму ў далёкія 16 гадоў я вырашыла атрымаць прыбытковую адукацыю, займець уласную жыллёвую плошчу, рэгулярна займацца фізкультурай, рэалізоўваць таленты, вывучыць псіхалогію й жыць доўга. На гэты момант асабліва злабадзённым быў выбар прафесіі, і, паступіўшы ў адну вельмі гуманітарную ўстанову без іспытаў, я ўсё ж змяніла арыенцір на больш прагматычную адукацыю, каб вандраваць па свеце й, галоўнае, мець выбар у каханні. Дакладней, мець магчымасць паміж карысцю й каханнем выбраць апошняе. За час вучобы я сапсавала сабе здароўе так, што яго давялося потым адбудоўваць рэгулярнай фізкультурай і рацыянальным харчаваннем. Я хаатычна рэалізоўвала свае таленты, так што час ад часу мусіла пытацца ў сябе, ці не загубіла я іх. За наступныя пасля шаснаццаці дзесяць гадоў я гэтак ублыталася ў адносіны з людзьмі, што не мела іншага выбару, акрамя як вучыць псіхалогію, а таксама ўсе ажыццявімыя й неажыццявімыя метады псіхатэрапіі. Я ледзь не памерла ад страшэннага расчаравання ў патэнцыйных аб'ектах кахання, якія, дзякаваць навамодным паведам псіхалагічнага пазітывізму, а таксама міралюбінасці характару, удалося прабачыць і палюбіць. І самае галоўнае – я ўсё ж атрымала прыбытковую адукацыю, якую проста не захацела скарыстаць. Мая адукацыя атрымалася вельмі гуманістычнай, алыгрудыстычнай і няўхільна цягнула мяне ў бездань навукі й дабрачыннасці ў выглядзе

выкладання. Але адукацыя ўсё ж давала мне магчымасць вандраваць і мець выбар на карысць кахання.

Каб аб'яднаць усе мэты ў адну, я, павандраваўшы па свеце, павыкладаўшы ва ўніверсітэце й паўдзельнічаўшы ў напісанні падручніка, вырашыла кінуць дзіцячыя гульні й зарабіць вялікія грошы. Заробкі гэтыя сталіся лёгкімі, працадаўцы-гаспадары проста прасіліся ў падручнік па культуралагічных асаблівасцях сялянскага класу братняга нямецкага народа, кармілі добра й нават вадзілі ў тэатр. Жыццё на экалагічна чыстай нямецкай прыродзе, праца крампчыцы ў летняй будцы-кавярні пад адкрытым небам, прыклад самастойных дагледжаных немак, нямецкая філасофія й літаратура, чытанья ў адсутнасць наведвальнікаў, прывялі мяне да высновы, што ўсё складзецца, як і запланавана. І калі я, дагледжаная й самастойная, вярнулася на патрыманым аўтамабілі на радзіму Беларусь, ушчамілася ў ЖБК, зрабіла неабходныя ўклады й пачала сабе вольна-прывольна займацца навукай, у паветры, як ужо можна было здагадацца, запахла каханнем. Канечне ж, небагатым мастаком. Разумным, таленавітым, шчодрым і смелым да дабыні. Знаўцам гісторыі, літаратуры й мастацтва. Чалавечным і жарсным. Мужчынам якраз для мяне.

...Аднойчы зімовым вечарам, калі Гільдэнстэрн і Разэнкранц ужо памерлі, а Арланда яшчэ не паспела заваражыць гледачоў празрыстасцю сваёй скуру, я зайшла ў тралейбус, і мне падалося, што нехта паклікаў мяне. Я павярнулася на голас, не заўважыла нікога знаёмага, але раптам убачыла Яго. «ЁН!», «ЁН!», «ЁН!» – запульсавала ў галаве чырвоная лямпачка з надпісам «Архетып каханага», а па-простаму кажучы, «Казачны прынец». Я падышла й удавана спакойна спынілася побач, а потым пачала ціпком паглядаць на ягонае адлюстраванне ў акне. Гэтак, як і ён на маё. І больш за ўсё мне тады хацелася, каб мы ехалі разам усё жыццё, каб засталіся побач на векі вечныя, каб маглі папроста называць адно аднаго па імені й смяяцца з адно толькі нам зразумелых рэчаў. А потым мы выйшлі з тралейбуса праз розныя дзверы, але на адным прыпынку й абодва пакіраваліся ў адзін бок. На дварэ быў снег, слізка, і на сцэжцы не было як размінуцца, а крочылі мы

амаль аднолькава хутка. Тады ён, зайшоўшы крыху наперад, сказаў, што нам не застаецца нічога іншага, акрамя як пазнаёміцца й ісці разам. Мы пазнаёміліся, і высветлілася, што мы абодва любім адную і тую ж музыку, тыя ж кнігі, едзем з аднаго й таго ж кінапаказу і да таго ж жывем праз дарогу. Вядома, гэтак быць не магло, але гэта сталася. Бо гэтак мусіла быць. Натуральна, здаецца, зусім натуральна з пункту гледжання жыцця, калі глядзець на яго зверху, што два чалавекі, якія гэтак пасуюць адно аднаму, павінны сустрэцца й быць разам. Натуральна, але выдавала гэта на цуд. І цяпер я разумею, што гэта й было цудам. Да таго ж аднойчы я ўзгадала, што ўжо даўно ведаю яго.

Неяк на Новы год, калі мне было пяць ці шэсць гадоў, мае бацькі й сястра глядзелі «Блакiтны агеньчык», а я, задаволеная здаровай камплектнасцю свайго жыцця, залезла ў секцыю. Ляжала сабе ў адчыненай нішы з падушкамі, слухала музыку й раптам адчула нейкую незвычайную тугу. Як быццам мне не хапала некага, як быццам быў яшчэ нехта іншы, хто мог бы быць побач са мной, але каго побач не было. І тады мне прымроіўся твар. Твар чарнявага хлопчыка з зялёнымі вачыма. Хлопчыка, які чакаў, і якому на гэты момант было гэтак жа невытлумачальна сумна, як і мне. І калі ты паказаў мне свае дзіцячыя фотаздымкі, я пазнала гэтага хлопчыка – пазнала гэты выраз твару й гэты душэўны стан – і ўспомніла Новы год амаль дваццацігадовай даўніны. І яшчэ высветліла, што мы недзе з год хадзілі з табой у адзін дзіцячы садок, хаця й у розныя групы, бо ты старэйшы за мяне.

А цяпер паміж мною й табою – наждак чорнага неба без зораў. Нямы, асіплы ад болю няспраўджанага кахання Лошыцкі парк. Я сяджу ля стала, гляджу паверх манітора ў пустую цемру за вакном, слухаю гуд кампутара, насцярожанае пагойдванне дрэваў і думаю: ці магла я што ўратаваць, ці магу я табе што растлумачыць? Ды й што тлумачыць? Кожны чалавек чуе толькі тое, што хоча пачуць. І нават мой пісьменніцкі дар не дапамог мне як след давесці табе, што я кахаю цябе аднаго й толькі таму хачу быць з табой разам. Што я не кваплюся ні на твае таленты, ні на твой час, які ты павінен

прывячаць мастацтву, ні на тваю свабоду. І хіба ёсць нейкая іншая свабода, акрамя ўнутранай? І хіба ёсць свабода большая за рабленне добра, якое адзінае не абцяжарвае душу? І хіба можа нейкі чалавек у цябе гэта адняць? Але, відаць, не наспеў яшчэ для цябе час пачуць і зразумець мяне. Паверыць мне, паверыць сабе, даверыцца жыццю. Таму я сяджу-вычвараюся ў гэтай смуроднай вінакурні, якую скаланае ад маццокоў маіх суседзяў, а ты недзе ўпарта даводзіш сабе, што толькі без мяне, толькі ў вясёлай кампаніі «сабе падобных» вольных мастакоў ты можаш ствараць мастацтва.

Толькі гэта няпраўда. Пазаўчора я бачыла цябе з адной – да цябе зусім не падобнай. Бачыла, як вы прыдзяўбіліся да майго дому, стаялі з эцюднікамі ў мяне пад вокнамі, бралі з ракі паўлігровымі слоікамі ваду для фарбаў, малявалі пейзаж насупраць – мае ўлюбёныя дрэвы й нашую алытанку. Бачыла, *што* яна крэмзала – нават здалёку было відаць, што яна імітатарка й пасрэднасць. А ўжо калі б давялося пісаць ейны партрэт, то рабіць гэта трэба б было толькі ў якім-небудзь авангардным стылі: каб хоць неяк замаскіраваць ейную «неўміручую прыгажосць», надаць ёй хаця б крыху выразнасці й характару. Скажу табе шчыра – не лепшы выбар, асабліва пасля мяне. Я можа й не прыгажуня з вокладкі, але мой твар нельга забыць. Я прыроджаная муза, натхняльніца, з мяне энергія свішча. А яна што? Раструшчаная алыча, падгнілая на жнівеньскім сонцы. Уяўляю, як з цябе ўсе смяюцца. Толькі што ўжо казаць – што зроблена, тое зроблена. Хаця... Ты іншы. Таленавіты. Я ж бачыла, *што* ты маляваў: не бераг насупраць, а дзяўчынку Насцю з вінакурні. Насці – гады чатыры. Яна стаяла ўбаку й цікавала, як вы малюеце – не ведала, што й ты ўпаляваў яе. Заціснула паміж ног ляльку, так што гэтая задрала ёй спераду спаднічку. Адной рукой абцягвала цяльняшачку, а другой паднесла да роту пасмачку цёмных вільготных валасоў да плячэй. А ты гэтак ласкава пасміхаўся, глядзячы на яе. Я ўжо нават не ведала, да каго цябе раўнаваць: да гэтай бесталаннай памаўзы ці да дзяўчынкі Насці. Слухай, ну няўжо гэтая ніякая крэмзала й ёсць тая самая «родная» Надзя? І як мне цяпер разумець мужчынаў?

Разумей не разумей, а жыць будзеш, у любым выпадку, з самой сабой. У сваім унутраным свеце. І менавіта з гэтага ўнутранага свету будзеш узірацца ў жыццё. І нават калі прынеш светапогляд каханага мужчыны, не будзеш праз гэта шчаслівай, бо заставацца будзеш толькі сабой. І калі будзеш імкнучца «адпавядаць» ці «не адпавядаць» – толькі зломіш сваю асобу. І твой мужчына кіне цябе. Таму што нават «ніякая крэмзала» Надзя – цяплей за ягоны адбітак у люстэрку, і ў гэтым сэнсе яна яму цяпер сапраўды радней за мяне. І вось гэта была мая асноўная памылка, праз гэта я сяджу адна. А па вялікім рахунку, што страшнага ў адзіноце? Адна ты ці з некім, калі ты ёсць яшчэ сваёй асобай, ты ўспрымаеш свет толькі праз сябе.

А што датычыцца памылкі... Ён нешта плявузгаў, што я кахала зашмат. А што было рабіць? Я ж шукала. Ды й ён мне сустрэўся позна – колькі мне ўжо было гадоў! А я таропкая – я халерык, я баялася не пражыць сваё жыццё. А ён тыповы флегматык. Ужо ж ён не спяшаўся на сустрэчу са мной, а вінаватая выйшла, канечне ж, я. І да таго ж, чаму ён лічыць, што ведае, кахала я некага ці не, лепш за мяне? Няхай ён думае разам са сваёй Надзжай, што ў мяне няма гонару, але кахала я *насамрэч* толькі яго. І тым каштоўней мне было гэтае каханне, таму што я ведала ўжо, што каханнем не ёсць. Хаця... Усё гэта было шчырым. Шчырым захапленнем людзьмі й жыццём. Гэта было любоўю, а не каханнем, прагай жыцця й (што ўжо зараз маніць) пошукам муза. А мне варта было проста любіць гэтых людзей, а не прыдумляць, не драматызаваць жыццё й не лямантаваць потым, што я расчаравалася ў мужчынах. Бо ў выніку ў вачах людзей я прыдбала сабе драматычны жыццёвы досвед, і мужчына, якога я сапраўды пакахала, кінуў мне мой жыццёвы досвед у твар. (Нельга так з жыццёвым досведам – гэта парада абодвум зацікаўленым бакам.) Да таго ж, калі чалавек кажа, напрыклад, што ён любіць світанак і захад сонца, зіму й восень, дождж і снег надвячоркам, ніхто не будзе падазраваць гэтага чалавека ў разбэшчанасці й няшчырасці, скажам, да зімы, якая надыходзіць пасля восені. Калі ж вядзецца пра людзей, то выходзіць, гэта брудная справа – любіць іх? Але ж кожны чалавек – гэта з'ява. Нават

«ніякая Надзя». І калі чалавек па маладосці называе любоў каханнем, хіба можна пароць яму гэтым вочы? Асабліва, калі ўсё гэтак добра склалася: духоўнае паразуменне, агульныя ідэалы, жарснае каханне, прыбытковая адукацыя, жыллёвая плошча... Але гэта жанчыны не раўнуюць мужчынаў да мінулага, бо яны, вядома ж, прыгажэй, разумней, душэўней і гатуюць лепш за папярэдніц. А вось мужчыны... Яны раўнуюць да кожнага слупа, нават калі гэта слуп, які ты не змагла абмінуць, калі каталася на лыжах у веку пяці гадоў. Добра. Няхай. Але ж я, прынамсі, не хацела за гэты слуп замуж!? І як яшчэ я магу растлумачыць сябе й сваё жыццё? Што яшчэ я магу распавесці, каб ты мяне зразумеў? Што яшчэ я магу сказаць, акрамя таго, што...

...Была шостая гадзіна раніцы. Мы сабралі па вёсцы кароў і пагналі на пасту. На выгане, каля сажалкі, я прысела на кукішкі й убачыла ў траве роснае павуцінне. У кроплях расы раздробнілася на фарбы прахалоднае ранішняе сонца... Усё. Гэта ўсё, што я магу растлумачыць табе пра сваё жыццё. Мне было тады дзевяць гадоў, і гэтае роснае павуцінне сталася для мяне тым, чым ёсць маё да цябе каханне.

Але якраз гэта я ўжо не магу сказаць табе. Бо я нават не ведаю, дзе ты атабарыўся, хаця й падазраю, з кім. Бо я не наважваюся падысці да цябе, калі ты малюеш у парку разам з крэмзалай-Надзяй. Бо я баюся быць адрывутай і абсмяянай. Бо я кахаю цябе, як гэта ні дзіўна, цяпер ужо непадзеленым каханнем. Ну чаму? Чаму людзі, гэтак блізкія адзін аднаму, як мы былі блізкімі з табой, павінны разыходзіцца праз нейкія абстрактныя рэчы, кшталту «ўмоўнасцяў-няўмоўнасцяў»? Так, менавіта абстрактныя, нявызначаныя рэчы, бо ведаеш, што? Канечне, у тваёй Надзі можа быць вельмі фотагенічны твар, і яна маладзейшая за мяне, і праз колькі гадоў яна атрымае ў Акадэміі мастацтваў дыплом і зробіцца легітымнай мастачкай, але ведаеш, што? Я думаю, што ты ўсё ж такі кахаеш мяне. І што якраз гэтае пакутлівае, нерэалізаванае каханне гоніць цябе ў парк і прымушае пісаць дзяўчынку Насцю. І менавіта праз гэтае, балючае гэтакім жа самым, як і мне, болем, каханне твае вочы скуголяць рыкам галоднага апантанага ваўка,

калі ты прыходзіш сюды адзін і ўзіраешся ў дом з надпісам «1896» – з таго месца, дзе мы заўжды малявалі разам. Але ж ты... Ты ж не ведаеш, што я тут жыву!!!

Як жа я не здагадалася адразу? Калі ўжо я была гэткай няправільнай жанчынай, што надумалася забяспечыць сабе матэрыяльны бок жыцця, пабудаваць кватэру, а потым учаліцца ў цябе «па разліку», не растлумачыўшы табе, што гэтым разлікам было стварыць атол кахання, якому б не замінала дыхаць жыццё з ягонымі аб'ектыўнымі заканамернасцямі, то цяпер я павінна памяняць ролі. Паколькі ты – сапраўдны мужчына, а я – сапраўдная жанчына, і паміж намі – сапраўднае каханне, я вельмі правільна зрабіла, што «зняволілася ў вежы». Цяпер я мушу даць табе знак, каб ты мог мужа мяне зваяваць. І для гэтага я напісала на шторах у сваім пакоі пасланне для цябе. Якраз гэтак: «Была шостая гадзіна раніцы. Мы сабралі па вёсцы кароў і пагналі на пасту. На выгане, каля сажалкі, я прысела на кукішкі й убачыла ў траве роснае павуцінне. У кроплях расы раздробнілася на фарбы прахалоднае ранішняе сонца». Гэта й быў мой знак табе, каб ты мог пабачыць, што я чакаю цябе, што я кахаю цябе, што я адмовілася ад умоўнасцяў тым, што перапаўзла сюды. І... што я таленавіцей за тваю Надзю.

Але чамусьці ён не пабачыў маё пасланне – ні калі падыходзіў пад вокны вінакурні, каб паназіраць за дзецьмі ці намаляваць паліто, што сушылася на другім паверсе ў адчыненым вакне, ні калі стаяў на месцы нашых спатканняў на супрацьлеглым беразе. Ды й я не магла больш штодзень сядзець пры завешаных шторах, бо ў мяне й без таго было змрочна на душы. Праўда, каб выратаваць сваю псіхіку і каб было больш шанцаў, што ён заўважыць мой знак, я вырашыла часцей гуляць удзень. Блукала па парку, карміла апалымі яблыкамі коней, мацала дрэвы, пад якімі мы некалі мілаваліся, чытала на лаўцы каля сядзібы.

Аднойчы, калі я гэтак гуляла, пачаўся моцны лівень, а я была далёка ад дому й не ведала, куды бегчы, каб схаватца. Я прытулілася да вялікага дрэва, але ўспомніла, што неяк летам вось гэтак жа пачаўся дождж і мы сталіся пад дрэвам, але разам з намі туды набілася процьма камароў. І тады ты

сказаў: «Цяпер я ведаю, што такое рай па-беларуску: Ён, Яна, Лошыцкі парк, лівень і поўна камарэчы». І паколькі зараз мне не было з кім абдымацца, а Лошыцкі парк больш не быў раем, бо не было ні Яго, ні камарэчы, мне зрабілася гэтак горка й крыўдна, што я вырашыла лепш намокнуць. Няхай сабе нават захварэць і памерці, таму што як, як, як мне цяпер жыць без яго? І я паплялася сабе па сцежцы дахаты разам з праважатым-дажджом.

Калі я наблізілася да сядзібы, то заўважыла, што з тэрасы нейкая жанчына ў белай сукенцы маша мне рукою й запрашае зайсці. Я падумала, што гэта нейкая рэстаўратарка ўгледзела мяне й выскачыла ў адной сукенцы, каб уратаваць ад ліўня. Мне не вельмі хацелася тады з кімсьці размаўляць, але калі яна ўжо гэтак расперажывалася за мяне, што не пабаялася прамокнуць, я вырашыла завітаць да яе. Жанчына яшчэ крыху пастаяла на тэрасе, але ўжо проста глядзела ўверх на хмары. (Ну й рамантычная асоба – гэткай непагадзі не баіцца.) Потым, відаць, упэўнілася, што я кірую да сядзібы, і знікла з вачэй. Я абышла сядзібу, падышла да ганку й убачыла на лаўцы маладога чалавека ў шэрай куртцы й завялікіх акулерах, які сузіраў халодныя памыі дажджу й гладзіў мокрага чорнага сабаку. Я адразу падумала, што гэта й ёсць Лошыцкі маньяк, бо ў ягоным твары было нешта не ад гэтага свету, нешта некрафілічнае. Тут маньяк заўважыў мяне, усміхнуўся й неспадзеўна па-беларуску прапанаваў перасядзець дождж разам з ім: «Заходзьце, спадарычна. Перачакаем разам. Вы ж, відаць, ніколі не былі тут усярэдзіне». Я крыху пакрыўдзілася на «відаць, ніколі» (усё ім відаць – празарліўцы вялікія), але паднялася на ганак па прыступках, бо хай ён і маньяк, але беларус. Да таго ж я разлічвала, што ў сядзібе мяне чакае салідарная жанчына ў белым. Малады чалавек яшчэ нахабней усміхнуўся (у чалавека гора, а ён смяецца) і назваўся незразумелым імем Габрусь.

– Псеўданім?

Малады чалавек засмяяўся (прылік не самы моцны ягоны бок) і сказаў:

– У пэўнай ступені так.

- А чым вы займаецеся?
- Я гісторык.
- Энциклапедыст?
- Ха-ха. Безумоўна.

(І ён туды ж.)

- Водзіце экскурсіі па сядзібе?
- Не. Звычайна не, але для вас магу правесці.
- А гэта можна?
- Так, я сябрую з рэстаўратарамі.

Я змрочна:

- Мастакамі, вядома ж.
- А што, вы не любіце мастакоў?
- Чаму ж? Зусім наадварот.
- Ды вы не бойцеся, яны зараз працуюць унізе. Я правяду вас па першым паверсе. На другі нельга – можа абваліцца.
- Які вы клапатлівы.
- Ага. Галантны.
- Мне пашчасціла.
- Хадзем.

Мы з Габрусём увайшлі ў сядзібу, і ён распавёў мне пра печы, пра паркет, пра стагоддзі й прыбудовы, паказаў знакаміты камін і карціны рэстаўратараў.

- А вось тут тэраса.
- А мне адна жанчына адсюль рукой памахала – запрашала схавацца ад дажджу. Такая ў белым.
- Хто тут сёння ў белым? Здаецца, я не бачыў.
- Можа, вы яе не ведаеце. Вы б у яе адразу закахаліся. Вельмі рамантычная асоба.
- Чаму?
- Стаяла пад дажджом у адной сукенцы – даўгой, як даўней насілі, глядзела ў неба.
- Хугчэй вар’ятка, чым рамантычная.
- Чаму гэта?
- Восень жа. У белай даўгой сукенцы, на дажджы.
- А я б хацела з ёй пазнаёміцца. Даведаецеся, хто гэта, перадавайце прывітанне.

- Абавязкова. А вось я ведаеце з кім хацеў бы пазнаёміцца?
- З кім?
- З тым чалавекам, што жыве ў вінакурні.
- Там многа хто жыве.
- Не, на трэцім паверсе, дзе надпіс.
- Які надпіс?
- Ну... «Была шостая гадзіна раніцы», пра кароў, пра павуцінне й усё такое.
- А навошта?
- А па-вашаму, гэта цалкам натуральна, што сярод абарыгенаў з'яўляецца гэтка надпіс?
- Чаму б не?
- У гэтага чалавека вельмі тонкая душа. Альбо неагранёны прыродны талент, альбо... Альбо падсяліўся нехта. Які-небудзь бедны мастак.
- А калі мастачка?
- Тады яшчэ лепш.
- Чаму?
- Я ўзяў бы яе за жонку.
- А калі яна замужам?
- Я змагаўся б.
- А калі яна кахае свайго мужа?
- Быў бы хросным бацькам іхнім дзецям.
- А калі гэта ўсё ж мужчына?
- Запрасіў бы яго на піва. Ці напасіўся б да яго на госці, бо мне надта карціць паглядзець, што там усярэдзіне.
- А калі гэта я?
- Вы?
- А чаму б не?
- А вы што, так хочаце за мяне замуж?
- Ну, дзякуй. Я там проста жыву. Так што з вас піва.
- Хм. Добра. Толькі свой ровар пайду вазьму.

Так у маім жыцці з'явіўся Габрусь. Габрусь рабіў гістарычныя даследаванні, пісаў артыкулы, складаў нейкія дапаможнікі й проста любіў парк. Габрусь мог адказаць на любое гістарычнае пытанне, расказаць, чаму заняпалі індзейцы і ў што верылі

шумеры. Габрусь вадзіў мяне ў кіно, катаўся разам са мной на ровары, даваў чытаць кнігі й уставіў мне новы замок у дзверы, каб я больш не баялася абарыгенаў. У душы ў мяне пасвятлела, да мяне вярнуліся мае сябры й умільна паглядалі на нас з Габрусём, бо выяўна спадзяваліся, што жыццё мае нарэшце «наладзіцца». Я пазнаёмілася з дзяўчынкай Насцяй, і тая пачала заходзіць да мяне, каб паслухаць якую казку й выцыганіць цукерку, якімі мяне шчодро частаваў Габрусь. Яшчэ ён насіў мяне на руках па схіле ля карчмы, дзе раней былі прыступкі, чытаў мне вершы, запрашаў у вандроўкі, знаёміў з сваімі сябрамі й, здаецца... Здаецца, ён мяне кахаў.

І хоць-калі я нават пачала задумвацца пра тое, што ў нас з Габрусём, і праўда, ўсё йдзе вельмі гладка, і што ён збіраўся ажаніцца з гэтай «беднай мастачкай», якая хавалася за шторами на трэцім паверсе, і што жыву там я, а Габрусь мне ўсё больш і больш падабаецца... А можа, мне варта было б наблізіць яго да сябе, забыцца на свае перажыванні, паспытаць адчуць каханне наноў, толькі з іншым чалавекам? Дазволіць ягонай пяшчоце праліцца ў мяне. Аддаць сваю. У нас магло б атрымацца. Усе людзі ўсё роўна звяры, а тут яшчэ добрае сяброўства, таму ці не адная трасца, які з табой мужчына? Я магла б паспрабаваць сябе ўгаварыць, пераканаць, што мне няма патрэбы ў табе, што не цябе адзінага я кахаю, бо вось жа й ты, відаць, змог, здужаў-такі (а казаў: «манагамны») аб'ездзіць Надзю. (Дарма яна торкаецца па парку. Два разы яе бачыла без цябе. Дарма. Не хачу я з ёй дыхаць адным паветрам. Нядобры яна сабе выбрала лёс.) Усё! Вырашана! Габрусь дык Габрусь! Ён таксама чалавек і тым больш мужчына. Можа, гэта нават будзе цікава. Век жыві – век вучыся. Можна й паспрабаваць. Жанчына ніколі не застаецца адна! Кожны наступны мужчына пасуе ёй больш, чым папярэдні! Толькі вось каханне...

Ды й Габрусь, які цяпер ужо меў дазвол затрымлівацца запозна, у нейкі момант падхопліваўся й некуды ўцякаў. І заўжды ў бок Серабранкі – ускокваў на ровар і ляцеў у цікаўную цемру парку. Нават начных абарыгенаў не баяўся – во які харобры. Па ўсім відаць: горкая мая доля – быць мне з Габрусём, калі ён ужо гэтакі станоўчы, мужны, дабрадзеіны й шляхетны.

Не хоча чалавек карыстацца маім разгубленым станам, складанасцю маёй жыццёвай сітуацыі. Але чаму ён з'язджае гэтак запозна? Ды ўсё ў бок парку... Ноччу напразткі ў Серабранку... А што, калі ён усё ж?.. Мне ж адразу на тое выдала... Лошыцкі маньяк!!! Так. Такім ён і павінен быць: знешне прыстойным, добрым, аматарам старасвеччыны й рамантычных разгубленых жанчын. Вось чаго ён да мяне прыбіўся: адчуў, што з мяне ён зможа па-асабліваму наздекавацца – як-небудзь па-гістарычнаму. Што за свет! Што за жыццё! Ні табе кахання адданага, ні пчырага сяброўства! Адныя дыпламаваныя мастачкі й гістарычныя маньякі! Што ж мне цяпер рабіць?

Страшна мне зрабілася не на жарт. Канечне, Габрусь не мог ведаць, што менавіта сёння ўночы я здагадалася пра тое, што ён маньяк. І калі б хацеў, ён бы ўжо даўна ўчыніў сваю подлую расправу, бо нават новы замок у дзверы ён мне ўстаўляў. Лбароны перад Габрусём у мяне не было. Ні цяпер, ні раней. Чаго ж ён чакае? Можа, шкадуе? А можа, і праўда, праняло й ён закахаўся? І я да яго ўважліва стаўлюся, шаную, ягоныя артыкулы чытаю. Хто мог падумаць: гісторык-маньяк! Але чаму? Можа, яшчэ нешта можна выправіць? Пагутарыць, пераканаць, падлячыць. Страшна вось што: ён маньяк, а ўсё паказвае на тое, што ён мужчына, які мне пасуе. Вось у чым праблема: мне пасуе гісторык-маньяк. І я чыста ягоны тыпаж: бледнатварая й рудая. Рудая з золатам, але гэта зараз нічога не мяняе, проста я па старой звычцы спрабую намякнуць табе, што ўяўляю сабой правераны й ухвалены мастацтвам вобраз. Значыць, што мы маем: бледнатварая й рудая (з золатам) жанчына сядзіць у засцаным шматлікімі пакаленнямі катой і абарыгенаў будынку, трасецца ад страху, бо колькі дзён таму вырашыла ўзяць сабе за абранніка хворага забойцу, з якім яе звязваюць далікатныя адносіны, і горш за ўсё тое, што гэтая жанчына я. І ўсё тое, што адбываецца, атрымліваецца, ёсць маім выбарам. І гэты выбар ніяк не ўплывае на таго, дзеля каго ён быў зроблены, а толькі шкодзіць мне. Так, шкодзіць, бо вось жа й Габрусь – маньяк, і я сама ў гэтым дурным, на-вязаным мне змаганні з умоўнасцямі зрабілася адно іхняй за-

кладніцай. І няўжо гэтая жанчына я? Гэта не я, але я ўсё гэта дзеля яго, а ён жа вась...

А што ён? Можа, яму зараз іншае трэба. Ягоная душа, можа, пляваць хацела на ўмоўнасці-няўмоўнасці й проста прагне новага досведу, а язык не змог як след растлумачыць. Можа, яму зараз трэба пажыць нейкім іншым жыццём, прайсці пэўны этап. Пазаймацца творчасцю, пасябраваць з іншымі людзьмі, палюбіцца з іншымі жанчынамі, нават займець дзіця. Абрасці дзецямі. Выгадаваць іх. Альбо кінуць. Зрабіць свой выбар і сутыкнуцца з ягонымі наступствамі. Атрымаць за выбар жыццёвую ўзнагароду альбо цяжкую расплату. Зразумець альбо не зразумець. Быць разумным альбо дурным. Захварэць брыдкай хваробай. Вылечыцца. Альбо памерці. Весці аскетычны лад жыцця. Баляваць. Спіцца. Дасягнуць прасвятлення. Пайсці ў манастыр. Падацца ў пажарнікі. Разысціся са мной назаўжды альбо вярнуцца. Не, не вярнуцца – вяртаюцца назад. Проста прыйсці. Проста прыйсці нейкім новым днём. Сустрэцца на новай жыццёвай пераправе альбо на сталым адрэзку спакойнага спраўджанага быцця. Быць. Быць. Са мной ці без мяне, але самому. Самім сабой. Без страху. Са сваім рашэннем. І з маім каханнем, якое я не магу вытравіць з сябе. А што каханне? Кахай не кахай, не трапіш у рай. Перад Богам мы ўсе паўстанем па адным. Дык што я зараз мучуся? Мне б цяпер думаць, што я асабіста скажу Богу й ці ёсць я сабой, сваёй душой. Але калі ўсё гэта – мае рашэнні, дык можа, гэта сапраўды я?

Наступным днём у пакоі пахла не мною. Не медам ад майго цела й нават не мачой з пляцоўкі, як звычайна, а цёплай крывёю. Крывёю, не сапсаванай яшчэ тытунём і алкаголем. Крывёю не салёнай. Крывёю маладой, салодкай. Дзявочай крывёю. Я не магла зразумець, адкуль ідзе гэты пах. Ён не быў непрыемным – ён быў чужым і праз яго чамусьці рабілася сумна. А яшчэ – шкада некага. Некага бязвіннага, маладога, некага, хто пры іншых абставінах мог бы зрабіцца табе лепшым сябрам, а замест таго наводніў твой пакой сваёй крывёй. І можа, дзеля гэтай дзеўкі ты выварочвала б у транспарце ўсе кішэні, каб знайсці талончык, бо тая спадзяецца на цябе, бо едзе зайцам, а зайшла кантралёрка. І ты дапаможаш ёй, а по-

тым пазнаеш, узгадаеш, дзе й з кім яе бачыла, і праз гэтую сітуацыю, праз гэты момант узрушэння, калі трэба дапамагчы маладзенькай хітрай дурніцы, ты будзеш адчуваць салідарнасць, шкадаванне й ніякай нянавісці. Але зараз яна нахабненька едзе зайцам па тваім жыцці, борздзенькай вершніцай на тваім мужчыну, і ўсё, што ты хочаш, – гэта яе забіць. Для цябе больш няма асобных дзяўчат: для цябе ўсе яны – яна адна, суперніца. І калі ты выходзіш з вагону метро й гатовая ўчапіцца ў валасы зграбнай дзяўчыне, якая стаіць спіной да цябе ля супрацьлеглай платформы, ты разумееш, што гэта – мяжа, і што далей цябе выратуе ад забойства толькі Бог. І тады ты молішся, каб Бог пазбавіў цябе ад гэтага жудаснага жадання, ад нянавісці, ад рэўнасці, і на светлае свята Раства цябе адпускае. Адпускае канчаткова, вызвольна, лёгка. Дзяўчаты горада Менску ўратаваныя, ты прыгадваеш, што ведаеш сваю суперніцу ў твар, і ўсё, што ты потым кажаш пра яе – гэта не злосць, а самаіронія. Ты выратоўваешся, бо можаш жартаваць. Ты робішся ўсё больш прыгожай і вясёлай. Цяпер ты – прывабная, годная жанчына, ты зноў любіш сябе й людзей, і людзі любяць цябе. І няхай некаторыя з гэтых людзей – гістарычныя маньякі, але тваё жыццё змянілася ў лепшы бок. Ты перажыла цэлую восень і зіму без яго, і вось ужо ідзе другі вясновы месяц, а ўсё не так дрэнна й нават шчасліва. Да таго ж сёння свеціць сонца, цёпла й па-прыемнаму пуста. Нездзе адсыпаецца пасля сваіх цёмных спраў Габрусь, прыглядаецца да інтэнсіўнасці святла твоей каханы, ты падыходзіш да новага й вельмі важнага рашэння – карацей, жыццё ўяўляе сабой заканамерную, непазбежную гармонію. Толькі вось гэты пах – цёплы, салодкі пах чужой дзявочай крыві.

Раптам мне хочацца кіслага альбо салёнага – каб прагнаць гэты салодкі крывавы пах з роту. Дзіва што – трэба ж было ўчора навядумляць гэтулькі жарсцяў: таму й здаецца цяпер. Я іду ў мясцовую краму й купляю піва. Піва стаяла ў цяньку – яно прахалоднае, цёмнае, як і рака насупраць вінакурні. Я радуся, што змагу пачаставаць ім Габруся, і вырашаю спытаць яго наўпрост, ці маньяк ён і як нам быць далей. Альбо нешта адно. Не. Нешта адно будзе гучаць куртата – трэба ўжо

высвятляць усё адразу. Тым больш, невядома, што ў Габруся на ўме й што яго напужае мацней. Можна, ён закаханы ў галоўнага рэстаўратара альбо ў абарыгена з целама спецназаўца ў адстаўцы, а тут я са сваім золатам і шостаі гадзінай раніцы. А шторы трэба зняць: калі ён мяне дагэтуль не знайшоў, то ён ужо, відаць, і не прыйдзе. І ўвогуле, можна, мне лепей з'еха...

Гэты пах быў для мяне як аплявуха – ніколі мне не давалі поўху, але я адкінула твар убок і назад гэтаксама, як гэта робяць у кіно. А потым мяне развярнула й страсянула, як быццам мяне аблілі кіпенем. Мазгі мне засціла нянавісцю адразу. Надзя, відавочна, заходзіла да мяне, не заспела ў хаце й скіравала ўжо была ў парк. Але развярнула яе гэтак жа, як і мяне, калі я тарганулася, бо адчула гэты салодкі крывава пах нястрыманага, карыслівага цела й няўдалай парфумы. Хаця я думаю, што страсянула мяне нават не праз пах, а праз тое, што прыхаваныя хвалі рэўнасці ў нас пазналі адна адну хутчэй за нас. Размова, праўда, пачалася яшчэ прыстойна. Надзя спыталася, ці не Марыяй мяне клічуць, а потым паведаміла, што яна Змітрова дзяўчына. Гэта мяне чамусьці развесяліла, магчыма таму, што я ўжо даўна не чула ягонага імя. Наступная ж фраза, якая магла мяне павесяліць хутчэй, чым папярэдняя, прывяла мяне ў стан ледзянога, злоснага шаленства. Пасля таго, што *мне* прыйшлося перапакутаваць, яна прасіла мяне:

– Аддайце мне яго! Адступіцеся!

Вось тут да мяне дайшоў сэнс папярэдняга сказу (Змітрова дзяўчына яна! Скажы яшчэ – самога цара Саламона! Каб і хацела адступіцца, не адступлюся цяпер!), і я, склаўшы рукі на грудзях, састроіла здэкліва ўважлівую, але гордую міну (спадзяюся, усё ж не змучаную й не няшчасную).

– Аддайце! Вы ж сабе лёгка знойдзеце іншага! Вы ж сапраўдная, а я больш не магу! Не магу фарбаваць валасы, рабіць завіўку, падрабляць выраз твару, як у Моны Лізы. Я ўсё роўна не буду вамі. А вам жа нічога не трэба выдумляць – проста быць сабой, і мужчыны вас будуць кахаць. А я не магу. Я ледзь утрымліваю яго каля сябе. Я яму надакучыла. Я мяняюся, але ўсё роўна не паспяваю. Нашу чорнае, прыходжу ў парк, а вы ўжо ў шэрым. Нашу шэрае, а вы ўжо ў чырвоным. Я не

ўмею быць такой, як вы. Ну адступіцеся! Зрабіце так, каб ён на вас забыўся, каб у яго знікла ўсялякая надзея. Можа, тады ён прытуліцца да мяне душой. Ён жа ганарлівы. Ён не будзе за вас змагацца. Ён і зараз моўчкі трывае на адлегласці, хаця сэрца ягонае з вамі – пячэцца, сквірчыць пырскамі на вашым агні. І целам ён не са мной. Ён не трапляе ў мае рухі. Не знаходзіць мае грудзі. Ён з вамі. Раз за разам ён гэта робіць з вамі, а не са мной. Астудзіце яго. Пакрыўдзіце яго. Зрабіце ягонаму гонару так балюча, каб ён ужо ніколі не захачеў да вас! Вы ж халодная! Злая! Ну дык будзьце сабой! Вы ж не разумееце яго! А я разумею! Я адна вартая ягонага кахання!

– Ну няхай ён вас і кахае! Што вы тут перада мной прамовы робіце! Начыталіся кніг! Што ні слова, то нейкі пазычаны пафас. Вы што, па-чалавечы размаўляць не ўмеце? Вам жа можна дыягназ ставіць. Вы што, думаеце, тое, як і што чалавек кажа, не ўплывае на ягонае жыццё? Ды калі вы й далей будзеце думаць і размаўляць гэтакім чынам, усё скончыцца клінікай. Ды вас і сурочваць не трэба... Самі сябе й сурочылі.

– Вось! Вось дзе яно! Вядзьмарка паганая! Сядзіш сабе тут, на людзей псоту наводзіш! Нікога табе не шкада, акрамя самой сябе!

– Ой, ды не сквярыцеся вы. Наўкола людзей поўна. Не можаце са сваім мужыком паладзіць, няма чаго да мяне лезці. «Грудзі ён мае не знаходзіць!» Відаць, доўга шукаць трэба.

– На сябе паглядзі, гримзала! Ссохлая ваўчыха пасля зімоўкі!

– Затое не аброслая кумпякамі, як ты.

– Дзе ж ты іх бачыла, карова здыхлявая?

– На гэтай тупой шчаціністай свінаматцы, што тут рохкае перада мной. І яшчэ з конскім хвостом. На галаве.

Тут мы добра папляваліся, выдралі адна ў адной колькі рудых валасінаў (з той толькі розніцай, што адныя – натуральныя, а другія – пафарбаваныя) – не ведаю, праўда, ці з валасянымі цыбулінамі, – папярэдзілі адна адну, што «век табе пшчасця не бачыць, асабліва з ім», узаемна пажадалі ўжо ўсялякіх дробных непрыемнасцяў і разышліся. Шкада: мала пабіліся, мала пагаварылі. Толькі што перад дзецьмі няём-

ка – куды ўжо там болей. Яны мяне цяпер жахліва баяцца: вядзьмарка, ваўчыха пасля зімоўкі (ссохляя!), ды яшчэ здыхлявая карова. Нават для дзіцячага розуму гэта занадта, хаця цалкам дапушчальна й рэалістычна. Таму дзеці ад мяне зноў аддаліліся, і калі я выходжу на двор, яны, бедныя, галёкаюць і не ведаюць, куды ўцякаць і дзе хавацца. Тая ж Насця да мяне тыдзень не прыходзіла, а ейная ўлюбёная рудавалосая лялька ўвесь час валялася мокрая й брудная на ганку, і з кудзерамі ейнымі граўся вёрткі знуджаны кот.

Пазнікалі ўсе, нават Габрусь, – але я вырашыла, што не здамся й што ніякая Надзя ў сваім айчынным ружовым трыкатажы з зацяжкамі не сапсуе мне майго пчаслівага жыцця. А яна нічога – толькі што пакамечыла сябе падробкамі й сваёй маладой, не вельмі здаровай злосцю. Знешне бесхарактарны псеўдарамантычны вобраз, але гэткія насамрэч бываюць вельмі прагматычнымі. Усё жыццё палююць, пралічваюць і цудоўна адчуваюць кан'юнктуру. Вучобу, працу, дзейнасць, інтарэсы выбіраюць такія, каб лягчэй было знайсці мужа. Таўкуцца там, дзе болей мужчын. Вынюхваюць, выпукваюць, выбіраюць найбольш перспектывуных альбо ўжо самарэалізаваных. Ніколі не бяруць тых, каго яшчэ трэба выходзіць, а выдзіраюць гатовенькіх, выгадаваных іншымі жанчынамі, няхай сабе маткамі, сяброўкамі ці жонкамі. Потым – грошы, паказуха, тусоўка, уплыў, уцехі. Альбо: грошы, сям'я, дом, крэпасць, паказуха. Дзеці – альбо выпадковасць, альбо сцяг, альбо сродак. Мужчына ж калі не спраўляецца, то можна й замяніць. Сказаць «я адна варгая ягонага каханья» заўсёды знойдзецца каму. Увогуле, словы «каханне», «душа», «узаемаразуменне», «павага» такія дзеўкі часта любяць казаць, толькі чакаюць усяго гэтага ад іншых: другога накірунку вектар іхняй духоўнай дзейнасці папросту не мае. Па жыцці яны ідуць як гібрид танка й сучкі ў перыяд пецкі. Такія – выдатная пара для мужчыны пыхлівага, для мужчыны ганарлівага, для мужчыны, які не будзе лётаць за нейкай там занадта сабе на ўме. Але вось што цябе адрознівае ад Надзінага тыпажу, дык гэта тое, што ты мужчына з гонарам, да таго ж разумны й папраўдзе таленавіты. Ты не зможаш не заўважаць ейнай кан'юнктура-

сці й пустаты занадта доўга. І калі добра паразважаць, то ты зусім не ейны тыпаж, а яна сама ну ніяк не ўпісваецца ў прастору вакол цябе. І няхай мой твар – гэта камедыя лірычных станаў, але ўсё ж я прыгажэйшая за яе й пасую табе больш. Табе, канечне, самому вырашаць, але факты – рэч упартая. І гэта ўсе кажуць.

А да мяне нечакана заявілася адна незнаёмая абарыгенка й сказала: «Тут вас усе вядзьмаркай клічуць. Пагаворваюць, вы псоту наводзіць умеце. А то, можа, і прываражыць?» Я дагэтуль не ўпэўненая, размаўляла яна сур’ёзна, намякала, што ёй патрэбная мая дапамога, прапаноўвала сваю ці смялася з людскіх забабонаў. Яна ўвогуле была нейкая незвычайная: маладая, гадоў на сем старэй за мяне, але нейкая архаічная. Прычоска ў яе была высокая, арыстакратычная – такую насілі шляхціцкі гадоў сто таму. Сукенка на ёй была таксама нейкая антыкварная, але чыстая, белая, багатая. Праўда, мне падалося, што падол ейнай даўгой сукенкі набрыняў халоднай цяжкой вадой. Здаецца, я нават пачула, як кропля вады бэмкнула аб падлогу. І тады жанчына ўздыхнула й вымавіла: «Вы яшчэ можаце спадзявацца, а мне ўжо запозна. Усё яшчэ можа змяніцца, пакуль вы па гэты бок. А ў мяне ўжо спадзеў слабы, хутчэй, нават ніякі. Маю справу можа вырашыць, сапраўды, толькі Бог».

– Вы з некім рассталіся?

– Рассталася, ды яшчэ па сваёй волі. Мне б неяк перачакаць, ператрываць, перапакутаваць, *перажыць*. А я не здолела... Змучылася я надта. Я замуж у дзевятнаццаць гадоў зайшла – за добрага, за багатага. Думала, буду цяпер шчаслівай, заживу поўным, радасным жыццём. Радасці былі, і муж у мяне быў вельмі спагадлівы – не надта каб і крыўдзіў, але не змагла я сабе выгадаваць шчасця. Самотна мне было, нікому я не была патрэбная – усё адна сядзела. А муж мой, як утрапёны, справамі займаўся: гойсаў па горадзе, па ўсіх турках і барках, грошы зарабляў, за ідэі змагаўся. Хаця й я часу не марнавала: пра гаспадарку дбала, потым бедным, абяздоленым дапамагаць пачала, дом састарэлых утрымлівала. Я любіла людзей – не за ўзнагароду, пшыра ім сэрца сваё аддавала. А вось пад сэр-

цам у мяне жыццё гэтак і не забілася. Можа, таму нішто майго мужа ў хаце й не трымала. Я сябе страшна вінаваціла, але рукі не апускала й змагалася за гэтае дзіця, як магла: зёлкамі лячылася, да дактароў ездзіла, да бабак хадзіла. Толькі не захацеў мне Бог дзіцёнка даць. Я як у сон правалілася – адное добрымі справамі ратавалася, але потым праз новае каханне ажыла. Думаю, сядзеў ўва мне недзе глыбока гэты спадзеў – нарадзіць дзіця, хаця б і не ад свайго мужа. Але каханне – гэта не жарт, і ніякі разлік у ім ужо потым ролі не грае: закахается й будзеш на гэтым агні гарэць. А тут муж і пачуццё абавязку. Праўду сказана: «Нельга слугаваць двум панам». Вось я й зламалася: не магла болей маніць, здраджваць аднаму й другому, пакутаваць, чакаць і спадзявацца невядома на што. І цяжка мне было, сумна, што не магу я іншаму чалавеку жыццё даць, што гэтка я нягодная. Думала: «Нашто ж я ў гэты свет прыйшла, калі не магу сваё жыццё далей перадаць?» Але ж на нешта мяне Бог стварыў... І ў чым была мая віна? Гэта не віна мая была, а бяда. Не змагла я, не хапіла ў мяне моцы прыняць Гасподнюю волю. Думала, сама змагу ўсё адным махам вырашыць, усё скончыць, забіць сваю жahlіваю бяду. А мне б варта было перажыць, мне б варта было паверыць, што не нам вызначаць, каму й калі ў гэты свет прыходзіць і калі сыходзіць з яго...

Жанчына змоўкла, утаропілася пакутніцкім поглядам у вако, і ад сукенкі ейнай ізноў павеяла цяжкім вільготным холадам. Я здрыганулася й счакала крыху, бо не ведала, як далей працягнуць размову, таму што распытваць пра падрабязнасці мне падалося бестактоўным, а пра бяздзетнасць ейную гаварыць было ніякавата й надта журботна. Праз нейкі момант я насмелілася скіраваць гутарку на каханне, бо палічыла тады гэтую тэму самай нейтральнай і бяспечнай:

– Я вас вельмі добра разумею. У мяне гэткае самае пытанне: кахаць аднаго чалавека й спадзявацца невядома на што альбо выбраць іншага, дастушнага, і жыць потым правільным упарадкаваным жыццём.

Жанчына хітнула галавой, як быццам у знак згоды, але працягвала ўзірацца – ці то ўдалачынь, ці то ўсярэдзіну сябе:

– Трэба слухаць сябе. Сваё сэрца й сваё сумленне.

Я ўзрадавалася, таму што хаця жанчына й адказвала адсутна, як быццам аднекуль здалёк, парада была даволі неканкрэтная й нязмрочная:

– Я гэтаксама думаю. Мне здаецца, што самую глыбіню свайго сумлення падмануць немагчыма. Сумленне заўжды застаецца з табой, нават калі ты тлуміш галаву сабе й людзям.

Госця нарэшце зірнула на мяне, усміхнулася ўсмешкай жанчыны са стогадовым досведам і заўважыла:

– І яшчэ трэба зразумець сваё сапраўднае жаданне й добра падумаць, у чым насамрэч яно палягае. Бо мары могуць збыцца, і добра, калі гэта сапраўды будзе тое, чаго ты хацела.

Тут я занервавалася, бо пераклучылася на сябе й успомніла, што хачу быць са Змітром:

– Але як жа я магу гэта ведаць? Як мне зрабіць правільны выбар, які будзе потым апраўданы жыццём?

Абарыгенка пасур'езнела, нават паружавела й з імпэтам прамовіла:

– Магчымасць выбару дае нам Бог і накіроўвае нас, калі мы прыслухоўваемся да яго. Але вырашаем мы самі. Учынак альбо яго адсутнасць – гэта ўсё рашэнні. Трэба думаць і вырашаць у згодзе з Богам і сваім сумленнем. А ўжо воля Бога на тое, каб дазволіць нашаму рашэнню адбыцца альбо спыніць яго. Узнагародзіць альбо пакараць.

– Можна, мне тады не варта й рыпацца? Хаця... ўсё роўна ж прыйдзеца нешта думаць, неяк жыць. Я адчуваю, што пакуль я не вызначуся, мяне будуць пераследаваць адныя й тыя ж беды.

– Неабходнасць выбару ўсё роўна ляжыць на нас. Тое, які выбар мы робім, таксама важна: выбар паміж любоўю й пыхай, паміж дабром і злом.

– Але ж не я адна раблю выбар. Астатнія – таксама, і, магчыма, супрацьлеглы.

– Спадзявайцеся. Спадзявайцеся на Бога й на добры зыход. Бог вызначае нашыя шляхі – мы вырашаем, як па іх ісці.

– О-ох. Цікава, ці ёсць Богу справа да ўсіх гэтых жаночых-мужчынскіх жарсцяў? І ці маюць яны ўвогуле дачыненне да

нашага жыцця? Жанчына, канечне, жыве мужчынам і потым дзецямі (тут госця мая схіліла галаву набок і так горка паглядзела мне ў вочы, што я ад ейнага позірку ажно прыкусіла кончык языка), але я вось нядаўна ўявіла сабе, што будзе мне гадоў семдзсят, стану я перад люстэркам і скажу: «Ну вось і прайшло тваё жыццё, а ці спраўдзілася яно?» – і ўбачу перад сабой толькі твары гэтых недатумкаў, якіх я мела гонар «кахаць». А што, гэта сэнс жыцця? Магу сабе ўявіць, як ужо Бог ад нашых глупстваў стаміўся. Мы заўжды нешта просім у яго і хочам усяго адразу, а самі баімся сябе, баімся Боскага ў сабе, сваіх самых светлых і прыгожых здольнасцяў – любіць і рабіць дабро.

– І мы не заўжды ведаем, што ёсць дабром, праўда?

– Але як жа нам тады вырашаць?! Што дабро, а што зло, я магу ведаць альбо абстрактна, альбо па мінулым досведзе, але ж як жыццё павернецца, я не магу прадбачыць. Як жа мне правільна выбраць?

– Я не магу вырашаць за вас альбо прадказваць вам лёс. Але я думаю, вам трэба пакласціся на Бога і прыслухацца да сябе.

– Прыслухацца да сябе... Я й не разбіраюся, дзе ўва мне гаворыць маё «я», а дзе нешта іншае. Тут, хутчэй, трэба настолькі ад сябе дыстанцыявацца, каб зразумець, хто ты, што ты й куды табе ісці.

– І магчыма, табе не будзе іншай дарогі, акрамя як пратаптаць сваю асобную сцежку.

– О-ой, не пужайце мяне, і так цяжка. Хаця... Хай сабе й сваю, але ж чаму я не магу быць разам з мужчынам, якога кахаю? Няўжо ж мая сцежка павінна абавязкова быць самотнай?

– А вы яе гэтак бачыце?

– Нічога я не бачу – я проста хачу жыць з ім у любові і згодзе. І творчасці. І як я магу бачыць тое, чаго, відавочна, няма?

– А вы паспрабуйце. Адна справа захацець, а іншая – убачыць і зрабіць неабходныя захады. А там хто ведае – я ж вам казалі: пакуль мы жывем, мы можам спадзявацца.

- Колькі я ўжо спадзяюся! Столькі ўсяго зрабіла, гэтак змянілася... ў лепшы бок, знак падала! А дзе ён? Чаму ён ніяк не прыйдзе?

- Нельга быць гэтакім распачным дзіцём. У вас ужо дастаткова розуму й досведу, каб адказаць на свае пытанні й уладкаваць жыццё. Нельга ўсе рашэнні на Бога й выпадак спіхваць. Трэба узяць на сябе адказнасць за свой лёс, а не енчыць і жаліцца ўсяму свету, што прынец ніяк не хоча прыйсці й заваяваць.

- Ага. Толькі гэтак любоўныя справы й робяцца: сядзіш, марыш, на пяльцах вышываеш, а тут праходзіць міма прынец, прычым не твой, і па нейкай памылцы альбо непаразуменні цябе выбірае. І самае дзіўнае, што ў вас цудоўна ўсё выходзіць – хоць заўтра пад вянец. А паспрабуеш таргануцца й цяўкнуць, што шчырага, узаемнага кахання з тваім *абраннікам* хочаш, – адразу ўсё адбярэцца й будзеш адна ў вінакурні век дажываць.

- Век дажываць. Калі б вы толькі ведалі, якое гэта пшчасце, *дажыць* свой век! Гэта заўжды шанец дачакацца цуду!

- Цуду. У мяне ўсё жыццё – цуды. Ведаеце, я думаю, што калі мой лёс ніколі не падводзіў мяне і вырашаў мае справы самым цудоўным чынам, то, можа, і зараз мне варта аддацца збегу абставінаў? Забыць Змітра, калі ўжо мы рассталіся, застацца з Габрусём – можа, гэта й ёсць жыццёвая мудрасць?

- І вы здолееце з гэтым жыць?

- Гэтак шмат хто жыве.

- Але ж яны не пшчаслівыя.

- А я пшчаслівая?! Ну хаця... Не без гэтага. Я сапраўды пшчаслівая – мне няшчаснай быць проста невыносна, агідна.

- Вось бачыце, вы любіце пшчасце, і пшчасце любіць вас. Але самае галоўнае – гэта тое, што вы любіце жыццё. Паспрабуйце палюбіць свайго мужчыну гэтак жа, як вы любіце жыццё. Паспрабуйце ўбачыць свайго мужчыну, а не свае чаканні да яго, і палюбіце ягонае жыццё й яго ў гэтым жыцці. Менавіта палюбіце, таму што каханне – рэч далёка не бескарыслівая.

- Я б і радая, толькі адкуль мне цяпер ведаць, хто мой мужчына? Змітра ж ад мяне як адрэзала.

– Мне чамусьці здаецца, што ваш мужчына – у вашых снах. А наконт адрэзала... Гэта быў падарунак лёсу: інакш і быць не магло, калі вы прагнулі чыстага, шчырага кахання, – толькі свабоднага, толькі вольнай душою можна па-сапраўднаму палюбіць і пакахаць. Іншая справа, што, каб шчыра кахаць, людзі неабавязкова павінныя быць паасобку...

Тут раптам забрахаў унізе сабака, і госця мая страпянулася і пачала развітвацца: «Загаварыла я вас. Пайду ўжо. Вунь і сабака мой без мяне засумаваў. І вы не бядуйце аб сваім каханым: нельга куды-кольвек прыйсці, не прайшоўшы па-пярэдне шляху». І я гэтак задумалася над ейнымі словамі, што ажно не заўважыла, як незвычайная незнаёмка сышла. А калі я ачомалася і кінулася да вакна, то ўбачыла далёка справа толькі мокрага чорнага сабаку – я й не чула, што ішоў гэтакі моцны дождж.

Надышоў вечар, аблашчаны свежым пахам ракі і маладой лістоты. Я не магла больш заставацца ў хаце і абмяркоўваць нядаўні візіт і свае перспектывы седзячы. Да таго ж я падумала, што не дрэнна было б знайсці гэтую дзіўную абарыгенку (хаця б па сабаку, калі сама яна будзе ў хаце) і спытаць ейнае імя. Таму я выйшла на двор, пакружыла вакол вінакурні, торкнулася ў краму, але нікога не сустрэла. Я раптам вельмі выразна адчула, што не маю тут нікога, ніводнай роднаснай душы, што абарыгенаў люблю толькі як вобразы і персанажы, а не як канкрэтных жывых людзей, і што я тут гэтка ж чужая, як і ў якім-небудзь іншым месцы. Я ўзгадала, што першапачаткова хацела ўсяліцца сюды нават не для таго, каб гэтакім скажэнскім чынам прывабіць Змітра, а каб выратаваць будынак. Замест гэтага я толькі напоўніла яго яшчэ адной чалавечай гісторыяй і дагэтуль не даведалася, які лёс угатаваны вінакурні з надпісам «1896». Цалкам магчыма, што людзей будуць хутка адсяляць, бо хадзілі ўжо чуткі, што неўзабаве здаюцца новыя дамы. Значыць, выкінуць і мяне, бо я не змагу нічога запырэчыць, не здолею памітынгаваць нават дзеля забавы, бо ўжо не веру ў рэзультатыўнасць мітынгаў. Тым больш, што жыць тут, сапраўды, вельмі некаmfортна, хаця я й перабыла ў вінакурні самыя няўтульныя поры году. Адна надзея, што

Габрусь, гісторыкі й рэстаўратары не аддадуць будынак на разбурэнне. Праўда, усе яны дасведчана гавораць пра вялікія грошы й пэўны тэрмін карыстання, а самі проста не маюць паміж сабой ніякай аднасці й не хочуць насамрэч звязвацца з нейкімі нявыгаднымі справамі. І яны гэтак слаба падобныя да мужных змагароў – у большасці сваёй яны затурканыя побытам, разгубленыя, але ганарлівыя мужчыны. А Габрусь яшчэ й маньяк. І ўсё скончыцца тым, што я паплачу-паплачу па вінакурні (калі мой сябар Габрусь дасць мне дажыць да гэтага дня), а потым пераеду ў новую кватэру на былых бураковых дзялках, завяду сабе стомленага побытам мужчыну й буду ўмудрона пасмейвацца з закаханых ідэалістычных дурніц.

Гэтак я думала па дарозе ў парк, самотная, злая, прагоркляя ад расчаравання жанчына, як раптам убачыла на дрэве за мостам лік святога. Спачатку я вырашыла, што мне здаецца і гэта маё сумленне папярэджвае мяне, што нельга дрэнна казаць аб людзях, а тым больш мужчынах. Але калі я зірнула на дрэва зноў і зноў, то ўпэўнілася, што лік усё яшчэ там, і вельмі выяўны. Святы з барадой, даўгімі расхрыстанымі валасамі й буйным носам мудраца глядзеў на мяне разумнымі ўважлівымі вачыма. І ў той жа час ён глядзеў і ўправа, і ўлева, і ўверх, і ўніз, і праз стагоддзі, і ў сябе. Ён думаў, ён ведаў і як быццам хацеў нешта сказаць, а можа, проста быў. І ўжо аднаго гэтага было дастаткова, каб адчуць, ухапіць нейкую думку, ідэю, і адразу яе забыць, але супакоіцца й паверыць. Я як быццам убачыла, зразумела сябе, свой шлях, сваё каханне й сваю любоў, сваё змаганне й свой спакой. Я ўбачыла прасветлены позірк Змітра, ягонае прабачэнне й прыняцце, твары ягоных дзяцей з маёй усмешкай, пачула смех нашых бацькоў і ўздых маёй прабабулі. Я адчула смак слёз у горле маёй нядаўняй госці й паглядзіла зморшчыны ад п'янага роздуму на лобе спецназаўца ў адстаўцы. І я кінулася да дрэва, каб яшчэ пагутарыць, запытацца, але зблізу лік быў усяго толькі абрубленым таўстым суком. Тады я датыкнулася пальцамі да светлых дарожак дрэва й намацала цёплы старэчы твар, і калі я адбегла назад, святы ўсё гэтак жа глядзеў на мяне, на раку, на вінакурню, на сядзібу й у неба.

І я зразумела, што гэта развітанне: Лошыца прыняла мяне, явіла мне свае таямніцы й тым адпускала мяне. І парк, і сядзіба, і вінакурня застануцца й будуць жыць сваім жыццём, хаця непазбежна зменяцца. Гэтак і я мушу ўвайсці ў жыццё й пакінуць мінулае за спіной, каб яно магло з чалавечай драмы зрабіцца жыццёвым знакам. Я павінна пакінуць тую Лошыцу, якую я любіла, бо яна ўвасабляла для мяне каханне да Змітра, і прыняць Лошыцу з ейным асобным адмысловым лёсам. І Змітра таксама я павінна ўбачыць не як увасабленне сваёй мары, а як асобнага чалавека, які можа мяняцца й выбіраць новыя накірункі для свайго ўнутранага й знешняга жыцця. Я не павінна чакаць ад яго «ідэальнасці» й падпарадкаванасці маім уяўленням – я павінна радавацца яму, факту ягонага існавання. І калі я хачу кахаць Змітра, то мне нішто не замінае – глупства патрабаваць гарантыяў узаемнасці. Хаця я, здаецца, і не прасіла ніколі гарантыяў альбо маналітнасці адносінаў – я проста хацела быць разам. Тут я ўзгадала скандал з Надзям, і да мяне дайшло, што нам нішто не перашкаджае быць разам, што паміж намі, па вялікім рахунку, не стаяць трэція асобы альбо абставіны, што мы паасобку толькі праз свае страхі, пыху й крыўды. Дык значыць зараз, калі гэтыя заганныя пачуцці вытраўленыя хаця б з майго сэрца, бо пра цябе я нічога не ведаю, акрамя таго, што ты горды й пакутуеш на адлегласці, мы можам аб'яднацца й быць разам? Гэта ж цалкам магчыма, бо мы нават не пасварыліся, не разышліся душою, не забылі адзін аднаго, а проста аддаліся цэлам у часе, каб перш-наперш знайсці сябе. А знайшлі... Я знайшла Габруся, абарыгенку ў белай сукенцы, дзяўчынку Насцю, лік святога, творчасць і ўнутраны спакой. А яшчэ я нарэшце знайшла сваё сапраўднае каханне – цябе ў тваім жыцці, без маіх страхуў, уладнасці й сумнення...

Пакуль я рабіла для сябе гэтыя высновы, парк раптоўна пачаў губляць колер. Ён рабіўся шэрым – недзе святлей, а недзе цямней, і толькі валасы мае гарэлі ля твару рудым агнём. Яны былі лішнімі – яны вярталі мяне ў мінулае, дзе я кахала цябе інтуіцыйна, слепа, навобмацак, але дзе ты любіў дакранацца да маіх валасоў. А зараз я кахаю цябе свядома, кахаю

менавіта цябе, але з аднолькавай верагоднасцю я магу альбо ўбачыць цябе заўтра, альбо не ўбачыць цябе ніколі. Таму я больш не хацела сваіх валасоў. Я не хацела цягаць тваё каханне за спінай – я прагнула сустрэцца тварам да твару, зірнуць табе ў вочы чыстым радасным позіткам свабоднага ад крыўды й чаканняў чалавека. Я так больш не магла – мне не патрэбны быў гэты руды адчай, які я сама раней пялегалвала й любіла. І таму, калі я сшарэлым прыцемкам прыйшла да хаты, я запляла валасы ў касу, пазычыла ў суседзяў вялікія бабуліны нажніцы для стрыжкі авечак, бо сама мела толькі манікюрныя, стала перад люстэркам і адрэзала прэч свой тугі, непадатлівы руды адчай.

Праўда, адчай не адпусціў мяне адразу, а прымусіў урэшце зрабіць адзін імпульсіўны ўчынак. Я так расхвалявалася, калі ўбачыла свае кароткія абскубаныя валасы, што ўнутрана залямантавала, што мушу праз яго ісці на гэтыя дзікунскія, нечалавечыя ахвяры. І мне захацелася кінуць сваю касу яму ў твар, каб ён нарэшце зразумеў, як я пакутавала, як несправядліва ён са мной абышоўся. І яшчэ я хацела, каб ён ведаў, што я не намерваюся пакутаваць надалей і не збіраюся ні з кім ваяваць, а буду проста жыць. І калі ён гэты сляпы, што не заўважае вытанчаных сціпрых знакаў, кшталту «шостаі гадзіны раніцы», то я пашлю яму такі знак, што ён пашкадуе.

Цяпер можна толькі дзівіцца, што, вырашыўшы мірыцца й болей не ваяваць, я замест гэтага шпурнула яму чорную значку, але наступнай раніцай я выправілася на пошту, скруціла касу й паслала яе Змітру дахаты. Я разумела, што адрэзаная каса наўрад ці можа прывесці да цябе каханага чалавека – хутчэй наадварот, выкліча жах ці гідлівасць, альбо яшчэ горай – смех тваёй незацэйлівай суперніцы, але я проста не здолела даць сабе рады. Хай глядзіць, хай успамінае, хай нават спужаецца, а сябровачка ягоная хай вішчыць у прыпадку рэўнасці й злосці. І няхай каса мая паляціць у смярдзючы бак для смецця, я хаця б упэўнюся тады, што ён мяне не кахае, і, можа, здолею пераадолець у сабе жаданне быць разам.

Я магла б, канечне, паступіць прасцей: напісаць пісьмо, адправіць хаця б суправаджальную паштоўку, патэлефана-

ваць, але мне здавалася, што Зміцер будзе тады пачувацца як загнаны звер, на якога палююць і якому не даюць шанцу самастойна распараджацца сваім жыццём. Я адчувала, што ён сам павінен зрабіць першы крок да замірэння, і спадзявалася, верагодна, гэтакім чынам нагадаць аб сабе, прымусіць пра сябе думаць. І яшчэ я хацела, каб ён датыкнуўся да мяне, хаця б на адлегласці, паглядзіў мае валасы, няхай і не ляжаць яны ўжо на маёй спіне. Цікава, я што, збіралася адчуць фантомныя болі?

А ў яго ажно забалеў живот, калі ён убачыў гэтую скручаную, як змяюка, касу. «Дадумацца такое ўчыніць! Ды з якой мэтай? Што мне цяпер з гэтай касой рабіць? Павесіцца на ёй, ці што?» Халодная, нежывая, рудая, яна смаліла яму рукі, і таму Зміцер, запхнуўшы касу ў эцюднік, пакіраваў у Лошыцу. Па-першае, гэткую незразумелую рэч нельга было трымаць у хаце, а па-другое, яму трэба было ўсё як след абдумаць, падалей ад мітусні й людзей.

...Марыя разышлася з ім неяк па-дурному, абразліва, нагаварыўшы тузін прапаведзяў пра чалавечыя адносіны, творчасць, самарэалізацыю, умоўнасці, багацце, беднасць. Яна ўсё скандаліла й скандаліла, прычым сама з сабой, а ён ніяк не мог даўмецца, чаго яна ад яго хоча. Ніводнае з ейных словаў, рашэнняў не мела дачынення да ягонага непасрэднага жыцця, да рэальнага стану рэчаў. Да таго ж незразумела было, якая роля ва ўсіх ейных рашэннях адводзіцца яму. У яго яна нічога па-сур'ёзнаму не пыталася – толькі пераконвала яго чамусьці, што ён ёй здраджвае, што ён, відаць, не шчыра яе кахае й спадзяецца знайсці сабе іншую, маладзейшую дзяўчыну. Яна нават раздабыла нейкі падрабязны нямецкі гараскоп на мінулы год, дзе было дэталёва распісана, як ён перакінецца да іншай і будзе выпрабоўваць каханне сваёй партнёркі, але потым упэўніцца ў сталасці ейных пачуццяў і выбера яе. Калі Марыя з шалёнымі вачамі й выразам абражанага гонару на твары цытавала яму гэты гараскоп, Зміцер вельмі моцна засумняваўся ў тым, што ў яе ўсё ў парадку з галавой, і падумаў, ці не пашукаць яму, сапраўды, іншую – хай прасцейшую, але не настолькі разумную вяршчу, каб ажно зашкальвала.

Потым ён стаміўся трываць ейныя прыпадкі, справакаваныя тым, што ён ходзіць маляваць не з ёю, а з сябрамі-мастакамі, а пасля п'е з імі ў парку піва й, можа калі, гарэлку. Для Марыі гэта чамусьці сталася галоўным доказам таго, што яму на яе напляваць, і яна пусціла ў ход цяжкую артылерыю абвінавачанняў у тым, што ён убогі п'яніца. Гэта ўжо было занадта, тым больш, што яна, відавочна, не ўсведамляла, што гаворыць не пра яго, а пра нягглы плод свайго ўяўлення. Да таго ж неабаснаванае абвінавачанне ў п'янстве гэткае жа прыкрае для мужчыны, як і празыванне шлюхай для жанчыны. Таму ён пачаў азлоблена маўчаць, яна істэрыла, а потым неяк сумелася й... некуды прапала. Праўда, ненадоўга. Ён нават не паспеў як след засумаваць па ёй, а яна ўжо з позіркам адданай сучкі кінулася яму пад ногі ў кіно. Зміцер тады ўзрадаваўся, таму што мірыцца неяк трэба было, а тут выпадак падстроіў гэткую добрую магчымасць, якая не закранала нічыйго гонару. Але ў кавярні Марыя зноў гаварыла ў асноўным пра сябе, ні пра што ў яго не цікавілася, а толькі сцвярджала пра яго тое, што, лічыла, адпавядае рэчаіснасці. Ён бачыў, што яна хоча пагаварыць пра іх, але загадзя баіцца, што ён, гэтакі сапсаваны здраднік, не пойдзе на размову. Вось гэтае ейнае чаканне, што ён не здатны на разумныя ўчынкi, на добрыя чалавечыя стасункi, узлавала яго больш за ўсё. І таму, калі Марыя знікла ў невядомым напрамку – зноў жа не праз яго, не праз сварку, а праз ідыёцкі страх перад жыццём, праблемамі, людзьмі, Зміцер уздыхнуў з палёгкай. Нарэшце ён быў вольным – і для мастацтва, і для асабістага жыцця.

Тады ж вельмі дарэчы яму падварнулася пад руку Надзя. Яна, сапраўды, была маладзейшай за Марыю й не мела ейнага жыццёвага досведу, якім Марыя адначасова й ганарылася, і які сама сабе не магла прабачыць. Надзя была ўладкаванай па жыцці дзяўчынкай, мела спадкаемную кватэру недалёка ад цэнтру, багатага бацьку, вясёлы, нахабны нораў і добрыя жыццёвыя перспектывы. Ёй не трэба было ні за што змагацца, яна не мусіла думаць, як зарабіць на кавалак хлеба, фарбы, вандроўкі. У ейным узросце дзяўчаты нават пра замужжа згадваюць са смехам і шчанячай радасцю, таму што гэта

наперадзе, гэта хутка й будзе вельмі ўдалым. Асабліва для яе, для Надзі, таму што любы будзе рады й ім няма пра што будзе клапаціцца. Праўда, Зміцеру потым падалося, што Надзя й сама была рада я любому. І нягледзячы на тое, што яна старанна строіла Змітру вочкі, рупліва спакушала яго, хаця яны ўжо даволі доўга былі разам, і шчодра, ненавязліва дазволіла пажыць у сваёй кватэры, Зміцер усё больш упэўніваўся, што Надзі было ўсё роўна, хто мог апынуцца на ягоным месцы – «абы моцна не піў і не смярдзеў».

Спакваля Зміцер адыграўся на Надзі за непаразуменні з Марыяй і пачаў заўважаць, што Марыі яму не хапае. Яна ж не заўжды была гэткай ідыёткай, як у апошнія месяцы іхняга сяброўства. Дагэтуль ім было вельмі добра, і яны змаглі сумесна прайсці ў каханні й жыцці праз, здавалася б, непераадольныя выпрабаванні. І, у першую чаргу, увесь гэты доўгі шлях адно да аднаго, да іхняга знаёмства. Дзіва, як яны знайшлі адно аднаго й што гэтак доўга шукалі, бо хаця яны вельмі розныя па тэмпераменце й па характары, яны якраз гэтыя супрацьлегласці, што прыцягваюцца й утвараюць адно цэлае. У гэтым Зміцер не сумняваўся, нават калі яны канчаткова разышліся, бо адчуваў Марыю, ейны душэўны стан і настрой на адлегласці і быў упэўнены, што тое ж самае адбываецца з Марыяй. Ён мог меркаваць, што дзеецца ў ейным жыцці й што яна перажывае. Адноўчы ён ішоў з кухні й нечакана жахнуў кулаком па дзвярах лазенкі, што падалося Надзі цалкам невытлумачальным, але ён ведаў, што Марыя ў гэты момант знайшла сабе некага іншага – можа, сябра, а можа, новае каханне. Пасля гэтага ў яго ўжо зусім не заладзілася з Надзжай, але ён не мог вырашыць, што яму цяпер рабіць. Ён веў той лад жыцця, якога ўсяляк унікаў, калі быў з Марыяй. Але цяпер атрымалася значна горш, бо ён быў з жанчынай, якую не хахаў і з якой яму ўжо даўно надакучыла гаманіць пра мастацтва й любіцца ў помсту невядома каму.

А цяпер вось яшчэ гэтая каса. Нашто было абразаць вала-сы? Ходзіць недзе, бунтуе мужыкоў якой-небудзь тыфознай стрыжкай. Ніколі ёй гэтага не прабачу! Так і ўяўляю, як яна стаіць дзе-небудзь на галерэі каля прыбіральняў у ДOME

афіцэраў, паліць і хіліць абскубаную галоўку да задымленага плечыка. «Млее» ад балбатні якога-небудзь джазанутага псеўдаінтэлектуала з нью-ёркскай бародкай, а сама паціху глядзіцца ў люстэрка ўнізе – ці прыгожа яна выглядае. Косіць пад маладую. Сама ж прыпадабняецца да Надзі й усёй гэтай падлеткавай зграі. Зусім затлуміла сабе галаву. Сто працэнтаў, што й паліць пачала. Дадумалася! Касу даслала! Магла б адну якую пасмачку пакласці, калі ўжо была на тое нейкая рамантычная патрэба. Добра яшчэ, што не ўсю галаву па пошце атрымаў. Што яна за жанчына? І ці жывая яна там? Вунь жа каса якая халодная, а раней рукой возьмешся, а яна ажно гарачая каля шыі. Марыя, Марыя, якая ж ты свалата. А ты, дурань бесхарактарны, яе кахаеш...

Гэтак стаяў і разважаў Зміцер каля ракі, на супрацьлеглым ад вінакурні беразе. У вінакурні на трэцім паверсе баявалі: смяяліся, спявалі, крычалі, але маццокоў чуваць не было. Добра ж некаторым жывецца – сядзяць сабе ў старажытным раі, забаўляюцца, песні спяваюць, а ў цябе ў эцюдніку рудая каса, і невядома, што з ёй цяпер рабіць. Зміцер адкрыў эцюднік, выцягнуў касу, пагладзіў, акуратна скруціў, прыцэліўся й шпурлянуў у раку. Рудая змяюка яшчэ праплыла крыху па паверхні, пакуль не намокла й не патанула.

А на супрацьлеглым беразе з'явілася аднекуль дамачка ў белым – таўклася зазыўна каля вады й тарэшчылася на Зміцера. Памылкі быць не магло – дамачка глядзела менавіта на яго, пасміхалася прыязна й, здаецца, усім сваім выглядам запрашала да сябе. Цётка была выяўна мясцовая, бо занадта дзіўная, але нічога непрыемнага ён у ёй не знайшоў і падумаў, што калі яна сама гэтак напрошваецца, то чаму б і не. У рэшце рэшт яму трэба было забыцца, развеецца, да таго ж гэткай здзічэлай жанчыны, як абарыгенка ў белым, у яго яшчэ не было. Ад Надзі ён усё роўна сыдзе, Марыя як у ваду канула, а гэтая тут – жывая, прыгожая, лагодная. Хай мне будзе горай – пайду. Цікава проста, што за яна. У белай даўгой сукенцы. Відаць, на свята на трэці паверх прыйшла. А можа, гэта яна сама ў тым пакоі з надпісам на шторах жыве. З такой

і не грэх, бо надта ж душэўна напісала. Не хоку, канечне, але нельга чакаць зашмат ад абарыгенкі...

І я ўсё ж вырашыла пераязджаць. Дом мой якраз здалі, і хаця кватэра была яшчэ не ўпарадкаваная, жыць там можна было, асабліва пасля Лошыцы. Вядома, мне было шкада пакідаць вінакурню, раку, мост, альтанку й парк, але я памірала ад самоты й бязглуздасці свайго асабістага жыцця. Я хацела на новае месца, каб усё забыць і пачаць спачатку. Мяне гнала прага пераменаў, бо я больш не ў стане была слухаць свой унутраны голас і жыць без Змітра там, дзе ўсё было прасякнута каханнем да яго й дзе дрэвы яшчэ маглі засведчыць, што ён таксама мяне кахаў. Праўда, Зміцер патрабаваў ад мяне нейкай паказной, кідкай інакшасці, але я й так інакшая, як і кожны асобны чалавек. Да таго ж я не магу быць інакшай больш, чым я ўжо ёсць, і думаю, я не павінна перарабляць пад сваю інакшасць грамадства, бо гэтак я яе проста згублю. І яшчэ: як можна было прылічыць мяне да ўмоўнасцяў – я ж чалавек! Я чалавек! Я звычайны чалавек, і тым больш жанчына. Я й так шмат зрабіла, каб годна справіцца са сваёй сітуацыяй: часу не губляла, навуку рухала, напісала пра горад, у якім не здолела прарасці каранямі, вярнулася да сябе, знайшла новых сяброў...

Дарэчы, высветлілася, што Габрусь зусім не маньяк – проста ён любіць гуляць у прэферанс. Гэта тое, што дае яму адчуванне стабільнасці жыцця, асабліва цяпер, калі ён разышоўся са сваёй сяброўкай. І паколькі ўдзень усе занятыя, гуляе ён з прыяцелямі позна ўвечары й па начах, таму й мусіў ездзіць на ровары праз начны парк, бо й са мной хацеў пабыць і пагуляць у карты. А яшчэ Габрусь патлумачыў, што прападаў столькі часу, бо прачытаў у «Спадчыне» новы матэрыял пра Лошыцу, і яму карцела сёе-тое пашукаць у архівах. Асабліва спадзяваўся ён знайсці што-небудзь пра пані Любанскую, дачку галавы мазырскай шляхты, якая зайшла за мясцовага пана ў дзевятнаццаць гадоў, была надта прыгожая й, па чутках, круціла раманы з выбітнымі мужчынамі, але была вельмі спагадлівай, дапамагала бедным, утрымлівала дом састарэлых, толькі вось дзяцей не мела й ўтапілася на свой дзень народзінаў. Выцягнуў яе ейны сабака, а пан змарнеў і некуды з'ехаў.

Цяпер пані завецца Белай Дамай, з'яўляецца час ад часу ў белай сукенцы ў парку й дапамагае закаханым і бяздзетным жанчынам.

Як я гэтае пачула, дык ажно скаланулася ад холаду, і мне падалося, што забрахаў сабака й кропля вады бэмкнула аб падлогу. Перад вечарынай я зноў паспрабавала знайсці госцю ў белай сукенцы, але нідзе не сустрэла яе, а суседзі й Насця яе не ведалі. Таму я запрасіла толькі старых сяброў, Габруся й нагатавала есці. Госці папрыносілі віно й шакалад, а адна даўняя мая прыяцелька падарыла мне «чупа-чупс». Гэтак мы сядзелі, гутарылі, жартавалі й смяяліся. І я бачыла, што сябры радуюцца за мяне, таму што я нарэшце раблю, як людзі. І яшчэ яны падміргвалі мне, пераглядаліся паміж сабой і ўсё намякалі, што за Габрусём я не прападу. А мне было неяк не па сабе. Надышоў жа мой апошні вечар у Лошыцы, дзе я была й гэткай няшчаснай, і гэткай шчаслівай. Апошні вечар, за каторым ужо не павінна было быць цябе, пасля якога ты мяне ўжо больш ніколі не знойдзеш. Апошні вечар, які прарэйдзе ў ноч. Дзе я больш не змагу супраціўляцца абставінам і абяру Габруся. І Габрусь выведзе мяне ў тое жыццё, дзе я ўжо больш не буду ўзгадваць цябе.

І калі я сядзела з гэтакімі маркотнымі думкамі пасярод агульнай весялосці, я адчула, што нехта пагладзіў мяне па шыі, і затым па спіне ў мяне як быццам праліўся ручаёк ледзяной вады – якраз там, дзе раней была каса. А праз колькі часу дзверы самі адчыніліся, і я, здаецца, пачула шоргат набрынялай важкай вадой даўгой сукенкі. Але ўвайшоў ты, спыніўся на парозе, агледзеў гасцей і здзівіўся, быццам не знайшоў некага, каго напэўна чакаў убачыць. А потым заўважыў мяне. Я схапілася за горла ад хвалявання, але ўсё роўна заплакала, а ты падышоў да мяне, апусціў вочы, узяў мяне за руку й прыклаў яе да свайго сэрца...

А Габруся мы бачылі амаль праз год у кіно разам з Надзям. Казалі, што ён носіць яе на руках, чытае ёй вершы, катаецца з ёй на ровары. Ён нават прывёў Надзю на хрэсьбіны нашага сына Андрэя, дзе сам, канечне ж, быў хросным. Андрэй нарадзіўся падобным да бацькі, але з маёй усмешкай і меншым

за звычайных дзяцей, бо крыху раней за тэрмін. А ўсё праз тое, што калі мы клалі кафлю на балконе на нашым першым паверсе, да нас падбег сабака – чорны, мокры, быццам толькі што з вады. А стаяла ж гарачыня – ліпень! Я гэтак спужалася, што хлопец, відаць, вырашыў лезці з сваёй неўрастанічнай маці на волю. І пакуль мы чакалі таксоўку на лаўцы каля пад'езду, сабака ляжаў каля маіх ног – шчаслівая, супакоеная псіна. За гэтыя некалькі хвілінаў сабака абсох і цела ягонае перастала дрыжэць.

Пасля раддому мы каталі Андрэя ў парку, таму ён хутка падрос, падужэў і дагнаў сваіх равеснікаў. Абарыгены мяне цяпер вельмі паважаюць, тым больш што пасля родаў я па-круглела й стала называцца «маладзіцай». Калі мы са Змітром і Андрэем гуляем у парку, абарыгены кланяюцца, усміхаюцца нам і кажуць: «Здрастуйця». Самі ж яны таксама пакрысе перасяляюцца ў новыя шматпавярховікі, робяцца вельмі сур'ёзнымі, важнымі й замаўляюць у Змітра праўдзівыя мастацкія шэдэўры. А я...

А я вось цяпер хоць-калі думаю: «На што я тады, на сваю галаву, палола гэтыя буракі?»

Лістанад 2001 – красавік 2002 г.

ЧОРНАЯ ЛІНІЯ

*Тым, хто быў,
і тым, хто мог быць.*

Алеся ўпершыню за два гады вырвалася да Ганны Раманаўны. Падлічвала-падлічвала даты і прыйшла да высновы, што ў дзедавай другой жонкі юбілей. Апошні раз ейны дзень народзінаў святкавалі, яшчэ калі дзед Кастусь быў жывы. Той, як заўжды, быў на рэпетыцыі, таму Алеся віншавала Ганну Раманаўну сам-насам. Паслухала ў соты раз гісторыю цётчынага знаёмства з Алесінай роднай бабуляй, пра іхнюю сумесную вучобу ў Віленскай беларускай гімназіі, пра жажлівыя падзеі, якія напаткалі навучэнцаў, і ў першую чаргу хлапцоў, за Саветамі. Потым Ганна Раманаўна плаўна пераходзіла на свае прыгоды ў тэатры, і сканчалася размова, як звычайна, крытыкай сучаснай беларускай мовы. Дзедава жонка прыводзіла, як ёй здавалася, забойны аргумент заганаўнасці сённяшняга маўлення: «Як зараз гавораць, як пішуць? Вось наш дырэктар гімназіі Грышкевіч казаў: “Ганна – наша хлюба!” А хіба такія словы цяпер разумеюць?» Алеся адмоўна круціла галавой, і Ганна Раманаўна задаволеная пераходзіла да плётак пра дзедаву радню.

Чамусьці лічылася, што Алеся не належыць ні да аднаго, ні да другога клана: яна сябрвала як са сваёй кроўнай, так і з дзедавай раднёй па жончынай лініі. І што самае дзіўнае, Алеся не мела ўяўлення, што ў іхняй сям’і адбываюцца такія падзеі, пра якія пляткарыла цётка. Некаторыя давяраліся ёй самі, бо, прыходзячы да дзеда, не наважваліся адкрыць яму душу, а выгаварыцца трэба было. Нехта неасцярожна выносіў смецце за парог дзедавага кабінета, бо не мог стрымаць эмоцыі. У асноўным гэтым грашыла дзедава старэйшая дачка Ада, якая ўсё жыццё супернічала са сваім малодшым братам Алегам, Алесіным бацькам. Дзіўна, як Ада ўвогуле не звар’яцела, калі дзед пасля разводу з ейнай маці, сваёй першай жонкай, пабраўся шлюбам з Ганнай Раманаўнай і аброс прыёмнымі дзецьмі, новай раднёй.

Алесіна родная бабуля, Соня, таксама выйшла замуж другі раз за сябра маладосці. Віктусь вучыўся разам з дзедам у Віленскай кансерваторыі і, аўдавеўшы, далёка не шукаў сабе новай спадзвіжніцы, а ўзгадаў пра першае каханне – оперную спявачку Соню. Вось такая ў іх адбылася цікавая перастаноўка лёсаў. Ганну Раманаўну пасля шлюбу з дзедам нават не перасталі называць цёткай – зваротам, які яна прыдбала ў часы сяброўства з Алесінай роднай бабуляй.

Гэтая блытаніна сардэчных справаў і шлюбных ракіроўкі, відаць, так моцна паўплывалі на іхнюю радзінку, што сям’я лічылася непахіснай святыняй. Кастусёвы дзеці мёртвай хваткай трымаліся за сваіх жонак-мужоў. Радню проста скаланула, калі Алесіна стрыечная сястра Жэня разышлася са сваім першым мужам. І не важна, што пра гэтага небараку памяталі толькі, што ў яго «флейтавыя вусны». (З цягам часу ўзгадвалася адно тое, што «прыпячатаў» дзед.) А па вялікім рахунку нікому не цікава было, што там за доля ў Жэні і ці былі ў ейнага мужа якія-небудзь вартасці, акрамя музычных задаткаў. Галоўнымі лічыліся інтарэсы клану і ўзорнасць сямейнай рэпутацыі. Дзедка ж суцяшала тое, што новы Жэнін муж – таксама музыка. Хоць і нарвежац, не праваслаўны і джазмен. «Чорная лінія», як яе жартам любіў называць дзед, не абмінула і старэйшую ўнучку.

А малодшай унучцы будучы «чорны» шлях пасылаў камічныя знакі. Алесі расказвалі, як недзе ў трохгадовым узросце яна ўбачыла на запраўцы негра. Стала каленкамі на сядзенне і вытыркнула ў задняе акно ажно чатыры хвігі – нарэшце спатрэбіліся Жэніны ўрокі. Пра гэты эпізод Алеся памятала, як стаяла на каленках, гордая сваімі чатырма хвігамі, гатовая абараніць сябе й сваю сям’ю найноўшай зброяй, а бацькі смяяліся, але потым, кусаючы вусны, адчытвалі яе. Чарнаскуры чалавек, відаць, падаўся дзяўчынцы такім страшным, што памяць не захавала ягоны воблік. Другі дзіцячы ўспамін пра запраўку па дарозе на бабіна лецішча таксама быў звязаны са смехам. Зноў заходзіліся бацькі. Алеся азірнулася па баках – неграў наўкола не было, ды і яна сама прыстойна сядзела сабе на заднім сядзенні і нешта напявала. Да ўсяго чарнаскуры

чалавек не здзівіў бы яе цяпер – ёй было ажно цэлых шэсць гадоў. Прыгледзеўшыся, Алеся зразумела, *што* развесяліла бацькоў. Ля суседняй калонкі стаяў высокі светлавалосы чалавек і даішнай палачкай камандаваў мужчынам, відаць, сябрам, які запраўляў яму зялёную «Волгу». Бацькі выйшлі з «Жыгулёў» і пачалі абдымацца-цалавацца з гэтым высокім дзядзькам. Паказалі на яе. Светлавалосы нахіліўся, адчыніў дзверцу, узяў яе, разгубленую, на рукі, усміхнуўся і пыхліва сказаў: «Мая парода». Так Алеся даведалася, што акрамя дзед Віктуса, у яе ёсць яшчэ родны дзед Кастусь.

Нельга сказаць, што былыя муж і жонка замірыліся, але дзеці пасля той сустрэчы на запраўцы зноў пачалі сустракацца з бацькам. Стасункам гэтым замінала цяпер рэўнасць паміж Адай і Алегам, якія аб'ядноўваліся толькі, калі іх абурала «неапраўданая» набліжанасць да дзедка каго-небудзь з цётчыных дзяцей. Першую ж жонку Соню і аднакашніка Віктуса дзед перажыў амаль на дваццаць гадоў. І паколькі Алеся засталася без бабулі і дзядулі, якія гадавалі і любілі яе, яна хілілася да дзедка Канстанціна і ягонай другой жонкі, не гледзячы на тое, якая сямейная палітыка праводзілася Адай і бацькам.

Жыццё сярод музыкі, наведванне дзедавых фартэпійных канцэртаў, балетныя расповеды Ганны Раманаўны, здаецца, не пакідалі ім са стрыечнай сястрой Жэняй выбару. Абедзве падаліся ў мастацтва – паступілі ў кансерваторыю. Жэня – на вакал, Алеся – на фартэпіяна. Алеся мела, як лічылася, прыярытэт перад сястрой, бо насіла бацькава, а значыць і дзедава прозвішча. Нельга сказаць, што гэта палягчала вучобу ў кансерваторыі. Хоць-калі наадварот, часцей выклікала ў людзей злосць і пагарду: «блатная». Алеся зразумела, што можна вывернуцца назайніцу, граць як заўгодна добра, але дастаткова сысці са сцэны альбо апынуцца ў кампаніі нядобразычліўцаў, як будзеш усё той жа – дзедавай унучкай, якая, быццам бы, сама па сабе нічога не варта. Да таго ж магутнасць, велічыня дзедавага таленту прыціскала іх з Жэняй да зямлі – яны дакладна ўсведамлялі, што ніколі не зробіць шыкоўнай музычнай кар'еры, бо іх заўжды будуць параўноўваць з геніяльным продкам.

Таму папрацаваўшы пару гадоў у кансерваторыі, Алеся пайшла на «вольныя хлябы»: давала прыватныя ўрокі. За заняткі ў чалавека з прозвішчам ейнага дзеда людзі былі гатовыя плаціць шалёныя, па ейных меркаваннях, грошы. Алеся ні з кім не канкуравала, не рабіла афіцыйнай кар’еры, пры гэтым ейнае майстэрства толькі крышталізавалася з гадамі. За тое, што яна ціха адышла ўбок, яе адразу палюбілі дзедавы калегі і знаёмыя, таму любая новая ахвяра, якая хацела вучыцца граць на піяніна ці паступаць у кансерваторыю, аддавалася ў Алесевы рукі. Грошы нават не лічыліся і нікога з сям’і асабліва не цікавілі – сачылі толькі за раскладам заняткаў і патрабавалі пунктуальнасці ад вучняў, бо інакш канвеер спыніўся б. Час для сябе ўсё ж заставаўся і прысвячаўся захапленням: чытву і джазу. Дзякаваць першаму, Алесі хутка не было пра што гаварыць з дзедам. Дзякаваць другому, ён увогуле расчараваўся ва ўнучцы, якой і так не хапіла характару, каб зрабіць кар’еру ў «сур’ёзнай» музыцы.

Яшчэ ў дзяцінстве, калі Жэня вучылася ў музычнай школе, Алеся любіла пайграць на піяніна стрыечнай сямтры. Спачатку гвалціла нотныя запісы, а потым наігрывала мелодыі, якія прасіліся на волю з сэрца. Жэня рэагавала скептычна: «Ні адзін кампазітар не напіша такой лухты». Дзед, запрошаны на сямейныя канцэрты, каментываў папушчальніцтва Алесевых бацькоў адназначна: «Некаму мядзведзь наступае на вуха, а тут слон патаптаўся. Дзіцячыя густы трэба накіраваць у здаровае і больш адпаведнае для яе рэчышча. Хай лепей малое».

Алеся магла б прыдбаць комплекс на ўсё жыццё, але прага да музыкі, жаданне быць падобнай да незвычайнага дзеда патрабавалі граць. Бацькі спрабавалі адводзіць яе ад фано «далікатна»: забаранялі займацца, бо інакш сапсуе нотаі вочы, будзе насіць акуллары і яе ніхто не пакахае і не возьме замуж. Але дачка наважыла стаць піяністкай і для яе пытанне будучыні было вырашаным. Гадоў у трынаццаць Алеся зразумела, што музыка, якая гучыць у ёй, адпавядае ейнаму халерычнаму тэмпераменту і ёй не вучаць у музычнай школе – гэта джаз. Таксама Алеся скеміла, што калі добра граць тое, што ад цябе

чакае бальшыня, то можна спакойна займацца сваім хобі і не згубіць дзедаву любоў.

Дарэчы, нягледзячы на акуляры, дзяўчына выйшла замуж яшчэ на апошнім курсе кансерваторыі за студэнта з харавога аддзялення. «Махае рукамі, – падвёў выснову дзед. – Дырыжорам не будзе, але да саліста, мабыць, даслужыцца». «Не перажывай, – суцяшала сястру Жэня. – Па-мойму, гэта лепшая характарыстыка, чым проста “флейтавыя вусны”».

Што датычыцца апошніх, то Жэні нядоўга заставалася карыстацца рабочым органам мужа. Неяк Алеся зацягнула сястру на джэм-сэшн з нарвежскім джазменам. Гэта была першая палова дзевяностых. Гралі ў падвальнай кавярні з вокнамі, завешанымі чырвонымі шторамі. Знадворку ішоў дождж. Публіка складалася ў асноўным з аматараў джазу і музыкаў, шмат хто з якіх потым назаўсёды з’ехаў за мяжу. Атмасфера была ледзь не хатняя. Зайгралі, няведама чаму, можа, дэля смеху, кандовы «Summertime». Жэня, ашалелая, відаць, ад джазавай анархіі, нечакана для сястры заспявала прыстойным «чорным» вакалам. Нарвежац Пэр развесяліўся: яму падабалася, калі публіка пачынала разнявольвацца і па-добраму вар’янецць ад ягонага выканання. Ці варта казаць, што даспявала Жэня стандарт на «сцэне» пад апладысменты і крыкі адабрэння, а налета на прыступках лютэранскай царквы ўпівалася апладысментамі пасля вячэання. «Флейтавыя вусны» яшчэ з год пакутавалі, наведвалі дзеда з выглядам рэанімаванага нябожчыка, якому яшчэ не да канца зразумела, дзе лепей: на гэтым свеце ці на тым, – а потым ажаніліся зноў і зніклі з іхняй сям’і назаўжды.

Ці тое новае сваяцтва адыграла сваю ролю, ці тое надышла творчая сталасць, але Алеся пачала даволі актыўна паігрываць з сябрамі-джазменамі і нават ездзіць з імі на гастролі. Гэта надавала ейнаму сухому іміджу рэпетытаркі своеасаблівую жвавасць і не зашкодзіла асноўнаму занятку. Летам, калі дзеці адпачывалі, а абітурыенты здавалі нарэшце іспыты, Алеся ехала ў Нарвегію. Тут, ужо па самым сапраўдным блаце, яна выступала з Пэрам, Жэняй і іхнімі сябрамі ў клубах і на розных гарадскіх мерапрыемствах. Але гэтая пратэкцыя не

чапляла Алесю: яна была шчаслівая ад магчымасці займацца любімай справай і не адчуваць сябе здрадніцай, бо тут мала хто чуў пра дзеда.

З цягам часу ў яе склалася сваё кола знаёмых. У замежжы вельмі паважалі ейную акадэмічную адукацыю, начытанасць, веданне моваў. Па «чорнай лініі» яна нават пазнаёмілася ў Штатах з адной афраамерыканскай аматаркай джазу – даволі паспяховай пісьменніцай і рэдактаркай выдавецтва – і ўмудрылася запрасіць тую на бабуліна лецішча на паўночны захад Беларусі. Бялявыя, блакітнавокія мясцовыя жыхары апалелі ад такога відвішча. Іх саміх можна было б лёгка змясціць на паштоўцы XIX стагоддзя, якія фотазнаўцы называюць «тыпамі». А тут такое нявіданае заморскае дзіва! Ветліва кланяецца ў грыбах, спачувальна паглядае на бабульчыны хусткі і трыко пад сукенкамі, прынятыя за рэлігійны прымус. Усяляк падкрэслівае сваю талерантнасць да тутэйшага дзікунства. Ведала б тая Тоні (празваная ў момант Тонькай), што шкадуюць бабкі *яе* – адукаваную, рэалізаваную, багатую амерыканку: гэта ж такое няшчасце – нарадзіцца чорнай! Затое Алесю цяпер ніхто не мог бы запозрыць у расізме. Ёй нават падалося, што яна саступіла госці сваё месца ў дзедавай душы. Маэстра ахвяраваўся прыехаць на лецішча і потым пад уплывам высокай прыгажуні Тоні кінуўся выконваць госпелы і спірычуэлс. Гэта крыху ўсхвалявала ўнучку: яна зразумела сваю цётку Аду і ейную рэўнасць да дзеда з Алегам. «Добра, што яму за восемдзсят, а Тоні жыве ў Амерыцы», – суцяшала сябе Алеся і пакорліва раздабывала пакінутаму закаханаму патрэбныя ноты.

Свята месца пуста не бывае. Відаць, Тоні разварушыла размякчэлае ад старасці сэрца маэстра, бо хутка дзеда спасцігла новае каханне. У доме з'явілася Марына. Высокая, поўная, ружовая, светлавалосая. «Вось табе і чорная лінія, – шыпела пра сябе Алеся, – Дзедаў тыпаж жанчыны змяніўся. Марына – негатыўны адбітак Тоні. Гэта не празрыстая беларусачка Соня і не маленькая чарнавалосая Ганна». Апошняя паводзіла сябе з Марынай па-свойску. Не ведала, не разумела, не давала веры альбо не паказвала знаку? Дзедава жонка проста паведаміла

Алесі перад сваім чарговым днём народзінаў, што прыйдзе «Кастусёва пераемніца». На святкаванні Марына сядзела ціха, падлашчвалася да радні з абодвух кланаў і добра пастаўленым голасам пела дыфірамбы маэстра. Унучка не ўнікала, ці кахала гэтая жанчына дзеда і якая роля адводзілася новаму захапленню ў ягонай творчай кар’еры, але калі мэтр памёр праз некалькі гадоў, Марына сапраўды пераняла ўсе ягоныя сувязі, ангажэмент і выкладчыцкую дзейнасць. Пакуль жа гэтая прыгожая і, відаць што, таленавітая жанчына была для Алесі неад’емным атрыбутам сямейных святаў – ненавязлівым, але абсалютна чужым.

На тых сямейных сходках у дзедавым доме ўсё было дасканала рэгламентаваным. Як вітацца, куды праходзіць, пра што размаўляць, у якім парадку частавацца нагатаванай цёткай смакатай. Алесю і Леру, унучку Ганны Раманаўны, ганялі па поўнай праграме. Леры даставалася больш, бо інакш справа выглядала б так, як быццам да Алесі прыдзіраюцца, бо няродная. Паслухаць цётчыны каманды, дык ейная ўнучка не ў стане была пакласці на стол адпаведныя лыжачкі, расставіць як след талеркі, нарэзаць хлеб ці акуратна працерці бакалы.

Лера з’явілася ў іхнім доме ў Менску гадоў дзесяць таму, калі пачала вучыцца ў Інстытуце культуры – грала на цымбалах. Алеся ж яшчэ ў сямігадовым узросце была пастаўленая на выпрабаванне – наколькі добра яна можа сервіраваць стол. Відаць, умельства было слабым, бо болей дзед не звяртаўся да яе з падобнымі просьбамі. Толькі раз спытаўся, ці здатная яна нашынкаваць капусту, бо Ганна Раманаўна дрэнна пачувалася. Алеся абачліва вырашыла адказаць адмоўна. А вось Леры хітрасці не хапала.

З Лерай яны пасябравалі пасля Жэнінага ад’езду ў Нарвегію. Агульнага ў Алесі з цётчынай унучкай было мала, але наведваць дзеда хацелася, а стасункі з ім былі на той час не самыя лепшыя. Алеся не магла да яго дастукацца. Ён жыў у сваім свеце, сваіх перажываннях, радасцях і расчараваннях. Унучкі выраслі і не апраўдалі спадзяванняў, хоць ён ніколі адкрыта дзяўчат не асуджаў. Вучні, розныя пакаленні якіх маэстра называў сваімі дзецьмі, унукамі і праўнукамі, ціка-

вілі яго больш за родных. Алеся ўзгадвала, як неяк у снежны паспрабавала надаць размове адценне блізкасці і спытала, ці любіць дзед Новы год. Стары паглядзеў на яе, як на вар'ятку, падзякаваў жонцы за палудзень і пайшоў у свой кабінет. «А я Новы год не люблю», – прамовіла ў павебра Алеся. Ганна Раманаўна спачувальна патлумачыла: «У яго рэпетыцыі, канцэрты. Да таго ж ён праваслаўны – які Новы год у пост?» Далей цётка расказвала вывучаную Алесяй на памяць гісторыю свайго дзяцінства, юнацтва і зноў пра бабу Соню, гімназію і беларускую мову. Алеся так упадабала гэтыя расповеды, што сама не ведала ўжо, хто цікавіць яе цяпер больш – дзед ці Ганна Раманаўна. Тая ж то хілілася да дзяўчыны, то пакутавала амнезіяй і забывалася, што не варагуе з гэтай прыблудай Алесяй. Таму самым надзейным было мець справу з цётчынай унучкай.

З Лерай яны маглі пасмяяцца, паскардзіцца адна адной на «завіхі» старых, пакпіць з дзедавых студэнтаў. З гадамі, праўда, Лера пачала астываць да Алесі, і тая не магла для сябе растлумачыць, чаму. Магчыма, цётчына ўнучка хвалявалася за спадчыну, бо Алеся была ў іх занадта частай госцяй. Калі ж дзед адышоў у іншы свет, Алеся не магла прабачыць Леры радасці з гэтай нагоды. Цётчына ўнучка якраз збіралася замуж за правінцыйнага міліцыянера, і зрабіцца багатай спадчынніцай было для яе вельмі дарэчы. Маладыя жанчыны нарадзілі дзяцей з розніцай у тыдзень, але болей ніколі не сустрэкаліся і не тэлефанавалі адна адной – толькі абменьваліся безаблічнымі эсэмэскамі па святах. Аформіўшы ўсе паперы на маёмасць, Лера пакінула сваю дзівакаватую бабу на волю лёсу. Цётчына ўнучка з'ехала да мужа (здаецца, у Глыбокае) і займалася гадаваннем дачкі.

Алеся хоць-калі разважала, ці сапраўды папанцавала той Леры, бо дзед меркаваў аддаць жончыну ўнучку за Адзінага малодшага сына Ігара: «Каб дабро ў сям'і заставалася». Была, відаць, і іншая прычына ў гэтых планаў. Ігар быў спакойным, ураўнаважаным, мэтанакіраваным, як дзед. Раней той не асабліва цікавіўся хлопцам, бо «малы», як і Кастусёвы дзеці, не належаў да свету музыкі, але з гадамі менавіта станоўчы

траўматолаг Ігар завалодаў спадзяваннямі старога. Магчыма, дзед уяўляў, што шлюб унукаў будзе працягам ці імітацыяй іхняга з Ганнай Раманаўнай кахання.

У Ігара ж даўно было сваё жыццё, далёкае ад драматызаванага існавання людзей мастацтва. Дзедка ён любіў, не разумеў той істэрыі, якая склалася вакол імя маэстра, а таму быў са старым на роўных. Дзедка гэта заварожвала. Яны бавілі час ледзь не як два прыяцелі: ездзілі на дзедава лецішча, вудзілі рыбу, размаўлялі пра футбол і жанчын. «Бязглуздыя» дзяўчаты напіналіся, вучылі ноты, сканчалі кансерваторыю, выконвалі «правільную» і «няправільную» музыку, але ўсё роўна безумоўная любоў дасталася ўнуку і пераемніцы Марыне.

Ігар яшчэ да дзедавай смерці з'ехаў у Польшчу і ўладкаваўся працаваць па спецыяльнасці. Ажаніўся з палячкай, прыдбаў дзіця, патыркаўся-папыркаўся з імі па краіне і асеў нарэшце ў Кракаве – каля дзедавага брата Антона, таксама ўрача. Дзед успрыняў гэты ад'езд значна больш эмацыйна, чым Жэніну эміграцыю. «Чаго яму не хапала? – пытаўся дзед у Алесі, калі тая наведвала яго ў лякарні. – Усё б засталася яму! І кватэра, і лецішча, і гараж, і машына! Ну што ж мне, дзеўцы спадчыну пакідаць? Харавіку твайму?» Алеся хрысцілася: «Лепей вы жывіце, а я да вас у госці хадзіць буду. У мяне ж усё ёсць. І ў харавіка майго». Дзед расслабляўся, заплюшчваў вочы, спакойна прамаўляў: «У мяне поўна дзяцей, унукаў і праўнукаў. Яны і мяне дагледзяць, і Ганну». Алеся выдатна разумела, што пад нашчадкамі маэстра мае на ўвазе сваіх вучняў. «А маёмасць, – працягваў дзед, – гэта марнасць. Я табе такога не жадаю. Згубіш радню. Ада цябе загрызе. Лера не будзе з табой вітацца». «Для мяне знойдзецца месца, дзе б я ні была. Знойдзецца і фано. Я не прападу», – запэўнівала дзедка Алеся.

Прыходзіла Марына. У ліловай даўгой сукенцы з палярынай на грудзях. «Няўжо канцэртная? – абрываўся Алесіна сэрца. – У мяне такой ніколі не будзе». Марына гучна віталася, цалавала маэстра ў шчаку. Даставала печанья яблычкі, тваражок, пачынала карміць дзеда з лыжачкі. Ні Алеся, ні Лера такога прывілею не атрымлівалі, а Ганна Раманаўна ўвогуле лічыла, што муж кладзецца ў лякарню, каб спакушаць мед-

сясцёр і студэнтак, і яго прынцыпова не наведвала. Да ўсяго жонка пакутавала ад старых балетных траўмаў і пры неабходнасці не хацела выходзіць нават у краму – гатовая была галадаць, каб не тая Лера.

Алеся бачком ссоўвалася з дзедавага ложка, выціскала з сябе «да пабачэння», якое, як у гарачым перадгрымотным паветры, глухла ў Марыніным распеўным стракатанні. Дзед задаволеная, бы малы, глытаў тваражок і ківаў у знак развітання галавой. Алеся зноў вярталася ў звычайны свет, дзе было ейнае пасрэднае месца, пакуль яна не пераходзіла «чорную лінію» – не грала джаз.

За пару месяцаў да дзедавай смерці Алесі прыснілася, што дзед з Ганнай Раманаўнай прыйшлі да яе, узяўшыся за рукі, і стаялі ўсміхаючыся. Цётка любоўна патлумачыла: «Прыйшлі да цябе развітацца, пакуль мы разам». Алеся зразумела ў сне, што нехта з іх хутка памрэ. Дакладней, што абодва яны некалі апынуцца на тым свеце, а магчыма, і зараз яны размаўляюць з ёй адтуль альбо з нейкай мякы паміж гэтым і тым светам. Мякы, каторая, верагодна, займае гады, але ёсць імгненнем для вечнасці. Толькі невядома, хто з іх сыдзе першым. Алесі было шкада абодвух, але ёй, канечне, хацелася, каб дзед жыў бясконца. Ёй здавалася, што так яно і будзе. Калі табе за трыццаць, а ты ўсё яшчэ ўнучка пры жывым дзеду, паўстае ілюзія, што смерць зблудзіла на шляху да любімага табой старога і ўжо ніколі не знойдзе да яго дарогі. Усяляк жа бывае ў наш час! Пры сучаснай медыцыне ды ўлічваючы дзедаў правільны лад жыцця... І да ўсяго думаць пра дзедаву смерць, чакаць яе значыла б добраахвотна адмаўляцца быць дзіцёнкам. Каму ж захочацца губляць такую раскошу?

Дзедава пахаванне прыпала на Алесіну цяжарнасць. Ганна Раманаўна праявіла ўсе неабходныя засцярогі: нябожчыка не цалаваць, на пахаванне не йсці, на дзевяць і сорок дзён не з'яўляцца, а толькі слухаць духоўную музыку і думаць пра будучае дзіцё. Унучка развіталася з дзедам па адпяванні ў царкве. Выходзіла з сабора на вуліцу й сказала сабе: «Ну вось, бачыліся апошні раз. На гэтым свеце». Лера, таксама цяжарная, але таемна, бо яшчэ незаможная, прайшла праз усе жалобныя

рытуалы. Тым не менш яна нарадзіла здаровую дзяўчынку, і ніякія прымхі не займелі над ёй улады.

Па Кастусёвай смерці Ганна Раманаўна адасобілася ад усёй мужавай радні. Яны тэлефанавалі, заходзіліся без папярэджання – усё спрабавалі яе ратаваць ад немачы і адзіноты. Ганна Раманаўна трымала абарону. Вакол яе раптам утварылася кола з кроўнай радні, разбэрсанай дагэтуль па правінцыі. Нават Ігар, улюбёнец абодвух старых, які прыехаў на пахаванне і хацеў да свайго ад'езду хоць неяк быць карысным цётцы, не прабіўся на аўдыенцыю ў дзедаву кватэру. Стасункі зрабіліся вельмі афіцыйнымі і адчужанымі. Ганна Раманаўна выяўна адважвала іх ад дома. Там ішла праца: ператрасалі дзедавы паперы, афармлялі спадчыну, аддавалі Леру замуж, прадавалі машыну, здавалі гараж. Адлучаныя ад дзедавай сям'і, Ада з Алегам толькі пераглядаліся і казалі: «Мы гэта ўжо аднойчы праходзілі. Цётчына вераломства не ведае межаў».

Алеся паглыбілася ў перадродавыя клопаты і раз на тыдзень тэлефанавала дзедавай удаве. Калі па тэлевізары паказвалі перадачы пра маэстра, жаданне зноў апынуцца ў ягоным доме рабілася асабліва моцным. Што яна спадзявалася знайсці ў тым некалі гасцінным прытулку? Магчыма, у ёй тлела дзіцячая вера ў цуды, у тое, што дзед жывы, сядзіць у сваім фатэлі пад таршэрам, прыкрытым празрыстай шыйнай хусцінкай, і не падыходзіць да тэлефона праз слабасць. Але свет гэты схлопнуўся для Алеся – нельга было заскочыць да старых па дарозе на «Камароўку», перад дзедавым канцэртам у філармоніі, перад сваім выступам у наваналепленых па ўсім цэнтры кавярнях. Яна зрабілася звычайнай, як усе астатнія людзі, – яна болей не была дзедавай унучкай, не была дзяўчынкай, не была дзіцём.

Месяцы два перад родамі Алеся не магла болей сядзець за інструментам і кампутарам – дзіцёнак пратэставаў, а яна сама задыхалася. Джэм-сэшны былі адкладзеныя, але прыватныя заняткі яна магла стоячы праводзіць да самых родаў. Не было як пісаць і-мэйлы Жэні, Ігару. Слала толькі кароткія эсэмэскі, зрэдку выходзіла ў «Скайп» і «Фэйсбук». Здавалася, што насычанае творчае жыццё з любімымі і цікавымі людзьмі мі-

нула незваротна. Цяпер заставалася толькі ўласна свая сям'я, дзе яна не ўмела быць такім моцным энергетычным цэнтрам, якім некалі быў для іх, унукаў, дзед.

Нованароджаны сын, патрабавальны, безабаронны, правёў рысу паміж адносна бестурботным жыццём удваіх і кругласутачным клопатам пра немаўля. Алеся падтрымлівала і радала тое, што малы быў выліты прадзед, чым яна не прамінула пахваліцца Ганне Раманаўне ў надзеі яе заінтрыгаваць. «З чаго б яму быць падобным да Кастуся? Гэта ён, відаць, у бацьку твайго пайшоў», – адрэагавала тая. «Старая не хоча нас бачыць. Альбо блытае мяне з Лерай», – панура рабіла выснову дзедава ўнучка.

Гэтак, як маятнік, прайшлі тыя два гады: то яе пацягне з'ездзіць да цёткі, дапамагчы ёй, пагутарыць, паказаць маленькага сына, то адштурхне холаднасць дзедавай другой жонкі. Цяпер жа, калі малы падрос, а ў Ганны Раманаўны быў юбілей, Алеся проста паставіла яе перад фактам, што зойдзе. Трэба было супакоіць сумленне.

...За першыя месяцы пасля родаў Алеся навучылася лічыць кожны рубель: вучняў не было, муж зарабляў дробязь – не ў пераходзе ж яму спяваць. Калі сыну споўнілася месяцаў сем, яна вырашыла вярнуцца да прыватных урокаў. Ізноў пацяклі грошы, ізноў Алеся не лічыла іх, як і вучняў: баялася спудзіць удачу. Але бядняцкі страх перад тым, што ў краме не будзе чым разлічыцца, застаўся.

Алеся стаяла ў мікраараённым гастраноме і разважала, які пачастунак прынесці Ганне Раманаўне. Цукеркі «Маэстра»? Але ж гэта цётчына свята, а не дзедава. Торт? А раптам у іх там ужо напечана пірагоў, як было раней? Цукеркі выглядаюць больш элегантна, а торт – банальна. Але цукеркі – куртаты прэзент, а торт – салідны. Пры гэтым цукеркі даражэйшыя, а торт таннейшы – а што, калі яе палічаць скнарай? Яна і сапраўды зрабілася скупой, апчаднай да абсурду ўва ўсім, што не датычылася дзіцёнка. Урэшце яна купіла больш-менш прэзентабельны торт-рулет, які чамусьці называўся «пірожнае “Світанак”».

Насустрач ветру, у нязручнай пан-аксамітнай сукенцы з запáхам Алеся рушыла з перавязанай каробкай на прыпынак аўтобуса (зноў жа каб не плаціць за паркоўку, бо каля дзеда цяпер не прыб'ешся на машыне). Яна другі раз за паўгода ехала ў цэнтр на транспарце і пачувалася іншародным целам. Тут былі іншыя, чым у ейнага атачэння і вучняў, твары. Іншыя выразы на іх, чым на «мордачках» распрацаваных стылёвымі дызайнерамі машын. Хацелася быць ветлівай, саступаць усім месца (сама ж яна села на канцавым прыпынку), але каробка з тортам, сумачка, парасон... Хацелася не слухаць музыку з чужых навушнікаў, не дыхаць потам асабліва фанатычных артадоксаў. Алеся думала: «Ці ёсць апраўданне таму, што я цягнуся на транспарце? Ах, так, ёсць: рамантуюць дарогу, пробка на стрэчнай паласе. Буду думаць, што я паступіла правільна».

Метро, вуліца. Алеся адвыкла ад гэтых людзей. Калі жывеш сярод каляровых новабудоўляў на ўскрайку Менску, дзе кучкуюцца правінцыялы-трасяначнікі і другое-трэцяе пакаленне распладзіўшыхся менчукоў, а цёплай парой з'язджаеш на лецішча ў Нарачанскім краі, то цэнтр падаецца клаакай чужародных вобразаў. Як мага хутчэй Алеся прайшла кавалак дарогі ад метро да дзедавага дома і сто разоў пашкадавала, што не пераапанула пасля рэпетытарства пан-аксамітную сукенку. Яна панадзіла моду шыць сабе для заняткаў з вучнямі тры строі на год. Ці тое канцэртныя, ці тое вячэрнія, ці тое арыстакратычныя – для вечаровых праменадаў па садзе з ружамі старых сартоў. Але тое, што ўражвае вучняў і падыдзе для машыны, вылучала яе сярод навакольнай кітайшчыны як белую варону. Ненафарбаваная, белабрысая, у яшчэ дародавай нарвежскай куртачцы, у туфлях а-ля саракавыя гады Алеся неяк бокам прапыхвалася супраць ветру ў прасторы. Дабегчы да старога ўтульнага свету і схвацца на цётчынай кухні, у дзедавым кабінце. Хай Ганна Раманаўна будзе, як заўжды, ляць, што маргарын ўзяла нажом з сярэдзіны круглай баначкі, а не з боку, хай дзед ужо не прыхіне да свайго вялікага, мажнага цела і не расцалуе ў абедзве пчакі, але там будзе знаёмая атмасфера спакою, далікатнасці і разумнасці.

Алеся падышла да дзедавага пад'езду. Пахла травеньскай лістотай, язмінам, кветкамі. Зірнула ўгору на шыльду: ніколі не памятала дакладна нумару кватэры, а дзедава і апошняя кватэра ў гэтым пад'ездзе адрозніваліся на дзясятка. Пазваніла ў дамафон. Паехала на ліфце. Яна адважвалася на гэта толькі цяпер, ужо пажыўшы на дзевятым паверсе дваццаціпавярховіка. Неяк яшчэ маленькай Алеся захрасла ў гэтым ліфце разам з бацькамі. Плакала ці тое са страху, ці тое на ўсялякі выпадак. Дзед праз дзверы суцяшаў яе, як мог – нават спяваў. Калі ж іх нарэшце вызвалілі з ліфта, Алеся адчула, што ў гэтым жыцці ў яе ёсць абаронца. Дзед, у дыхтоўным шаўковым халаце паверх фракту, стаяў з кухоннай сякерай для мяса ў руках, гатовы сячы дзверы ліфта, калі своечасова не прыйдзе дапамога.

Падвойныя дзверы адчыніла Ганна Раманаўна – у старэнькай паркалёвай сукенцы, нязменная, родная. Жанчыны абняліся. Алеся павіншавала цётку, але пасаромелася пытацца, ці ў той сапраўды юбілей. Зняла куртку, разулася, абула шытыя ў васьмідзясятых гады пантоплі з дывана і пайшла паставіць на кухню торт. Ганна Раманаўна пляскала ад захаплення ў далоні: «Якая сукенка! Якія туфлі! Калі я вучылася ў гімназіі, я насіла такія ў царкву!» Дзедава ўнучка з гонарам абвяшчала: «Сукенку я сама шыла». Цётка потым на працягу ўсяго Алесінага візиту пыталася: «Дык хто, скажы ты мне, шыў сукенку?» Ізноў нехта званіў у дзверы, і Ганна Раманаўна, не даслухаўшы, войкала і бегла адчыняць.

Прыходзілі дзедавы вучні – самі вялікія асобы з славай і пасадамі. Прыносілі кветкі, віно, цукеркі. Цалаваліся з імянінніцай, стоячы ў прыхожай, кораценька прабягаліся па ўспамінах і выпраўляліся па сваіх справах. Цётка чакала галоўных гасцей, якія мусілі прыйсці ўвечары. Алеся з палёгкай уздыхнула: яна яшчэ паснее ўцячы дахаты, зайсціся ў крамы ў цэнтры, пагуляцца з сынам перад рэпетытарствам.

Яшчэ нехта прыйшоў. Маладыя дзяўчаты. «Кастусёвы студэнткі», якіх Алеся, дарэчы, ніколі раней не бачыла. Адна чорненькая, другая беленькая – класічная сяброўская пара. Праспявалі Ганне Раманаўне «Многая лета». «Ты хто, сапраўды?» – запыталася дзедава жонка ў чорненькай. «Я не

ведаю», – флегматычна адказала тая. Алеся напружылася. Сказваліся гады рэпетытарства: каб дзеці паступалі, яна мусіла хоць-калі быць тыранічнай настаўніцай. А тут такая размазня. Алеся ледзьве стрымлівалася, каб не прачытаць лекцыю. Дзедавай мудрасці і ўмення размяжоўваць працу і адпачынак у яе не было. Магчыма таму, што яна займалася з вучнямі дома, а не ва ўстанове.

Дзяўчаты павіталіся з Алесяй. Ганна Раманаўна прадставіла яе: «*Родная ўнучка маэстра. Па ягонай кроўнай лініі*». Алеся нават здзівілася такім пампезнасці і гонару, якія дасталіся ёй пасля дзедавай смерці. Беленькая запанібрата прамовіла: «А мы цябе ведаем. Мы твае фатаграфіі і малюнкi ў альбоме маэстра бачылі». Алеся скурчыла ветлівую міну: «Мне вельмі прыемна». Прыемна ёй не было. Гэтыя дзяўчаты гадоў на пятнаццаць маладзей за яе, студэнткі-другакурсніцы, а ўжо «тыкаюць». Алеся магла зразумець якіх-небудзь немцаў, у якіх казаць «ты» – значыць дэманстраваць давер, салідарнасць і шырыню поглядаў, але камісарскае «ты» ад гэтых малалетак яе напружвала. Самі, бадай, «Юліі Віктараўны» для якой-небудзь малечы ў летнім лагерах.

Да таго ж фоткі! Пра іх толькі і было гаворкі: каму яны застануцца ў спадчыну? Лерынаму міліцыянеру дзедавы альбомы наўрад ці патрэбныя. У лепшым выпадку запхнуць у які-небудзь правінцыйны музей, і не ўбачыць радня Кастуся з роварам у Вільні, з вясковым хорам у дзеда на вакацыях, з каралевай прыгажосці ў 38-м годзе ў Ашмянах. Унукам дзед даваў глядзець альбомы ўласнаручна, пад наглядом і з каментарамі. Кожная фатаграфія была падпісаная і суправаджалася распедамі пра тое, калі яна здымалася, як рабілася і чым адметная. Дзед любіў фатаграфіаваць. Старыя здымкі захавалі для нашчадкаў дасавецкую, зусім нядаўнюю Беларусь, якую яны дрэнна ведалі, бо мала засталася людзей, здольных гэтую незатурканую, незмардаваную і не няшчасна калгасную краіну прадстаўляць. Фатаграфіі накшталт Алеся сустракала ў сваіх нарвежскіх сяброў-джазменаў. Але вось у дзедавых альбомах пайшлі пасляваенныя гады: беднасць, спрошчанае, стандарт. Толькі вясковыя здымкі, зробленыя на прадзедавай радзіме,

чамусьці не страцілі дыхтоўнасць. Так, ёй паказвалі менскія знаёмыя сваіх бабуль-прыгажунь у каракулевых футрах. Ды нават калі менскі твар 30- 50-х гадоў сыты, на ім шклянныя галодныя альбо пакутніцкія вочы.

Каб не размаўляць з цётчынымі памагатаркамі, Алеся пайшла на кухню. Ісці без запрашэння ў залу альбо ў кабінет маэстра яна не рызыкнула. Нечакана толькі цяпер Алеся звярнула ўвагу на тое, якая небагатая па сённяшніх часах у дзедавай жонкі абстаноўка. Нефарбаваныя ручной работы шафкі, старэнькая лядоўня, дзверцы якой нельга моцна цягнуць за ручку, бо адваляцца, інвалід-кран, які нельга тута закручваць, бо сарвецца. Жасцяныя банкі ў гарошак – цаглянага колеру, з надпісамі па-літоўску і па-руску. У васьмідзясятых гады гэтыя кантэйнеры адмыслова везліся з Вільні Ганнай Раманаўнай – сабе і палове дзедавай радні. Пустыя каробкі ад замежных шакаладных цукерак. Цэлафанавыя пакецікі за хлебніцай. Зараснікі кветак. Тое, што амаль трыццаць гадоў таму ўспрымалася як шыв, сёння выдавала цётчын узрост, адзіноту і статус удавы мужчыны, які болей дбаў пра творчасць, чым пра побыт.

На кухню ўвайшлі дзяўчаты. Беленькая ўсяляк падкрэслівала сваю абазнанасць у гаспадарцы Ганны Раманаўны. Чорненькая пакорліва выконвала загады сяброўкі: мыла фрукты, наразала, раскладала па вазачках. Алесі даручылі сервіраваць стол. Яна ўзрадавалася: нягледзячы на сваё фіяска ў дзяцінстве, Алеся любіла гэтую справу. Для яе было святам падабраць настольнік, выбраць адпаведны посуд. Праўда, яна асцерагалася вычварэнняў з упрыгожаннямі: кветкі, свечкі лёгка было зачапіць, перадаючы хлеб ці стравы. Адзінае, што на Вялікдзень і Раство заўжды стаяла ў іх з дзедам на стале якая-небудзь адмысловая свечка: курачка-піяністка альбо калядная козачка.

Алеся ўвайшла ў залу. Наўкола віселі дзедавы партрэты, напісаныя прыхільнікамі і сябрамі, цётчыны фатаграфіі са спектакляў. У куце каля вакна пыхліва выпячваў губы дзедаў бюст, замоўлены ў знакамітага скульптара. «На магілу сабе, відаць, прыгатаваў», – кніў з бацькавай пыхі Алег. Але

не, на магілу рыхтавалі, як тлумачыла Ганна Раманаўна, нейкую манументальную кампазіцыю. «Спадзяюся, – разважала Алеся, – яны не зробіць фано ў поўны рост з прыліплымі да яго дзедавымі рукамі». Цётка мела даволі своеасаблівае ўяўленне пра тое, як ушанаваць памяць мужа. Ігар, які аплочваў усю задуму, распавядаў сястры, што ледзь утаймаваў фантазію ўдавы і ўгаварыў цётку не ўторкваць у памятку абрысы кансерваторыі, царквы і Віленскай Вострай Браны. «Лепей бы яго на прадзедавай радзіме пахавалі, я мог бы нават паставіць капліцу! А то запхнулі ў куток з функцыянерамі... Няўжо дзеду не знайшлося месца на алеі з музыкамі ягонага кшталту?» – абураўся ўнук.

Ад рытуальна-ўшанавальных роздумаў Алеся адарвала Ганна Раманаўна. Яна вызвалілася ад чарговых наведнікаў, а дзяўчаты корпаліся за яе на кухні. «Пойдзем са мной!» – загадкава і ўрачыста прамовіла дзедава жонка, і яны накіраваліся па доўгім калідоры з партрэтамі і ўзнагародамі маэстра ў ягоны кабінет. Тут нічога не змянілася. Яшчэ ў дзяцінстве Алеся выпрацавала звычку запамінаць падрабязнасці кабінетнай абстаноўкі. Дзед прывучыў яе знаходзіць пры кожнай сустрэчы навінкі. Імі былі незвычайныя свечкі з калекцыі, каторую дзед збіраў у паездках і на гастролях. Старога моцна расчароўвала, калі Алеся памылялася альбо разгублена не магла распазнаць новы экзэмпляр. Чамусьці дзед быў упэўнены, што ўнучка будзе мастаком і ёй трэба трэніраваць назіральнасць і зрокавую памяць. Алеся ж магла дасканала паўтарыць, пра што вялася апошні раз гаворка, якія творы выконваліся на нядаўнім канцэрце, але гэтыя візуальныя дробязі... Усё ж яна не магла расчараваць новапрыдбанага дзеда – такога асаблівага ды яшчэ з сабакам Цімкам! Трэба было працаваць над сабой, і таму яна займалася ў ізастудыі, дарыла старому малюнку ягоных выступаў і свядома запамінала знешнія дэталі.

Узнагародай за старанне была дэманстрацыя бара. Адчынялася паўкруглая шафка, яе люстраная сярэдзіна круцілася дзедавай прыгожай рукой, міналі нейкія бескарысныя бутэлькі і з'яўляліся нарэшце яны – цукеркі! Такіх дакладна не прадавалі ў крамах, як і свечкі з дзедавай калекцыі. Але,

у адрозненне ад апошніх, новыя цукеркі Алеся заўжды маглі распазнаць у чароўным сховішчы.

Дзяўчынцы дазвалялася таксама назіраць, як дзед паджартоўвае з якой-небудзь студэнткі-першакурсніцы. Унучка, студэнтка і сабака запрашаліся ў кабінет. Спачатку раздаваліся неверагодныя цукеркі. Потым дзед даставаў чарачку-напарстак, націскаў на вянец статуэткі-анёла і той сікаў каньяком. Студэнтка чырванела, ад напою адмаўлялася альбо настойвала: «До! До!» Дзед распываўся ва ўсмішцы, відаць, задаволены сваімі спакушальніцкімі чарамі і пачуццём гумару, і каментываў: «До – гэта до. А вось не на “до” – гэта не на “до”!» Студэнтка ўсаджвалася за інструмент, а ўнучка з сабакам адпускаліся на кухню пад нагляд дзедавай жонкі. Узгадаўшы гэта, Алеся саркастычна ўсміхнулася: яна б не здзівілася, калі б даведалася, што студэнткі гэтыя маглі выпіць каньяку значна болей, чым можа прадаставіць анёлава «мача».

«Не смейся! – строга загадала Ганна Раманаўна, – Гэта ўрачысты момант». Алеся пырснула са смеху: гэткае сур’ёзнасць з боку цёткі была вельмі нечаканай. «Сядай вось сюды, да стала», – загадала дзедава жонка. Алеся пасумнела: звычайна за стол саджаў яе дзед – напісаць пісьмо па-ангельску ці па-нямецку, паказаць новыя фатаграфіі, набраць нумар брата Антона ў Польшчы альбо кампазітара, чый твор маэстра выконваў на ўчарашнім канцэрце. Мапынальна ўнучка заўважыла некалькі новых рэчаў на раялі: ікону ў залатым акладзе, цётчыны старыя фатаграфіі і маленькі белы пакуначак, перавязаны бліскучай тасьмой.

Дзедава ўдава па-змоўніцку прамовіла: «Ты ведаеш, што вы належыце да старога праваслаўнага роду...». Алеся прыкусіла язык, каб не паправіць, што прапрадзеды іх лічылі сябе ўніятамі і не хацелі прызнаваць змененага на праваслаўны манер прозвішча. «Твой прадзед збіраў усё жыццё золата». Алесі рабілася ўсё весялей. «І вось перад смерцю загадаў перадаваць сваю спадчыну толькі мужчынам, бо жанчыны хцівыя і іх нельга дапускаць да скарбаў. Пасля таго, як Кастусь адышоў, я падзяліла ўсё сямейнае дабро. Большую частку атрымаў Ігар. Алег, твой бацька, заўжды быў мамчыным сыночкам, і Кастусь

не захацеў бы зрабіць яго сваім спадкаемцам. Ада – дзеўка. Астатняе я раздала сваім сынам і ўнукам. А як у цябе нарадзіўся хлопчык, ты павінна атрымаць сваю долю і перадаць яму. Хай памятае, якое страшнае было дваццатае стагоддзе. Я як успомню, што амаль усіх нашых хлапцоў з гімназіі забіралі проста з урокаў... А Кастусь ужо быў студэнтам і хаваўся на нейкім літоўскім хутары на хлеўчыку. Потым вывучыўся, скончыў аспірантуру і ажаніўся з Соняй. А гэта я накіроўвала яго і падбурхторвала займацца музыкай. Інакш быў бы ўрачом, як ягоны старэйшы брат, бо таго хацела свякроў. Хто заўгодна можа быць урачом! Гэта рамяство!» Дзедава ўдава спынілася і падсунула да Алесі ікону і белы пакуначак. «Разгарні!» – загадала старая. Алеся паслухмяна развязаала тасьму, раскруціла цалафан і касметычную ватную падушачку, у якой ляжала залатая дзесяцірублёвая манета. «Гэта Мікалай Другі. Ён святы пакутнік. Можна прасвідраваць дзірачку і павесіць малому на шыю замест крыжа». Алеся сумнявалася, што ахрышчаны ў прыпадку гістарычна-палітычнай праўды грэка-католікам сын будзе насіць на шыі расейскага цара. Але няхай. Падорыцца на паснаццаць гадоў, а далей хай сам вырашае.

У Алесі варухнулася здагадка аб прыродзе гэтай манеты. Некалі дзедаў бацька ўмудрыўся перад самым аб'яднаннем Беларусі прадаць бабы Соніным продкам сваю спадчынную зямлю. Прадзеды паходзілі з суседніх вёсак, хоць потым і ўсталеваліся ў Вільні. Бабы Сонін бацька фанатычна ставіўся да зямлі і ніколі не забываўся на свае сялянскія карані. Кастусеў жа бацька перакаваўся на мешчаніна і малой радзімай амаль не цікавіўся. Соніна сям'я з радасцю ўхапілася за магчымасць пашырыць «уладанні», якія потым, вядома ж, страціла ў калектывізацыю. Лічылася, што зямля была прададзеная ім гэткай неспакойнай парой наўмысна – ды яшчэ за цэлых 700 залатых рублёў! Кастусю, нават калі ён ажаніўся з Соняй, не маглі прабачыць вераломства продка. Ада з Алегам меркавалі, што бацькі праз гэтыя грошы і разышліся, бо Соня не-не ды ўзгадвала мужу гэтую сямейную крыўду. Відаць, дзеду, затурканаму папрокамі, нічога не заставалася, акрамя як кінуцца

ў абдымкі вечна закаханай у яго і ўжо разведзенай жончынай сяброўкі.

«Ікона гэта вашая, Соніна. Вісела яшчэ ў хаце твайго прапрадзеда – той, дзе зараз тваё лецішча. Гэтай іконай бласлаўлялі Кастуся і Соню ейныя бацькі. А шлюб у іх быў несапраўдны: распісаліся за сталом з графінам і гранёнай шклянкай на чырвоным кумачы. Мы таксама не венчаныя. Так што я лічу, што ніколі не была замужам», – расставіла кропкі над «і» Ганна Раманаўна. Алеся ўнутрана ўзвілася. Яна любіла дзеда і бабулю Соню, і хоць дзед Віктусь быў ёй бліжэй за роднага, дзяўчына часам адчувала злобу да разлучніцы-цёткі. А зараз высвятляецца, што яна нават не мела дачынення да Кастуся. Можна, новую ахвяру кахання сабе нагледзела?

«Ганна Раманаўна, – уварвалася ў кабінет бялявая, – гарбату заварваем альбо чакаем да вечара?» Алеся і дзедава ўдава вярнуліся з мінулага ў сучаснасць. «Дарэчы, – камандавала памагатарка, – мне патрэбная працоўная кніжка маэстра. Трэба высветліць сякія-такія даты для музея». Бялявая пераможна зірнула на «венчаносную» ўнучку. Так, Алеся ўжо не мела дачынення да «двара». Ганна Раманаўна ўсхапілася і махам адчыніла шуфляду пісьмовага стала. У Алесі ажно вочы палезлі на лоб: нават перад ёй дзед толькі прыадчыняў шуфляду, каб дастаць запісную з тэлефонамі і адрасамі ці канверт. Праз момант унучка супакоілася: «Відаць, няма ўжо чаго хаваць. Мяркуючы па ўсім, я апошняя ў спісе спадкаемцаў. Але ж і Ігар – круцель! Не прызнаўся, што захапаў дабро. Нічога. Што не раздалі сваім, цяпер панясуць вось гэтыя малалеткі». Алеся змрочна назірала, як бялявая з цёткай корпаюцца ў дзедавых паперах. «Які бардак! – абуралася Ганна Раманаўна, – Лера ж усё прыбірала!» «Ага, – злосна каментавала пра сябе Алеся, – шукала тэстамэнт». «Нічога страшнага, – падбадзёрвала гаспадыню студэнтка. – На вакацыях навядзём парадак. Болей жа тут няма каму дапамагчы», – дзяўчына кідала асуджальны позірк у бок унучкі маэстра. «Ну-ну, – адбрэхвалася ва ўнутраным дыялогу Алеся, – паглядзела б я на цябе, як бы ты, лічы, адна немаўля гадавала, зарабляла грошы і прабівалася праз заслоны варожага клану».

Усё стала на свае месцы. Зноў нехта заняў прастору паміж Алесяй і Ганнай Раманаўнай, якая не замяніла памерлую Сою мужавым унукам. «Гэта кроў не вада, – супышала сябе маладая жанчына, – а *нам* яна чужая, хай сабе і цудоўная, і любімая». «Яна нас не палюбіць», – адрэзала Алеся няісную пупавіну. Дзедава ўдава ўжо тлумачыла дзяўчатам, хто абдымае яе на выстаўленых фотках. Гэта былі калегі па тэатры, студэнты маэстра – усе закаханыя ў зграбную прыгажуню Ганну, гэтак шчасліва замужною за неверагодна таленавітым і пародзістым мужчынам. Алеся пачала падазраваць, што гэтыя кавалеры мелі нейкія шанцы, што студэнтка слухае зусім іншыя гісторыі – не пра гімназію і беларускую мову. Але гэта багема. З добрымі каранямі, устойлівая па жыцці, нешпуншчая, але ўсё ж багема. А Алеся – рэпетытарка, у якой стрыечная сястра ўдала выйшла замуж за джазмена-нарвежца. Адымі ў Алесі «гастролі», і што застанеца? Муж, сын, сям'я, лецішча – іхняе радавое гняздо.

Стомленая сумнымі развагамі, Алеся пайшла ў залу. Даставаць посуд, накрываць на стол. З цётчынага, яшчэ віленскага, разнаго камода маладая жанчына пачала даставаць кубачкі і сподачкі. Здаецца, раней на дзедавых прыёмах сервізаў хапала. Цяпер жа трапляўся ў асноўным разнамасны посуд. Алеся змучана шукала больш-менш прымальны набор, але нічога вартага не знаходзілася. Дарма дзед адмаўляўся ад «венікаў» і «чарапкоў» і вярнуў ёй прывезены з Англіі белы з рэльефнымі фруктамі сервіз Веджвуд. Яна вазіла за сабой гэты цяжкі парцелян са здыманай кватэры на кватэру, пакуль не асела ў новым мікрараёне і не пачала частаваць з яго сваіх нешматлікіх гасцей.

Нарэшце Алеся нашкрабла чатыры аднолькавыя кубкі са сподачкамі, расставіла іх разам з талеркамі на круглым сталі, усярэдзіну прыстроіла каля вазы з кветкамі нарэзаны дзяўчатамі торт, фрукты і шакаладныя цукеркі. Уражанне было такое, што зараз усё гэта спаўзе з маленькага століка, і незразумела было, як вакол яго размяшчалася ўся радзіна. Бялявая і чорненькая прынеслі чайнік, прыляпілі яго збоку, потым вырашылі адразу разліць гарбату па кубках. Дзедавай

унучцы гэта падалося няправільным, але яна разумела, што больш не мае права голасу. Паліла́ся нямоцная, светленькая гарбата, якую дзед назваў бы памыямі. Алеся ледзьве стрымлівалася, каб не зрабіць заўвагу.

Раптам пазванілі ў дзверы. Усярэдзіне кватэры ўзрадавана застракатала Ганна Раманаўна. Дзынкнула дэкаратыўная ліра на дзвярах – запусцілі гасцей. Алеся разам з астатнімі выйшла насустрач. Марына са світай. Высокая, ружовая, светлавалосая. Усё гэткая ж поўная, але, здаецца, ні на грам не патаўсцелая пасля родаў, у адрозненне ад унучкі маэстра. Алеся ўжо ведала, што Марына нарадзіла сына крыху раней за яе. Як казалі дзедава ўдава, невядома ад каго. «Няўжо ад яго?» – здзіўлялася пра сябе Алеся. «Але ж гэтага не можа быць: яму было амаль дзевяноста! Відаць, пераемніца напускае туману, каб лічылі яе за спадкаемцу не толькі ў музыцы». Адзінае падавалася Алесі пэўным: тое, што дзед намаліў дзяцей жанчынам, каторых любіў.

Марына ў суправаджэнні маленькага лысага акампаніятара і незнаёнца разрэзала прастору прыхожай, як «дзесяціпавярховы» карабель разразае роўнядзь гавані. Пераемніца павіталася з усімі з вышыні сваёй недасяжнай вялікасці. Удавана радасна «пазнала» Алесю. Скрыпач-акампаніятар выхапіў яе вачамі сярод прысутных і сапраўды прыязна кінуў галавой. Ён быў са старой дзедавай гвардыі – той самы чалавек, які запраўляў дзедаву машыну ў гэтую першую сустрэчу на запраўцы. Марына прадставіла незнаёнца: нямецкі кампазітар, чые творы выконваў маэстра, заязджаўся да вас тады й тады. Цётка істэрычна, уголас пачала разважаць, ці яна насамрэч ужо бачыла гасця. Пераемніца мякка, як малой, тлумачыла, што ёсць нават фатаграфіі, якія задакументавалі тыя візіты. Ах, так! Ну вядома ж! Цяпер Ганна Раманаўна магла запусціць чужынца ў хату. Алеся хіхікнула пра сябе, і ўся працэсія ламанулася без запрашэння ў дзедаў кабінет. Акампаніятар, мінаючы ўнучку маэстра, вінавата развёў рукамі. Студэнткі зарулілі ў залю. Цётка як растала. А Алеся засталася стаяць у прыхожай. Падумаўшы, яна неахвотна далучылася да дзяўчат.

Тыя ўжо выграбалі з камоды, што траплялася пад руку, не зважаючы на колер і малюнак. Новыя кубкі награвасцілі стосікам на стале. Студэнткі прыжмурылі вочкі і вырашылі здымаць налітыя кубкі са сподачкаў і раскладаць у апошнія торт, бо на талеркі не было месца. Алеся ўжо не магла гэта спакойна назіраць:

– Але ж сподачак выконвае пэўную функцыянальную ролю пры кубку!

– Якую? – рыкнула бялявая.

– Ну, напрыклад... Раптам вадкасць выплохнецца?

– Мы акуратна піць будзем.

– А калі я захачу сесці папіць гарбаты на канапу?

– Дык што?

– На што я кубак пастаўлю?

– На вісу патрымаеш.

– Але ж гэта не элегантна.

Студэнткі пераглянуліся. Паціснулі плячыма і працягвалі раскладаць торт па сподачках. На дзедавым інкруставаным стале ўтвараўся інтэрнатаўскі хаос. «Ну, калі тут цяпер такія ліберальныя парадкі!..» – кіданула моладзі Алеся і пайшла ў кухню. У калідоры яна сутыкнулася з Ганнай Раманаўнай, якая курсіравала паміж кабінетам і спальняй. «Раскладзіце стол!» – загадала дзедава ўдава. «Ах ты», – раззлавалася на сябе Алеся. «Дык вось чаму мы так лёгка маглі сесці за яго ўсе разам!» Але было ўжо позна. Перакладаць торт на талеркі, мыць сподачкі не хацелася. З іншага боку, яна магла сабе ўявіць, які вэрхал пачнецца, калі цётка ўбачыць, што дзяўчаты зрабілі са святочным сталом. Ганна Раманаўна якраз зазірнула ў залу. Але не: тое, чаго не прабачылі б унучцы маэстра ці Леры, сышло студэнткам з рук.

Алесі зрабілася зусім сумна. Ніколі яна, здаецца, не пачувалася тут як дома. Раней дзедаў снабізм і цётчына падазронасць да мужавай радні часта зводзілі на нішто ейную шчырасць. Цяпер жа ў хаце гаспадарылі чужыя людзі, а яна зноў стаяла на абочыне, хоць і бавілася ў гэтай сям'і ледзь не трыццаць год. Сёння Алеся была снобкай, бадай, горшай за дзеда, а Ганна

Раманаўна трапіла пад уплыў людзей, якія зрабілі менавіта яе, а не ўдаву вядомага піяніста зоркай.

Цётку можна было зразумець: творчая асоба, яна амаль пяцьдзясят гадоў хавалася ў ценю свайго другога мужа. Ён быў не толькі трафеям кахання, але і хмарай, якая захінула Ганну ад асабістай славы, прыхільнікаў, першых роляў у свецкім жыцці. Пасля сканчэння балетнай кар’еры жонка маэстра пайшла на пенсію, не выкладала, а толькі займалася хатняй гаспадаркай, гатоўкай палудняў для мужа і ягоных знакамітых і не вельмі гасцей, а таксама для ягоных дзяцей і ўнукаў. Па меркаванні Ады, Ганна Раманаўна баялася адлучыцца ад прыдбанай уласнасці і, як вартавы пёс, сцерагла маёмасць і любвеабільнага маэстра. А іх было так шмат: верагодных спадкаемцаў з мужавага боку і спакусніц. Дзякаваць богу, большасць Кастусёвых унукаў раз’ехалася за мяжу, пакінуўшы Ганну законнай уладальніцай свету, які яна дбайна стварала апошнія пяцьдзясят гадоў. Суперніцы ж пастарэлі, як і маэстра, а некаторыя нават памерлі.

Ганніным трыумфам была Соніна смерць. Кастуся тады не было дома. Ён збіраўся ехаць на малую радзіму, бо яго запрасілі на адкрыццё помніка знакамітаму паэту Яўгену С. – земляку і таварышу па гімназіі. Тут якраз патэлефанавала Ада і паведаміла пра смерць маці. Ганна разгубілася. Пачала думаць, як паведаміць навіну і не выдаць сваіх супярэчлівых перажыванняў: шкадавання, палёгкі... Потым перахацела ўвогуле нешта казаць, паглыбляцца ў смутак, глядзець на Кастуся ў жалобе. Нарэшце зусім забылася.

Дзеці чакалі яго. За пару дзён да здарэння Кастусь сказаў ім, што будзе побач з Соніным лецішчам – у Яўгенавай вёсцы. Пахаванне маці, здавалася, можна будзе хоць неяк ператрываць, бо яшчэ заставаўся бацька. Але ён не прыехаў. Вярнуўшыся ў нядзелю вечарам з урачыстасцяў, Кастусь па чарзе патэлефанаваў дзецям і перадаў прывітанне з роднай зямелькі. З Адай пасля таго здарылася істэрыка, схавала сэрца – мусілі выклікаць хуткую дапамогу. Алег скрыгатаў зубамі.

Ганна ўзгадала пра смерць сяброўкі і папярэдніцы толькі праз некалькі дзён, ужо пасля вяртання мужа з Нарачанскага

краю. Гэта быў страшэнны скандал. Ганна рыдала, Кастусь гатовы быў ірваць на сабе валасы. Ён не ведаў, як вымаліць прабачэнне ў дзяцей. Паімчаўся на працу спачатку да дачкі – у раённую паліклініку, потым да сына – ва ўніверсітэт. І хоць бацька распавёў ім праўду, горыч ад гэтай гісторыі застаўся назаўжды.

На Ганніна пчасце, дзеці Кастусёвы так і не прабачылі бацьку і засталіся яму чужымі да канца жыцця. Адданая ж Алеся занадта слабахарактарная: на яе дастаткова цыкнуць, і яна ўжо будзе ціха пакутаваць ад сусветнай тугі, але ніколі не стане за нешта змагацца. Як і нябожчыца Соня. Цяпер, на дзявятым дзясятку, Ганне можна было супакоіцца і атрымліваць ад свайго самастойнага існавання асалоду, накшталт той, якую адчуваюць маладыя дзяўчаты на здыманай ці прыдбанай ад бабулек-дзядоў кватэры. У жонкі маэстра такой свабоды ніколі раней не было.

Мелася і яшчэ адна прычына, па якой Ганна Раманаўна і ейная радня так рашуча пасунула Кастусёвых нашчадкаў. Некалі яны ўжо згубілі дом, віленскае радавое гняздо. Калі муж Ганнінай сястры Паўліны памёр, тая пазнаёмілася са сваёй быццам бы стрыечнай пляменніцай. Ніхто раней не бачыў і не ведаў яе. Жанчына клапацілася пра бабуку, спачувала той, што гэтак цяжка даглядаць дом без мужа. Урэшце «пляменніца» ўмудрылася купіць у Паўліны дом, паабяцаўшы, што ён будзе заўжды адкрыты для старых гаспадароў. Бабуку выправілі да дзяцей і ўнукаў у Беларусь з нейкімі няпэўнымі дакументамі. Скончылася ўсё тым, што аферыстка знікла, прадаўшы, відаць, гораду зямлю, а дом пачаў разбурацца і быў знесены, каб у ім не вяліся бамжы. Паўліне ж унукі казалі: «Бабуля, ты мусіш цяпер жыць як мага даўжэй, бо без папераў і беларускага грамадзянства мы нават не будзем ведаць, як цябе пахаваць». Бабка сумленна трымалася і памерла за некалькі дзён да свайго дзевяностагоддзя.

Лера сцвярджала, што ў дварышчы зніштожанага дома цвілі ружы, пасаджаныя яшчэ Ганнінымі і Паўлінінымі бацькамі. Наўкола стаялі карабельныя сосны, якімі, па Лерыным сведчанні, гандлявала яшчэ прабабка. Алеся цьмяна памя-

тала гэты дом. У дзяцінстве разам з дзедам і бацькамі яны ездзілі да Паўліны з бабы Сонінага лецішча. Да Вільні было зусім блізка, і ехалі яны па брукаванцы, якая была, дарэчы, і ў бабы Сонінай вёсачцы. Больш за ўсё Алесю ўразіла тое, што ў Паўліны, у гарадскім доме, было два паверхі, а пасярод залі стаяў круглы столік і вакол яго – скураныя фатэлі і канапа. Для савецкага дзіцяці гэта было моцнае ўражанне.

Жэня памятала пра віленскі дом больш. Яна расказвала пра спевы вакол стала, гульні ў шарады разам з дарослымі, але Алеся, відаць, нічога гэтага не застала. Пакуль яна падрасла, пастарэў дзед і ўтварыліся межы. Праўда, маэстра хваліўся, што бесперашкодна ездзіць у Вільню, бо жыве па двух пашпартах: на беларускім баку прад'яўляе беларускі, а на літоўскім – літоўскі, атрыманы да 1939 года. Алесі з цяжкасцю верылася ў рэалістычнасць такой аферы, але гіпнатычны шарм дзеда, сапраўды, мог тварыць чуды.

Пра дзіцячыя паездкі ў Вільню Алесі ўзгадвалася, у асноўным, здзіўленне ад таго, што там размаўляюць на нейкай незразумелай мове: не па-руску, не па-беларуску і не па-польску. Дзяўчынка нечакана заўважыла гэта гадоў у дзесяць. Яна разважала, як ператравіць гэтае адкрыццё, і няўмела, у адрозненне ад літоўцаў, ела загорнутае ў цэлафан марозіва ў форме кілбаскі. Чамусьці незнаёмая мова прывяла да адчужэння ад горада маладосці бабуль і дзядоў. Алеся не магла звязаць старыя фотаздымкі і байкі продкаў з сучаснымі вуліцамі, хоць тыя і захаваліся лепей, чым Менск. Вытанчаная даўніна, магчыма, не зусім справядліва, асацыявалася ў дзяўчынкі толькі з бабы Соніным лецішчам, дзе жыла беларуская мова.

Ганна Раманаўна распавядала, што ў пяцідзясятых гады трапілі яны ўсёй кампаніяй у Менск – былыя гімназісты, якім пашчасціла прысвяціць сябе мастацтву, а не палітыцы. Літоўцы лічылі іх за палякаў, палякі – за рускіх, а хацелася быць беларусамі. Ганна і Соня з жаночай непасрэднасцю пыталіся ў земляка Яўгена С.: «Паслухай, якая ж гэта Беларусь? Тут жа ніхто не размаўляе па-беларуску!» Соня вырашыла для сябе супярэчнасць тым, што засяродзілася на спадчыне бацькоў і адпачывала душой на лецішчы ў вёсцы. А Ганна ўпарта зада-

вала гэтае пытанне ледзь не да дзевяноста гадоў. Дзед маўчаў, бо адзіным дзейным сродкам уплыву на рэчаіснасць лічыў малітву. Як каментавалі тую жаночую збянтэжанасць вядомы паэт, з цёткі не ўдалося выцягнуць, бо яна звычайна заварочвала размову на гімназічныя ўспаміны. Пра тое, як па закрыцці гімназіі выправілі іх, пяцярых дзяўчат, што засталіся з усяго курсу, у рускую школу, і слова «прастапад» замест «перпендикуляр» выклікала ў новых аднакласніц здзеклівы смех. Як прыйшоў да іх некалі з Кастусём незнаёмец і паведаміў, што дырэктар гімназіі Грышкевіч выратаваўся: скочыў з цягніка, калі яго везлі ў Сібір. Ганна Раманаўна ўспамінала, што пакуль чалавек гэты гутарыў з ёй, яна ўсё цвердзіла, што не ведае ні гімназіі, ні дырэктара, бо гэта магла быць звычайная падстава. Чалавек гаварыў, а цётка ўсё выяўней усведамляла, што гэта гімназіст Зміцер Д. Падчас нямецкай акупацыі Вільні ён быў закаханы ў Ганну і праз сваё чамусьці не падзеленае каханне сабраўся загубіць сябе вар'яцкім чынам: паехаць на працу ў Германію. Грышкевіч выклікаў тады дзяўчыну і ўпрошваў яе пераканаць хлопца застацца, што яна і зрабіла. Паехаў тады Зміцер ужо пасля вайны на ўсход – прымусова адпрацоўваць грэх нацыянальна свядомай адукацыі.

Вось так цэлае жыццё, адгалоскі гістарычных амбіцыяў і палітычных перспектываў захаваліся ў сумбурных успамінах былой балерыны, якая настойліва паўтарала адзін і той расповед, бы мантру. Магчыма, яна баялася забыцца на мінулае, а можа, спрабавала дастукацца да сучаснікаў. Маўляў, глядзіце – вось я, з плоці і крыві, такая, якая ёсць. Праваслаўная віленская беларуска, былая балетная зорка. Усё, пра што вы толькі чулі, адбывалася са мной, і я жывы помнік таму свету, які вы яшчэ хочаце пабудаваць. А ён ужо быў, і ў ім жылі людзі – з цёплай скурай, разумнымі вачамі, таленавітыя і адукаваныя. І хто быў цішэйшы, хітрэйшы ці шчаслівейшы, той выжыў. А хто вытыркнуўся ў «няправільнасць» самім існаваннем сваім, у таго кроў даўно астыла і косці параць зямлю.

Плынь думак перапыніла Ганна Раманаўна. З няёмкасцю цётка пакратала маладую жанчыну за плячо і прапанавала пайсці пазнаёміцца з нямецкім кампазітарам. «Ідзі, – пад-

бухторвала яе старая. – Ты ж зорка. Кроўная радня. Сама па сабе, не за ягонай спінай. Пахваліся. Хай гэты немец бачыць, што Кастусь не дарма пражыў жыццё». Алесю ўскалыхнула спагадлівасць цёткі і жаданне адстаяць гонар маэстра. З вільготнымі вачамі дзедава ўнучка памкнулася была кінуцца ў кабінет, але сумелася. Раптам яна ўявіла сабе, як будзе выглядаць іхняя размова: «Ах, вы ягоная ўнучка! Ах, вы так добра валодаеце нямецкай мовай! Ах, вы граеце фры-джаз!» І потым яны пойдучь піць брыдкую слабенькую гарбату з гэтых страшных разнамасных кубачкаў без сподачкаў. А ён жа немец! Яна вандравала па Германіі. У іх за спіной пакаленні бюргерскай уладкаванасці і дасканаласці. І тое, што робіцца зараз у зале, запомніцца кампазітару як калгас, некультурнасць, выключная побытавая неахайнасць. Гэты стол, сервіроўка, манеры – гэта ўсё *не* дзед. Гэта поўная яму супрацьлегласць.

Алеся тарганулася ўбок ад цёткі. Потым гэтак жа імпульсіўна абняла і пацалавала яе. Любоў, абурэнне, злосць, прыкрасць ад дзедавай цяпер ужо канчатковай смерці і прысутнасці ў доме чужых людзей пераліліся праз гэтыя дотыкі да Ганны Раманаўны. Маладая жанчына валявым голасам прамовіла, што ёй трэба бегчы дахаты: глядзець малога, праводзіць заняткі. Дзедава ўдава залямантавала, што не адпусціць Алесю галоднай, але справа была вырашанай. Унучка маэстра выйшла з кухні ў прыхожую, пачала абувацца, шукаць куртку пад наваленай на фатэль вопраткай. На галашэнне гаспадыні выскачылі студэнткі. Алеся растлумачыла ім свой раптоўны адыход, усяляк падкрэсліваючы, што яна спадзяецца на разуменне такіх талковых дзяўчынак. Неабходнасць вяртацца да дзіцяці падзейнічала бездакорна. Студэнткі кіўнулі галовамі. Цётка войкнула і пабегла ў кабінет на Марынін прызыў.

Алеся рапуча рушыла да дзвярэй, потым крыху ніякавата азірнулася на бялявую і папрасіла зашчоўкнуць за сабой замк. Гэтак яна сыходзіла другі раз. У свой мінулы візіт сюды яна стаяла адна каля выхаду, а ў глыбіні кватэры цётка вяла хворага дзеда з кабінета ў спальню. Дзед памахаў ёй рукой і сказаў: «Ты такая далікатная. І твар у цябе беленькі і гладкі, як яечка». Усміхнуўся і зноў памахаў. А яна выйшла і зачы-

ніла дзверы, не замкнуўшы іх. Гэта была іх апошняя сустрэча пры дзедавым жыцці.

Раней Алеся не любіла вяртанне з дзедавага дому ў рэчаіснасць. Заклапочаныя людскія твары, грубыя паводзіны паступова змывалі з яе чароўны флёр дзедавага і цётчынага свету. Цяпер маладая жанчына ўздыхнула з палёгкай, вырваўшыся з не зусім зразумелага ёй удовінага балагану. Каля пад'езда Алеся зноў агарнулі травеньскія пахі. Ёй не хацелася злаваць на Ганну Раманаўну – тая была ўсяго толькі бездапаможнай старой, даверлівай да тых людзей, каторыя гатовыя былі ўтварыць яе асабістую, а не маэстраву свету. Алеся прыводзіла ў шаленства зборышча чужаніцаў, якія не адпавядалі ейнаму ўяўленню аб дзедавым сусвеце. З іншага боку, гэта ўсё былі маэстравы знаёмыя, вучні, каторыя насамрэч таўкліся вакол дзеда апошнія некалькі гадоў ягонага жыцця. Гэтыя людзі даглядалі ўжо цяжка хворага прафесара, бо жонку бераглі ад клопатаў і перажыванняў, а для дзяцей і ўнукаў ён, магчыма, хацеў заставацца моцным і нязломным. А можа, не лічыў, што мае права патрабаваць іхняй апекі. Ці, што цалкам верагодна, сумаваў у кампаніі радні, якая не была яму цікавай.

Алеся павольна пацягнулася да метро. Вецер дзьмуў у спіну, падганяючы яе дахаты, навяваючы патрэбны транспарт. Ужо ў аўтобусе ўнучка ўгадала, што можа патэлефанаваць Ігару ці Жэні і паскардзіцца на стан рэчаў, на прыхадняў, якія акупавалі дзедаву кватэру і задурылі галаву цётцы. Але не, гэта быў бы дзіцячы ўчынак, дурная размова. Усе былі на сваіх месцах, кожны выконваў сваю ролю. Вось і яна, Алеся, прыедзе зараз дахаты і будзе даваць урок. Якраз праз пару гадзінаў прыйдзе займацца вакалам малады чалавек. Алеся бралася цяпер за ўсё, што ішло ў рукі. А хлопец вучыўся для сябе, каб з сябрамі спяваць пад гітару ў пераходзе. У пераходзе – выключна таму, што не здымаць жа яму з сябрамі гараж, як якім падлеткам, калі проста хочацца сустрэцца і густоўна патусавацца. Алеся адпрацуе і, як звычайна, загадае: «Грошы – не ў рукі, толькі на фано». І яны разам з вучням пасмяюцца з ейнай новапрыдбанай прымхлівасці.

Знянацку зазваніў мабільны. Гэты самы вучань. Дрэнная вестка для яе, шыкоўная для яго. Ён не будзе болей займацца, бо едзе ў Англію – працаваць праграмістам на «БіБіСі». Зойдзе развітацца. Ну што ж, можа, і голас яму там некалі спатрэбіцца. Змянчоная, на мяжы слёзнай істэрыкі, рэпетытарка заплюшчыла вочы. У памяці ўсплыла карціна, як яны з дзедам ішлі праз гарадскі сад у царкву. Цвілі фруктовыя дрэвы, ігушкі спявалі, сцежка вілася ў маладой пахнучай траве. Мінуў бягун у спартовых трусах. «Бяжыць насустрач інфаркту, – усміхнуўся дзед, – артыкул быў такі». Сам маэстра ішоў павольна, важна, як заўжды, з прамой спіной. Здавалася, яны знаходзіліся не ў Менску, а ў нейкім казачным месцы, у іншым часе. Спакойным, разумным, ураўнаважаным. Усё ў гэтым свеце было радасным, добрым, насычаным творчасцю. Але вось яны прыйшлі ў царкву, а там, вядома ж, людзі – як гэта ні недарэчна, са сваімі амбіцыямі, пыхай, злосцю, нелюбоўю. Алеся зірнула на дзеда: нішто старонняе не закранала яго. «Вось паглядзі, – паказаў маэстра на звон, – я ахвяраваў грошы на яго. Магла б і ты займацца дабрачыннасцю, але табе пакуль важны асабісты поспех па тваёй чорнай лініі». Дзед не дакараў – ён ведаў, што ў яе яшчэ ёсць час, шмат часу, бо побач з ім ёй заўсёды было шэсць гадоў.

Алеся расплюшчыла вочы. Слёзы размазалі акварэльныя новабудоўлі за вакном. Хутка яна выйдзе з аўтобуса, дапаўзе да кватэры, абдыме сына – копію прадзеда, але яна яму не скажа пра гэтае падабенства. Няхай будзе сабой. Захоча, хай нават будзе бухгалтарам. Алеся ажно здрыганулася ад такой страшнай перспектывы, каторая пагражае ейнаму сыну праз гуманістычнае выхаванне. Не, яна падыдзе да вакна, падыхае глыбака паветрам, настроіць пальцы: акуратна пагладзіць сцяблінікі кветак. Будзе душыць дзіцёнка класікай і трохкі джазам. І тады яна, можа, і скажа, што не дарма пражыла сваё жыццё. Яна ж зорка, дзедава ўнучка, кроўная радня, сама па сабе. Яна ягоная чорная лінія, і яе выратуе толькі прыстойны фры-джаз.

Травень 2009 – травень 2010 г.

НАСТАЎНІК ЗАЎЖДЫ ВІНАВАТЫ

У той дзень яе выклікалі да дэкана. Зусім нечакана. У яе тады быў такі добры настрой! Яна чытала новы курс лекцый і знаходзілася, што называецца, «у плыні»: доўгая падрыхтоўка скончаная, і цяпер застаецца «абкатваць» матэрыял у аўдыторыі. Яна ўжо і забылася, што за пару дзён да гэтага выгнала з лекцыі па гісторыі сярэднявечча студэнта. Той увесь час бубніў нешта суседу і замінаў ёй і астатнім працаваць. Нават не тое, каб выгнала а проста сказала – бяззлобна, будзённа: «Каму нецікава, можаце пакінуць аўдыторыю – я ўжо пазначыла прысутных. Будзем потым размаўляць на іспыце. не хочаце слухаць – ідзіце, займайцеся сваімі справамі». Той балбатун уз’еўся: «Вы мяне выганяеце?» Яна адрэзала: «Так, калі вы не жадаеце працаваць разам з усімі». Студэнт дэманстратыўна ўстаў і выйшаў. І, як высветлілася потым, пайшоў напраткі да дэкана. Платнік. Маўляў, мы плоцім грошы і плоцім вашым выкладчыкам. Мы разлічваем за свае грошы атрымаць адукацыю. Вашая выкладчыца не мае права выганяць студэнта, які аплочвае ейную працу. І вось цяпер яе выклікаў дэкан.

Дэкана празвалі Тарапаха. Ён быў тоўсты, і на гэтым тоўстым целе касцюм тапоршчыўся, як браня, а з каўняра тырчэла на тонкай шыі лысая галава. У дэкана быў, відаць, нервовы цік, таму што галава ў каўняры хадзіла ўзад-уперад, справа-налева. І першапачаткова празвалі яго Чарапаха. Але двухгадовы сын адной выкладчыцы пачуў некалі, як маці абмяркоўвае Чарапаху з калегай, і пачаў паўтараць: «Тарапаха! Тарапаха!» Гэты выпадак абляцеў увесь факультэт, і новая мянушка прыжылася.

Тарапаха адчытваў Веру, круцячы ад псіхозу галавой яшчэ мацней, чым звычайна. А яна сядзела, слухала і думала, ці не існуе ў Тарапахі мозг асобна ад галавы, гэтаксама, як галава асобна ад тулава. Не сказаць, каб ён занадта злаваў, – фармальна, завучаным тонам пагражаў звольніць яе, бо платнікі ствараюць працоўныя месцы, і не толькі для яе, але і для калегай, асабліва пенсіянераў, каторыя інакш апынуцца на вуліцы са сваёй мізэрнай пенсіяй. Тарапаха лаяў яе, як школьніцу,

якая паліла за рогам пад вокнамі класа і псавала здароўе сабе і аднакласнікам. Гэта яна, Вера Леанідаўна, амаральная істота, якая ганьбіць самую ідэю выпэйшай адукацыі для нашай цудоўнай моладзі. І не, правілы паводзінаў і элементарны прылік не распаўсюджваюцца на платнікаў, і я вазьму лепей практыкантку ці магістрантку, каторыя будуць ганарыцца сваёй пасадай, працаваць за хлеб і шкадаваць студэнтаў. І не трэба нам тут мацёрых дацэнтаў, досведу і ведання прадмету – у нас свая бухгалтэрыя.

Вера дыхала павольна – удых-выдах – каб не заплакаць перад Тарапахам, каб не сіцснуць ад злосці вусны, каб не быць непрыгожай. І нават не таму, што маці ў дзяцінстве кідала ёй у твар сваю самую моцную карту: «Ты непрыгожая, калі плачаш», – хоць разумець гэта трэба было як «Пастарайся хаця б не плакаць, каб быць прыгожай». Не, не таму, а каб захаваць яшчэ хоць трэшчкі годнасці, бо яе так мала заставалася, калі цябе сканавалі вочы бесклапотных, забяспечаных бацькамі студэнтаў, у каторых усё, вядома, будзе лепей, чым у цябе: і касцюм, і абутак, і дом, і машына, і суперсучасныя гаджаты. Будзе, бо гэта тое, да чаго яны імкнуцца, а не да ведаў па гісторыі ці нейкіх там адкрыццяў з тваёй дысертацыі. Твой занятак, тваё дацэнцтва, твая кандыдацкая ступень, якія сёння здабываюцца, як права на жыццё, калі табе ўдасца сысці з інквізітарскага слупа, значаць толькі, што ты боўтаешся недзе на дне сацыяльна-маёмаснай іерархіі.

І не, яна не будзе тлумачыць пра тое, што цэлы тыдзень трэба, каб напісаць чарнавы варыянт лекцыі, і некалькі дзён, каб зрабіць талковую PowerPoint прэзентацыю. А яшчэ трэба ўсё жыццё, а найперш адпачынак, чытаць, шукаць матэрыялы, каб потым выйсці да студэнтаў і паўтары гадзіны ўтрымліваць іхнюю ўвагу. Пазначыўшы прысутных. Вось у акцёраў – адзін спектакль у дзень, і скажуць, што пачэсная праца. А ў цябе такіх спектакляў тры-чатыры ў дзень і скажуць: «Лайдачка – працуе паўдня». А ты працуеш бясконца і нават на працу ездзіш не на машыне, а на транспарце. І не толькі таму, што шкада грошай на бензін, а яшчэ і таму, што ў аўтобусе, сеўшы на канцавым прыпынку, можна паўгадзіны папрацаваць.

І так, ёсць яшчэ дом, сям'я, дзеці. Нявыцerty пыл, нямытая падлога, заплямленыя кранікі, нячышчаныя ўнітазы, закарэлая пліта, посуд, гатоўка, прасаванне вопраткі, як справы, што было ў школе, а кэт – гэта кот?, няма калі папіць кавы, прагулка ў парку, соплі, тэмпература, запішамся да лора, няма ўрача, пойдзем у платную, не буду піць цёплае, хачу халодны ёгурт, пойдзем у цырк, вятранка, а першай лягла – а чацвёртай пад'ём, бо ізноў соплі, і хоць ты валасы на галаве ірві. Бо трэба пісаць лекцыю. Ставіць пальцы на клавіятуру і друкаваць. Калі гэтыя пальцы вызваляцца ад усіх іншых клопатаў і абавязкаў. І вось нейкім чынам усе справы робяцца. Дзеці ідуць у садок і ў школу, лекцыя пішацца, а каля ноўта стаіць кава, бо гэта нездаровая раскоша – піць каву і губляць каштоўныя пятнаццаць хвілінаў працы. А потым ты, пгчаслівая ад таго, што ў цябе такая цікавая прафесія і ўдалая лекцыя не без інтрыгі, прыбіраешся па ўсіх канонах французскага стылю, пшыкаешся вытанчаным парфумам і едзеш на працу. На вуліцы пахне ранкам і выхлапнымі газамі. У аўтобусе ты чытаеш што-небудзь для душы – часопіс ці кніжку па псіхалогіі, засынаеш, прачынаешся на канцавым прыпынку і пераходзіш у метро. Сустракаеш калегу, гаворыш пустыя словы. Дабіраешся да ўніверсітэта, здаеш у гардэроб паліто. Бярэш на вахце ключ. Заходзіш у лекцыйную аўдыторыю. І каб не трэба было пазначыць прысутных, то студэнты, відаць, і не замоўклі б. Бо ў іх таксама быў ранак і выхлапныя газы, і канспект у транспарце, і УКантакце. А цяпер ім трэба расказаць суседу пра ўсе тыя вялікія падзеі, што адбыліся з імі з учарашняга вечара. Па-першае, таму што яны сапраўды адбыліся, а па-другое, таму што ў маладосці жыццё доўгае і насычанае, а ты не паспееш азірнуцца, як ізноў прыбіраеш навагоднюю ялінку. Студэнты паступова замаўкаюць, калі пачуюць за гвалтам, што ты ўжо чытаеш спісы, і баяцца прапусціць прозвішча, бо атрымаюць потым малы рэйтынг. І яшчэ гэты платнік.

Вера глядзела на Тарапаху і чамусьці ўспомніла, што ён некалі выкладаў у іхняй групе і яны, у прынцыпе, любілі яго. Не баяліся, бо яму не трэба было нікога застрашваць – настолькі ён быў паважаным спецыялістам. Веру заўжды выбіралі да-

рыць Тарапаху ружу на дзень народзінаў, і яна казалі яму шчырыя пажаданні здароўя і даўгалецця ў прафесіі. Аднагрупнікі стаялі паўкругам вакол іх і ўсміхаліся ад вуха да вуха, і было ў гэтых усмешак падвойнае дно. Дэкан нарадзіўся восьмага сакавіка, але бацькі абачліва запісалі яго васьмнаццатым, каб не псаваць яму дзень народзінаў. Усе гэта ведалі, і на міжнародны жаночы дзень ледзьве стрымліваліся, каб у істэрычным запале не сказануць «Са святам Вас!», бо атрымалася б, што віншуюць яго з бабскім святам. Затое ўжо васьмнаццатага кланяліся яму ў пояс, як японцы, як бы паказваючы, што не, мы і не думалі віншаваць Вас восьмага – і чуць нічога такога не чулі, і ведаць не ведаем. А цяпер сядзіць гэты Тарапах і лае яе за тое, што яна добра робіць сваю працу і, па вялікім рахунку, не нашмат болей, чым за хлеб. Вера разумее, што яна рабіла б і проста за дзякуй, бо яна гісторык-фанатык, але вось дзякуй якраз і не сказалі. «Пытанні ёсць?» – скончыў залівацца салаўём пра платнікаў і «выкіну ўсіх на вуліцу» дэкан. Пытаньняў няма. І так усё зразумела. Вера Леанідаўна выпаўзае з кабінета, стараючыся не зачапіцца нагой за нагу. І якая карысць прыгожа апранацца і добра выглядаць, калі зусім не цэняць і не шануюць? І нашто столькі працаваць? Усё. Усё ўжо напісана, начытана, і не трэба марнаваць на працу жыццё. Леней згатаваць мужу смачную вячэру і займацца дзецямі. Трэба будзе запісаць сына на дадатковы гурток. Якраз вечарамі ў гімназіі каратэ – не было каму раней вадзіць. А цяпер яна будзе. Выйдзе з універса, сядзе на метро, накупляе ў пераходзе часопісаў, нажарэцца салодкага і будзе ляжаць на канапе. А на працу ёй цяпер пляваць. Хай Тарапах працуе, а ў яе ёсць дом і сям'я.

У мікрараённым гастраноме вельмі добры кандытарскі адзел. І тут, Вера ведае, ейнае чырвонае паліто нараспашку і цёмна-сіні касцюм з нагавіцамі, ейны скураны партфель пад кракадзіла і нямецкія паўбоцікі выклікаюць у прадавачак непадробныя павагу і зайздасць, класавую нянавісць, ад каторай у Веры вырастаюць крылы, і яна адчувае, што не дарма ішла сваім шляхам. Прадавачку, суседку Алю з першага пад'езда, трэба доўга чакаць, каб папрасіць заварных пірожных. Аля

ненавідзіць Веру за ўсё тое, што прымушае выкладчыцу пытацца ў сябе, ці правільны яна рабіла ў сваім жыцці выбар, і што выглядае для прадавачкі вяршыняй жаночага поспеху. Аля працуе таксама ў вагавой і пірожных ўспрымае як сваю крэатуру. І менавіта для гэтай фіфачкі ёй пірожных шкада. А раней жа яны выгульвалі сваіх дзяцей разам у пясочніцы, сядзелі ў чэргах у паліклініцы і нават падтрымлівалі гутарку. Праўда, Аля выгульвала не роднае дзіцё, а пляменніцу – бацькі дзяўчынкi лепей піва паг'юць дома, чым будуць валэндацца з дзіцём. Аля шкадуе пляменніцу і займаецца ёй болей, чым некаторыя мамачкі з так званых добрых сямей: водзіць у садок і з садка, па паліклініках і гуртках, вучыць чытаць і пісаць, вымаўляць гукі. Дваровае сяброўства скончылася, калі Вера выйшла на працу пасля дэкрэту і завітала ў гастраном у працоўнай амуніцыі з іголачкі, а не, як звычайна, у панашаных джынсах і стаптаных і сапсаваных пяском туфлях. У Алі не было дэкрэту, выхаду на працу – яна заўжды насіла сваю самую прыстойную вопратку – невыразную і танную. А тут учорашняя роўня раптам апынулася элегантнай дамай, прыбранай па ўсіх законах французскай моды. Так заўжды бывае з гэтымі маладымі мамкамі: сустрэнеш іх пасля дэкрэту і не ведаеш куды вочы падзець ад сораму – такія яны багатыя і ўладкаваныя. Тут і сяброўству канец.

Нарэшце Аля падыходзіць да пакупніцы і, гледзячы ўбок, скрывіўшы рот, пытаецца, чаго тая жадае. Чатыры заварныя пірожныя з масляным крэмам, як заўжды. «Зараз ніхто не хоча масляны крэм. Усе бяруць бялковы. Мы стараемся многа не пячы пірожных з масляным крэмам, і невядома, ці будуць яны заўтра», – маўляў, не спадзявайся, што ты будзеш і далей жыць сваім прыгожым жыццём. Вера з мужам купляюць масляныя пірожныя, таму што бялковы крэм ужо зусім не бялковы – адна хімоза, а хочацца ж нейкай стабільнасці, пераемнасці пакаленняў, захавання традыцыяў. Таму Вера і не чытае цэтлік са складам начынкi – ёй хочацца верыць, што ейны масляны крэм сапраўдны і самы што ні на ёсць масляны – як у дзяцінстве.

Для Веры гэта маленькі рытуал – выбавіцца з аўтобуса і зазірнуць у дзяржаўны гастронам на прыпынку – «Суперфуд». Яны з мужам называюць яго крамай для бедных: у адрозненне ад гіпермаркетаў сюды прыходзяць па масла-малако, хлеб-батон. Пару яблыкаў, пару ёгуртаў, сок і пірожныя. Мясца і ўсялякія выкрунтасы купляюцца ў гіпермаркеце, і пажадана ў дзень зарплаты – пакуль не патраціш ушчэнт. Веры шкада, што паміж ёй і пірожнымі стаіць Аля. З іншага боку, гэта напамін пра тое, што Бог няроўна дзеліць і што яна вельмі добра жыве ў параўнанні з некаторымі іншымі жанчынамі. У гіпермаркеце паміж табой і пірожнымі ўвогуле ніхто не стаіць. Бяры і кладзі ў пакецік, і ніхто не зверне на цябе ўвагу, бо ні сямействам з вазкамі, ні гуртам падлеткаў, патыхаючых таннай парфумай і пральным парашком, няма да цябе ніякай справы. «Суперфуд» для Веры – месца, дзе яна пачуваецца сацыяльна паспяховай.

Выйшаўшы з крамы, Вера прагулялася да дома. У прыцыпе, гэта не прагулка – проста дарога да дому, і бліжэй да яго ніяк не падбярэшся, хіба толькі на машыне. Вера лянуецца ездзіць на машыне па горадзе. Сама не ведае, чаму. Затое ў суботу а шостаі раніцы нейкі гон падымае яе з ложка, у спешцы збіраюцца рэчы, муж, дзеці і загрузаюцца ў машыну. Вера сядзе за стэрно і цягне іх праз увесь горад і далей, далей па трасе болей як за сто кіламетраў на лецішча. На лецішчы ў яе пачынаецца сапраўднае жыццё. Таму і прыехаць трэба як мага раней з сонным сямействам, якое, магчыма, таму і не пратэстуе, што яшчэ спіць. Калі выехаць а сёмай, можна, прыехаўшы, сесці на тэрасе і папіць ранішняй кавы. Як быццам ты толькі ўстала, выйшла на вуліцу, а там ўсё заліта святлом, пахне садам, троху холадна і ціўкаюць птушкі. І гэта тваё жыццё, твой свет.

На лецішчы ўсе разбрыдаюцца хто куды: муж Дзяніс займацца гаспадаркай, а дзеці – да дзедка. Дзед вярнуўся ў бацькоўскую хату недзе ў другой палове двухтысячных. Папершае, выйшаў на пенсію, а па-другое, не змог прыняць тое жыццё, якое цяпер прапаноўвалася яму ў горадзе. Сказаў: «Я саджаю сад і гарод. Праходзіць час, і я бачу плён сваёй

працы. Я працаваў болей за сорак гадоў на карысць сям’і, на карысць краіны, і я не ведаю, ці мела гэта нейкі сэнс». Дзед быў выкладчыкам-філолагам і паэтам. Яму здавалася, што ягоныя веды і вершы мяняюць людзей да лепшага і служаць радзіме. Можна быць, і людзі змяніліся знешне да лепшага, і радзіма хвалілася тым, што ніколі не было ёй лепей, чым зараз. Ды неяк не верылася ў гэта на фоне таго бруталу, што даводзілася назіраць. Здаецца, была Беларусь, былі беларускія кніжкі, музыка, але гэта была не тая краіна, пра каторую дзед марыў, і ён не пазнаваў і не прызнаваў яе. І галоўнае, праўды болей было не дашукацца, а пачні з кім гаворку, дык скажуць: «Мы з вамі слухаем рознае радыё». Хай сабе і так, але ж ёсць яшчэ і факты, а не толькі каментары па тэлевізары і ў сацыяльных сетках. А інакш крыўда нейкая атрымліваецца. Адна крыўда. І дзед з’ехаў пакрыўджаным чалавекам. Асабліва адказнымі ў тым, што адбываецца, ён лічыў малодшыя пакаленні. Яму хацелася знайсці аднадумцаў сярод людзей бліжэйшага да сябе веку, але васьмідзесяцігадовыя бабулькі, ветліва гатовыя пранікнуцца ягонымі ідэямі, адна за адной сыходзілі ў іншы свет. Людзі маладзей, гадоў пяцідзесяці-шасцідзесяці, падзяляліся на гаспадароў і п’яніц. Гаспадарам не было калі гутарыць пра абстрактныя рэчы, а п’яніцы праяўлялі прыхільнасць адно пры наяўнасці бутэлькі. І дзед расчараваўся, затужыў. Крыўдаваў на дачку, на зяця. Сумаваў па ўнуках. Разжыўся прыблуднымі катом і сабакам, і абодва хадзілі за ім у грыбы. А тады неяк паваліла яму бура на хату таполю, і паламаўся дах. Пакуль страхоўка, пакуль дачка з зяцем купілі дахоўку, пакуль прыгатавалі дошкі, ішоў неяк праз вёску пастух па мянушцы Ахмет. Яго так празвалі, бо ягоны бацька-нябожчык быў татарын. І Ахмет гэты пахваліўся, што некалі з хлапцамі ездзіў на заробак ажно пад Маскву – будаваць катэджы. Слова за слова і Ахмет ўзяўся рамантаваць дах. Дзед яму гатаваў есці, наліваў чарку, бавіў байкі, чытаў свае вершы, скардзіўся на сям’ю і палітыкаў. Ахмет рабіў, еў, піў, з усім пагаджаўся, дзе трэба – пасмейваўся, за вершы – паважаў. І гэтак ён, бязбацькавіч, у дзедзе і прыжыўся. Хоць-калі запіваў, і тады дзед тэлефанаваў Веры, уздыхаў і казаў, што Ахмет ненадзейны, бо п’яніца і за-

станеца цяпер участак някошаным. І вось прыязджала Вера з сямействам, і зяць ішоў да цесця на дапамогу, але Ахмет ужо праспаўся і дзед праганяў гэтых гарадскіх: «Ніхто гэтак, як Ахмет, не зробіць, а вы толькі языком мянціць умееце». Гэтак у іх пачынаўся новы сезон разладу. А Вера мітусілася паміж бацькам, мужам, дзецьмі і сціскала вусны, мінаючы Ахмета. Бяда ў тым, што на Ахмета нават злаваць было немагчыма, бо ён быў абсалютна незласлівым, і з дзяцінства Вера памятала, што ён толькі «хі-хі ха-ха». Але ж вось ён фаварыт бацькі, і той гатовы аддаць Ахмету родную хату, і гэта будзе страчаны рай для ейных дзяцей. Вера ведае кожную рысачку на столі, а цяпер тут жыве Ахмет.

Калі пачалася гэтая гісторыя з дахам і дзедзю выратаваў Ахмет, Вера з мужам купілі ў стрыечнага дзядзькі маленькую хатку. Бабкі раілі ёй па тэлефоне: «Купляй і пераходзь. Там такая планіроўка, што можна адразу ўлазіны ладзіць». Калі б яно так было. Хата была купленая не глядзячы, пры дапамозе дзеда. У ёй даўно ніхто не жыве, і яна стаяла зарослая непразнальным сліўняком. Калі Вера з мужам прыехалі, то зразумелі, што нават у сенцы ўвайсці ўжо небяспечна для жыцця, не тое што ў хаце жыць. Падмурак паехаў, сенцы праваліліся, дзіркі паміж бярэнамі былі на некалькі пальцаў, смярдзела адсырэлай тынкоўкай і, што найгорай, чужым жыццём. Але, агледзеўшы свой набытак, Вера з Дзянісам выйшлі на вуліцу, акінулі вокам наваколле, і Дзяніс, бы прачытаўшы ейныя думкі, прамовіў: «У мяне такое адчуванне, што гэта мой дом. Не будзем прадаваць. не будзем вяртаць грошы. Будзем адбудоваць». Чатыры гады. Чатыры гады заробкаў, скандалаў, сварак і спрэчак пра матэрыялы, печы, вокны і фарбу. Чатыры гады вайны, калі Вера заракалася вяртацца ў гэтую хату і ўпрошвала Дзяніса прадаць яе і знайсці новае месца, бо будавалі цесць з зяцем і барацьба была, такое ўражанне, не на жыццё, а на смерць. І пасярод гэтага жаху яна старалася жыць нармальным жыццём, займацца навукай, гадаваць дзяцей і малілася, каб яны не выраслі праз гэтую вайну псіхамі. І патроху кожны нешта рабіў: адзін габляваў, другі цясаў, трэці фарбаваў, чацвёрты зарабляў грошы. Усе ненавідзелі адзін аднаго – відаць, нават

Ахмет, бо быў уцягнуты ў незразумелую яму бітву. І потым неяк усё сціхла. «До, – загадала Вера. – До будавацца. Рамонт немагчыма дарабіць – яго можна толькі спыніць». І гэтак усё скончылася. Ужо потым Ахмет дабудаваў ім тэрасу, а Вера з Дзянісам купілі плеченую мэблю і на столік паклалі шкло, якое не даходзілі ні ў каго рукі ўмацаваць, і Вера баялася, каб яго не скінулі дзеці. Але яна магла папіць тут ранішняй кавы, а дзеці пайсці ў госці да дзеда Лёні. Цяпер, калі іхняя вайна скончылася. І пачалася іншая – сапраўдная – у суседзяў. Хай сабе і за сотні кіламетраў. Няўжо ў гэтай частцы свету ніколі нельга будзе спакойна папіць кавы?

А сёння накрычаў дэкан. Вера прайшла ад крамы ўздоўж суседняга дома пад дрэвамі, што закрывалі яго ад дарогі. Адчыніла пад'езд, павесіўшы сумачку і пакет з пірожнымі на левую руку. Паднялася да ліфта, пераступаючы праз некалькі прыступак. Калі б маці зараз убачыла яе, то сказала б: «Вылітая свякруха! І за што мяне Бог гэтак пакараў?» Вера ўсміхнулася. Бабка яе была даволі высокай для свайго часу і ніколі не ступала па прыступках ганка – жырвала праз іх з зямлі адразу на парог. Дзіўна, што гэтакія рэчы перадаюцца ў генах. Вера зайшла ў ліфт – падымацца па лесвіцы дзеля кардыёнагрузкі не было настрою. Націснула кнопку. Пачытала непатрэбныя аб'явы. Ліфт хутка спыніўся. І вось ужо быў іхні паверх, з добрымі, талковымі суседзямі і кветкамі каля смецце-правода. Вера ўвайшла ў тамбур. У суседзяў пахла сушанымі грыбамі і карвалолам: з імі дажывала век дзевяностагадовая бабка. Адчыніўшы сваю кватэру, Вера адчула водар шарлоткі і духоў. Неразгаданых і таму любімых. Чым яны пахнуць? Грушамі? Лілеямі? Летам. Заціўкала канарэйка. Жоўтая, з заўсёдна палысelay халоднай парой спінкай – яна таксама чакала лета. Увайшоўшы і пляснуўшы на канапку каля ўвахода партфель і пакет з «Суперфуда», Вера разулася, скінула паліто, парасіхвала адзенне і абутак па шафах. Яна любіла чысціню і парадак, але рукі ў яе праз сілу заварочваліся на ўсю гэтую будзёншчыну, звязаную з пераапрапаннем і прыбіраннем. Паклаўшы пірожныя ў лядоўню, Вера пайшла ў лазенку, каб прыняць гарачы душ. Яна заўжды так рабіла, каб змыць

з сябе горад, працу і чужыя позіркi. Захутаўшыся пасля душа ў малочна-белы махровы халат, удыхаючы пах міндальнага гелю, Вера стала перад люстэркам, каб намазаць твар крэмам. Гэта быў для яе адначасова святы рытуал і вялікае задавальненне, таму што маці прысылала ёй даражэзную элітную касметыку.

Люстэрка запацела, у лазенцы стаяла пара. Бацькі звычайна кпілі з Веры: «Ты як твая прабабка Рахвееўна: тую таксама сарокі гатовыя былі панесці». Бацька неяк распавядаў, што, калі яму было гадоў пятнаццаць, маці выправіла яго з малодшым братам у суседнюю вёску да сваёй маці – Рахвееўны, гэта значыць Ерафееўны. Яе трэба было памыць у лазні. Бабку сваю бацька памятаў цьмяна: яна рэдка завітвала да іх. Ісці да Рахвееўны было, канечне, гідка. Думаў: «Ёй пад сто гадоў. Смярдзючая слінявая старая». Маці папярэдзіла, што бабка будзе ў полі пасвіць кароў. Калі ўнукі прыйшлі да яе, то ў іх літаральна адвіслі сківіцы. Сустрэла іх высокая, сухенькая, падобная да маці пажылая жанчына, якая з вельмі роўнай спінай стаяла, абалёршыся абедзвюма рукамі аб калок перад грудзьмі. Рахвееўна акінула ўсмяшлівым вокам нашчадкаў і вымавіла: «Ну што, хлопцы, закурым?» Так ён упершыню і закурыў. З гэтай бабкай яны яшчэ нацяпеліся ў той дзень страху. Нацягалі ў лазню вады, дроў, напалілі моцна, як Рахвееўна і прасіла. І пайшла тая мыцца. Яны яе чакалі-чакалі, тады брат прапануе: «Давай праверым – відаць, памерла ад моцнага духу. Нельга ж так доўга мыцца». Дзеці падышлі бліжэй да лазні, пашкрабліся і гукнулі бабку: «Рахвееўна! Ці жывая ты там?» «Ой, жывая, мае хлопчыкі. Гэтак жа добра папарыцца. Калі вы яшчэ да мяне прыйдзеце...».

Вера сабрала перад люстэркам валасы ў хвост – яна не любіла хаваць твар. Пакруціла галавой – паглядзела на сябе і так і гэтак. Усё як раней – усё той жа твар. Не сучасны. Няправільны. У карцінных галерэях у Вільні гэткія ёсць, а па вуліцы з гэтакімі тварамі не ходзяць. Бабчын авал твару, шэрыя каціныя вочы. Дзедава валявое падбароддзе. Профіль, як на рымскай манеце. Вера падцягнула ўгару скуру на пераносі. Няпекна. Не, ніколі ёй не быць падобнай да маці. Вера ўздыхнула і пайшла на кухню варыць у турачцы каву. Узяўшы

пірожныя і вялікі кубак кавы (бо не нап'ешся ж з маленькага), яна прыладзілася з купленымі часопісамі на кутняй канапе пад вакном у зале. Паставіла кубак і талерку з пірожнымі на падваконне, накрыла ногі клятчастай ваўнянай коўдрай, паглядзела на свой вялізны стол, які займаў супрацьлеглы кут. На сталае яе чакалі раздрукаваныя аркушы новага артыкула. Сярод іншых стаяла фатаграфія бацькавай радзіны. Здавалася, яны ўсе ледзьве-ледзьве ўшчаміліся ў кадр. З правага краю размясціліся ейная бабуля, маці і яна, трохгадовая стрыжаная пад хлопчыка бялявая дзяўчынка. Бабуля стаяла апусціўшы долу вочы, насунуўшы на твар хустку. Для васьмідзесяцітрохгадовай жанчыны у яе была нечакана зграбная фігура, прыталены пінжак на адным гузіку і прыгожая спадніца-звон, якая адкрывала здаровыя босыя ногі з тонкімі пчыкалаткамі. Маці побач з бабуляй выглядала зусім маларослай – чарнявым дзяўчом у кароткай квяцістай сукенцы і басаножках на высокай платформе. Вера, трымаючы маці за руку, шукала нешта пад нагамі – відаць, саромелася аб'ектыву. Закароткая крымпленавая сукенка з даўгімі рукавамі. Вера яе памятала – цёмна-руды монстр з тоўстай тканіны. Акуратна падцягненыя белыя гольфы. Барвовыя пантофлікі. Былі ў яе тады і лепшыя строі: напрыклад, жоўтая піжама (таксама ёсць фота ў вёсцы – снедаюць яны за сталом на вуліцы, бо столькі радні наехала ў бабчыну гасцінную хату, што туды не ўбіцца), сіняя сукенка ў сардэчкі (для нашчадкаў дакументальна не зафіксаваная). «У свае восемдзесят тры гады я хацела б стаяць у цэнтры фотаздымка і з адкрытым тварам. І хаця б з прыблізна такой шыкоўнай фігурай, як у бабулі», – падумала Вера. Яна выцягнула з-за шыі свой даўгі хвост, правяла ўказальным і вялікім пальцамі па светлых шаўкавістых валасах, пакруціла кончык. Нахмурылася, паглядзела на фатаграфію. Яе хаця б проста выклікалі на размову да дэкана, а не прыгаварылі да расстрэлу, як бабулю Лявонаўну.

...Паленне бразнула аб падлогу. Падскочыў кот, ганяючы перад печчу цыбуліну. У гэтай хаце нешта лапаталі дзеці. Заплакаў маленькі Толік. Верка пайшла да дзяцей. Над калыскай, расшпіліўшы кашульку, схілілася сямігадовая пля-

менніца Рыма і торкала малому «сіську»: «На сісю, Толік, на». Рыміна двухгадовая сястра Зося ў хлапечай майцы-безрукаўцы гулялася побач з самаробным бахуром. Не было толькі трохгадовага Лёніка – можа, выскачыў за ёй, калі яна хадзіла па дровы? Хоць бы не прастыў. Мужава сястра Зіна прывезла дзяцей у вёску з Горак: палчыла, што ў вёсцы надзейней, чым у горадзе. Сама пайшла з раніцы ў грыбы: набраць «курчак». Якія грыбы, калі наўкола немцы? Верка дастала з калыскі Толіка, пераспавіла, прысела на ложак і пакарміла яго грудзьмі. Усміхнулася, гледзячы на сынавы два ніжніх зубікі і ззяючыя блакітныя вочкі. Зірнула ў вакно. Па вуліцы да іхняй хаты наўскос ішоў паліцай. У Веркі ёкнула сэрца. Паліцай гэты быў бяспечны – Валерка, Аныцін сын. Яго не варта баяцца, бо бабы самі хадзілі і ўпрошвалі Валерку пайсці ў паліцаі, каб быў нехта свой, каб не паставілі якога злодзея. На пачатку вайны хлопец па гадах не патрапіў пад мабілізацыю, але для паліцай якраз згадзіўся. Ды толькі што яму тут рабіць, каля іхняй хаты? Навучаная досведам перадваеннага дзесяцігоддзя, Верка хуценька падышла да стала. Адною рукою трымаючы Толіка, адкінула настольнік, адчыніла шуфляду. Запахла праполісам і валяр’янкай. Верка перабрала пальцамі ў шуфлядзе: шарык праполісу, бутэлекка валяр’янкі, нажніцы з аблезлай зялёнай фарбай, просты аловак, зашмальцаваны нататнік з кардоннай вокладкай, адрыўны каляндар на 41 год. Няспраўджаны год, якога, лічы, не было, бо палова памятных датаў і святаў апынуліся абясцэненыя вайной. Катужка чорных нітак з уторкнутай у іх іголкай. Пруткі для вязання. Ключ ад школы на тасёмцы з беларускім арнамантам. Верка выхапіла ключ і аддала Рыме: «Бяры дзяцей і бяжыце гарадамі ў школу. Прыхапіце ў дварышчы Лёніка. Я ці мама прыйдем за вамі вечарам. Калі раптам нас да ночы не будзе альбо Толік будзе моцна крычаць, прыойдзеце да Коласіхі. Толькі не ідзіце па вуліцы». Верка дастала з калыскі сусла і торкнула Толіку ў рот, укруціла малога ў коўдру. Зняла з сябе швэдар і накінула на плечы Зосі. Той павіс на ёй ажно да пятаў. «Бяжыце, пакуль Толік не расплакаўся. І не забудзь забраць з сабой Лёніка. Вось жа неслух. Уцёк на двор, і добра, калі ўсё абыдзеца».

Прыціснуўшы да сябе левай рукой скрутак з Толікам, правай рукой Верка падганяла перад сабой дзяўчат. Давяла да дзвярэй, уторкнула Рыме Толіка, зашпіліла Зосі верхні гузік на швэдары, склала ёй ручкі перад сабой – люляць бахура. «Бягом бяжыце, і каб ні гуку». Адчыніла сені, выпхнула дзяцей, агледзела двор, шукаючы Лёніка. Няма. Відаць, сядзіць ізноў за дрывотняй, гуляецца з драўлянымі машынкамі, зробленымі яму бацькам. Дзяўчаты завярнулі за рог хаты, бягучы ў сад. Добра: там і падбяруць малога.

Верка вярнулася ў хату, падышла да стала. Уздрыгнула, бо адразу ў сянёх бразнула клямка. Паспела. Паспела выправіць дзяцей. Загрукалі па падлозе боты. Памарудзіў і тады ўвайшоў у хату паліцай, таргануўшы на сябе шалыванья дзверы. Хлопец узяў ад няёмкасці брыво, лоб пайшоў зморшчынамі. Валерка быў ейным вучнем, і неблагім. «Збірайцеся, Вера Лявонаўна, я вас арыштаваць прыйшоў. На расстрэл вас павядуць». «Мамачка, не!» – закрычаў, зайшоўся слязьмі Лёнік, выскачыў з запечку і абняў маці за ногі. Дык вось дзе ён гуляў. Ну, вядома. Там таксама былі машынкi – папяровыя, на колах з драўляных катушак. Калі паліцай паведаміў, што прыйшоў арыштаваць яе, яна ледзь не абмачылася, а калі закрычаў Лёнік, яна зразумела, што жыццё ейнае скончылася і яна памерла яшчэ да выканання прысуду. У яе вымерлі ўсе пачуцці, уся чулінасць, мяккасць, уразлівасць. Але яна стаяла, прыціснуўшы да сябе і гладзячы далонню Лёнікаву галаву, і ліхаманкава думала, што рабіць. Цягнуць час. Гандлявацца. Лёнік крычаў страшна: рот разяўлены, напоўнены слінай, сам увесь чырвоны, вочы залітыя слязьмі. Як быццам ён можа нешта змяніць: вось пакапрызнічае як след, і маме адменяць прысуд. Ён любіў дамагацца свайго крыкам. Бабы раілі Верцы: «Ты яго адлушчуй добранька пругом. Бі як сідараву казу, каб навука была, а то потым рады не дасі». А яна яго шкадавала, так і не пабіла ні разу – абдымала, суцяшала, гутарыла. Калі ўжо зусім раздурэецца, плісне на яго вадой з жалезнага кубачка, як на шкадлівага ката. Лёнік і сцішыцца патроху. А халоднай парой дык змерзне і палезе, румзаючы, на печ – наступным разам падумае, ці варта крычаць. «І малога з сабой

бяршыце. Загадана расстраляць жонак савецкіх камандзіраў і камісараў з сем'ямі», – вымавіў паліцай. «Якая ж я жонка камандзіра? Ты ж сам ведаеш, што Пётр Сымонавіч радавым на фронт пайшоў». «Данеслі на вас, Вера Лявонаўна. Нехта немцам стукнуў, а яны парадак любяць. Ёсць непарадак – трэба выпраўляць». Верка апусціла вочы на Лёніка – той ужо толькі ўсхліпваў, не лямантаваў. «Адпусці малога, Валерка. Мiane забяры, а яго адпусці. Скажаш – дзеці былі ў грыбах, а тады ў лесе схаваліся. Мо, да партызанаў прыбіліся. Ніхто з немцаў не палезе ў лес гэтую дробязь шукаць. Нікому яны насамрэч не трэба – нават для парадку». Паліцай завагаўся. Паглядзеў былой настаўніцы ў вочы, адкрыў рот нешта сказаць. І тут рэзка бразнула клямка ў сянёх, загрымелі ўпэўнена боты, і дзверы ў хату адчыніў Мацей. Мацей паспеў паваяваць. Ён па мабілізацыі трапіў у дывізію імя Берыі, меў добрае абмундзіраванне. Яно яму і выратавала жыццё. У адным баі Мацея кантузіла, і ён застаўся ляжаць на полі разам з загінулымі. А тады прыйшлі бабы пашукаць, чым можна разжыцца. Адна кабета пачала здымаць з яго боты, ён і ачуняў. Тая самая баба яго і выхадзіла. Вярнуўся ён тады, хаваючыся, дахаты. У партызаны не пайшоў: іх бандытамі лічылі, бо яны тады самі па сабе бадзяліся і мусілі выжываць. Галодныя, узброеныя, псіхічна пакалечаныя вайной мужчыны. А ў Мацея была вёска, сям'я. Вось яго таксама бабы прыйшлі ўпрошваць, каб паліцаем пайшоў. Свой чалавек, сямейны. Ён будзе за сваю вёску і за людзей.

«Збірайся, Верка. Доўга вы тут таптацца будзеце? Хутка немцы прыедуць. Хочаце, каб яны нам вёску праз вас спалілі?» – загадаў Мацей. «Але ж, Мацейка, якая я камандзірская жонка? Мой жа Пятрок радавым ваюе». «Можа быць і так. Толькі данеслі на цябе, Верка. Генюсь Надзьчын. Адпомсціў ён табе ў рэшце рэшт. Гультай гульгаём, а данесці не паленаваўся». Вера Лявонаўна здзіўлена прыгадала гэтую гісторыю. Калі Генюсь быў у пятым класе, яна яму паставіла двойку за кантрольную па матэматыцы. Заслужана, справядліва паставіла. Нават не было як на троечку нацягнуць. Не са зла – ён не блaгі хлопец. Зух, круцяло, але не блaгі. А тады, пераказвалі ёй,

прыйшоў Генюсь дахаты, а ў маці бабы былі на сяле. Надзька давай распытваць, як школа. Даведалася пра двойку, і так ёй сорамна зрабілася перад бабамі, так крыўдна, што няма чым пахваліцца і сын у яе гэтак няўдалы. А яна ж яго так гадала, так спадзявалася, што толк з яго будзе, што яна ганарыцца ім будзе, калі ён падрасце. І скажучь людзі: «Во, якая добрая ў Паўлюковых парода». Ад злосці Надзька схавала пугу і жорстка адлупавала сына на вачах у баб. Генюсь плакаў, ажно выў, а пасля экзекуцы паабяцаў: «Я Веру Лявонаўну заб'ю». Вось жа – стрымаў слова.

«Сыночкі мае, – пачала прасіцца Верка, – пашкадуйце маё дзіцятка. Мiane вазьміце, а яго адпусціце. Ён жа, дурань маленькі, нічога не разумее. Схавацца мог. Уцячы на двор мог. Ён за мамку спужаўся, кінуўся да мяне. А каб хітрэйшы быў, падлейшы быў, ціхенька б сядзеў, і вы б пра яго нават не ўзгадалі». Лёнік ізноў пачаў румзаць. «Не гандлюйся з намі, Верка! Нам што, сваіх дзяцей ім аддаць? Ці сабе кулю ў лоб? Хадзілі, прасілі. Да халеры вы нас у паліцаі ісці ўтаворвалі? А зараз мы для вас зладзеі. А ў нас цяпер праца такая. Мы людзі ў форме. Загадана арыштаваць жонак савецкіх афіцэраў з сем'ямі – значыць, мы мусім загад выконваць. І ён не адзін у цябе. Хочаш, каб і астатніх на расстрэл пацягнулі?» – запярэчыў Мацей. У Веркі апусціліся рукі. Яна ўспомніла, як Толік ўсміхаўся ёй сёння сваімі двума зубікамі. Рыма са сваёй сісай. Зоська з бахуром. Як яна паглядзіць мужавай сястры ў вочы? Ужо не паглядзіць. Нікому не паглядзіць яна ў вочы. І мужа не дачакаецца. І вайна для яе не скончыцца. Канец. Канец. І яны з Лёнікам закладнікі. Верка зірнула на паліцаюў. Яны ўзброеныя. Валерка стаіць белы. З жахам, бездапаможна назірае за тым, што адбываецца. Мацей сярдзіты. Ён злue – яму сваю сям'ю цяпер ратаваць трэба, аднавяскоўцаў. Верка прысела на кукішкі перад Лёнікам. Паглядзела яму ў вочы. «Лёнечка, сыночак. Што б ні здарылася, ты павінен ведаць, што мы цябе з татам вельмі моцна любім і радыя, што ты ў нас нарадзіўся». Заплаканы Лёнік заўсміхаўся, абняў яе за шыю. Здаецца, ён падумаў, што ўсё благое скончылася і далей усё будзе добра. «Дайце хоць дзіце апрануць», – папрасіла

паліцайў Верка. Яна ўзяла з драўлянай канапы хлопчыкаў швэдар. Апрунула яго. Хацела зашпіліць, тады перадумала, нешта ўспомніўшы. Падышла да шафкі. Дастала самапечаны хлеб, цукарніцу. Адрэзала вялікую скібку, пасыпала яе цукрам, аддала малому. Той заўсміхаўся, паслухмяна сказаў «дзякуй». Выглядала ўсё так, як быццам яны пасварыліся, а зараз мама яго прабачыла і хоча падсаладзіць былую крыўду. Верка апрунула прыталены пінжак і зашпіліла на жываце гузік. Раней насіла пінжак у школу, а цяпер вось корпаецца ў ім па гаспадарцы. Узяла Лёніка за руку. Паглядзела на паліцайў. Нешта яны казалі. Неяк яна ішла, перастаўляючы босыя ногі: забыла абуцца – хадзіла ж у гэтую хату. Трымала Лёніка за далоньку. Час ад часу паціскала яе. Мая ты далонька. Як жа я цябе люблю. Як жа мы з татам радаваліся, калі ты нарадзіўся, Лёнік. Ты нашае позняе нечаканае шчасце. Наш першынец.

Калі яна зайшла замуж за Пятра, ёй было ўжо за сорок. Так атрымалася. Памерла ейная старэйшая сястра Наталля. Наталля з Пятром, як і яна пазней, вучыліся разам у Каніцкай настаўніцкай семінарыі. Сябравалі. Пажаніліся, нарадзілі сына Валодзьку. Даўгавата і пажылі. Вядома, як у вёсцы робіцца: калі Наталля памерла, вырашылі ейныя бацькі сасватаць за зяця сярэдняю дачку, каб дзіцё сіратой не расло. Верка да таго ўжо пабыла замужам за ўдаўцом – бацюшкам з суседняй вёскі. Але яны нават дзяцей нажыць не паспелі: таго арыштавалі ў трыццаць трэцім і паведамлілі ёй, што муж расстраляны. Пасынка і падчарыцу распіхалі па далёкай радні, каб згубіўся іхні след і каб іх не адправілі ў дзіцячы дом. Верка вярнулася ў бацькоўскую хату. Яна не хацела замуж за Петрака, асабліва пасля таго, як страціла мужа. Але быў Наталлін сын Валодзька, і яго было шкада. Верка марудзіла, раздумляла, а тады неяк пад вечар прыскакаў да іх на кані Пятрок і папрасіў у бацькоў дазволу пагаварыць з ёй сам-насам на вуліцы. Яна дакладна і не памятала, што ён ёй казаў – нешта пра добрыя сем'і, пра дабрабыт, пра пароду. Верка слухала яго і думала, што вось напэўна зараз цікае за ёй праз занавеску малодшая сястра Наста. А потым Пятрок сказаў словы, якія так моцна ўразілі Верку, што ўсе ейныя пачуцці і роздумы падаліся ёй няваж-

нымі, нязначнымі, мізэрнымі ў параўнанні з вялікім сусветам, у каторым яны жылі. «Мы зараз бачым святло ад зорак, каторыя стаялі над зямлёй у часы старажытных грэкаў», – прамовіў Пятрок. Верка была настолькі ўражаная, што ўвесь час думала пра тое, хто ж будзе глядзець на святло ад зорак, каторыя зараз стаяць над імі. Гэтая сустрэча ўсё змяніла, і Верка пайшла жыць да Петрака, гадаваць пляменніка. А тады знайшоўся Лёнік. Ёй было ўжо сорак тры гады, і яна нават не спадзявалася, што некалі народзіць дзіця. Лёнікаў прыход у свет яна ўспрымала як цуд, думала, што, можа, гэта сястра-нябожыца ў падзяку за тое, што яна глядзіць ейнага сына, папрасіла для Веркі ў Бога дзіцё. Калі Верка была цяжарная Лёнікам, то ёй часта сніліся сны, што выношвае яна байструка і тата яе пытаецца: «Дык хто, хто можа быць ягоным бацькам?» І тады яна перабірала імёны, вобразы і ніяк не магла прыгадаць, ад каго зацяжарала. А неяк ёй прыснілася, што Пятрок узяў яе за руку, падышоў разам з ёй да святла, каторае ўяўлялася ім Богам, і сказаў: «Гэта мая жонка». І тады яна ўжо ведала, што сын не народзіцца бязбацькавічам і будзе благаслаўлены. А праз меней як два гады вярнуўся з турмы ейны былы муж. Яго, як высветлілася, не расстралялі, а проста далі тэрмін, а тады выпусцілі па амністыі. Што ім было рабіць? У новай сям’і ўжо было двое дзяцей: адзін сястрын, другі іх агульны з мужам. Пасядзелі яны, паплакалі разам. Былы муж пажыў у іх з тыдзень, і вырашылі яны ў рэшце рэшт пакінуць усё як ёсць. Былы муж паехаў да радні забіраць сваіх дзяцей, а яна засталася з Петраком. Можа, гэта Бог так пакараў яе цяпер за здраду бацюшку, за паламанае дзяцінства прыёмных дзетак?

Верка з сваіх роздумаў вынырнула ў рэчаіснасць – у тое, што ад яе засталася. Быў пачатак верасня. Прастора зрабілася шырэйшай і святлейшай, але гук не ляцеў яшчэ праз голае поле, як у лістападзе, калі чуваць, як пастухі ў суседняй вёсцы пакрыкваюць на кароў. Верку з Лёнікам прывялі на выган. Каля хат паўкругам стаялі бабы, падлеткі, дзеткі. Некаторыя кабеты прыціскалі да роту рог хусткі, гаротна раскачваліся. Сярод іншых з поўнымі жаху вачыма таўклася і Надзька Паўлючыха. Сыночка яе, наводчыка, нідзе не было відаць –

не прыйшоў адкрыта пазлараднічаць. Пасярод выгану стаялі яшчэ дзве жанчыны: Самасеіха і Дарка. У абедзвюх мужы былі радавымі на фронце. Чым гэтыя бабы праштрафіліся, было Верцы невядома. З дзіцём – адна яна.

Па дарозе, што ішла праз лес ад суседняй вёскі, прыкаціла чорная машына. Выйшлі талмач і немец. Немец высокі, з тоўстым доўгім носам, лысы. У акулерах. Немец мільгам зірнуў на іх, перапужаных, абы-як апранутых баб. Адсутна, гідліва. На імгненне затрымаў накіраваны ў сябе позірк на Лёніка. «Можа, сам які настаўнік, – падумала Верка. – Робіць цяпер работку». Немец пагутарыў праз талмача з паліцаямі. Запісаў нешта ў нейкім гросбуху. Яшчэ раз, пагардліва скрывіўшы вусны, паглядзеў на натоўп, на арыштаваных. Загадаў нешта праз талмача Мацею, сеў з талмачом у машыну і з'ехаў. «Канцылярыя», – падумала Верка. У трыццатыя сярод жаху рэпрэсій, калі здавалася, што нават дыхаць можа быць небяспечным, тут таксама была канцылярыя. Усупка і ўтруска. Можна было змяніць імя, зайсці замуж, знікнуць, з'ехаць на будоўлю ў Расею, схавацца ў недасяжнай за балотамі вёсцы. Пятрок тады быў дырэктарам школы, ездзіў на нарады ў райана. Неяк ён даведваўся, каго будуць браць наступнага ці ў бліжэйшай будучыні. Папярэдзваў людзей, даставаў пуцёўкі: каму на вучобу, каму на будоўлю. Ёй з Лёнікам во зараз не папанцавала: дарога ў іх добрая, блізка да цэнтральнай калгаснай сядзібы, дзе атабарыліся немцы. Можна і парадак падтрымліваць. І няма каму папярэдзіць, няма каму дапамагчы. Пятрок на фронце. Сам ці жывы яшчэ? Валодзька сышоў у лес да партызанаў: баяўся, што яго, пятнаццацігадовага, пагоняць на працы ў Германію. Але ж адкуль Валодзька можа ведаць, што тут робіцца? Зараз раніца, усё адбываецца маланкава, будзённа. Нідзе ў небе старажытныя грэкі не напісалі ім: «Беражыся, Верка, беражы дзіцё: цябе сёння расстраляюць». Гросбух. Хаця б імёны іхнія туды запісалі?, Ці проста пазначылі: «бабы – 3 адзінкі, дзіцёнак – 1 адзінка»?

Мацей падышоў да вяскоўцаў. Стаў паміж імі і асуджанымі са стрэльбай наперавес. Валерка – з тварам чалавека, які здзейсніў ненаўмыснае, але ўсё ж забойства – крочыў да

прыгавораных. «І выраку не абвясцілі, – падумала Верка. – Заб'юць, як быдла. Іншы гаспадар нават са свойскай жывёлай перад тым, як забіць, пагаворыць і развітаецца». Валерка махануў рукой у бок калгаснай стайні. Асуджаныя бабы і назіральніцы завылі. Нехта зрабіў першы крок – можа, проста пахіснуўся. Але яны зварухнуліся, як адно цэлае, пацягнуліся перад паліцаем на расстрэл. У Веркі нарадзілася ўпартае жаданне не парадаваць смерць, гора, чорта, паліцаю, немцаў і ўсіх тых падлаў, праз каторых ішла вайна, сваім плачам. І яна не хацела спужаць Лёніка. Сціснула зубы. Ад злосці на ўсю гэтую брыду і чалавечую пошасць, якія спаганілі ім жыццё і цяпер збіраюцца скончыць яго гвалтоўна. Сціснула Лёнікаву руку, быццам хацела нешта яшчэ зрабіць для яго ў апошнія імгненні. Быць добрай маці, падтрымаць, супакоіць: маўляў, не бойся – пакуль я з табой, нічога не здарыцца. Відаць, яна зрабіла яму балюча, бо ён паглядзеў на яе поўнымі болю і жаху вачамі. Яна ўсміхнулася яму, успомніўшы, як вучылі яе жанкі любіць дзяцей былога мужа: «Клапаціся пра іх, усміхайся ім, і яны будуць верыць, што ты іх любіш». Ізноў зірнула на сына. Слёзы міжволі паліліся з ейных вачэй. Яна ішла павольна, але праз высокі рост крок у яе быў шырокі, і Лёнік ледзьве паспяваў за ёй. Перабіраў падбегам ножкамі, прытрымліваючы правай ручкай каля шыі незашпілены швадарок. Скібка хлеба засталася ляжаць у пяску. На твары страх, разгубленасць: «Куды нас вядуць? Што тут робіцца?» Левай рукой трымаўся мёртвай хваткай за мацерыну руку. Мёртвай хваткай. Мёртвай. Не! Толькі не Лёнік, толькі не ейны першынец, ейнае нечаканае мацярынскае шчасце!

Яны ішлі па дарожцы каля крайніх хат. Наперадзе быў Стэпчын сад. У Стэпкі не было плота, а хата, у адрозненне ад астатніх, стаяла ў глыбіні сада. Той быў зарослы кустамі, травой, крапівой. Людзі казалі: «Нашто Стэпцы плот? – Яна ж чарнакніжніца!» Калі б хто запытаў, чаму чарнакніжніца, то адказалі б: «Таму што ёсць у яе чорная кніга». Ніхто ніколі не бачыў, каб яна варажыла – толькі загаворвала сякія-такія хваробы, але ў сад па яблыкі да яе лазіць баяліся. І цяпер сад ламаўся ад яблыкаў. «Хай бы хоць пасушыла, – падумала

Верка. – Да Вялікадня б не з’ела». Вядома, сапраўдная прычына адсутнасці плоту была ў тым, што Стэпка зайшла замуж і пабудавала хату перад самай Першай сусветнай. Мужа прызвалі, і ён загінуў. Засталіся толькі хата, самыя неабходныя гаспадарчыя пабудовы і дачка. Верцы ўспомнілася чамусьці, як брат, вярнуўшыся пасля гэтай вайны з нямецкага палону, навучыў іх на Вялікдзень хаваць у садзе фарбаваныя яйкі, развешваць распісаныя шкарлуіны ад яек на дрэвах. Яны тады заможна жылі вялікай сям’ёй, весела. Але і з Петраком яны працягвалі так рабіць. Спачатку для Валодзькі, потым для Лёніка. Верка ўважліва паглядзела на сына. Пагладзіла па галоўцы. Азірнулася на паліцаю. Валерка дзеўбся за некалькі метраў ззаду, адной рукою прытрымліваў на плячы рэмень ад стрэльбы. Глядзеў сабе пад ногі, бы школьнік, які насваволіў і ўсвядоміў віну. Верка нахілілася да Лёніка, як бы супакойваючы, і пачала ціхенька гаварыць на вушка: «Лёнік, сыначка, памятаеш, як мы на Вялікдзень яечкі ад зайчыка ў садзе шукалі? Зірні – наперадзе Стэпчын сад. Ты ж ведаеш, яна чарнакніжніца, і сад у яе чароўны. Там і зараз велікодныя яечкі можна знайсці. Толькі за хатай. Як мы да саду дойдзем, ты адразу заскоквай у яго, як заяка, і хаваючыся за кусцікамі, бяжы за хату. А як яечкі знойдзеш, ідзі ў хату да Стэпкі, пакажы ёй. А калі не знойдзеш, усё роўна ідзі да Стэпкі – хай яна табе дапаможа шукаць. Толькі не плач, калі крапіўка ўкусіць, а то яечкі схаваюцца. І мяне не кліч. Я за табой потым вечарам прыйду». «Мама, – ты за мной прыйдзеш?» «Канечне ж прыйду, сыночак, куды ж я падзенуся? Я ж за табой заўжды прыходжу». Верка пацалавала Лёніка ў макуку, паставіла перад сабой, шапнула: «Прыгніся і бяжы. І маўчы. Хаця толькі маўчы!» І, засланіўшы сабой, пігнула ў кусты. Прайшла яшчэ трохі, як бы хілячыся да іх, скрабучы спадніцай. Лёнік, прыгнуўшыся, шаснуў у кусты, зашпорхаў па траве, па крапіве. Верка з бабамі і паліцаем пайшлі наперад, і хутка Стэпчына хата засталася далёка ззаду. Верка азірнулася на Валерку. Ён усё гэтак жа дзеўбся, невідучымі вачыма гледзячы сабе пад ногі, і ёй здавалася, яна чуе, як сівеюць у яго на галаве валасы.

Дзед Лёня распавядаў потым, што памятае, як яго вялі на расстрэл. Вядома, ён успрымаў усё па-дзіцячы, але казаў, што разумее, што яго чакае смерць, і ўсё думаў пра рапуху. Незадоўга да таго выраку, летам, Лёнік кінуў каменем у тоўстую страшную рапуху. Пацэліў ёй па лапцы, і тая павісла на кавалачку скуры. Вылезла мяса, пайшла кроў. Маці тады на яго моцна лаялася: «Нашто ты жывую істоту пакалечыў? Хай бы забіў, а то пакалечыў, і яна цяпер мучыцца будзе. А мне што яе цяпер – ісці дабіваць? І хай бы дзеля яды ці самаабароны, а то проста дзеля забавы!» Ён не змог ёй растлумачыць, што хацеў забіць рапуху, бо яна яго напужала. Ноччу Лёнік дрэнна спаў, кідаўся, плакаў. Нараніцу затэмпературыў. Маці пасадзіла яго сабе на калені, пайла малінай і цяпер ужо сущышала: «Ну нічога страшнага, сыночак. Тую рапуху напэўна які-небудзь бусел падабраў, аднёс дзетак карміць. Будзем лічыць, што ты яму паляваць дапамог. А буслы ж – яны вельмі карысныя: яны змеяў ядуць». І вось пакуль іх вялі на расстрэл, Лёнік усё пра гэта думаў: «А раптам не заб'юць, раптам толькі пакалечаць? І будзе нага вісець на скуры, вылезе мяса, і пойдзе кроў. І буду мучыцца потым». Таму, калі маці нечакана выправіла яго шукаць яйкі за Стэпчынай хатай, ён адчуў вялікую палёжку ад таго, што можна не думаць болей пра рапуху. Дзед Лёня не мог ужо прыгадаць, ці збіраўся ён сапраўды шукаць яйкі. Памятаў толькі, што за хатай, каля калодзежа, ён убачыў Стэпку і з дзіцячай непасрэднасцю, як бы завітаўшы на сяло, пачаў расказваць, што іх з маці арыштавалі і вялі на расстрэл. І яшчэ дзвюх баб. А ішоў за імі Валерка са стрэльбай. А дзядзька Мацей застаўся на выгане. А мама загадала яму шукаць у садзе велікодныя яйкі. Невядома, што там падумала і перажыла тая Стэпка, але малага да сябе забрала і хавала яго, пакуль было трэба.

Верка ішла цяпер лёгка, спора. Падняла галаву да неба, глядзела на аблогі, на лінялы блакіт. Яна была шчаслівая. Яна ўсміхалася. Яна не баялася памерці, бо ведала, што ўсе дзеці выжывуць. І што за вартасць у ейнага жыцця? Толькі дзеці. Што яна пра сваё жыццё памятала? Як закрычалі нованароджаныя Лёнік і Толік. Лёнік зароў на ўсё горла, моц-

ным хлапечым голасам. Абвясціў усім пра свой прыход. Яна нараджала яго ў бальніцы ў райцэнтры. Як памылі, здзіўлена аглядаўся, тарэшчыўся на лямпачкі на столі. Толік нарадзіўся зімой у першы год вайны. Нараджала яна яго дома з бабкай-павітухай. Толік спачатку неяк заквакаў, а тады заплакаў панемаўлячы, жаласліва, просячы абароны. А як абмылі, спавілі, паклалі ў рукаво ад кажуха, і хлопчык адразу заснуў.

Што яна памятала асабіста са свайго жыцця? У галаву лезлі нейкія нязначныя кур'ёзы. Прыгадалася чамусьці, як яна яшчэ дзеўкай, жывучы з бацькамі на сядзібе, пасвіла кароў у полі. Статак у іх быў невялікі – усяго дзесяць кароў. Была позняя восень, пахаладала, і яна надумала апрануць лісінае футра. Добра, што не ў вёсцы жылі, а то людзі б засмяялі. Маці таксама нічога не бачыла: была занятая гаспадаркай, а Верачка рана выганяла. І вось дайшлі каровы да лесу, і бачыць яна – на дрэве нейкі чорт чырвоны сядзіць. Ды такія выяўны: з рагамі, нагамі і капытамі. Верачка са страху забыла і пра статак і пра футра. З усіх ног кінулася дахаты. Пабеглі яны тады назад разам з бацькам, братамі і меншай сястрой Настай правяраць, што за чорт такі ў іхнім лесе пасяліўся. Мужчыны са стрэльбамі, Наста з іконай. Падышлі да дрэва, а гэта авечка аблупленая на сасне вісіць, а пад дрэвам гульгай і злодзей мясцовы, накрыўшыся знятай шкурай, спіць. Гэта ён ноччу авечку ў вёсцы скраў, аблупіў і прылёт паспаць. «Ну добра, – падумала Верачка, – хоць не адна я сёння ў футры».

Бабы параўняліся з калгаснай лазняй. Раней яна была бацькавым хлявом, а як бацьку раскулачылі, перанеслі яе да канюшні як агульную маёмасць. Гэтак і іхнюю будаваную сваімі рукамі двухпавярховую хату перавезлі ў суседнюю вёску пад школу. Рэчы з хаты вяскоўцы парасцягалі і нават яблыкі ў садзе паабдзіралі. Дык хай бы ўжо бралі ды не ламалі дрэваў, а так крыўдна было Верцы глядзець, як яблыні, з гэткай любоўю імі ўсёй сям'ёй саджаныя, без віны гінуць.

Паліцай крыкнуў ззаду: «Усё! Прыйшлі!» Самасеіха і Дарка залямантавалі. Верка спужалася, выразна зразумела, што праз некалькі хвілінаў памрэ. У яе ад хвалявання пацякло малако. Яна ўявіла сабе, як, відаць, плача па ёй зараз у шко-

ле галодны Толік. Ніколі яна ўжо не пакорміць яго, ніколі не абдыме, не пацалуе, не ўдыхне ягоны немаўлячы пах. Верка заплакала. Яна плакала па сабе, па дзецях. Па мужу і па бацьках. Па сёстрах і братах. І па старажытных грэках. Недзе зараз глядзелі на яе зоркі і толькі праз тысячы гадоў нейкая жанчына ўбачыць люстраны адбітак Веркі ў іхнім святле. «Заходзьце ў лазню!» – загадаў Валерка. Бабы закрычалі, яна таксама заплакала ўголас. Паліцай зайшоў за імі ў прылазнік і прамовіў: «До раўці! Будзеце сядзець тут ціха! Каб ніводнага гуку ад вас не было. Я стрэлю чатыры разы ў паветра. Праз пару дзён выйдзеце. Я скажу, што немцамі забаронена нават хаваць жонак савецкіх афіцэраў. І ты, Лявонаўна, маліся, каб твой малы не швэндаўся па вуліцы і не выдаў нас без пары». Валерка развярнуўся, выйшаў з лазні і зачыніў за сабой дзверы. Тады яна пачула чатыры стрэлы. Блізкія, страшныя, яны бы працялі ейныя грудзі, прайшоўшы праз намоклыя ад малака пінжак і кашулю. Недзе далёка ў вёсцы пачуўся бабскае выццё. Выбухнуў нізкім голасам паліцэйскі воклік Мацея. Для ўсіх яны ў гэтае імгненне памерлі. Яна толькі падумала, ці зразумеў што-небудзь Лёнік.

Верка з бабамі зайшлі ў лазню, схаваліся ў самым дальнім куце. Верка села на лаву са слядамі ад газеты, якую падкладалі дзеля гігіены. Прытулілася галавой да шэрага бярэвення, паглядзела на святло ў аkenцы. На падваконні ляжаў высахлы абмылак, і па ім укружавую хадзіў матыль. І ён хаваўся ў лазні, ратуючы ад восені сваё жыццё...

Верка не ведала, колькі часу яна прасядзела ў лазні, спала ці не спала. Ад тых дзён яна запамніла толькі шэрае бярэвенне і адбітак ад газеты з нечытабельным тэкстам. Калі яна ачуняла, дзверы ў лазню былі адчыненыя, а Самасеіха з Даркай ужо сышлі. Верка ўзнялася, выпрастала задубелы ад малака пінжак і выйшла на святло. Асенняе сонца разанула вочы. Зрабілася холадна. Ад вопраткі ейнай смярдзела, грудзі балелі. Верка гародамі вярнулася дамоў. У хаце было стыла, ціха. Верка памылася, пераапанулася. Набрала ў калодзежы свежай вады, прынесла ў хату і павесіла ядро з вадой на крук. Хацела запаліць печ. Тады перадумала, бо пабаялася, што, пакуль яе

не будзе, згарыць хата. Завязала чыстую хустку, нацягнула яе на твар і пайшла збіраць дзяцей...

З гэтай лазні Верка выйшла абсалютна сівой. Ёй яшчэ дасталася ў гэтую вайну. Усё ж згарэла хата: нашыя абстрэльвалі з гарматаў немцаў, якія заселі ў школе, і папалілі хаты людзям. Добра, што выратавалі сякі-такі скарб: за лісінае футра паставілі новы зруб, а за швейную машынку «Зінгер» паклалі дах. Калі адступалі немцы, давялося дванаццаць гадзінаў стаяць з Лёнікам і Толікам на руках у халоднай рацэ пад абрываам. Верка здранцвела і не магла сама вылезці, хоць і скончыўся бой. Выцягнулі яе з вады суседзі, каторых паклікаў, здолеўшы сам выкараскацца з вады, Лёнік. У сорок чацвёртым забралі на фронт сямнаццацігадовага Валодзьку. Ён пачаў вучыцца на механіка ў вучэльні, і яго ўзялі кіроўцам да нейкага чына, таму, дзякаваць Богу, хлопец выжыў. На другі год вайны ўцёк з палону і вярнуўся дахаты муж, але пасля вайны яны мала пажылі разам, бо Петрака накіравалі працаваць у школу за дваццаць кіламетраў. Пятрок жыў пры школе і вяртаўся дадому толькі на выходныя ў суботу вечарам. Сама яна болей у школе не працавала, бо свая згарэла, а ў суседняй вёсцы хапала настаўнікаў. Ды й узрост. Ды й хустка, ды й босыя ногі. Верка з Лёнікам і Толікам засталіся на гаспадарцы. Валодзька паехаў вучыцца далей. Малыя хадзілі за сем кіламетраў у школу. Але ўсе вывучыліся. Валодзька з Лёнікам атрымалі вышэйшую адукацыю, выйшлі ў людзі, ажаніліся, панараджалі ёй унукаў. Толік застаўся пры ёй, бы прыстыў. А яна гэтак і пражыла наступныя сорок гадоў у насунутай на твар хустцы і босай – да самых маразоў не абувалася. Нешта ёй гэтак зрабілася пасля таго арышту, ды й холад быў не холад у параўнанні з гэтым днём, калі яе вялі на расстрэл. Што датычыцца гэтых паліцаяў, яны не захацелі адступаць з немцамі: яны лічылі, што, па вялікім рахунку, нічога благага аднавяскоўцам не зрабілі, хутчэй, сапраўды збераглі. Але людзі, маючы досвед трыццатых гадоў, настроілі іх выехаць у Расею, і след іхні згубіўся – нават для блізкай радні. Наводчык Генюсь таксама падаўся на ўсход. Спіўся, і казалі, што сабутэльнікі выкінулі яго з пятага паверху – ажно галава ўвайшла ў тулава па ногі.

У старасці Лявонаўна думала, што цудам выжыла ў рэпрэсіях, у вайне, толькі, каб ваяваць са сваімі нявесткамі. Асабліва не ладзілася ў яе з Лёнікавай жонкай. Тая, ганарыстая, маленькая і чарнявая, бы цыганка, не шанавала яе і ўпотаі, а то і адкрыта ваявала супраць свекрыві. Лявонаўна як ведала, што гэтак атрымаецца. Неяк, яшчэ напачатку вайны, зайшла да яе ў хату цыганка і патрабавала аддаць золата, а то муж з вайны не вернецца. Верка хацела прагнаць зладзейку, накрываць на яе, а тады раптам сумелася і аддала тое, што было: залатыя завушніцы і заручальны пярсцёнак. Цыганцы было гэтага мала, і яна сама хуценька адчыніла шуфлядку стала, як галодная жывёла, пакорпалася ў ёй і дастала адтуль вышыты бісерам пусты кашалёчак і складное люстэрка ў металічнай асадцы колеру золата. Яшчэ з Верчынага дзявоцтва. Цыганка задаволена выйшла, наплявузгаўшы брыдкасцяў і папапгаўшы нешта каля рога хаты. А Верка так і засталася стаяць пасярод пакоя – усё адбылося імгненна, як у сне. Добра хаця б, што зладзейка не знайшла залаты хрысцільны крыжык. Верка неяк даўна зняла яго, бо Толік, калі карміўся малаком, чапляўся за яго ручкай і моцна торгаў. Яна баялася, што малы парве ланцужок, зняла крыжык і схавала ў шуфлядку швейнай машынкі. Калі хата гарэла (вось што нашаптала гэтая цыганка!), выкідвалі самае каштоўнае – гэтак і крыжык потым знайшоўся ў машынцы. Але тое люстэрка не давала Верцы спакою. Усё ёй здавалася, што сочыць цыганка праз люстэрка за ёй і ейнай сям’ёй. А неяк прыбег Лёнік, задыханы, са школы і давай расказваць, што іх з астатнімі дзецьмі нагнала ў лесе падвода, поўная цыганоў, і адзін з іх кажа: «Ну што, каторага з іх возьмем?» А другі адказвае, паказваючы на Лёніка: «А давай вось гэтага, чарнявенькага». Лёнік тады, што было моцы, даў лататы праз лес. Верка і падумала, што гэта цыганка сваіх супляменнікаў праз люстэрка на Лёніка навяла. Ну, а калі ўжо Лёнік прывёз дамоў з гораду паказаць сваю жонку, апранутую ў чырвоную сукенку, то Верка адразу зразумела, што высачыла яго ў рэшце рэшт гэтая цыганка і да цыганкі ж і прыжаніла.

Дзеці Верчыны ў Петрака гэткія чарнявыя пайшлі. Ён быў чарнавалосым, блакітнавокім. У такога паспрабуй не закахайся. Празвалі іх людзі Крумкачамі. І Верка думала, што гэта праз колер валасоў. Але нехта са старых людзей бавіў, што не – гэта мянушка ад іхняга сапраўднага прозвішча. Яны былі раней шляхцокамі і мелі маёнтак. А тады ці тое сам прадзед, ці тое ягоны брат прыняў удзел у паўстанні супраць Расеі. Ніхто не мог ягоны атрад разбіць, а яго самога ўлавіць, бо ён быў загавораны. Маці яго супраць кулі і шаблі замовіла, трымаючы за пятку. А пятка незагаворанай і засталася. Тады царскія салдаты пацэлалі яму са стрэльбы ў пяту і ўзялі ў палон. Сядзеў ён у адной камеры са слупкімі князямі. За ўдзел у паўстанні маёнтак аддалі манахам, а ўвесь іхні род быў пазбаўлены шляхецкіх правоў, абвешчаны разбойнікамі, і ніхто з іх не мог болей вучыцца. А што за паўстанне, калі гэта было і як дакладна яны зваліся, не скажу, бо не ведаю. І Верка з Петраком пасмейваліся з гэтых старэчых баек, бо яны адукаваныя людзі і чыталі легенду пра Ахілеса. Усёй шляхетнасці ў Петракавай сям’і былі невядомага паходжання акварэльныя карціны на сценах. Збольшага гэта былі выявы мясцовага возера, пабуранай за саветамі царквы і няіснага маёнтка, ад каторага застаўся падмурак і кусты буйной пыпшыны. Калі ў вайну гарэла хата, то выносілі самае важнае для жыцця, ды ніхто не парушўся ратаваць малюнкi. Але Пятрок пацвярджаў, што прозвішча іхняе несапраўднае, змененае, здаецца, ягоным стрыечным дзядзькам-святаром, бо ягоны продак на-самрэч удзельнічаў у нейкім паўстанні і яны не маглі рухацца па службе, а найперш – набываць адукацыю, а гэта сямейная традыцыя. Толькі як яны зваліся і што да чаго, Пятрок таксама не ведаў, акрамя той легенды пра Крумкача з замоўленай пятой: надта ўжо іхнія продкі стараліся захаваць сваю таямніцу – баяліся, што дзеці прагаворацца і быць бядзе.

Веры Лявонаўне гэта было знаёма. Яна і сама распавяла дзецям пра сваю сям’ю толькі тады, калі тым было каля дваццаці гадоў. Пра тое, што дзед ейны – выслужаны дваранін на цывільнай службе, а па-нашаму – шляхцюк. Пра хутар Дзеравец, дзе ў іх стаяў двухпавярховы дом, і ў кожнага з іх,

пасці дзяцей, быў свой пакойчык, а яшчэ гасцёўня і сталоўка. Як яны ўсе рабілі па гаспадарцы і нават насілі лапці, а вечарам пераапаналіся ў прыстойныя строі, заводзілі грамафон, і ў іх збіралася «інтэлігенцыя» з усёй акругі: настаўнікі, урач, бацюшка, ксёндз, ураднік, суседзі-дваране Міцэвічы.

Многія з іх потым пайшлі пад нож. Міцэвічы паспелі ўцячы ў Польшчу. Яны шмат для вёскі сваёй зрабілі: пабудавалі бальніцу і школу, выкапалі калодзеж, але неяк загадзя даведаліся, што іх, нягледзячы на добрыя справы, можа чакаць. Адна з іхніх дачок, замужам за Верчыным братам, засталася, бо муж у Грамадзянскую ваяваў афіцэрам у Чырвонай Арміі. Мужа не толькі не пашкадавалі, але, у адрозненне ад астатніх братоў, расстралялі, хоць і змагаўся за народнае шчасце. Братава дажывала тады век з дзецьмі ў Магілёве. Іншых братоў Верчыных саслалі разам з бацькам. Бацька памёр яшчэ ў дарозе. Казалі, убачыў у нейкім сібірскім горадзе вакзал – бясконцы, бязмежны, парэзаны рэйкамі, здаецца, большы за ўвесь яго трыццацігектарны надзел, – і гэтка туга яго ахапіла, што ён лёг на падлогу вагона тварам уніз і з гора памёр. А браты выжылі. Аселі ў Сібіры, нават іх з Петраком туды клікалі. Казалі: «Тут вольніца». Але кожны вечар, як распядалі потым пляменнікі, прыехаўшы да Веркі ў госці, бацькі выходзілі на двор і глядзелі на захад сонца.

Выжыла Верчына маці: па патрабаванні Петрака ўцякла, калі арыштавалі бацьку, у Чарнігаўскую вобласць да сваякоў. Потым, вярнуўшыся дахаты, дажывала свой доўгі век у малодшай дачкі. Выжыла гадоў на дваццаць маладзейшая за Верку сястра Наста. Яна перабралася да іх з Петраком у вёску. Але тады ўсё роўна пастанавілі яе арыштаваць. Пятрок паспеў прыскакаць на кані з райана і папярэдзіць іх. Сам схаваўся ў лесе, бы і не было яго тут, а Верка расклала вогнішча пад сушылкай для сена, паклала Насту на сетку з сенам і падняла тую ўгару. Паабяцала моцна не паліць і папрасіла Насту трываць, бо інакш усё роўна смерць. Кожны раз, калі салдаты паролі штыкамі сена, якое ляжала ў капе на падлозе хлява, Верка баялася знепрытомнець, бо ёй уяўлялася, як штык уваходзіць у цела ейнай любімай сястры. Салдаты не здагадалі-

ся, што Наста хаваецца над вогнішчам, а не запылася ў сена, і хутка з'ехалі. Насту гэтым разам удалося ўратаваць. Яны з Петраком потым думалі-думалі і вырашылі аддаць сястру замуж за саракагадовага бабыля: у новай сям'і грахі продкаў з яе б здымаліся. На сваім вяселлі Наста сядзела на печы разам з дзецьмі, пакуль жаніх з гасцямі гулялі. А ўсё роўна яе потым арыштавалі і адседзела яна каля году ў турме. Выйшла з турмы, прыйшла на вакзал: куды падзецца? Дому няма, бацькоў няма, на сястру цень навядзеш. Але ж, здаецца, замужам, хоць і за чалавекам ледзь не ўдвая старэй за яе. Паехала ў вёску да мужа. І яшчэ пяцьдзясят гадоў з ім пражыла, нарадзіла яму дваіх дзяцей, выгадала ўнукаў...

Вера выпрастала на канапе ногі. Ад сядзення за пісьмовым сталом, у бібліятэках, ад стаяння на занятках, пасля дзвюх цяжарнасцяў ногі ў яе пачалі балець – павылазілі вены. Яна шкадавала, што гэтак рана засталася «без ног» – пакуль была маладая, баялася занадта агаляцца, а пасталела – трэба ўжо хаваць пакручанае часам цела. Паглядзела на свой пісьмовы стол. Трэба ад яго пазбаўляцца. Хутка яна не зможа сабе дазволіць і дома працаваць за сталом – толькі лежачы. Можна купіць секрэтэр – для нетбука якраз згадзіцца. Фатаграфіі на ім таксама можна прыстроіць. Яна палюбіла свой стол зусім нядаўна – ужо пасля таго, як малодшы сын пайшоў у школу і наладзілі яму рабочае месца. Тады Вера змагла засяродзіцца на сабе, сваіх жаданнях. Праўда, далёка справа не зайшла – яе хапіла толькі на тое, каб паставіць на стол фатаграфіі ў рамачках. Цяпер і яны з мужам, і дзедзі мелі свой куток, і Веры ўяўлялася, што ейнае побытавае жыццё на бліжэйшыя гады закансервуецца – пакуль не трэба будзе нешта сур'ёзна мяняць для дзяцей-падлеткаў і, дасць Бог, студэнтаў. Можа быць, прыйдзеца пашырацца, а можа, яны будуць мусіць плаціць за вучобу дзяцей ва ўніверсітэце – тады ўжо ўсё застанеца як ёсць. А калі сын ці дачка рана возьмуць плюб? А калі нават не рана? Колькі ў іх з мужам часу на тое, каб, вылезшы з дзіячых хваробаў і сабраўшы ў металічныя баначкі ад ландрынак іхнія малочныя зубы, забяспечыць сваіх дзяцей матэрыяльна? І ці здатныя яны на гэта? Вера зірнула на фа-

таграфію маці. Канечне, застаецца спадзеў на тое, што маці зможа дапамагчы, але ў яе самой няпэўны статус, і невядома, як у яе будзе са здароўем.

...У дзяцінстве, калі Вера хварэла і сядзела дома альбо проста рана прыходзіла са школы, яна любіла ўпотаі падысці да мацерынага вялізнага пісьмовага стала. Гэта быў раскладзены напалову стол-кніга. Ён быў застаўлены тоўстымі фаліянтамі, энцыклапедыямі, слоўнікамі, але Веру цікавіў нататнік у скураной вокладцы з дзяўчатамі ў народных строях. У гэтым нататніку маці распісвала ўвесь свой гардэроб: што з чым апранаць і для якіх нагодаў. Як шахматысты запісваюць камбінацыі фігураў, так маці пазначала спалучэнні вопраткі. Па-першае, яна вельмі добра шыла. Шыла часта, лёгка, паміж іншымі справамі – навукай, выкладаннем, дзіцём. Потым, калі яна ў сорок гадоў абараніла доктарскую і пачала ездзіць на стажыроўкі ў Францыю, маці прывозіла адтуль адзенне, і ў нататнік заносіліся ідэі, падгледжаныя ў французжанак ці на старонках французскіх жаночых часопісаў. Плюс у яе быў прыродны густ, файная знешнасць, самабытнае адчуванне колеру, стылю і жаночасці. Гадамі гартаючы нататнік маці, Вера вывучыла, здаецца, усе магчымыя спалучэнні строяў. Яна доўга думала, што з зялёнымі штrockсамі пад швэдар можна апранаць выключна сіні атласны станік. І толькі калі ёй самой было за трыццаць, яна зразумела, што запісы ў нататніку не ёсць фіксацыяй нейкага таемнага закону моды, а з'яўляюцца адлюстраваннем мацерыных схільнасцяў і перавагаў.

У маці была нетыповая для беларускага субстрату знешнасць – хутчэй, экзатычная: цёмна-каштанавыя валасы, зялёна-карыя вочы пад даўгімі вейкамі, тонкі нос з невялікай гарбінкай, маленькі рост, дробная фігура дзяўчынкі-падлетка. Усё тое, што па незразумелых прычынах гэтак злавала ейную свякроў, рабіла Ларысу адметнай і прывабнай для іншых людзей. Да гэтага дадавалася пластыка любімай коткі, пявучы пяшчотны голас, глыбокія гуманітарныя веды. Яна заварожвала. Людзі глядзелі ёй у рот, імітавалі яе, вучыліся ў яе. І яна была разумнай – зрабіла добрую навуковую кар'еру. Толькі

ўсё гэта было нішто для свекрыві, каторая не шанавала яе і ігнаравала любое ейнае дасягненне.

Яшчэ як Ларыса прыехала знаёміцца з бацькамі мужа, свякруха неяк з парога неўзлюбіла яе. Прыбылі яны ў пятніцу, а ў суботу раніцай, калі яны з Лёнем яшчэ спалі, Лявонаўна пабудзіла яе і загадала: «Ідзі, палі печ». Ларыса абурылася. Яна знаходзілася ў гасцях, лічыла сябе ўжо гарадской, і паленне печы падалося ёй непрымальным. Яна села на ложку і вымавіла: «Я не для таго ў інстытуце вучылася, каб сялянскімі справамі займацца. Я, калі і буду печ паліць, то не ў вас, а ў сваёй маці». Нявестка і сама была з вёскі, з заможнай, моцнай сям'і, але цяжка сказаць, ці ўмела Ларыса гэтую печ паліць. Маці з бабуляй гэтых даручэнняў ёй не давалі – бераглі для вучобы і такой працы, якую робяць усім гамузам: бульбу саджаць, бульбу браць, гной выкідаць, сена грабіці. Да таго ж ніхто гэтак, як Ларыса, не мог навесці парадак у хаце. Але яна і сапраўды не была вясковым чалавекам – як ёй у шаснаццаць гадоў выкупілі за кабанчыка пашпарт (бо раней жа ў сялян пашпартоў не было) і яна паехала працаваць і заканчваць школу ў Менск, яна зрабілася зусім не вясковай. Усё ў ёй памянялася: і адзенне, і маўленне, і манеры. Інстытут яе змяніў яшчэ болей – Ларыса вывучылася на выкладчыцу французскай мовы. Бацькі аддалі ёй першыństwo і ўва ўсім слухаліся сваёй вучонай дачкі. А дачка абараніла кандыдацкую дысертацыю, тады доктарскую і даслужылася ажно да прафесара. Ну а калі яна пачала ездзіць у Францыю, то яе ўвесь раён лічыў за славукасць.

Пасля Ларысінай першай стажыроўкі неяк усё стала на месца, вобраз ейны завяршыўся. Ларыса болей не спрабавала фарбавацца ў бландзінку, пачала насіць кароткія стрыжкі на густых цёмных валасах. Пачала сябе любіць і атрымліваць задавальненне ад існавання ў сваім целе і са сваім тварам. А на радзіме мужа яе не прымалі – і не ў апошнюю чаргу менавіта праз знешнасць. Свёкар са свякрухую трохкі дапамагалі ім з мужам, прысылалі грошай на ўнучку, але шмат зрабіць для іх не маглі: яны ўжо былі даволі старыя, мелі траіх дзяцей, ды і пагарэлі ў вайну. Ад таго часу бацькі мужа ўжо не абжыліся.

Горай за ўсё зрабілася, калі з'явілася ў Ларысы дачка. Дзяўчынка нарадзілася чорненькай, з цёмнымі непрагляднымі вачыма, маленькім носікам, і Ларыса радавалася, што дзяўчынка, па ўсім відаць, падобная да дзеда, Ларысінага бацькі. Яна вельмі ганарылася, што працягнула сваю пароду. Але першыя валоскі выкачаліся, вочкі пасвятлелі і зрабіліся шэрымі, носік выцягнуўся, і дачка стала падобнай да свекрыві. Гэта была страшэнная абраза і здрада з боку адзінага дзіцяці – удацца ў чалавека, які гэтак ненавідзіць ейную маці. Даходзіла да таго, што Ларыса карміла малую грудзьмі і не магла пазбавіцца ад думкі, што выкормлівае чужое дзіця. «А што, калі мне падсунулі ў раддоме іншае немаўля?» – думала яна. Але не, метамарфоза адбылася з малой ужо дома, і да таго ж дзіцё было падобнае да радні па мужавай лініі. Гэта было вельмі прыкра. І потым, калі дзяўчынка падрасла, Ларыса сама лавіла сябе на тым, што чакае ад яе толькі «правільнасці»: не дазваляе той дэманстраваць свае эмоцыі, быць па-дзіцячы капрызлівай, плакаць, баяцца, выказваць свае думкі, бо за ўсім Ларысе мроілася вядзьмарка-свякроў. І яна таўкла сваю дачку: «Не плач! Не бойся! Не скардзься! Бо будзеш басячкай у насунутай хустцы!» І ўсё кідалася на Веру з папрокамі: «Лявонаўна ты вылітая!» Тады жартам заступаўся бацька: «Лявонаўна была добрай пароды. Ейны дзед меў трыста душ».

А дачка была фэйная, зграбная, далікатная, адрознівалася добрым густам. У Веры быў шарм – дастатковы, каб мець сваё кола прыхільнікаў. Не такі шумны, як у маці, што ажно біў па вачах, але мякчэйшы, цішэйшы – адцення празрыстага халоднага возера, а не летняга мора. Ды ўсё роўна скразіла ў ейнай знешнасці свякроў, і маці бачыла ў ёй нерэалізаваную, занядбаную старую. Некалі, праўда, сапраўды быў у Веры перыяд, калі яна пачала, як і ейная бабуля, усяляк маскіруючыся, хавацца. Вера тады была студэнткай-першакурсніцай і вярталася з сяброўкамі з тэатра. Яны праехалі некалькі станцыяў на метро, а затым чакалі свайго аўтобуса на прыпынку. Стаяла вясна, дзяўчаты былі апранутыя ў лёгкія сукенкі. Вера, вядома ж, у шытую маці. Пасля спектакля яны былі ў прыўзнятым настроі, смяліся, радаваліся. Тут каля прыпын-

ку прытармазіла машына, і выйшлі з яе некалькі хлопцаў, па чаўшы заляцацца да дзяўчат, а па вялікім рахунку, чапляцца. Сітуацыя пагражала прыняць непрыгожы абарот. Людзі на прыпынку назіралі за тым, як павернецца справа, за дзяўчат ніхто не заступаўся. Тады нехта з сябровак выгукнуў: «Мы зараз міліцыю паклічам!» А другая дадала: «Прыглядайцеся да іх, дзяўчаты, каб потым лягчэй было скласці фотаробата!» Хлопцы сцішыліся, але, адступаючы, самі напужалі дзяўчат: «Мы вас запомнім і яшчэ знойдзем!» Якраз падышоў аўтобус і сяброўкі заскочылі ў яго. Праводзілі дахаты першай Веру: яна жыла бліжэй да прыпынку, а тады ейны бацька праводзіў дадому астатніх. Вера тады моцна перапужалася, не магла заснуць. А дванацатай ночы прыйшла ў бацькоўскі пакой і папрасіла сябе пастрыгчы. Бацькі пагутарылі-пагутарылі з ёй і ў рэшце рэшт пагадзіліся зрабіць ёй кароткую стрыжку. Бацька стараўся жартаваць, каб падбадзёрыць дачку: «Добра, што я цесцю ў свой час дапамагаў авечак стрыгчы!» Вера ўгаварыла маці пафарбаваць ёй валасы мацерынай цёмнай фарбай. Назаўтра дзяўчына выправілася на заняткі ва ўніверсітэт у новым вобразе: з каштанавым вожыкам на галаве, у шырокіх нагавіцах, у даўгой кашулі навывпуск і ў цёмных акулерах. Яна хадзіла ў такіх балахонах і цёмных акулерах ледзь не да самай зімы. Тады ўжо троху супакоілася: вырашыла, што ў жахлівай вязанай шапцы і ў штучным футры ніхто не пазнае гэтую прывабную даўганогу дзяўчынку. Ды й змарылася баяцца.

За той час, што Вера існавала ў сваім новым выродлівым выглядзе, маці ўпэўнілася, што прырода стварыла ейную дачку вельмі прыгожай. Што яна дасканала выглядала са сваімі светлымі валасамі, шэрымі вачамі, малочнай скурай. Яна была самой сабой, са сваім характарам і сваім лёсам. Але ў маці ўсё роўна заставалася нейкая жывёльная рэакцыя на дачку, і тая здавалася ёй невыноснай і агіднай. Свякруха памерла, калі Веры было гадоў сем, але засталася напамінам у дачцэ на ўсё жыццё. І ўся крыўда, якая павісла не высветленай паміж нявесткай і свякроўю, перакачавала ў адносіны маці і дачкі. Гэта было дзіўна: Ларыса была знаёмая са свякрухаю нейкіх дзесяць гадоў, а крыўда перажыла старую на бясконцы тэр-

мін. Нявестка не магла ўжо парахавацца з нябожчыцай, але несвядома помсціла той праз падобную да бабулі дачку.

А Вера даволі арганічна пачувалася ў сваім целе – здаровым, спартыўным, лёгкім. Яе ў прыныце задавальняла ейная знешнасць. У Веры быў спакойны характар, яна любіла людзей, дзяцей, прыроду, кнігі, і жыццё з сярэдзіны ейнай істоты падавалася ёй прыгожым і светлым. Гэта было ўзаемадзейнае гарманічнае чалавека з гарманічным светам. Ёй здавалася, што ўсё тое прыгожае, што яна любіць і што яе атачае, робіць і яе прыгожым чалавекам. Калі ж Вера глядзела на свае фотаздымкі, то яна адчувала расчараванне: як быццам гэта фатаграфія не таго чалавека, каторы здабывае ейны досвед. Можна быць, гэта не проста погляд маці, можна быць, яна сапраўды сваім не самым тыповым тварам засмечвае навакольную прастору, парушае яе гармонію? Веры думалася, што людзям брыдка глядзець на яе, і маці мае рацыю і пакутуе ад таго, што хоць яна сама мае тонкае пачуццё прыгожага і сваёй знешнасцю ўпрыгожвае свет, ейная адзіная дачка робіць гэты свет гідкім. Праз гады Вера вярталася да схаваных брыдкіх фотаздымкаў і бачыла на іх мілую маладую дзяўчыну. Тады яна пыталася ў сябе: «Чаму я гэтак не падабалася сабе? Я ж была такой маладой і прывабнай. Я была здаровай». І паступова Вера зразумела, што, нягледзячы на неідэальнасць ейнай знешнасці, гэта ў першую чаргу погляд маці прымушае яе адчуваць сябе монстрам. Бо ў Веры былі сябры, у яе закахаліся мужчыны, і ніхто не хрысціўся, ўбачыўшы яе, як хрысціўся б, спаткаўшы страшнага чорта. Але ў падлеткавым узросце, калі пачалося ў яе сур'ёзнае самаўсведамленне і стаў мяняцца з дзіцячага на падлеткавы твар, Вера вырашыла шукаць для сябе занятак, які дазволіў бы ёй схавацца ад людзей. І неяк яна надумалася пайсці ў гісторыкі, каб працаваць у архівах і не кантактаваць з людзьмі. Падштурхнула яе да гэтага рашэння яшчэ і тое, што ў адзінаццатым класе ліцэй арганізаваў для іх паездку ў Вільню, і там у музеях яна ўбачыла падобныя да свайго твары. Гэтая загадка пачала пераследаваць яе, і ёй захацелася знайсці на яе адказ.

Вывучэнне гісторыі, праца ў бібліятэках і архівах, паездкі ў Вільню і Польшчу замірылі калі не маці, то саму Веру з ейнай знешнасцю. Вера адчула сябе цэльнай, часткай большага, чым яна сама, хоць ужо і няіснага свету. Напачатку Веры хацелася вярнуцца назад у часе, каб паглядзець, што ж там насамрэч у гісторыі было. А потым яна зразумела, што там не мелася ніякага плану, вялікай задумы, накіду ўзору. А было тое, што ёсць звычайна: удых-выдах, дзень-ноч, каханне-нянавісць, нараджэнне-смерць. Шукала Вера і свой радавод. Знаходзіла неабходныя запісы аб нараджэнні, хрышчэнні і смерці ў царкоўных і касцельных кнігах, «обыскі» шлюбаў, вывады са сведчаннямі аб маёмасным і сацыяльным стане. Паступова яна высветліла, што Крумкач – сапраўды мянушка, каторая ўтварылася ад назвы іхняга шляхецкага герба «Слепаворан». Па легендзе быў такі рымскі ваяр-трыбун, каторы прыняў выклік на двубой асілка-франка. Перад самай бойкай на шлем рымлянину сеў крумкач і пачаў так махаць крыллем, што франк не бачыў за імі ворага. З таго часу пачалі гэтага рымляніна клікаць Крумкачом. А ягоны нашчадак трапіў у Польшчу і Вялікае Княства Літоўскае ў сярэднявеччы, шукаючы сабе рыцарскай славы. Крумкачамі называлі сябе і Верыны продкі падчас паўстанняў васьмнацатага-дзевятнацатага стагоддзяў. Гэта была падпольная мянушка – ды, відаць, не такая таемная, бо захавалася яна для нашчадкаў лепей, чым прозвішча. А можа быць, у гэтай ролі ейныя продкі былі больш зразумелыя для людзей, бліжэйшыя да іх, калі менавіта пад паўстанцкай мянушкай яны захаваліся ў народнай памяці.

Сабраўшы неабходную інфармацыю пра сваіх продкаў, Вера змагла скласці фамільнае дрэва ад канца чатырнацатага стагоддзя. Яна радавалася нават тады, калі ў дакументах апошніх двухсот гадоў знаходзіла старонкі са старанна замазанымі прозвішчамі, павыдзіранымі, абпаленымі агнём аркушамі, дзе, мяркуючы па іншых крыніцах, павінны былі быць дадзеныя пра ейных дзядоў – так яна магла адчуць сувязь з гэтым «міфічным» стрыечным дзядзькам, каторы такім чынам ратаваў іхні род. Паўстанне Касцюшкі, паўстанне 1830 года – раз за разам яе продкі ўздымаліся на змаганне за гра-

мадзянскія правы свайго народа, кіруючыся ідэаламі Статута ВКЛ, Рэчы Паспалітай і Французскай рэвалюцыі. Раз за разам розныя адгалінаванні сям'і пазбаўляліся шляхецкага гонару, маёмасці, захоўваючы толькі добрае імя. Бандыцкае для новых уладаў. Славутае для сваёй радзімы, вызначэнне каторай расплывалася і рассыпалася, саступаючы месца іншаму самаўсведамленню.

У 1863 Крумкачы ўжо не бралі актыўнага ўдзелу ў паўстанні – рабілі, што маглі. У іхняй мясцовасці паўстанне ішло стыхійна: у горадзе ваявалі гімназісты, за ягонымі межамі аб'ядналіся шляхта, святарства і некаторыя сяляне. Калі пасыпаліся галовы, высветлілася, што іх было шмат. Шмат, але недастаткова, хоць доўга яшчэ ўспыхвала ў ворага пад нагамі зямля. А Крумкачы толькі-толькі залізалі раны ад двух папярэдніх паўстанняў. Вярнуліся і пасяліліся ў вёсцы, а не ў маёнтку сасланых у Сібір. Большасць іхняга роду ўжо лічылася сялянамі. І ў іх нарэшце з'явілася новае прозвішча: ірвалася і палілася папера з царкоўных і касцельных кнігаў – лічы і не было крыміналу, бо палала ўсё наўкол. Яны марылі пачаць гісторыю роду наноў, яны маглі б цяпер здабываць адукацыю, рабіць кар'еру.

Вывучаючы гістарычныя матэрыялы, робячы свой радавод, Вера пыталася ў сябе, ці былі ў паўстанняў 1794, 1830 і 1863 гадоў шанцы на перамогу, ці гэты былі проста заканамерныя сутаргі выяўна паміраючага арганізма. Альбо арганізма, які перажывае перараджэнне, нараджэнне новага. І тады яна падыходзіла да іншага пытання: «Як бы склаўся лёс Беларусі і Еўропы ў дваццатым стагоддзі, калі б гэтая жменька грамадзян перамагла, калі б шляхта і кіраўнікі паўстанняў былі цалкам паслядоўныя ў сваіх перакананнях і дзеяннях, калі б не здрада магнатэрыі і значная лічбавая перавага ворагаў? Ці мелі б месца дзве сусветныя вайны? Ці спыніла б гэтая перамога іхніх ваяўнічых суседзяў?» А калі зрабіць у разважаннях яшчэ адзін крок назад у часе: «Ці мела б месца ўся гэтая крывавае калатнеча паўстанняў і войнаў, калі б не падзелы Рэчы Паспалітай?» Так, гісторыя не ведае ўмоўнага ладу. Але

хіба іхняе, так званае сапраўднае жыццё, не ёсць няпэўным, умоўным ладам?

Так ці іначай, але хаця б план прадзедаў даць дзецям адукацыю ўдаўся. Дзед Пётр вывучыўся на настаўніка і, атрымаўшы ў васьмнаццаць гадоў дыплом, амаль адразу пайшоў у боты на Першую сусветную вайну. Выратавала яго менавіта пісьменнасць – ён адслужыў пісарам у штабе. Пасля рэвалюцыі іхні полк апынуўся ў Вугоршчыне. Пад канец грамадзянскай яны прарваліся на радзіму – праз восем гадоў пасля мабілізацыі. Пятрок імкнуўся настаўнічаць, верыў у будучыню Беларусі. Выжыў у трыццаці гадах, выратаваў шмат людзей, але шмат было і страчана.

У сорак пяць гадоў Петрака прызвалі радавым на Другую сусветную. На дзесяць чалавек у іх была адна вінтоўка. Іх гналі на мяса, відаць, каб немцы патрацілі патроны. А можа быць, меўся нейкі хітрэйшы план. Пятрок са зброі меў прыхоплены з дому сцізорык. У першым жа баі камандзіры адправілі салдат на верную смерць. Не на перамогу. Не за радзіму. Не за сям'ю. Не за дзяцей. За Сталіна? Дзеля Сталіна, дзеля Гітлера і іхняй хворай псіхікі. Хлопцы крычалі, ляяліся. Сярод іх былі амаль падлеткі, якія маглі б быць Петраковымі вучнямі. Хто меў зброю, страляў. Астатнія – з тварамі, пакручанымі страхам, адчаем і бездапаможнасцю – проста беглі шэрагам, падалі, курчыліся ад болю, паміралі адразу, мучыліся, прыціскаючы акрываўленыя рукі да прастрэленых галоваў і жыватоў. Нечыя дзеці. Нечыя былыя немаўляці, што вучыліся пры мацярках садзіцца і поўзаць, гаварыць і хадзіць. Не на славу чалавечага генія, а каб памерці ад фашысцкай кулі. А на адну такую кулю наштампуюць яшчэ сотню ці тысячу. Але гэтыя загінулыя салдаты, будучыя ці існыя ўрачы, інжынеры, настаўнікі, паэты, мастакі, сяляне і рабочыя не народзяць ужо дзяцей. Не спраўдзяцца самі, не сплоцяць Богу свой чалавечы талент.

Пятрок, бягучы сярод іншых, успомніў, як яны з мужыкамі выходзілі раніцай на пакос і шэрагам, выхваляючыся адзін перад адным, ішлі, косячы траву. Цяпер касіла іх. Пятрок закрычаў страшным голасам. Голасам настаўніка, каторага дасталі вучні. У каторага ад злосці, шаленства па-

цямнела ў галаве. Каторы гатовы – не, не забіць – ляснуць лінейкай, хай бы і не па галаве хулігана і недатумка, а па дошцы. Паламаць тоўстую метравую драўляную лінейку папам, зараўці: «Вон з класу! Марш да дырэктара!» Падумаць: «Добра, што не забіў». Пятрок закрычаў голасам настаўніка, катораму ягонае стагоддзе давала раз за разам заданне забіваць людзей: у Першую сусветную, падчас сталінскага тэрору, цяпер у Вялікую Айчынную. Забіваць замест таго, каб вучыць. Забіваць бессэнсоўна, бязмэтна альбо самому загінуць. І яны ж браталіся з гэтымі немцамі – у Першую сусветную, пасля нямецкай рэвалюцыі! І дзе тады былі яны – леніны, троцкія, сталіны, гітлеры? Пятрок закрычаў, не чуючы свайго голасу. Яму на момант падалося, што гэта ён плача наўзрыд. Але ён не мог плакаць. Ён жа мужчына. Ён настаўнік. Ён ужо адслужыў адну вайну. Перакрываючы віск куляў, замагільнае маўчанне забітага камандзіра, Пятрок даў каманду акапвацца. Ён служыў у штабе, ён ведаў, як вядуцца баявыя дзеянні. Ён узяў сцізорык і пачаў капаць. І ён імгненнямі сам не мог успомніць, што капае: акуп ці сабе магілу. Пачалі акапвацца астатнія – хто, чым мог. Амаль бяззбройныя, яны яшчэ спрабавалі адстрэльвацца з акапаў. Потым іх узялі ў палон. Яны выжылі. Яны не ведалі, ці мелі рацыю, але настаўніцкі крык, а можа быць, і сам Бог, выратаваў іхняе жыццё.

У нямецкім палоне Пятрок захварэў: наеўся сырых буракоў, якія бабы скатвалі ім у лагер з пагорка. Вырашыў, што гэта тыф. Зразумеў, што так ці іначай памрэ. Падгаварыў яшчэ двух хлопцаў на ўцёкі – ім няма чаго было губляць, акрамя сваёй смерці. Хлопцы ўзялі яго пад рукі і пацягнулі да шпітала. Немцы не хацелі пэцкацца заразай і пранусцілі іх, а яны крок за крокам, зайшоўшы за будынак шпітала, кінуліся ўцякаць. З траіх выжылі двое – аднаго здалі мясцовыя людзі. Пятрок дайшоў дадому, вылечыўся, пагарэў, адбудаваў хату. Пасля вайны хаваўся ад арышту на балотах: ён жа быў у палоне, ды і хадзілі чуткі, што ратаваў у трыццатыя людзей ад рэпрэсіяў. Пераседзеўшы пагрозу, ізноў настаўнічаў. Бо гэта святое. Бо настаўнічалі, пісалі, перакладалі папярэднікі. Такі быў у ягонай сям’і абавязак.

І вось яна, Вера, працуе цяпер у архівах, бібліятэках і на ўніверсітэцкай кафедры – студэнтка-гісторык, затым выкладчыца, кандыдат гістарычных навук, маці дваіх дзяцей, жонка інтэлектуала з добрай сям’і з радаводам не менш значным, чым у яе. Значыць, яны выжылі – аскепачкі славутага мінулага. І такіх аскепачкаў, яна ўпэўнілася, было шмат. Цікава было тое, што шляхі бацькоўскага, мацярынскага і мужняга роду перасякаліся ў мінулым: то нейкія далёкія дзяды вучыліся разам у Віленскай гімназіі, то нехта ў некага выкладаў, то нехта сутыкаўся ў духоўнай семінарыі, то сведчылі ў судзе па бойцы паміж двума панамі-суседзямі, то стрыечныя цёткі-дзядзькі перажаніліся. Вера здзіўлялася, як, нічога пра гэта не ведаючы, не ведаючы ўжо дакладна гісторыі роду, маючы толькі згадкі-трызненні старых людзей (з каторых, з большага, кпілі), не маючы нават сапраўдных прозвішчаў, ейныя бацькі, бацькі мужа і яны самі знайшлі адно аднаго. Калі яна размаўляла на гэтую тэму на канферэнцыі з адным нямецкім прафесарам, ён распавёў ёй, што ў Германіі яны тлумачаць гэта паняткам «Bürgerheit» – валоданнем грамадзянскімі дабрадзейнасцямі, калі пэўныя каштоўнасці, выхаванне перадаюцца з пакалення ў пакаленне і людзі знаходзяць адно аднаго ў адпаведнасці з імі, нягледзячы на свой сучасны сацыяльны і матэрыяльны статус ці адукацыйны ўзровень. Вера на той момант настолькі праніклася гэтай ідэяй, што напісала на гэтую тэму артыкул, хоць і разумела, што такі кірунак не будзе надта папулярным у нашай навуцы. Гэтая ідэя была кшталту праблемы партызанаў. Усе ведалі такія небяспечныя тэмы, па каторых маглі ў рэшце рэшт не зацвердзіць пісаную гадоў дзесяць дысертацыю. Тады раілі: «Пішыце пра Абаму і ягоную палітыку». Але не паспеў нехта разабраць па костках Абаму, як у няміласць трапілі любыя афраамерыканцы, нават у працах па літаратуры і лінгвістыцы, бо пачалася вайна ва Украіне (невядома, які лёс напаткаў бы дзядзьку Тома ці дзядзьку Рымуса, але пра іх на той прамежак часу, відаць, ніхто не пісаў). І па вялікім рахунку, скажуць яны вам у кулуарах, хіба гэтыя негры – людзі? Ізноў папаўзлі страшныя расповеды пра тое, як нехта гадамі сядзеў на нішчымніцы, рабіўшы даследаванне, і абяцаў дзецям, што

вось напішацца дысертацыя, і мама зможа іх забяспечыць і бавіць з імі болей часу. А тады абараніла мама дысертацыю, атрымала добрыя водгукі і адзнакі, прайшла ўсе белыя-чорныя рэцэнзіі, а палітыка памянлася, і працу не зацвердзілі. А дзеці выраслі. Дзяцінства нармальнага не бачылі, зарабілі сабе на ўсё жыццё гаймарыт, бо мама паклала сябе на алтар навукі. І маме той таксама жыць ужо позна, бо гады не тыя, і на пляж яна цяпер рызыкнула б выйсці толькі ў хіджабе. І нават калі б мама і атрымала ступень кандыдата, то трэба было б шукаць яшчэ адну працу, каб хаця б пракарміцца – альбо ісці ў прыбіральшчыцы ці касіршы, бо ім болей плоцяць. Таму што і муж ужо ўпёк.

Як ейны бацька здолеў гэтулькі гадоў падстрахоўваць маці? Гатаваць, прыбіраць, глядзець Веру, заплятаць ёй косы, калі Ларыса з'язджала на стажыроўкі. І ён жа сам выкладаў, пісаў вершы. Адвучыўся ў аспірантуры, напісаў дысертацыю, але не абараніўся, бо некаму трэба было займацца будзённымі справамі і зарабляць грошы тут і цяпер, а не праз нейкі нявызначаны час. Працаваў простым выкладчыкам, падрабляў на вячэрніх курсах і, калі ўдавалася, рэпетытарстваваў. Выдаў дапаможнік па сваім даследаванні, атрымаў за яго ганарар і супакоіўся – не дарма працаваў, здабыў хлеб надзённы. Тут якраз Ларыса пайшла на новы віток – паступіла ў дактарантуру. А ён адстаў. Дома ў яго нават асобнага пісьмовага стала не было – ён карыстаўся адкідным секрэтэрам у савецкай паліраванай мэблі-сценцы, што стаяла ў дзіцячым пакойчыку. Таму ягонае жыццё было прывязанае да біярытмаў і раскладу заняткаў Веры. А Вера любіла глядзець, як бацька працуе за сваім адкідным сталом позна ўвечары, працягнуўшы праз увесь пакой падаўжальнік для настольнай лямпы. Ёй было спакойна, яна лёгка засынала, а калі прачыналася раніцай, то секрэтэр быў акуратна зачынены, і яе сустракаў чысты новы дзень у ейным уласным пакойчыку.

Цяжэй працаваць бацьку зрабілася, калі ў Веры збіраліся сябры і кавалеры: яму было няёмка, і ён не мог засяродзіцца, рыхтавацца да заняткаў. Туліўся тады на кухні, а калі Ларыса гатавала свае французскія прысмачкі, ён і сам не ведаў, дзе

падзецца. Калегі з універсітэту ці тое жартам, ці тое сур'ёзна раілі яму пакласці ліст фанеры на ванну і на ім пісаць. Але Лёнік не скардзіўся – ён бачыў сваю самарэалізацыю ў творчасці, напісанні вершаў. А геніяльны верш можна і на калене накідаць. Выкладанне было для яго пакліканнем, але галоўны талент свой бацька бачыў у паэзіі. Ці быў ён добрым паэтам? Неблагім. Ці мог ён зрабіцца папулярным паэтам у краіне, дзе ўсё меней і меней людзей размаўляла на той мове, на каторай ён пісаў? Цяжка сказаць. У цэху паэтаў яго паважалі, жанчыны і потым п'яніцы ў вёсцы пручылі ад ягоных вершаў і страчвалі ўласную волю. Але з цягам часу, калі ягонае прозвішча згадвалася хоць-калі толькі ў якіх-небудзь студэнцкіх курсавых і рэфератах, бацька думаў, што ён нашмат лепшы агароднік і садавод, чым паэт, калі вартасць рэчы вызначаць ейнай карыснасцю і рэзультатыўнасцю. Калі дзед Лёня перабраўся ў вёску, пакінуўшы кватэру дачцэ з зяцем і ўнукам, пачэсным паэтам ён быў менавіта для простых людзей, вяскоўцаў, сасланых жонкамі з горада мужоў-выпівох на пенсіі. Ён быў знакаміта. На яго забыліся крытыкі, універсітэт, але мясцовыя мужыкі хваліліся пры нагодзе: «Я ўчора дапамагаў гарадзіць плот Паэту. Выпілі з ім па чарцы. Чытаў мне свае вершы. Моцна напісана. Не ўспомню словы, але за душу бярэ».

Дзед Лёня амаль не ўзгадваў жонку. Адвык ад яе. Адзінае пачуццё, якое захавалася ў яго да Ларысы – гэта нават не нянавіць, а боль ад расстання. А Лёніку некалі тлумачылі, што каб пазбавіцца ад фантомных боляў, нельга думаць пра страчаны орган. Ён і не думаў пра Ларысу – жыў, як жывецца. Калі ссыльныя алкашы пачыналі скардзіцца на сваіх жонак, слухаў, спачуваў, паддакваў, але сам пачуваўся халасцяком. Можна быць, хоць-калі і ўспамінаў той час, калі яны з Ларысай былі маладымі, калі Вера была дзяўчынкай, і яны існавалі ў сваім утульным маленькім свеце.

Ларыса была жонкай на зайздрасць іншым: файнай, разумнай, спраўнай. Пакуль яна сядзела над сваімі фаліянтамі, усё ў яе сквірчэла на пліце, з духоўкі пахла выпечкай. На кухонным стале заўжды ў іх ляжаў накрухмалены настольнік. На палуднаванне мужу яна варыла гарачы шакалад і падавала яго

ў адмысловым парцялянавым кубачку. Ларыса ўмела зрабіць жыццё прыгожым. Нават калі быў дэфіцыт усяго на свеце, яна ўмудралася стварыць адчуванне таго, што іхні дом – поўная чаша. Вера расла маленькай прынцэсай. Ларыса абшывала яе, майстравала з ёй цацкі і ўпрыгожанні. Заўжды старалася з'ездзіць на канферэнцыю ў Маскву і прывезці дачцэ глянцавых сшыткаў, фламастэраў, шакаладных зайцоў. Цягнула дамоў торбы кніг і тканіны. Ніхто не мог бы сказаць, што Лёню з Ларысай самім у дзяцінстве не было чаго есці. Ні ў вайну, ні пасля вайны нічога не было. Лёня ўзгадаў, як казлянятам на мордачкі апраналі скуру вожыка, каб яны не высмакталі ў казы малако. І ўсё роўна каза прыходзіла дахаты з пустым выем, і адзіным далікатэсам заставалася іржаная булачка – маці пякла іх і давала ім з Толікам з сабой у школу. Ягоная дачка не павінна была так жыць. Вера павінна была пачувацца любімай, абароненай, мець дастатак. Таму Лёня падтрымліваў імкненне Ларысы пісаць кандыдацкую, а тады і доктарскую дысертацыі. Ларыса меркавала так: «За год напішу, і тады маё дзіцё, пакуль я жывая, будзе забяспечана». І яны шчыравалі ўдваіх, кожны як мог, дзеля дачкі. Дзеля Веры Лёня пагадзіўся ўпершыню адпусціць Ларысу на стажыроўку на паўгода ў Парыж. Была сярэдзіна васьмідзясятых, замежжа было іншым светам. Для жонкі гэта была нечуваная ўдача, і яна выслужыла яе сабе. Сумнявалася, ці ехаць, баялася кінуць мужа з дачкой, потым пераконвала саму сябе і астатніх: «Нічога, гэта неяк добра для нас у будучыні сплюціцца».

Два разы на тыдзень яны пісалі адно аднаму лісты. Вера – калі прымушаў бацька. Ларыса слала ў лістах для дачкі паштоўкі з рэпрадукцыямі імпрэсіяністаў, коцікамі, сабакамі, каляднымі матывамі. Такого дзіва ні ў кога тады не было. Калі Ларыса вярнулася з Францыі, то здавалася, што вакол ейнай галавы свіціцца німб. На ёй была куплёная модная вопратка, ад яе пахла незвычайнымі духамі, і пастрыжаная яна была парыжскім цырульнікам. Ларыса выглядала і паводзіла сябе як жанчына з французскага кіно. А сама яна жыла як у сне, хай бы ізноў ператварыўшы іхняе сямейнае жыццё ва ўтульны рай. Але Лёню яна нагадвала паламаную цацку. З нейкай

трэснутай дэталкай, якая болей не спружыніла. Не спружыніла для яго.

Лёнік падыходзіў Ларысе. Ён быў ёй парай на пэўным этапе ейнага жыцця, ён быў ідэальным ва ўсіх адносінах для таго свету, у каторым яны пабраліся шлюбам. Калі Ларыса ўпершыню ўбачыла яго, ён уразіў яе сваёй адказнасцю, дасканаласцю. Лёнік насіў касцюм і гальштук, пахнуў адэкалонам, быў нейкім старасвецкім кавалерам. Да ўсяго – начытаным гуманітарыям. І пісаў вершы. Выдаў з часам свой зборнік. Калі Ларыса пачула, як ён чытае свае вершы, яна вырашыла зайсці за яго замуж. Ягонаў адзінай заганай было паленне. Але гэты пах цыгарэтаў, змяшаны з драўняным пахам ягонай скуры і адэкалону, выклікаў у яе любоўнае замілаванне, нават калі яны ўжо канчаткова разышліся з мужам.

Іхняе каханне было сапраўднай ідыліяй са шчаслівым канцом-вяселлем. Нават сямейнае жыццё з нялёгкім савецкім побытам было ім у радасць – ніхто ніколі не дакараў адзін аднаго нямытым посудам ці непрыбранай кватэрай. Яе і не было напачатку – туляліся па інтэрнатах, жылі на агульнай кухні. Хто першы прыходзіў дахаты, той гатаваў есці, хто меў час, мыў посуд і прыбіраў. Ларыса не падпускала мужа толькі да сціркі. Але яны стараліся рабіць усё разам, пры гэтым размаўляць, разважаць. Ім здавалася, што і дачка тады набіраецца пры іх розуму. Галоўнае было – жыць насычаным культурным, духоўным жыццём, працаваць на любімай абодвума працы, развіваць дачку. Іхняе існаванне разам было разумным, апраўданым, і можна было падумаць, што нават з космасу відаць свячэнне, якое ліецца ад іхняй сям'і.

Усё б так, калі б не сваякруха. Чорная хворая пляма, якая выжырала іхнюю энергію, каханне, зводзіла на нішто клопат адно пра аднаго, абясцэньвала Ларысіну навуковую працу, Лёневы вершы і даччыны таленты. Здавалася, што Лявонаўна ненавідзела іх. Ненавідзела іх разам, паасобку і, відаць, мела мэтай як мага хутчэй убачыць іх усіх у дамавіне. Уся тая разумнасць, правільнасць, якую яны стваралі, разбуралася хімерамі, пакалечанымі свядомасцю свекрыві. Колькі разоў Ларыса, каторая шчыра любіла свайго мужа, гатовая была разысціся

з ім пасля паездкі да ягоных бацькоў. Колькі разоў яна кідала сваёй любімай, адзінай дачцэ ў твар злосныя словы: «Ты гэтка самая, як твая бабуля Лявонаўна!» Гэтаму адчаю і расчараванню не было межаў. А нявестчына нянавісьць да свекрыві прачыналася раніцай раней за Ларысу і не давала ёй заснуць уначы. Ларысіна доктарская, ейная апантанасць кар’ерай былі народжанья гэтым пачуццём, былі спосабам давесці ўсім, хто чаго насамрэч варты. І нават смерць Лявонаўны не палешшыла, а пагоршыла сітуацыю, таму што крыніца нянавісьці знікла, а само пачуццё засталася, перакінуўшыся на мужа і дачку.

З цягам часу Ларыса пачала падазраваць, што нянавісьць да свекрыві закладзеная ў нявестак прыродай – гэта псіхалагічны буфер, каб магчыма было цярыцца мужа. І вось свекрыві ўжо няма, і Ларысе кідаецца ў вочы ўсё тое, што злуе жонак у сваіх мужах: там нешта запляміў, тут захламіў, не гэта купіў, не тое з’еў. І дачка... Як быццам яна ўсе гэтыя гады гадала і расціла не сваю плоць і кроў, а чужароднае стварэнне. А можа быць, гэта іхняя двухпакаёўка зрабілася занадта маленькай для дзвюх палаваспелых самак? З цягам часу Ларыса пачала думаць, што так ненавідзіць дачку, бо не любіць і мужа. Бо калі б яна кахала мужа, то рысы ягонай маці, уласцівыя яму, не злавалі б яе так моцна. Разважала яна і пра тое, чаму свякрухі схільныя гэтак не любіць сваіх нявестак. У рэшце рэшт прыйшла да высновы, што, па-першае, помсцяцца за свае ўласныя крыўды, а па-другое, думаюць, што іхнія сыночкі маглі б выбраць сабе любую жонку, а спыніліся на гэтай. І ў яго заўжды застаецца шанец пайсці з сям’і – неабцяжараным дзецьмі – каб шукаць, з кім бы яшчэ працягнуць сваю пароду, і клапаціцца пра састарэлую маці.

Тым не менш праз некалькі гадоў пасля смерці Лявонаўны да Ларысы спакваля прыйшло асэнсаванне, што цяпер нішто не зможа азмрочыць ейнае сямейнае жыццё. Тады ж Ларыса ўпершыню трапіла ў Францыю. Ёй было трошку за сорок, яна была маладым доктарам навук па раманістыцы, у яе былі муж і дачка, даволі здаровыя і яшчэ не старыя бацькі, і яна нарэшце зрабілася паўнаўладнай імператрыцай у сваім свеце. Калі яна разам з калегамі і таварышам з органаў выйшла на

вакзале ў Парыжы, яе агаломшыла столькі гадоў прагнутая французская мова: французская мова наўкол, іншы пах, іншыя выразы на тварах, іншая архітэктура. Нават не верылася, што можна вось так сесці ў Менску на цягнік і трапіць у столькі гадоў вывучаны і любімы свет, хай сабе і прайшоўшы папярэдне сіта характарыстык, урачоў, даведак. Яна была абранай сярод абраных і, як потым высветлілася, большая французжанка за саміх французжанак. Дзякуючы менскаму інстытуту замежных моваў у Ларысы было чыстае вымаўленне, яна выказвалася на граматычна правільнай літаратурнай мове, і, маючы ідэалістычнае ўяўленне пра француззаў, яна гутарыла ў асноўным пра ўзнёслае. Напачатку некаторыя французы прымалі яе за гэбістку, бо ім не верылася, што чалавек, каторы ўпершыню трапіў у Францыю, можа так добра валодаць мовай і ведаць культуру краіны. А як Ларыса была апранутая! Усімі праўдамі і няпраўдамі даставаная тканіна была ператвораная рукамі Ларысы ў элеганцкія строі. На ёй жа была індывідуальна шытая вопратка! А Ларысе гэтак марылася накупіць сабе крамнай...

Агаломшаная, Ларыса правяла ў Парыжы некалькі першых тыдняў, каторыя падаліся ёй вечнасцю. У яе літаральна пухла галава ад уражанняў, падзеяў, жаданняў і шчасця. Яна сумавала па Лёніку і Веры, перад сном пісала ім лісты і, не дапісаўшы, падала ў ложка спаць, бо назаўтра трэба было ісці на заняткі, бегчы па музеях і крамах. Яна як быццам бы апынулася на плёнцы з французскім фільмам, і яе хутка-хутка закручвала з бабіны на бабіну разам з вобразамі, рухамі і галасамі. У такім стане Ларыса і пазнаёмілася з Філіпам, каторы вёў у іх семінары па семіётыцы. Ларыса займалася з вялікім імпэтам. Ёй уяўлялася, як яна, вярнуўшыся дадому, зробіцца сур'ёзным спецыялістам па прадмеце і паедзе на канферэнцыю ў Маскву з арыгінальным дакладам, апранутая ў куплёнае ў Парыжы адзенне. Ларыса ўважліва слухала выкладчыка, кансультавалася ў яго па прачытаным, і ў рэшце рэшт Філін усё болей пачаў звяртаць асабістую ўвагу на таленавітую беларуску. Некалькі разоў пасля заняткаў ён запрасіў яе ў кавярню папіць кавы і пагаварыць на адцягненыя тэмы. Ларыса паставілася да гэтых

запрашэнняў з усёй адказнасцю выдатніцы і, баронячы гонар роднага інстытута, дэманстравала свае веды. Праз нейкі час Філіп ужо не мог дачакацца гэтых размоваў, і яны сустракаліся рэгулярна тры разы на тыдзень пасля семінараў. Ларыса рыхтавалася да гэтых сустрэчаў, як першакурсніцай да семінараў па логіцы – гадзінамі седзячы ў бібліятэцы і штудзіруючы ўжо не задачы па логіцы, а сучасную лінгвістыку, літаратуру, часопісы па мастацтве і французскія газеты. Філіп знайшоў сабе музу. У яго з’явілася ўдзячная студэнтка, аддушнына для душы і розуму. І ніхто не наказаў бы на яго пальцам, таму што гэта была сталая жанчына-аднагодка. Замужняя, цалкам бяспечная дама. Па вялікім рахунку, калега. Але яна была як дзяўчынка. Маленькага росту, з кароткай стрыжачкай, жвавая і танкарукая. З неадпаведна тоўстым заручальным пярсцёнкам па безыменным пальцы левай рукі. Калі Філіп спытаў, на якой руцэ ў іх прынята насіць пярсцёнак, Ларыса адказала, што на правай, але пярсцёнак спадае ў яе з правай рукі, і яна мусіць насіць яго на левай. Яму муляў гэты пярсцёнак – нейкая макарона на такім далікатным пальцы, і перад Раствам, купляючы падарункі для жонкі, дзяцей і маці, Філіп набыў пярсцёнак і для Ларысы. Прымяраўся, прыкідваў, глядзеў каршунцом на палец, прымружыўшы вока, каб не прагадаць з памерам, і ўрэшце выбраў правільна – танюсенькі пярсцёнак-трыніці.

Ларыса спужалася. Гэта быў такі дарагі падарунак, хоць сам Філіп сумняваўся, ці не банальна выглядае на Ларысе ўпрыгожанне, набытае ва ўнівермагу, а не ў ювелірнай краме. Ларыса не ведала, як ставіцца да такога двухсэнсоўнага прэзента: яна ж глядзела кіно. Ім з Лёнікам дапамаглі купіць заручальныя пярсцёнкі ейныя бацькі, і маладыя набылі тое, што змаглі выхапіць у адмысловай краме для тых, хто бярэцца шлюбам. Сяброўкі з інстытута падказвалі ёй, што можна паехаць за купіцца для вяселля ў Вільню, але Ларыса як агню баялася гэтай вузкай брукаванкі на Вільню: раз-пораз распавядалі пра пары, якія разбіліся на ёй, едучы купляць вясельную сукенку, а Ларысінага дзядзьку ледзь не разрэзала ў аварыі надвое, як крэсла, на каторым ён сядзеў, – ды добра, ён паспеў зваліцца на падлогу. Калі Філіп працягнуў ёй падарунак, Ларыса ў стане

поўнай разгубленасці мялася, чырванела, бляднела, але ў рэшце рэшт успомніла пра дружбу народаў, ідэалы Французскай рэвалюцыі і пярсцёнак узяла. Яна не ведала, як паставяцца да такога прэзенту муж і таварыш з органаў, і вырашыла потым схадзіць у краму, даведацца пра кошт і зманіць, што купіла сама. Яна ж таксама, ведаючы, што на Раство прынята дарыць сябрам падарункі, купіла Філіпу шалік. Яшчэ калі яны сябравалі з Лёнікам, Ларыса думала, што падарыць яму на дзень народзінаў, і бабуля раіла ёй так: «Калі ты збіраешся з ім жыць, то падары кашулю, а калі не, то падары гальштук». Ларыса вырашыла, што для Парыжа гальштук не гадзіцца, і выбрала шэры кашаміравы шалік. Упякнуўшы ў яго грошы, яна супакойвала сябе тым, што на Веру і Лёніка ёй грошай яшчэ хопіць, а ёй самой нічога крамнага болей не трэба: шыла раней, абыдзецца самашэрым і зараз. І так ужо накупляла сабе чамадан тканіны. І да кожнага адрэзу набыла сумачку і туфлі. Не магла стрымацца, асабліва таму, што гэта перадаванае пачуццё, калі ты прыносіш у краму каснічок, просіш сабе аксесуары пад тон, і прадавачка дэманструе табе некалькі рэчаў на выбар. І не трэба стаяць пяць гадзінаў у чарзе, як яна стаяла за сваімі чэшскімі туфлямі, ці ехаць у Маскву, каб купіць сумачку. Дзеля такога можна і зэканоміць на ежы, тым больш што жанчыны наўкола былі такімі худымі, што нават Ларыса з ейнай падлеткавай фігурай падавалася сабе тоўстай.

Праз пару дзён пасля абмену падарункамі Філіп, адсвяткаваўшы Раство з сям'ёй, надумаў на Новы год запрасіць да сваёй маці Ларысу. Філіпава маці жыла адна пад Парыжам. Наслухаўшыся расповедаў пра таленавітую студэнтку, яна захачела пазнаёміцца з Ларысай асабіста, тым больш што ейны дзед, які сябраваў з польскімі эмігрантамі, распавядаў, што яны былі людзьмі адукаванымі, абазнанымі ў мастацтве. Гэтае сяброўства «перадавалася ў спадчыну»: дзедаў дзед і бацька таксама блізка ведалі палітычных уцекачоў з былой Рэчы Паспалітай. А пачалося ўсё з таго, што нейкая далёкая пра-пра-прабабка яшчэ падчас напалеонаўскіх войнаў зайшла замуж за свайго хатняга настаўніка музыкі з Польшчы. Гэтак тыя палякі адзін аднаго і цягнулі на чужыне. Дзеда здзіўляла

іхняе самавызначэнне, таму што яны клікалі сябе то палякамі, то, здаецца, літоўцамі, то беларусамі. Невялікае даследаванне палітычнай карты свету паказала, што Беларусь – недалёка ад Польшчы і Літвы, і маман захацелася паглядзець на знаёмую сына, якая магла нагадаць ёй пра дзёда. Каб гэта не выглядала падазрона і каб Ларысе не было няёмка, Філіп запрасіў і ейную калегу-прыяцельніцу, а там мусіў клікаць і таварыша з органаў. Для такіх нагодаў у беларусаў былі прыпасеныя набор цукерак «Белавежская пушча», плеченая з саломкі шкатулка і вышываны ручнік з сувенірнай крамы.

Філіп заехаў за сваімі студэнтамі на машыне. У ягоным «Сітраене» пахла скурай сядзенняў і зусім інакшымі, чым у Ларысінага мужа, цыгарэтамі і духамі. Было цёпла, грала радзьё. Яны пад'ехалі да асветленага вокнамі двухпавярховага дома, які на той момант падаўся Ларысе палацам. Жонка Філіпа з сынам і дачкой прыехала на сваёй машыне раней. Ларысе здавалася, што ад іх сыходзіць зьянне, як ад мадонны і Ісуса – настолькі яны былі французскія французы. А зграбная, дагледжаная маман падарыла Ларысе загорнуты ў падарункавую паперу пакуначак, у каторым угадвалася скрыначка з духамі. Падкладаючы госці на талерачку французскія сыры, гаспадыня безупынку размаўляла з ёй пра імпрэсіяністаў і экзістэнцыялістаў, Валеныця Ваньковіча і Напалеона Орду, Адама Міцкевіча і Гіёма Апалінэра, Казіміра Малевіча і Рамэна Гары, Хаіма Суціна і Марка Шагала. Ларыса не заўжды разумела выбар гаспадыні, не ведала ўсіх згадваемых імёнаў і здзіўлялася пра сябе, што Напалеон меў дачыненне да мастацтва і да арды. Ларыса пачала падазраваць, што маман рыхтавалася да сустрэчы з ёй у бібліятэцы, як яна сама да спатканняў з ейным сынам. На ўсялякі выпадак, каб падтрымаць размову, Ларыса ўзгадала крэм «Пані Валевска» у сіняй баначцы, хоць ёй было б прасцей пагаварыць пра ніколі раней не каштаваны сыр. Гаспадыню парадаваў новы кірунак размовы пра амурныя сувязі французаў і палякаў, і яна распавяла пра свайго польскага продка. Гэта было не зусім дарэчы, таму што Ларыса адразу засумавала: як бы і не сапраўдная французжанка гэтая маман, і Філіп, лічы, частко-

ва паляк, а не француз. А што дзіўнага ў гэтых паляках? Яна сама не зразумееш хто – ці тое беларуска, ці тое полька. Але маман чамусьці было вельмі важным пацвердзіць рэальнасць таго продка-паляка. Яна ўстала з-за вялізнага авальнага стала, падышла да камоды і перадала Ларысе акварэльны малюнак, напісаны тым прадзедам. «Мой любімы», – падзялілася маман з Ларысай. Гэта быў даволі звычайны акварэльны пейзаж. Халоднае азярцо, справа на пярэднім плане – сосны, па левым баку ідзе паўкругам лес, за ім – царква, на другім беразе – сядзіба, хаткі, правей – сяляне пасвяць кароў. Карціна падалася Ларысе проста і вельмі знаёмай. Здаецца, яна недзе сто разоў бачыла падобную выяву і нават пачула плёск хваляў, адбітыя паверхняй вады гулкія крыкі і смех дзяцей, адчула пах свежай рыбы, сасновага бору і суніцаў. Але яна не магла тады ўзгадаць, ці ведала нешта накшталт насамрэч. І ці магла яна бачыць нешта, адлюстраванае на карціне хай сабе і не зусім, але ўсё ж французскага мастака? Гэты французскі дом, французская ежа, французскае віно, ейныя першыя ў жыцці французскія духі, французская машына Філіпа і збольшага французжанка-маці як быццам зачаравалі Ларысу, пазбавілі яе волі. Яе панесла хваляй, і невядома было, куды яе вынесе.

Ноччу Ларыса ляжала ў маленькім гасцявым пакойчыку, абабітым тканінай з кветкамі, і плакала ад зайздрасці, ад жарсці да нармальнага здаровага жыцця. І ёй хацелася ўгрызціся ў гэтую сям'ю і жыць у ёй, чым заўгодна – нават паразітам. Хоць і шкада было, што не яна першая адкрыла для сябе гэты свет і што тут ужо патаўкліся перад ёй палякі. Але ж калі гэта было! Ларыса думала, як жа папанцавала Філіпавай жонцы, што ў яе такая свякруха, якая печы ніколі ў вочы не бачыла і ведае толькі, што такое камін у загарадным доме. Свядомасць Ларысы кляшчом упілася ў гэтую вытанчаную, цывілізаваную дамачку, якая цяпер назаўжды асацыявалася ў яе з абазнанасцю ў мастацтве, раскошай і падоранымі духамі. Ларыса нават не пшыкнулася імі, каб не быць непрыстойнай і не наслядзіць у гэтым казачным доме – проста панюхала флакончык. Ад сапраўдных французскіх духоў у яе ажно галава забалела. Яна павезла іх дамоў у Менск некранутымі, бо там гэта быў знак

за межжа, недасяжнага шыку і багацця, каторае трэба было расцягнуць надоўга.

Ларыса сябрвала з Філіпам і ягонай сям'ёй болей як дзесяць гадоў. Яны перапісваліся (асобна – з маман), абменьваліся падарункамі. Філіп слаў ёй кнігі па лінгвістыцы, маман – альбомы па мастацтве і дызайне інтэр'ераў. У канцы васьмідзясятых – пачатку дзевяностых, калі жылі з лецішча і вёскі і карысталіся талонамі на прадукты, Філіп з маман слалі ім пасылкі: гарбату, каву, шакалад, маргарын у круглых банках, салямі, скрыначкі з сырам, муку і макароны. Ларыса тады казала Лёню з Верай: «Ну вось, сплацілася. Як я была на стажыроўцы, вы без мяне памучыліся, а цяпер французы нас падкормліваюць». Раз у некалькі гадоў Ларыса сама ездзіла ў Францыю на стажыроўкі і са студэнтамі. Інстытут запрасіў пару разоў у Менск Філіпа як куратара праграмы па абмене. Выраслі Філіпавы дзеці. Ляснуў савок. Вырасла і паступіла ў інстытут Вера. Памяняўся ўвесь уклад жыцця. Усё было магчымым, бо мяняўся свет. Жыццё зрабілася вальнейшым. Цяпер не трэба было збіраць тузін характарыстык і праходзіць усіх урачоў, каб паехаць у Францыю. Ларыса квітнела ў сваім франкафонным асяродку. Філіп атрымаў прафесара, надрукаваў кніжку і разышоўся з жонкай. Лёнік на хвалі адраджэння пачуваўся шчаслівым і важным чалавекам, выдаў яшчэ адзін зборнік вершаў. Інстытут замежных моваў перайменавалі ў лінгвістычны ўніверсітэт. Памянялася сімволіка – раз, другі. Палітычныя спадзевы змяніліся палітычнымі расчараваннямі. Усе пачалі з'язджаць. Як бы і Ларысе трэба было ехаць, бо не было чаго заставацца, хоць і не было ад чаго ўцякаць. Але Лёнік быў чалавекам з іншага часу – у новых умовах ён пачуваўся як рыба з зарослай сажалкі ў салонным, пагрозліва бязмежным акіяне. Вера была ўжо дарослай маладой жанчынай, якая глядзела на бацькоў як на недастаткова пародзістых сабак: не тое чыталі, не гэта слухалі, не тое любілі, не гэта елі. А там, у Францыі, жыў Філіп – у добрым старым свеце, зразумелым і, як здавалася, дасканалым. Ларысін і Філіпаў шлюб выглядаў даўно наспелым і натуральным. І Ларыса ўпрыгожыла сабой Філіпава сямейства, хай бы яны былі ўжо далёка не

маладыя, а маман, калі добра прыгледзецца, – сваякруха як сваякруха, праўда, культурная і ў выкшталцёным інтэр’еры.

У Францыі ў Ларысы было ўсё тое самае, што і ў папярэднім шлюбе – муж-філолаг, пісьменнік са сваёй кніжкай. Яны жылі, як двое студэнтаў, толькі, дзякуючы ўзросту і Філіпаву статусу, не абцяжараных побытам і дзецьмі. І гарачыя круасаны на сняданак Ларыса таксама не ела: сачыла за фігурай, баялася за здароўе. Але гэта была ейная ўлюбёная Францыя. Нават плата за такое шчасце – звольніца з універсітэта, пайсці на пенсію ў пяцьдзясят пяць гадоў, быўшы доктарам навук, – падавалася адэкватнай. Толькі час бег, бо дні цягнуцца, а гады пралятаюць, і Філіп з Ларысай пачалі старэць. Не так рэзка, як Ларысіны бацькі ў адпаведным узросце, але ўсё-ткі старэць. І тады паўсталі іншыя пытанні: дзе лячыць зубы – у Беларусі ці Францыі, дзе падлатаць хранічныя захворванні, ці не лепей прайсці ўсялякія касметычныя працэдуры падчас наведвання Менску, каму муж перапіша кватэру. І вось калі муж завяшчаў кватэру сваім дзецям, а прагматычная, як усе французы, маман адпісала свой дом, адпаведна, унукам, Ларыса засумнявалася, ці надоўга яна затрымаецца ў Францыі. У яе была пажыццёвая віза, яна падпрацоўвала праз інтэрнэт рэдактарам перакладаў на расейскую мову, але ўсё ейнае прыгожае жыццё трымалася толькі на надзеі, што муж яшчэ трошкі пажыве. Інакш яна і не ведала, куды потым падзецца. У Ларысы былі назапашаныя сродкі, але яна баялася старасці на чужыне. Дзе ёй прытуліцца, калі муж памрэ раней за яе? Пайсці ў дом састарэлых? Але яна чытала, што гэта ўсё даражэй, і ведала, што павінны і дзеці нешта за бацькоў даплочваць, а ёй няма каму дапамагчы. І з кім бавіць старасць? У Ларысы завяліся сяброўкі ў Францыі, але гэта не тое самае, што сяброўкі ейнай маці-нябожчыцы ў вёсцы, якія сустракаюцца дзесяць разоў за дзень, дапамагаюць табе палоць гарод, калі ты захварэеш, і прыбягуць да цябе дахаты, калі на працягу некалькіх гадзінаў не ўбачаць цябе ў двары. Маці расла з імі з дзяцінства разам, і яны былі ёй, калі добра разабрацца, стрыечнымі сёстрамі альбо стрыечнымі сёстрамі мужа. Ларыса разумела, што яна проста не ведае, як старэць,

а тым больш паміраць, у горадзе, у чужой краіне. Няўжо ёй давядзецца вяртацца назад, у Беларусь? І што яшчэ горай – у вёску, з якой яна ўсё жыццё ўцякала, усім сваім жыццём даводзіла і сабе, і іншым, што яна не вясковая. І да каго? Да былога мужа? Да дачкі? Ёсць яшчэ спадзеў на сястру, што тая забярэ да сябе ці пусціць на лецішча, і яны будуць разам дажываць век на накопленыя Ларысай грошы. Але ў сястры свая сям'я, унукі – ці трэба ёй будзе Ларыса ў якасці прыжывалкі, а не добрай феі-французанкі? Можна было б паспрабаваць вярнуцца на працу ва ўніверсітэт. Усё-ткі яна доктар навук, цяпер амаль носьбіт мовы. Калі б удалося прыладзіцца хаця б дацэнтам, калі не прафесарам, яе б толькі нагамі наперад з універсітэту вынеслі. Толькі вось дзе жыць? У дачкі ўжо цэлая сям'я, двое дзяцей. Можна назбіраць грошай, пашырыць жыллёвую плошчу, стаяць раніцай у чарзе ў туалет. Але гэтак не хочацца на схіле гадоў ператварацца ў бабулю, калі сама нядаўна зайшла замуж. Ды яшчэ ваяваць за тое, дзе трэба ставіць заварнік, чаму не прынялі ў шафу абутак, каму гатаваць есці і мыць посуд і хто ніколі не адціскае губку. Перабываючы ў такіх не зусім аптымістычных думках, Ларыса пакуль сутаргава хапала паветра Францыі і ўпівалася кожным імгненнем у гэтай благаславёнай краіне. Усё яшчэ прыгожая, зграбная, элегантна апранутая жанчына, яна разумела сваю перавагу перад усімі, хто застаўся дома, і з гонарам несла сваю адметнасць.

І яна пачала сумаваць па Веры, па Лёніку. Можна быць, не па сённяшніх, а па тых, якімі яны былі ў сямідзясятых і васьмідзясятых, у самым пачатку на шляху да шчасця. Сучасныя Вера і Лёнік разам з Верыным мужам Дзянісам ператварыліся ў нейкіх псіхаў і маньякаў, якія змагаліся паміж сабой за хату Лявонаўны, а заадно грызліся з любой нагоды: ад пытання, на чым смажыць бульбу – на алеі ці тлушчы, да таго, хлусня і развод экалагічныя ўцяпляльнікі для дома ці не. Здавалася, што ў іхнім жыцці не было іншага сэнсу, акрамя як высветліць, хто каго. Уцягнулі ў гэтыя разборкі дзяцей. Дзяніс крычаў пра сына Фелікса: «Гэта ён да твайго бацькі падобны – баран упарты! Добра, што яшчэ дачка ў маю маці пайшла – не гэтка інтрыганка, як вашыя боны сфорцы!» Вера баялася, што

і ейным бязвінным дзеціям дастанецца ў спадчыну гэтка ж лёс, што і ёй. І яна не ведала, як гэтага пазбегнуць, як гэтую дзірку псіхалагічнай шкоды зацыраваць. А бацька з мужам, здаецца, і самі не памяталі, чаго ваявалі – абы змагацца. Калі пачалася вайна ва Украіне, Ларыса прасіла Веру па скайпе: «Маўчы. Маўчы сама і Дзянісу скажы, каб не падбухторваў бацьку да палітычных спрэчак, а то пазабіваецца». Вера ж у дачыненні да ўкраінскіх падзеяў была спакойная, бо ў іншых сем'ях панаваў яшчэ страшнейшы разлад, а яны з бацькам якраз ад пачатку вайны больш-менш прыйшлі да згоды. Бацька праявіў, у адрозненне ад прадстаўнікоў свайго пакалення, наяўнасць розуму. Можна, таму, што ў іх у вёсцы тэлевізар прымаў толькі адзін канал, ды й той беларускі? Асабліва Веру здзіўляла, калі бацька і Дзяніс (заклятыя ворагі, калі гаворка ішла пра тое, хто апошні браў касілку, хто згубіў пласкагубцы і ці можна самому вастрывць ланцуг для бензапілы) казалі неверагодныя для абодвух словы: «Тут я з ім згодны. Ён мае рацыю». Вера адно думала: «Няўжо трэба было пачацца вайне ў братняй краіне і гінуць людзям, каб мае бацька і муж прадыхнулі ў асабістым супрацьстаянні не на жыццё, а на смерць?» Ваяўнічыя стасункі паміж мужам і бацькам, гэтая гісторыя з хатай, якую, невядома чаму, пачалі дзяліць і збіраюцца пакінуць чужому чалавеку, а раней развод бацькоў зрабіліся для Веры найвялікшымі расчараваннямі ў жыцці. Няўжо нельга было проста жыць, як людзі, радавацца ўнукам, дапамагаць адзін аднаму, бавіць разам час, ганарыцца адзін адным? Яны ж не алкашы якія-небудзь, у іх ва ўсіх ёсць адукацыя. Няўжо адукацыя не дае ім ніякіх жыццёвых перавагаў і гарантыяў разумнасці і шчасця?

...Калі бацькі разыходзіліся, высветлілася, што ўсе пражытыя імі разам гады былі несапраўднымі, няспраўджанымі, няшчырымі. Кожны з іх цягнуў Веру на свой бок. Маці знаходзілася ў поўным неадэкватце: незразумела было, на што, калі яна ўжо цярпела столькі гадоў, ірваць з бацькам. Веры здавалася, што гэта проста нейкая гульня, спектакль, чужы сцэнар: «Можна паехаць у Францыю, у лепшае жыццё, і зайсці там замуж – значыць, паеду!» Ізноў пра свякруху, пра Лявонаўну,

пра дачку не такую-не гэткую. Бацька спачатку разгубіўся, потым азлобіўся, называў іх абедзвюх няўдзячнымі, скардзіўся, што патраціў на іх амаль сорак гадоў жыцця, не пакрыўдзіўшы іх ні словам, ні справай. Дакараў: «Я голасу на вас ніколі не павысіў, рукі ніколі не падняў! Клапаціўся пра вас, стараўся для вас!» Нейкім чынам у сваёй свядомасці ён далучыў дачку да здрадніцы-маці. Ад таго часу Вера несла на сабе цяжар адказнасці за развод і мусіла выслухоўваць і трываць бацькавы папрокі за разбураны шлюб. Пакуль яны яшчэ жылі ўсе разам у сваёй з горам папалам атрыманай некалі бацькамі двухпакаёўцы, якая падавалася ім напачатку велізарнай, Веры хацелася толькі аднаго – разысціся са сваімі бацькамі, гэтак, як тыя разыходзіліся паміж сабой. Менавіта так – афіцыйна разысціся, каб не мець да іх аніякага дачынення. Яна пачувалася адрывунай, ледзь не сіратой. Як так атрымалася, што яна хацела вызваліцца ад людзей, якіх так любіла? Веры здавалася, што яна страціла да іх усе роднасныя пачуцці. Гэта было жакліва, але гэта была адзіная магчымасць для яе захаваць сваю псіхіку і не паламаць сваё ўласнае жыццё. Яна зразумела, што не ўмела ўтрымліваць з бацькамі дыстанцыю, што маці і бацька – гэта не адно цэлае, а два асобныя чалавекі са сваімі адрознымі ўяўленнямі, перакананнямі і чаканнямі. І яна, Вера, не ўпісвалася ў іхні свет. І які ён быў, гэты свет? Ейныя бацькі мяняліся на працягу ўсяго свайго жыцця. І зараз гэта былі зусім не тыя шчаслівыя маладыя людзі, каторыя пабраліся некалі шлюбам ці якімі яны былі ў Верыны шэсць гадоў. Час віць гняздо і гадаваць птушаня для іх прайшоў, быў пражыты і павінен быў застацца ў мінулым. Толькі праблема ў тым, што маці выпырхнула з гнязда і паляцела ў вялікі прыгожы свет, а бацька ў гэтым разварушаным гняздзе застаўся і мусіў потым назіраць, як яго абжывае іншы самец, пасля таго як Вера зайшла замуж. Гэта было невыносна. Нават любімыя ўнукі не згладжвалі ўражання пакінутасці, здрады, непатрэбнасці. А калі яшчэ і Толік памёр ад сардэчнага прыступу, крыху не дажыўшы да сямідзесяці гадоў – упаў, як мёртвы, грабучы сена – Лёнік канчаткова вырашыў з'ехаць на радзіму.

Толік быў моцным і адносна маладым гаспадаром. Людзі казалі: «Пакуль Толік жывы, Калінаўка не занепадзе». Не пашчасціла яму толькі з жонкай: яна не жадала з ім распісвацца, сварылася з Лявонаўнай, не глядзела мужа, не карміла яго, дзяцей не хацела, увосень забірала ўсе грошы ад продажу мяса і ўцякала да вясны ў райцэнтр. Толік зімаваў з маці, пакуль тая была жывая, а потым адзін. Цягнуў на сабе ўсю гаспадарку, і невядома, ці еў досыта, ці спаў дастаткова. Пасля Толікавага пахавання ягоная грамадзянская жонка, прыхапіўшы нават рэшту грошай, сабраных раднёй на хаўтуры, знікла ў невядомым накірунку. Бацькоўская хата засталася пустой, і пару гадоў Вера з Дзянісам карысталіся ёй як лецішчам. Непадёмную Толікаву гаспадарку яны з дзедам Лёням распрадалі. Хату вычысцілі, пафарбавалі, паслалі на падлогу дываны, абставілі старой мэбляй з гарадской кватэры. Каля варотцаў на гароды пасадзілі гартэнзію, па перыметры ўчастка насаджалі пышшыны. Вера зачытвалася часопісамі па садоўніцтве, Дзяніс падкупляў дачную тэхніку. Курчылі з сябе дачнікаў. Дзед Лёня крыўдаваў: Вера – дзіцё, якое выгадавалі ў гэтай хаце – не павінна была ў ягоным родным гняздзе нешта кратаць і тым больш камандаваць. Дастаткова было таго, што дачка з зяцем і так, маючы грошы, памянялі гарадскую кватэру, якую некалі законна дала Лёніку дзяржава. А цяпер ён прыжывала, які мусіць быць удзячны за свой дабрабыт зяцю. Яго жахала тое, што гадамі абжываная, хоць і маленькая кватэра болей не належала яму. Лёнік зрабіў выснову, што гарадское жытло сплывае, а хаты на зямлі застаюцца. І ён учапіўся за гэтую хату, як некаторыя хапаюцца на пахаванні за дамавіну, не жадаючы адпусціць нябожчыка на той свет. Лёнік вырашыў асесці на радзіме, каб захаваць бацькоўскі дом і каб вёска не памерла, хай сабе і сышоў Толік. Але хоць Лёніка шанавалі і шкадавалі суседкі-бабкі – былыя вучаніцы ягоных бацькоў, ён пачуваўся вельмі самотным. Ён быў адзін. Адзін у цэлым свеце. Раней у ім жыла ўпэўненасць, што ён заўжды знойдзе дома роднасную душу: маці, бацьку, брата, суседак, каторыя ведалі яго з маленства і для каторых ён вечна заставаўся дзіцёнкам. Але вось ён прыехаў дахаты, і яму няма да каго прыхінуцца.

Праўда, у Менску жыў яшчэ Валодзька, але яму было за восемдзсят, ён пахаваў ужо другую жонку і старэйшую дачку. Неяк кратаўся паціху каля сына і ўнукаў: зімой у горадзе, летам на лецішчы ў радашковіцкім кірунку. А Лёнік застаўся сам-насам з нялёгкім сялянскім побытам, потым у разваленай бурай бацькоўскай хаце. І калі Ахмет дапамог яму, нават тады, калі ён проста спыніўся каля ягонай хаты спытаць, што здарылася, і потым палез без лішніх размоваў на дах, Лёнік падумаў, што ў яго яшчэ ёсць надзея не памерці ў пустэльні. Ахмет яму быў як малодшы брат – не, як сын, ніколі не народжаны, бо дысертацыі замянілі Ларысе наступных дзяцей. Ён адчуў сябе так, як тады, калі маці, нейкая адрозная ад сябе ранейшай, прыйшла за ім да Стэпкі, і потым яны разам рушылі да Коласіхі і забралі дамоў Толька, і Цётку Зіну, і Зосю, і Рыму. Ён сумаваў па гэткай вялікай сям’і, па шуме і гомане ў хаце, па радасці, якая ахапіла яго, калі прыйшоў дадому, уцёкшы з палону, счарнелы і схуднелы бацька. Як быццам усе, хто для цябе важныя, каго ты любіш, што б ні здарылася, нечакана вяртаюцца да цябе. Але няма ўжо каму вярнуцца. Здаецца, на могілках у яго болей радні, чым на гэтым свеце.

Акрамя Валодзькі, жыве яшчэ ў Львове Зося. Яна верная і адказная: піша яму рэгулярна лісты, шле віншаванні на збіраных у савецкія часы паштоўках. Зося адпрацавала сорак гадоў інжынерам, таксама, як і ён, пісала, беларускія вершы. У Львове яна была знакамітасцю, нават выступала са сваімі творамі на мясцовай тэлевізіі. Вершы пра радзіму яна чытала, як Інгеборг Бахман пра каханне, – наўзрыд. Украінцы падыходзілі да Зосі і абдымалі яе, бы суцяшалі, а яна не давярала ім: ведала, што за спіной яны абзываюць яе маскалькай. Так і засталася адна. Лёнік падумваў забраць Зосю да сябе. Яны маглі б купіць увясну чырвоных курэй, развесці трусой – гэта не складана. На зіму б хапіла яек і мяса. Бульбу б выбралі, грыбоў насушылі, капусты б накісавалі, брусніц наварылі. Ці многа старым трэба? Толькі неабходна пенсію Зосіну ў Беларусь перавесці – невядома, як гэта зрабіць і колькі часу гэта зойме. Лёнік думаў: «Зося хоць бы памерла на радзіме». Ды стрэчная сястра смялася: «Мне тут у Львове пяць хві-

лінаў ісці да тэатру, да беларускай суполкі. Рынак пад бокам». А сама ледзьве ходзіць, ды добра, казаў Валодзька, калі не пабіраецца – гэткая там нэндза. Але ўсё роўна пераязджаць баіцца: прыжылася на чужыне, прызвычалася.

Так што пакуль Лёнік жыве з Ахметам, катом Рыжыкам і сабакам Шкетам. Гэта залаты быў сабака! Суседзі прыцягнулі яго пшчаняткам з фермы, а потым выкінулі: самім не было чаго есці – толькі б выпіць. А Шкет да Лёніка і перабраўся. Бацька меркаваў, што гэта помесь скотчтэр'ера і бордэр-колі. Звычайны кудлаты дварняга насамрэч. Але надзейны: ніколі не зачашіў Верыных дзяцей, хоць яны яго цягалі і за хвост, і за вушы, і за вусы. А Рыжык Лёніка выратаваў: дзед ішоў некалі з поля, сабраўшы каларадскіх жукоў, і кот за ім увязаўся – нехта выкінуў, відаць, у бульбоўнік. Мышы ў хаце глядзелі на Лёніка ў тое лета з недаўменнем, як на няпрошанага госця. А Рыжык, хоць і маленькае кацяня, павывеў іх усіх. Потым ужо распанеў – мышы ў пакеце з хлебам шурудзілі, а ён, гульгай, толькі ляжаў і паглядаў. Са стала, з талеркі Лёнікавай еў – гэткі пястун. Толькі Верынага малога і баяўся: той да Рыжыка падыдзе, паглядзіць, а тады як зашпчыць – кот куляй ад яго ўцякае, а той смяецца. І сабака ад ката не намнога адстаў – з хаты ад восені не выгнаць. Немагчыма дзверы адчыніць – шасць у сенцы, і гэтак схаваецца, што і не знойдзеш. Вечарам ціхенька вылезе, калі Лёнік ужо паліць грубку, і давай хвостом круціць – не выправіш жывое стварэнне ў цемру на холад. Тады ўжо стаяць удваіх з катом, задраўшы галовы, у сабакі хвост хадуном ходзіць – чакаюць есці. Самыя надзейныя сябры. У Зосі ў Львове катой ажно трое. Гэткія раўнівыя. Зося піша, прыязджаў да яе Валодзька пасля санаторыя ў Трускаўцы, яна яго частавала вячэрай перад цягніком на Менск, дык каты пад пад'ездам стаялі і гаротнымі вачыма ейны балкон свідравалі, а ў кватэру не ішлі. І гэткія помслівыя: загадзілі Зосі гасцявыя пантоплі, калі Валодзька паехаў. Рыжык бы так не зрабіў. Ён вольны кот: не спадабалася нешта – пайшоў сабе на гарышча ці ў поле паляваць. Усё-ткі ў гарадскіх кватэрах вар'яцеюць і жывёлы і людзі.

Не дзіва, што Вера не захацела іхнюю кватэру захоўваць. Дзяцінства ўжо даўно скончылася, а потым не надта яна была ў ёй шчаслівая. Казала: «Горай не прыдумаеш, як у гэтым катуху памерці. Наш сапраўдны дом – гэта дзедава і бабіна хата. А гэта – так, часовы прытулак». Яны з Дзянісам нешта зараблялі, дакладалі, разменьваліся, пакуль нарэшце не купілі трохпакаеўку ў новым доме. Ларыса яе адгаворвала, пераконвала, што лепей яшчэ дазбіраць грошай, каб мець дзве меншыя кватэры – хай бы нават двухпакаеўку і аднапакаеўку, каб не дзяліцца потым з дзецьмі і было прытуліцца самім у старасці. Вера прырэчыла, што хоча пачаць новае жыццё ва ўласных чыстых сценах і каб усе былі разам. Каб і бацька, калі надумае, мог каля іх прытуліцца. І сёння трохпакаеўка не гэтка ўжо раскоша: у Фелікса ў садку ў нянечкі чатырохпакаеўка, пабудаваная па ільготным крэдыце. А яна, Вера, – дацэнт універсітэта, хай сабе яны за спадчыну і за грошы мужа-праграміста кватэру купляюць. Гэта для яе пытанне сацыяльнай роўнасці, дзе дацэнт і кандыдат навук у невыгодным становішчы ў параўнанні з нянечкай, каторая не мае ніякай адукацыі. І ты, маўляў, мама ў Францыі жывеш, магла б пранікнуцца ідэямі свабоды, роўнасці і братэрства. Ларыса тады на яе пакрыўдзілася: вядома, ёй трэба было думаць, дзе жыць, калі яна раптам вернецца, хоць і не хацелася такога развіцця падзеяў. Ізноў яны з Верай павадзіліся: дачка не хацела падпарадкоўвацца маці, кіравалася сваімі меркаваннямі. Ларыса папракала Веру, што хоча для яе найлепшага, дакарала падарункамі. Даводзіла, што калі б яна не пераводзіла Веры грошы падчас дэкрэтнага адпачынку, яны б ногі працягнулі. Дайшло да таго, што яны пачалі спрачацца, чый муж лепшы. Вера бубніла, што Дзяніс забяспечвае яе самым неабходным, хоць і не могуць яны быць гэтакімі багатымі, як французы. Ларыса ёй пералічвала ўсе пункты, па каторых у іх недастаткова сродкаў: рахунку ў банку няма, на адукацыю дзяцей грошы не назапашваюцца, на пенсію не адкладаецца, і нават за мяжу яны два разы на год не ездзяць. Яны лузеры і матэрыяльна не забяспечаныя людзі. Замаўляць сабе штомесяц на сто даляраў кніжак у інтэрнэце ці паставіць душавую кабінку на лецішчы – гэта

яшчэ не багацце. Вера ўспамінала пра бацьку: «Вы хіба надта багатыя былі ці нечым за Саветамі разжыліся?» Ларыса тады накідвалася на дачку: «Ты хочаш сказаць, што ў цябе быў блягі бацька?» А сама ўцякла ад яго ў іншую краіну. Але такія яна чалавек: яна павінна быць найлепшай, найпрыгажэйшай, найразумнейшай і самай замужняй. І не сказаць, каб гэта яе ўласныя бацькі гэтак разбэсілі: яна нават не была адзіным дзіцём у сям'і. Але для малодшай сястры яна таксама была царыцай і гуру. Гэтак склалася, гэтак яна сябе паставіла, гэта і данамагло ёй дасягнуць усяго ў сваім жыцці.

Вера іншая. Яна ва ўсім сумняваецца, бясконца корпаецца ў мінуўшчыне, шукае ўсё новыя і новыя факты, доказы. Не можа прыняць рашэнне, бо заўжды нешта парушае ейнае ўяўленне пра дасканаласць: то палітыка, то клімат. Яе немагчыма любіць, бо яна не пачуваецца любімай. І не важна, хай бы Ларысе і запярэчылі неанатолагі, колькі яна карміла дачку сіскай і ці давала ёй пустышку – у псіхалогіі таксама ёсць свая мода, а жыццё застаецца жыццём, людзі – людзьмі. Ларыса з гадамі ўпэўнілася, што псіхалогія толькі ставіць дыягназ, а лечыць чалавека больш эфектыўна мастацтва і філасофія. І па вялікім рахунку, якія сокі Ларыса магла тады з сябе выціснуць? Самі ніколі не даелі – усё даччэ. Гадзінамі стаялі ў чэргах, каб фруктаў купіць, а тыя перад носам маглі скончыцца. Добра, што была вёска: увесь дабрабыт толькі адтуль, ад Ларысіных бацькоў. Але пасля Чарнобыля яе вёска апынулася недалёка ад забруджанай зоны. Пра паездкі дамоў за прадуктамі ці з дачкой не магло быць і гаворкі. Нельга быць занадта асцярожным, калі справа датычыцца твайго адзінага дзіцяці. Ларыса пачала і бацькоў угаворваць пераехаць да яе на лецішча, тым больш што яно месцілася значна бліжэй, на поўнач ад Менску – можна было да старых нават на электрычцы пасля працы даехаць. Меншая сястра, жывучы ў пасёлку пад Менскам, супраціўлялася: не жадала расстацца з роднымі мясцінамі, бо і сама яна, і ейныя дзеці вельмі любілі вёску. У рэшце рэшт Ларыса перамагла, падтрымаўшы свае доказы французскімі матэрыяламі пра радыяцыю і Чарнобыль. Чамусьці менавіта яны падзейнічалі на радню безадмоўна. Так

што маці з бацькам яны дагледзелі ўжо на Ларысіным лецішчы, туды ж перакачавала і сестрыно сямейства. Ларыса лічыла сябе з Лёнікам агароднікамі па прымусе, таму яна ўзрадавалася, калі лецішча спакваля адышло ў іншыя рукі. Яе ўразіла потым, што Лёнік гэтак захапіўся агародніцтвам на схіле гадоў, пераехаўшы на сваю радзіму. Яе здзіўляла і тое, што ён зрабіўся гэтакім дэспатам у дачыненні да Веры, каторую раней вельмі любіў. Хоць гэтакі стан рэчаў і быў Ларысе выгодны: на гэтым сонцы павінны былі быць нейкія плямы, каб можна было апраўдаць ейную здраду і каб дачка лічыла яе выратавальніцай, адзінай роднаснай душой. Вядома, у Веры былі яшчэ муж і дзеці, але муж, казаў бы той, не радня, а з дзецьмі таксама наваюешся – без саюзнікаў цяжкавата.

Вера здрыганулася: ад вакна пацягнула холадам. Паставіла кубачак з выпітай кавай на падваконне. Паклала правую руку на левае плячо, абаперлася на яе падбароддзем. Хутка прыйдуць дзеці. Дачка Стася павінна забраць сына-першакласніка з прадлёнкі. Калі Фелікс нічога не згубіць у школе, кшталту камізэлькі ці якой-небудзь улюбёнай цацкі, ні з кім не паб'ецца, адзіная напруга будзе зрабіць хатняе заданне. Чытае і лічыць сын добра – гэта для іх з Верай адно задавальненне, але вось пісаць кручочкі, ды яшчэ левай рукой! Са Стасяй складаней. Ёй чатырнаццаць, і ўжо нават калі яна толькі заходзіць у кватэру, радасць ад сустрэчы змешваецца ў Веры з поўным недаўменнем і непрыманням. Ну як можна насіць такое шчынкае чорнае адзенне, такую кароткую куртачку, як быццам бы яна распранула па дарозе дамоў чыхуху! І Вера мусіць ёй гэтую сабачую вопратку сама купляць, каб быць добрай маці. Што ж у гэтым добрага? Дзяўчынцы з прыстойнай сям'і варта было б насіць цёплае паліто светлага колеру, ваўняныя класічныя нагавіцы, які-небудзь кашміравы гольфік. Але нашто ёй маці, калі ў яе ёсць інтэрнэт? Маці з бацькам толькі для грошай. Дзякуй Богу, яшчэ пагаджаецца хадзіць на гурткі і да рэпетытараў. А інакш – канец, канец іхняму сямейству і іхняй пародзе. Усё, што Вера зараз можа зрабіць для сваіх дзяцей, – гэта, сапраўды, зарабляць на жыццё і старацца не адстаць у валоданні камп'ютарнымі тэхнало-

гіямі, каб не выглядаць поўнай ідыёткай ў вачах дзяцей. Яна і так для іх крыху ненармальная, бо адзіная з усяго атачэння гаворыць па-беларуску. Палымяныя довады пра родную мову ўжо не дапамагаюць: што яны – туркі нейкія, а не беларусы, што мусяць адрозна ад усіх размаўляць? Сябрам дзеці тлумачаць, што маме патрэбная белмова па працы: яна выкладчыца. Суседзям гаворыцца, што дачка з сынам павінны быць у стане здаць іспыт па беларускай мове ў выпускным класе, а ў іх ужо няма радні ў вёсцы. Гэта супакойвае і не дазваляе лічыць Верыных дзяцей белымі варонамі. І павінны ж яны неяк разумець маміны артыкулы! Яшчэ Вера спадзяецца, што дачка з сынам скажуць ёй дзякуй за беларускую мову, калі змогуць прачытаць Статут ВКЛ, сучасную беларускую літаратуру. Праўда, ёсць сумнеў, што дзеці ўвогуле некалі за іх возьмуцца, як і за тых артыкулы. Застаецца чакаць, пакуль нашчадкі дарастуць да беларускамоўнага інтэрнэту. На гэтым этапе для Веры – гэта адзінае прагматычнае апраўданне ейнай беларускамоўнасці, зарука таго, што дзеці будуць мець доступ да рознабаковых крыніцаў інфармацыі. Сама яна прызнае, што выпала з сучаснасці, бо ёй няма калі цікавіцца ўсімі гэтымі прыбамбасамі і інтэрнэт-цацкамі: усё так хутка мяняецца, а ёй трэба працаваць, яна яшчэ не разабралася з гісторыяй, каб далёка зазіраць у будучыню. За гэта ў іхняй сям’і адказвае Дзяніс. Дзякуй Богу, ён праграміст. Яны пазнаёміліся яшчэ ў ліцэі: ён вучыўся на прыкладной матэматыцы, і ніхто не ведаў тады напэўна, што будзе выгодным у далёкай перспектыве. Ёй пашанцавала. Пашанцавала і ў тым, што Дзяніс ёй патурае, кажа: «Табе важная самарэалізацыя, а вячэру я і сам магу зварыць». Але яна не вар’ятка – ёй хапіла разводу бацькоў, таму яна высільваецца хоць неяк займацца побытам. Хоць бы рабіць выгляд, што корміць сям’ю. Дарэчы, яна яшчэ паспее закінуць у мульгыварку гародніну і згатаваць рататуй. Пакуль тушыцца ежа, яна зможа трошку сістэматызаваць матэрыялы для артыкула на тэму пісаную-перапісаную. Але яна піша пра канкрэтнага чалавека. Яна столькі шукала, супастаўляла, здагадвалася, знаходзіла пацверджанні. Цяпер яна амаль усё ведае пра таго загадкавага Крумкача. Дзе нарадзіўся, дзе

вучыўся, з кім ажаніўся. Што казаў на допыце, у што верыў, на што спадзяваўся. Усяго толькі артыкул. Асобы ў гісторыі. Нават чытаць ніхто не будзе, акрамя прыгонных аспірантаў. Ды нельга не напісаць. Хай Тарапаха робіць сваю справу, а яна будзе рабіць сваю. Можна быць, той платнік будзе ейнай самай адданай чытацкай аўдыторыяй. Вера перасяла з канапы да стала (шкада ўсё-ткі выкідаць такі вялізны стол: дзе яна дзене свае паперы?). Уключыла нетбук. Забыла, забыла пра вячэру. Ну, нічога, паспееца. Гатаваць пры дзецях можна, а артыкулам займацца нельга. Паставіла пальцы на клавіятуру. Засяродзілася, нібы ў малітве. Зрабіла ў часе крок. Надрукавала, гледзячы, як разгортваюцца перад ёй карцінкі мінулага: «Фларыян Юльянавіч Цяцерскі. Гады жыцця: 1771, фальварак Цяцерын, – 1843, Парыж».

...Фларыян імчаў на кані праз вясновы лес. Гэта была яшчэ не сапраўдная вясна – канец красавіка. Шмат дзе пад дрэвамі заставаўся ляжаць снег. Але ў паветры лунаў ні з чым непараўнальны водар, калі пачынае дыхаць зямля, амываецца адлігай мох і паваленыя дрэвы, пахне перапрэлым лісцем, талай вадой і маладымі парасткамі. На сэрцы ў Фларыяна было лёгка і радасна: гэтая вясна абяцала быць непаўторнай, і наперадзе ў яго быў бясконца доўгі шчаслівы лёс. Адгэтуль жыццё ў ягонай айчыне вернецца да сваіх разумных вытокаў і ўдасканаліцца, таму што ўсе людзі паспалітыя атрымаюць сваю свабоду. Яны будуць мець грамадзянскія правы, будуць існаваць у свеце, дзе пануе разумнасць і працвітанне. Кожны грамадзянін будзе імкнуцца да самарэалізацыі, рабіць свой унёсак у дабрабыт сям'і, свайго маёнтку і гораду, сваёй вёскі і радзімы. Вялікае княства ізноў будзе цэласным, незалежным, роўным сярод іншых краінаў, і ў ім будзе панавать найвышэйшы розум, закон.

Фларыян быў на ўздыме. Напісаны ім верш-заклік да барацьбы разляцеўся па ўсіх атрадах. На яго глядзяць з павагай і шляхта, і сяляне. Ён цяпер вялікі чалавек, ідэйны натхняльнік паўстання, амаль як ягоны герой Якуб Ясінскі. Сам Міхал Клеафас Агінскі перадаў Фларыяну ўхвальны ліст праз людзей са свайго бліжняга маёнтка. А сёння Крумкача прызначылі кіраўніком атрада. Для ўсіх відавочны ягоны моцны

баявы дух, ён умее натхняць людзей, умее з імі размаўляць, і мала хто страляе і фехтуе гэтак добра, як ён. Фларыян ляўша. Калі трэба, ён можа карыстацца зброяй любой рукой. Ён будзе адважным ваяром. Да ўсяго кожны ведае гэтую байку пра тое, што яго загаварыла ад кулі і ад шаблі маці. Перад тым як пераспавіць, узяла яго маленькага за пятак, пацалавала ножку і прамовіла: «Няхай не возьме цябе ні куля, ні шабля». Бабы, што служылі ў іхнім маёнтку, разнеслі гэтую чутку па вёсцы і далей па наваколлі. Ён сам пасмейваўся з гэтых жаночых прымхаў, але пакуль, сапраўды, ён заўжды сыходзіў сухім з вады. Ён будзе непераможным ваяром. Ён будзе служыць сваёй айчыне і Богу, каторы на баку разумнасці і святла. Яны не могуць не перамагчы: у іх, як трапіна сказаў Касцюшка, «палітычна мудрыя намеры». Фларыян прыхінуўся да шыі каня і панёсся на ім так хутка, што здавалася, вецер выдзера яго з сядла. Імгненнямі ў Фларыяна з'яўлялася ўражанне, што ў яго выраслі крылы, і ён зараз узяціць, паплыве над лесам, над полем, над вясновым пахам, над родным маёнткам. Ён рэалізаваўся. Ён знайшоў сваё прызначэнне ў жыцці – здабыць волю паспалітаму люду. Несці святло ведаў, агмень мастацтва. Ён быў шчаслівым маладым чалавекам, чый палымяны верш зараз прамаўляюць і ў шляхецкіх сядзібах, і ў гарадскіх пакоях, і ў сялянскіх хатах. Ягоны верш ляціць хутчэй за яго самога. Фларыян яшчэ мацней прыціснуўся да конскай шыі, яшчэ вастрэй адчуў пах конскага поту. Звярнуў увагу на валаскі на вушах каня. Усё наўкола плыло ў яго перад вачыма, лопалася ад салодкай радасці, якая распірала яму живот, шчыміла грудзі. Усё цяпер будзе добра. Усё цяпер будзе правільна. Усё цяпер будзе, як мае быць...

Увосень ён гэтак жа імчаў праз лес. Прыхінуўся да шыі каня, каб не зачাপіла куля. Адчуў моцны пах конскай скуры. Валаскі на вушах каня былі выяўней за наваколле, рэчаіснаей за паўстанне, за ідэалы, за выпцякаючую скрозь пальцы радзіму. Падаючае лісце падавалася вялізным. Як быццам гіганцкія жоўтыя, аранжавыя і чырвоныя птушкі гатовыя былі кінуцца яму ў твар, даць крылом па вачах. Крумкач. З драпежніка ён пераўтварыўся ў ахвяру, і тонкакрылыя лісцінкі зграіў напа-

далі на яго. За ім гнаўся атрад расейцаў. Ён даў каманду сваім людзям адыходзіць праз лес, а сам скочыў на каня і панёсся па дарозе, каб адвесці ад сваіх ворага. Можна быць, ён спадзяваўся, што зробіцца ветрам, будзе хутчэйшы за вецер? Дагэтуль ён быў няўлоўным, непераможным. І зараз здолее ўцячы і сабраць па лесе сваіх сяброў. Ён Крумкач, легендарны герой паўстання, каторым захапляюцца і свае, і ворагі. Куля прасвістала зусім блізка. Які дзіўны гук. Гідкі. Салодкі. Ён выклікае прыліў адрэналіну ў крыві. Чым мацней свішчуць кулі, тым шырэй раскрываюцца ягоныя чорныя крылы, баронячы цела. Ён замоўлены. Кожны ведае гэтую байку. Стрэлы праціўніка суправаджаліся цяпер бесперастанным ціўканнем куляў. Фларыян зразумеў, што ягоны конь – цудоўная мішэнь, і ворагу лягчэй будзе яго падстрэліць. Крумкач саскочыў з каня і адкаціўся ў лес. Па правым баку ішла нізінка з балотцам. Ён ведаў гэта, бо яго і сястру цягалі туды маці з бабкай па журавіны. Нявартая мужчыны справа. Якому хлопцу падабаецца валандацца з ягудкамі – гэта не тое самае, што хадзіць у грыбы. Гэтай восенню грыбы ратавалі іх атрад ад голаду. Паўстанне губляла моц, наўкола быў вораг, памешчыкі не хацелі даваць правянт. Крумкач пачуў, як заіржаў і паваліўся падстрэлены конь. Грымнуўся і пакаціўся кулём. Крумкач бег далей паміж дрэвамі і кустоўя. Ізноў стрэл. У яго? У каня? Раптам боль працяў пяту. Боль быў такі моцны, што аддаўся ў галаве, і нават незразумела было, што паранена – галава ці нага. Цёплая вадкасць палілася ў бот. Фларыян падумаў, што гэта гучыць, як у рыцарскіх раманах. Ён яшчэ спрабаваў бегчы, ступаючы на параненую нагу і ўскрыкваючы, а потым сціснуўшы ад болю зубы, але вельмі хутка яго дагналі пераследвальнікі і ўзялі ў палон.

Фларыян сядзеў у астросе на шляху паміж Унечай і Бранскам. Разам з ім сядзелі людзі Агінскага. Там жа ён сустрэў некалькіх са сваіх паплечнікаў. Шляхта магла сустрэцца паміж сабой, сялян трымалі ізалявана. Фларыян ведаў, што ніхто з сяброў не выдасць яго, а асабістых ворагаў ён не паспеў нажыць. Усё жыццё ён выклікаў у людзей адно захапленне сваімі талентамі і вартасцямі. Ваяваў ён пад мянушкай, і

доказаў ягонай ролі ў паўстанні не было. На допытах Фларыян пацвярджаў, што так, ён адстрэльваўся ад расейскіх салдатаў. Але ён мог быць звычайным шляхцічам якіх заўгодна поглядаў, які ратаваўся ад узброеных людзей. Узброены сам, бо час неспакойны. Якія мае перакананні? Ён чалавек адукаваны, ідэалы Французскай рэвалюцыі яму блізкія і ўяўляюцца прагрэсіўнымі. Падзел Рэчы Паспалітай? Нельга прымусіць людзей у адно імгненне памяняць свядомасць. Гэта іхняя агульная радзіма – палякаў і літвінаў. Спрадвечна расейскія землі? Не ведаю. Расейцаў мала ў сваім жыцці сустракаў. Сёе-тое з расейцаў чытаў, асабіста не знаёмы. Ягоны род месціцца на гэтай зямлі не меней за трыста гадоў. Суседзі – людзі таксама не прышлыя. Сяляне ўвогуле нікуды не кратуюцца – абрабляюць гэтую зямлю ад цара Гароха. Дзякаваць Богу, плодзяцца, перадаюць у спадчыну свае рамантычныя абрады і традыцыі, музыку і майстэрствы. З гэтага пункту гледжання яны людзі светлыя. Цёмныя, бо не ведаюць сваіх магчымасцяў. Так, ён вандраваў пасля навучання ва ўніверсітэце. Захапляўся рыцарскай эпохай, аб'ездзіў амаль усю Заходнюю Еўропу. І сяляне, і паны, і месцічы там багацейшыя. Ён быў звычайным падарожнікам. Харчаваўся і плаціў за начлег грашмыма, дадзенымі ў дарогу бацькамі. Хоць-калі расплочваўся малюнкамі і граў на скрыпцы. Можа, гэта і не варта шляхецкага гонару, але ён быў малады, ім кіраваў дух авантуры. Меў лісты да далёкай радні і знаёмых. Спыняўся ў іх. Да паўстання вандроўка не мела дачынення. У Расею не ездзіў: меў іншы план падарожжа, бо чытаў іншую літаратуру. Цікавіўся еўрапейскім сярэднявеччам. Па вяртанні на радзіму працаваў хатнім настаўнікам малявання і музыкі. Ажаніцца не паспеў. За адсутнасцю непасрэдных доказаў актыўнага ўдзелу ў паўстанні, акрамя наяўнасці зброі і спробы адстрэльвацца падчас затрымання, сасланы ў Сібір за спачуванне паўстанцам, магчымы ўдзел у бандыцкіх асацыяцыях, распаўсюджванне небяспечных бунтарскіх ідэяў і падбукторванне да бунту сялян і шляхты, з якімі падтрымліваў актыўныя стасункі пад прыкрыццём настаўніцкай дзейнасці і збору фальклору. Пазбаўлены шляхецкага гонару,

правоў і маёмасці разам з усім родам і непасрэдна стрыечнымі братамі – кіраўнікамі бандыцкіх асацыяцыяў.

У камеры Фларыян заплюшчваў вочы і бачыў тое імгненне, калі ён вясной скакаў праз лес, перажываў яго раз за разам. Гэта быў момант пчасця, спраўджанасці быцця, калі разумееш, што ўсё рабіў менавіта дзеля гэтых хвілінаў душэўнага ўздому. На што яны спадзяваліся? Яны кіраваліся сваёй верай, сваімі перакананнямі. Паўстанне павінна было перамагчы, таму што ў іх былі талковыя правадыры, а іхнія ідэі, змены, каторыя яны задумалі, былі прагрэсіўнымі і разумнымі. Гэта павінна была быць перамога розуму над абсурдам, адсталасцю і бязладдзем. Няўжо ж яны няўгодныя Богу? Можна быць, яны і ўгодныя Богу, але непатрэбныя людзям – магнатам, буйным землеўладальнікам, нават сялянам, каторых яны меліся ашчаслівіць. Шмат хто з іх будзе лічыць інсургентаў злачынцамі, як закамандуе новая дзяржава, бо не ў стане зразумець, чаго паўстанцы для іх хацелі. Паўстанцкія імёны будуць зганеныя для людзей, але ж гэта імёны змагароў за сапраўднае пчасце народа. І што думаюць пра яго сваякі? Як цяпер зойдзе замуж ягоная сястра? Праз ягоную дзейнасць і працу братоў увесь род пазбаўлены шляхецкіх правоў. Яны болей не будуць мець гонару служыць сваёй айчыне, як служылі раней, калі былі актыўнымі творцамі яе лёсу. І якая цяпер у яго радзіма? Як яна завецца? Што цяпер ёсць ягонай радзімай? Месца засталася тым самым, але як быццам бы нехта пакрыў палатно новай грунтоўкай, і яны ўсе апынуліся пад тоўстым слоем свежых фарбаў, нанесеных грубымі, тоўстымі мазкамі. Яны твор, пра каторы ніхто не будзе ведаць, бо пра старую карціну забудуць, і ніхто яе не ўбачыць, пакуль новананесены слой не пойдзе трэшчынамі пад уздзеяннем часу...

Фларыян вярнуўся ў родныя мясціны недзе праз сем гадоў. Маёнтак іхні перайшоў да расейскай генеральшы Свіныной. Гэта ў гісторыі свайго краю яны мелі значэнне і насычалі прастору сэнсам, а ў новай дзяржаве яны былі нязначнай дробнай шляхтай з небяспечнымі памкненнямі. Ды што яны – нават у князеў Агінскіх, чыймі суседзямі яны былі, адабралі ўладанні. Фларыянава сям'я, дакладней тыя, хто ад яе застаўся,

перабраліся ў сядзібу ў вёсцы кіламетраў за дваццаць ад былога радавога гнязда. Сядзіба – гэта моцна сказана. Хутчэй, правільней назваць яе вялікай хатай. Хоць яна і мела левае і правае крыло, але месцілася пры вуліцы і не мела пад'езду. Сэнсу ў тым пад'ездзе ўжо таксама не было: не было каму іх наведваць. Браты, сябры, аднадумцы параскіданыя па ўсім свеце. Сястра зайшла замуж за Фларыянавага паплечніка-паўстанца і даволі сціпла жыла ў фальварку недалёка ад бацькоў. Фларыян парайўся-парайўся з роднымі, і вырашана было з'язджаць за мяжу. Бацькі лічылі, што нельга марнаваць усё тое, што было здабыта ў папярэднія гады: адукацыю, мастацкі талент, валоданне замежнымі мовамі. Ніхто з іх не ўяўляў, як іхні сын мог бы рэалізавацца ў новых умовах, не маючы звыклага асяродку і былога статусу. У бацькоў заставаліся грошы, якія прызначаліся Фларыяну ў спадчыну, і ён змог на гэтыя сродкі з'ехаць у Францыю. Крумкач звязваў сваю будучыню з радзімай, але не ведаў, што мог для яе зрабіць, не маючы тытулу, правоў, гонару і маёнтку. Фларыяну сорамна было цяпер браць грошы ў родных, каторыя праз яго былі пазбаўленыя шляхецкіх прывілеяў і зведзеныя да сялянства, але не спраўдзіць жыццё, жывучы сялянскім клопатам, было для яго яшчэ горай.

У Парыжы Фларыян пазнаёміўся з іншымі эмігрантамі з Рэчы Паспалітай і дзякуючы ім не згубіўся на новым месцы. Яны сустракаліся, займаліся асветніцкай дзейнасцю, распаўсюджвалі інфармацыю пра паўстанне, Рэч Паспалітую, Вялікае Княства Літоўскае. Фларыян зарабляў на жыццё, як заўжды, працуючы хатнім настаўнікам музыкі і малявання. Напачатку ён жыў у мансардзе. Потым закахаўся ў адну са сваіх вучаніцаў і рызыкнуў зрабіць ёй прапанову. Ён быў чалавекам высакародным, з добрай рэпутацыяй, і бацькі дзяўчыны далі згоду. Фларыян, як кажуць сяляне, пайшоў у прымы. Так ён і жыў: кахаў, гадаваў дзяцей і ўнукаў, сябраваў, выкладаў, клапаціўся пра сваіх вучняў, хварэў, старэў, рыхтаваўся да смерці. Ён не пакінуў вартай вялікай увагі творчай спадчыны, але ў ягонай сястры захаваліся некалькі Фларыянавых карцін, якімі потым вельмі ганарыліся ейныя нашчадкі. Карціны тыя

згарэлі ў Другую сусветную вайну. Перад смерцю, рыхтуючы тастамент, Крумкач запісаў на паперы свой легендарны верш. Ён так і захоўваўся, нямы, Фларыянавымі нашчадкамі разам з ягонымі дзённікамі, лістамі, малюнкамі, нотамі любімых твораў, сярод якіх быў і «Марш паўстанцаў 1794 года» Міхала Клеафаса Агінскага. Нават дзеці Фларыянавы ўжо не маглі прачытаць бацькаў верш, ды, відаць, і не ведалі, хто ягоны аўтар, бо, валодаючы мовай музыкі і выяўленчага мастацтва, троху разумеючы польскую мову, па-беларуску маглі сказаць толькі пару словаў, кшталту «дзякуй» і «калі ласка». Хоць-калі бацька з замілаваннем глядзеў на сваіх дзяцей і, з вачыма поўнымі слёз, прамаўляў на гэтай мала зразумелай мове: «Як бы вашыя дзед з бабай і цётка радаваліся, глядзячы на вас». Але казаў ён гэта сам сабе.

Фларыян не быў самотным чалавекам, бо новая радзіма прыняла яго прыхільна і падарыла яму будучыню: ён сустрэў тут сваю жонку і нарадзіў дзяцей. У яго былі сябры сярод французаў, і ён падтрымліваў цесныя зносіны з эмігрантамі з Рэчы Паспалітай. Але ён быў сумным чалавекам. Ён тужыў па радзіме, па бацьках, па сястры, па стрыечных братах, па сябрах з атрада. Па родных мясцінах, па тым прыгожым свеце, які яны, паўстанцы, меліся стварыць. Па акварэльных адценнях беларускай прыроды, якіх ён нідзе болей не сустрэкаў. Але збольшага ён лічыў сябе шчаслівым чалавекам: ён узгадваў свае рамантычныя падарожжы ў ранняй маладосці, і ў яго быў той вясновы дзень, калі ён імчаў на кані праз лес. Вясновы дзень на радзіме, якую чакала вялікая справядлівая будучыня. Ён быў шчаслівым нават у той момант, калі ў яго, быццам бы замоўленага ад кулі, цякла ў боце кроў. Цёплая жывая кроў. Ён быў жывы. Ён жыў. Ён жыў на сваёй радзіме. Ён быў настаўнікам, летуценнікам, змагаром, затым «бандытам». У сваім лесе, дзе ён паляваў з бацькам, братамі і дзядзькамі, дзе ён збіраў грыбы і ягады з маці, бабкай і сястрой. І гэты лес дыхаў, дарыў яму свой пах і свае гукі. І маці ў белай хустцы, усміхаючыся, аглядалася на яго, каб не адстаў, не зблудзіў, не згубіўся. Мілая маці, каторая загаварыла яго ад кулі і шаблі, толькі не загаварыла ад цемрашальства, ад здрады, ад вялі-

кай палітыкі, ад кахання, ад эміграцыі, ад тугі па радзіме, па свабодзе. А гэты лес і дагэтуль стаіць і дорыць свой пах і гукі новай вясной новым дзецям. І невядома, ці загаварылі іх маці, а можа, забылі, не падумалі альбо не было такой патрэбы...

Вера адарвала вочы ад манітора. Паглядзела ў вакно. Болей за ўсё ёй хацелася б зараз апынуцца у сваім садзе, сядзець на тэрасе і піць каву, глядзець паверх ружаў на недалёкі лес. Назіраць, як гуляюць у валейбол дзеці з мужам. Пагаварыць з бацькам. Запрасіць яго да сябе, пасадзіць яго за садовы столік і не пакрыўдзіцца, калі ён нагадае, што Дзяніс ніяк не замацуе на плечы столыніцы шкло. Пачаставаць бацьку гарбатай і паслухаць, што ён назбіраў тры літры журавінаў і іх трэба тэрмінова замарозіць на зіму, таму што гэта прыродны антыбіётых і найлепшы сродак ад высокага ціску. Вера не стане ў соты раз нагадваць яму, што яна гіпатонік, і ейныя лекі – гэта кава з шакаладам. І можа, яны пакаштуюць прысланага маці французскага шакаладу, а можа, нават маці сама прыедзе і пахваліць Верыны ружы і бацькаў новы плот. І яны будуць размаўляць, як некалі раней, калі яна была маленькая, бацька быў вечным паэтам-пачаткоўцам, а маці – маладым навучоўцам. І ўсё жыццё, уся любоў, усё шчасце былі наперадзе.

Але гэта ілюзія. І хутка вечар. Прыйдучь дахаты муж і дзеці, і трэба ўсё ж згатаваць паесці. І потым, калі дасць Бог, усё будзе як звычайна: вячэра, і я гэта не ем, і тое не ем, хатняе заданне, мультфільмы і інтэрнэт па таймеры, прасаванне адзення на заўтра, пачысціць малому абутак, папярэдне вытрасшы з яго пясок (адкуль у школьніка столькі пяску?), пачытаць сыну кніжку, пагаварыць перад сном з дачкой, пацалаваць на ноч абодвух, сказаць «Дабранач. Я цябе вельмі люблю». Пайсці на кухню, памыць посуд, падмесці і памыць падлогу, прабурчэць штодзённае «Ці тут панства ела, ці тут свінні пасвіліся?», пагутарыць з мужам. Прыняць душ. Пачытаць навіны ў інтэрнэце.

Не варта, не варта было рабіць гэтага перад сном. Цяпер не заснеш і будзеш думаць, што вось ён – канец свету, і жыццё пражытае дарэмна, і няма перспекываў, і трэба некуды бегчы. А куды бегчы? Куды ўцякаць, калі дзеці вучацца тут у гімназіі, і яны прызвычаліся да сваіх сяброў і настаўнікаў?

Калі тут свой, «родны» педыятр у паліклініцы, які ведае дзяцей ад нараджэння. Калі тут твой сад, і твае ружы, і бацька акапаўся у вёсцы. І як жыць без любімай працы? Архівы ёсць дзе заўгодна, але ці змога яна ў іх працаваць і пісаць артыкулы, калі прыстроіцца рабіць якой-небудзь афіцыянткай? Наўрад ці яна здолее трапіць ва ўніверсітэт. Нават калі яна не будзе мусіць зарабляць, дзякуючы Дзянісавай прафесіі, ці змога яна займацца навукай, ці знойдзе адпаведную сабе і дзецям нішу ў новым грамадстве? Так, тут усё як бы блага, але збольшага надзейна, бо знаёма. І не сказаць, каб надзейна блага. Калі падумаць, то нават ядрэнна, хоць яны і бягуць кароткімі перабежкамі паміж фінансавымі крызісамі і валютнымі патрасеннямі, паступова страчваючы да іх усялякую чулінасць. Тады спыняюцца і ўспамінаюць: «Як мы раней жылі, як выкручваліся? Ах, так – елі квашаную капусту з бульбай». Канечне, калі ў цябе дзеці, ды ў сучасным тэхналагічным свеце, апынацца ў безграшовым стане ўсё складаней. Толькі тое і суцяшае, што прынамсі вайны пакуль няма. Але пры гэтых суседзях – ці надоўга? Дасць Бог, хоць іх, беларусаў, гэтая доля абміне.

Каб толькі дзеці маглі пажыць добрым жыццём, самарэалізавацца! Можна быць, тут нешта зменіцца, нарасце мяса на касцях. А не – хай дачка з сынам, падросшы, самі выбіраюць, дзе ім жыць, і едуць у лепшы свет, калі захочуць. І калі яшчэ не будзе позна. Як ёй хочацца верыць, што яны здолеюць быць шчаслівымі на радзіме! Можна быць, проста таму, што тут жыццё ідзе па наезджанай каляіне?

Гэткія разважанні неразумныя, магчыма, недальнабачныя з ейнага боку, але няма ў яе ні інстынктыўнага пачуцця, ні адвагі, каб уцякаць. Яна глядзіць назад і не можа прадказаць, што чакае іх наперадзе. Яны не першае пакаленне на гэтай зямлі, каторае строіць планы на будучыню, але ці не застанецца ейная сям'я і іхнія сучаснікі, таксама, як і папярэднікі, толькі ўгнаеннем для роднай глебы? Гісторыя вучыць таму, што нічому не вучыць.

Відаць, яна эгаістка, баласт для сваёй сям'і, але ёй шкада кідаць тое, што яна любіць. І справа нават не ў статусе ці

маёмасці – у заможнай краіне маёмасць, можа, лягчэй будзе набыць, хоць і цяжэй, улічваючы ўзрост, – статус. І, казаў бы той Ясінскі, «без бібліятэкі, мэблі і экіпажаў можна быць вельмі шчаслівым, не будучы рабом». Але рэч у тым, што тут яшчэ столькі нязробленага, неадаследаванага, недалюбленага. З’едзе яна – і гэтыя таямніцы закрывоцца для яе назаўжды. А самае галоўнае – не спраўдзіцца мара пра паўнавартаснае жыццё ў роднай краіне. Што прымушае яе так думаць: упартасць, нягнуткасць, мэтанакіраванасць, інтуіцыя альбо стома?

Яна разумее, што гэтая краіна як быццам выціскае з сябе людзей накіпталт яе. Можна паддацца патрыятычнаму настрою і сказаць, што гэтак краіна нараджае сваіх дзяцей. Але нельга забываць, што свет большы за мацярынскае ўлонне. Проста, відаць, лягчэй рабіць тое, што і рабіла: каціць угару камень, не ведаючы выніку, а недзе і прырыхтаваўшыся да паразы, аддаўшыся на волю лёсу. Ды й позна ўжо нешта радыкальна мяняць. Позна для гэтага ўзросту, позна для гэтай пары дня, ці, правільней сказаць, начы.

Нараніцу можна паспаць даўжэй, справадзіўшы дзяцей у школу, а мужа на працу, бо заўтра якраз методдзень: няма заняткаў ва ўніверсітэце. Ды шкада марнаваць час. Лепей засесці ў архіве ці навуковай залі альбо папрацаваць за кампом дома. Трэба навесці на мабільным будзільнік, а то ўсе праспяць, калі яна не выцягне сябе своечасова з ложка.

Як заўжды, першая гадзіна. А шоста пад’ём. Хоць ты не кладзіся спаць. А ўстанеш – як і не было начы. Як і не было.

27 лістапада 2012 – 23 снежня 2014 г.

АПАВЯДАННІ

ВЫРВІ ГЭТА З МЯНЕ

Ды, можа, і не было ўсяго гэтага. Можа, і не яны ўтварылі заўсёднае балота з кіслай кавы, попелу, печыва й ліпкіх ко-стачак чарнасліву на сталі. І хіба пазяхала спінай да іх ноч і глядзела ў паўпаварота са стомленым здзіўленнем у адвешанае вакно. І няўжо ты думаеш, гэта сапраўды Ён сутуліўся ў кутку, заціснуты паміж хлебніцай, слоікам узвару й талеркамі, што нахабна тарэшчыліся сваімі замежнымі відамі са сцяны.

Яна адпчыквала вэнджаную рыбу, як хлеб, і ненаўмысна запівала яе гарбатай. Зацята, панікліва шкрэбла вачамі донца філіжанкі, але глей чайнак не ператвараўся ў словы. Тыя ж, як гарэзлівыя чарцяняты, скакалі па закорках сваіх гаспадароў, тузалі за доўгія ў абаіх валасы, дзьмулі ў вушы, казыталі скрыўленыя вусны й недаўменна ўздымалі бровы, калі іх, нячысцікаў, удавалася злавіць за пяткі, падалі, звешвалі галовы, як кветкі-званы на плоце, і храпілі самым подлым чынам.

Яго ўжо амаль нудзіла. «Божа! Калі яна навучыцца не есці цукеркі з салам і піць расол у прыкуску з шакаладам. Такія звычкі, такі характар, такі твар. Як агідна! Суцэльнае павуцінне навокал, усё зламана, нават магнітафон – цяпер маўчаць, чакаць, трызніць першым тралейбуса-ам...». Ён здрыгануўся, і сіні сполах пляснуў яму рукой па сумных вачох. «Ну вось ізноў: нашто запускаць лыжку для гарчыцы, як маятнік, між зубоў і малаціць ёю, быццам гэта “працяг справы бацькоў”. Дзіця-а...».

«...Я хацела б жыць, як немаўля, у калысцы ягонаў моцы. Можа, тады б ён не пакідаў мяне так надоўга адну – кожны ж ведае, што маленькія дзеці баяцца цемры. А тут... А ў гэтым склепе жах капае са столі й ліжа мой мозг няўцешнасцю бяссонніц. Я кожную раніцу апранаю бугафорскія строі гу-

сара (памятаеш, у такія любяць прыбіраць дам на ўсялякіх урачыстасцях) і йду на цябе са сваім барабанам, але ж туга...».

«...Простасці, простасці... Мы ніколі не будзем “марацца” простасцю. А я ўжо знямог. Як абліты ў трыко дрэсіроўшчык, з удавана пчаслівым павіскваннем паганяю свой лёс, а той шалёна выконвае “па”, рагоча, матляе кветкаю за спацелым вухам. Зазірні гэтаму коніку пад павекі – няўжо ты бачыш што-небудзь, акрамя круга й маёй самоты?»

...Машына прапаргатала пакрыўджана й высунула знадворку ў кухню святло фараў, быццам кіроўца – локаць у адчыненае акенца. З напружаным ад блізарукасці вострым тварам Яна пацягнулася цераз стол, зачাপіла слупок печыва, акунула варсінкі швэдра ў сочыва на скібачцы адкусанага батону, нарэшце, зло плюхнулася на зэдлік, і храпкі Яе зарухаліся ненасытнымі зябрамі. Ён усміхнуўся, заўважыўшы, што Яна капрызліва спадзяецца на здагадку, адкінуў важкія валасы й суцешыў: «Не трэба завешваць. Дарэмны страх, супакойся. Эх, гора ты маё, гора...».

«Гора, гора. Калісьці ты сачылася ў маё прыстанішча, прыжмурыўшы легкадумнае вока, і вада свістала праз ўсе шчыліны. Ты абкручвала мае ногі хітраю хваляй і загадвала ў мегафон з крэсла ля прайгравальніка: “Дождж і затапленне! Дождж і затапленне!” І тады мы прымалі суровы выгляд і дэманстравалі адно аднаму стылі плавання. А ты патэтычна крычала: “Мы маем шанец супраць паражэння: нас папярэдзілі, што паводка ўсё ж спадае, таму мы дасягнем мора загадзя”. Я прырэчыў у адказ: “Яно забітае мясцовымі аўтарытэтамі, а нам так добра ў сваім сховішчы. Але. Паспешлівасць загубіла й нас з табой: цяпер вось варушым пясочак ды пускаем бурбалкі за нясцерпным шклом”».

Яна пстрыкнула пазногцем па слоіку і прапанавала, нібы паскардзілася:

– Куплю сабе рыбак. Усё ж нейкая забава. Раты круглыя. Ён згадзіўся, выпусціўшы дым:

– Купі. Яны будуцьдохнуць з голаду, і ніводная не паспее цябе абразіць сваім маўчаннем.

І без таго тонкія вусны Яе зусім запалі ўсярэдзіну, скранулі рэзкае падбароддзе, што вытыркнудлася, бы грувастка прас.

«Маўчаннем. Як растлумачыць яму, што ён адзіны, хто прыходзіць сюды? Як вытрымаць? Мяне ўдарылі кійком пад калені – я звалілася, але паспела сказаць: “Напэўна, гэта сэрца”. Цяпер глебу размыла, і вось ужо чужыя абцасы топчуць мяне, а я – то тварам у грязь, то з тварам у гразі. І нікога, каб дапамагчы, і тэрмін убірае ў сябе новую вільгаць, і выйсце – толькі ў дзверы тваёй безвыходнасці. Зачыні іх, дружа, бо я не дапаўзу!»

«...Марнасць, поўная недарэчнасць дзеяння. Куды ж яна так сутаргава імкнецца, нашто кратаяецца, калі ведае, што не ўмее больш хадзіць? Час спыніцца. Сядзь побач, сонца, – ля маёй вады, адчуў, як нябесная кропля драпане цёплую скуру, аблізніся на грымоты – усё роўна навальніца пройдзе бокам. Няўжо ты не хочаш гэтага заспакаення? Хоць... Ты маеш рацыю: мы задушылі тваю радасць, цяпер валочым яе за горла й цябе ж вінавацім у вечным адчаі. Але ж... Я ім не вораг».

«Ведаеш, на іх марудна-адсутнае “як справы” так і карціць пахваліцца: “У мяне добры сон апошнім часам, калі-нікалі я сплю нават удзень...”».

Ён нечакана голасна пазяхнуў, і раптам стала заўважная лянiвая шчэць, якая раўніва адштурхнула ад поўных вуснаў Яе дбайную далонь. Ён расслаблена засмяўся, і шорсткае брыво Яго выгнулася, як разварушаны кот, якога паклікалі есці:

– Не змянілася. Усё клапоціцца пра дробязную прыстойнасць, а ў кватэру тваю небяспечна пускаць дзяцей: нейкі вядзьмарскі прытулак.

– Затое ў лазенцы чыста. У сястры ремонт – зрэдку забягае сюды. Я ўсе астатнія пакоі зачыняю, яна й не зазірае – спяшаецца.

Шляхетныя пальцы Яго затрэсліся, і попел таннай цыгарэты прагна й раздражнёна заглынула гарбата.

– А зрэшты... Хутка вернуцца бацькі, вось тады сапраўды пачнеш марыць аб чараўніцтве. Цесната, пыл выціраць, галёканне. Зноў блукаць па горадзе. Шукаць... І нічога ўжо не знойдзеш.

Ён задуменна схаваў пяшчоту агню запалкі, а Яна зайздросна захінулася ўласнымі рукамі, учапіўшыся імі ў плечы.

«Немагчыма ажыццявіць. І ты, і я...».

Яна папкрэбла па кнопачцы настольнае лямпы, разгублена падняла галаву – светлыя валасы гульгаявата папаўзлі ніжэй да рэменя... «Новага...».

– Слухай, Дзіна... – прадчувальна-недаверлівае мычэнне абмылкам слізганула па языку. – Слухай, давай заўтра. Заўтра ўсё вырашыцца. Павер, так лягчэй.

Ён вымавіў гэта ненатуральна бадзёра, быццам паўтараў паказку, якую яна не магла зразумець, а толькі вінавата-разгублена запіхвала блізкі плач за каўнер.

«Заўтра... Заўтра тут будзе трупны пах ад дыму й ніхто не прыйдзе. Санліवासць захныча аб літасці, а я без перапынку буду ўставаць з канапы й адказваць на памылковыя званкі па аб'явах, якіх ніколі не давала. Ах, як не трэба. Не трэба прадвызначанасці...».

...Ён старанна супакоіў на грудзях шалік, прыструніў паліто, самавіта пабразгаў кішэнямі.

– Ну, пакуль.

– Паку-у-уль.

Запаволены й вызвалены, Ён расцвяліў сцішаныя прыступкі, учадзела тыцнуў світанку няўважлівую руку. Белыя дзверы адчужана замуравалі адыход, заспаная электрычнасць замармытала правілы адзіноты, а Яна забаўлялася сваім злавесным сёрбаннем, каб не адляцець у цішыню. І толькі ў кутку, на банкетцы, крыўдаваў змораны Гасподзь і ўмудрана ўзіраўся ў сваё змучанае, непрыкаянае дзіця.

«Эх, Божа. Схапіць бы цябе за крысо і папрасіць: “Не ўцякай, застанься са мною, пакуль мне будзе страшна. А я абавязкова засну. Да таго ж потым прыцягнецца ранак, і я не затрымаю цябе колькі-небудзь даўжэй».

Няхай ніхто цябе тут не знойдзе, але ж заставайся...”».

1993

КАЛЕКЦЫЯНЕР

Цяпер сцеражыся, каб не памерці раптам... Разанаўская «Гліна» спаўзла з паперы ўніз, распласталася белым на доле, сабрала нябачным магнітам у дбайную варону два чорныя слупкі штрыхоў. Бессаромная, дзяўбла скандальная асоба лёд і не чула, што слухае яе зверху ўніклівае вуха Калекцыянера.

Заспаны, ён называў сваё імя: дрыготка-шурпатае, з шапаценнем падсмажанага на ветры лісця. Але мяне занадта спакушалі выцягнутыя ўперад вусны, таму не маю моцы ўзгадаць гэтую таямніцу, што раскрыла б вам карты альбо перасцерагла. Усё ж абяцаю, што навучу вас хадзіць па цнатліва скурчаных сцежках, хаця... Баюся, што цнота – менавіта тая рэч, якую згубіў на іх Калекцыянер...

А на пяць паверхаў вышэй за варону, у пустой аўдыторыі ін'язу з адным стомленым чаканнем мяне госцем, горад глуха загучаў. Перастаралася настырная нашая сяброўка: скубанула-ткі балючага нерву – ажно званы ліхтароў пахіснуліся на дратах. Ганарлівая вулка войкнула, сцялася, тарганула знянацку горад, пацягнула старыя струны – спудзіла немы сон. Горад крутануўся пашарпанай плытаю, і прызначэнне не ўстояла: расціснула старэчыя пальцы, выпусціла ручку ад грамафону – дзынь. Апладысменты дзвярэй, апантанасць тралейбусаў, істэрычнасць тэлефонаў, флегматычнасць лядоўняў, сугаргавасць відэльцаў у шуфлядзе, прывітанні, пацалункі, маланкі, шампанскае, пырскі... зайгралі невыносны катастрафічны джаз. Ён ірваў нутро на словы і ўзрушваў імі, як румбай, у гонар першаадкрывальніка...

Сказаць праўду, цяжар славы мучыў Калекцыянера яшчэ ў дзяцінстве. Уявіце сабе, якая гэта пакута для дзіцяці ў клятчастай кашульцы і памаранчавых калготках – не марыць, а ведаць, што ты станеш знакамітым мастаком, пісьменнікам, музыкам... Таму, калі аднагодкі ў «Планетарыі» глыталі ад захаплення зоркі, бедны Калекцыянер са скрухай шаптаў сабе: «Вам дык добра дзівіцца, а мне туды сапраўды ляцець...». Але ўсё ж наканавана яму было застацца ў вялізнай каробцы

з чалавечкамі, з якімі забаўляліся няўмольныя і адчужаныя волаты.

Па сутнасці, яны не перашкаджалі маленькаму Калекцыянеру і нават дазволілі, гадоў праз дзесяць, абазваць сябе прымхамі. Калекцыянер жа крыўдзіўся, калі ліхтугі адскубалі жывое мяса з яго душы, і ўсё гадаў, чаму волаты такія несумленныя і несправядлівыя да люблага хлопчыка. Паверце, ён бы здаўмеўся, каб не адна супярэчлівая асаблівасць: Калекцыянер адчуваў, што ведае ўсё, таму нічога не дадумваў да канца. Наш празарлівец навучыўся толькі злёгка дакранацца да клавiятуры, бо кожная ідэя абяцала быць удалай і кожная загадка самааддана скiдвала чаравікі, Але паступова сэнсы запыліся ў шкляную глыбіню, на паверхні якой ужо немагчыма было ўтвараць разгадкі. Раней шчыры й непасрэды, творца зьякаўся альбо проста аступіўся і паспяхова саслізнуў на шахматную дошку. Там ён перыядычна займаў то чорныя, то белыя клеткі – абы жыць паводле правілаў, пшчаслівым падданым Яе Вялікасці Неабходнасці.

Наваяўлены пераможца ў шахматах і файны артыст, Калекцыянер прыхільна прыняў сяброўства Заведзенага Парадку. Па-брацку падзяліўшы ўтульны фатэль (Калекцыянер – ленавата, у атачэнні трох мяккіх сценаў, Парадак – груганом на спінцы), яны каціліся па аб'езджанай вузкакалейцы (дзякуй Богу, не пад адхон), маўчалі, вылуплівалі вочы на сонца, ніколі не бачылі месяца і наогул славiліся як самыя дабрадзеіныя персоны. (Сумняюся, праўда, што на іх калінебудзь глядзеў свет.) Але, як прынята, аднойчы рэйкі скончыліся, і пад руку не трапіла ніякай мапы, акрамя ўласнай далоні. І ці то сэнсы варухнуліся ў сненні, ці то смутак па іх уткнуўся ў шыю, аднак нешта далікатнае й кісявае здрыганулася, прашкраблося па горле і выскачыла вонкі. Прэч. Прэснае бяссiлле расплылося ў душы й роце. Раптоўная спустошанасць абясквеціла выратавальныя семафоры й апрасціла смерць. Тытры з акцёрамі-агучвальнікамі й імёны перакладчыкаў-былых паэтаў угрызліся пячаткай у «Сертыфікат Калекцыянера». Ды й што заставалася чалавеку, які больш не ўмеў жыць, калі не калекцыяніраваць? Адчуванні, уражанні, дні, думкі...

Цяпер Калекцыянер дакладна быў асуджаны на ад пачатку добрае, але не на жаданае. Снабісцкі лёс клапатліва выкрасліў стылёвыя памылкі і нават нязначныя сентыментальныя банальнасці. О не, Калекцыянер **не** быў адзінока – яму бясконца дапякалі карагоды разнастайных дабрадзеяў, але ніхто з ягоных прыяцеляў не падазраваў, што ён меў патрэбу ў іхніх пустых кватэрах, але не ў спачуваннях. Можна, гэтая цяга да замкнёных бязлюдных памяшканняў і зрабіла Калекцыянера начным вартаўніком у аптэцы, дзе ён спаў нераспануты на чорнай дэрмацінавай канапе. А зранку (калі снег слязліва бурчэў на святло) яго вытачаная, быццам спісаная з дыпілонскай амфары пастава атручвала лекавым пахам трамвай. Стомленыя вочы колеру поўні счышчалі з мяне пыл, як пэндзаль археолага, калі я цікавала за «ой-якім-бледным-вытанчаным-хлопчыкам... -напэўна-распуснікам» з апошняга сядзення. Тады я яшчэ не спрабавала намаляваць, як Калекцыянер вяртаецца ў трохпакаёвую кватэру, дзе бегаюць мама, тата і сястра. Я не ўяўляла, як ён прымае душ, п'е каву, чытае свежыя газеты і ўключае «Радыё Рокс». Гэта пазней я даведалася, што пакой Калекцыянера – зборышча прыгожых шматзначных рэчаў і нават на запlechніку, з якім ён ідзе на вечаровы архітэктурны факультэт, – рэпрадукцыя Пікаса. І, бадай, адзінае, чаго мне не ставала месяцы праз тры, – гэта пракрасціся ў дом Калекцыянера і падгледзець, як ён чытае, паліць, думае і засынае на зялёнай канапе да чарговага тэлефоннага званка.

А пакуль... Калекцыянер дабрадзейна нанізваў кампаніі, джазавыя кавярні, напэўналітарныя клубы, «постэлітарнае» кіно... Былая прыязнасць да людзей, музыкі перайшла ў любоў да прыязнасці, і ўжо цяжка было разабрацца, ці сутнасць гэтыя густы, ці «прафесія». Прынамсі, гульнёй у бізнес жыццё ўсё-ткі стала. І ў гэтым свеце штучных умоваў аднойчы мела адбыцца здзелка. Нават відавочна было, што Галоўны Гандляр Рабамі ніколі не дасць Калекцыянеру тое нясцерпае Нешта, што лунала побач, але не знаходзіла ўвасаблення. Ды і якая-небудзь суджаная Яна ніяк не хацела ступіць у халодны ручай падрыхтаванага вобразу.

З прыкрасці Калекцыянер сціснуў у кішэні нерасколаты каштан, калючкі яго супакоілі й суцешылі небараку. Ён пачуўся змоўшчыкам у цёмным горадзе жаданняў: усе тут мелі каханне альбо поўную яго адсутнасць, а ён, Калекцыянер, – шчаціністы каштан.

Але хвароба ўжо цалавала паветра, і прадбачанне зусім не прадухіліла, а паскорыла Яе надыход. А менавіта... наступным днём. Калі валасы аптэкара яшчэ не абсохлі пасля душа. І далікатная парфума апраўдана песціла фанабэрыю. Разам з яго сябрамі ў дзверы ўшчамілася трамвайная дзяўчына з тварам коткі.

– Не палі...

Яна пачынала рухацца так рэзка, быццам Яе казыталі, а працягвала ляніва, нібы паблажліва да ўласнага ўмення хадзіць. Яна размаўляла так хутка і такім мятным голасам, што Калекцыянер пачырванеў. Яна была непрадказальная, але сказаць паспявала ўсё. Яна назвалася ўсімі, кім толькі можна: перакладчыцай, студэнткай, геніем, удавой, мастачкай і, здаецца, журналісткай. Сапраўды, Яна рабіла ўражанне ачумелай коткі, якую бесперапынна то гладзілі, то тузалі за хвост.

– Але ж не палі.

...Дома, на апошнім, трэцім, паверсе белага будынку, Яна ўвесь час спакушала саксафон і падалася не такой мітуслівай, хаця шапялявай і досыць з’едлівай. Калекцыянеру падабалася, што ўсё, што Яна ні рабіла, выглядала неяк кульгава, хоць і высветлілася потым, што абрадавая засяроджанасць – ад дрэннага зроку. Наогул жа герой крыху асцерагаўся Яе розуму, але зацята прасоўваўся ў напрамку Яе прывіднасці. Успрымальная да ліслінасці, Яна ацаніла такую дагодлівую настойлівасць і ўзвзяла Калекцыянера ў каханкі. Вас гэта расмяшыць, але яшчэ два гады мы абодва былі ўпэўненыя, што сустракаемся ўпотаі. Употаі адзін ад аднаго. Далібог, не ведаю, нашто я згадзілася на гэтую свядомую памылку, але прызнаюся, Калекцыянер – адзіны чалавек, які мяне перахітрыў. Прасвятленне не каштавала мне ні жыцця, ні веры, але, прыхаваная здзічэлым павуціннем парку, я разамкнула вусны:

– Не палі.

- Але чаму, урэшце?
- Проста мне патрэбны твой пах.
- Пах?!
- Пах сліваў і апельсінаў.

...Мой мілы Калекцыянер. Ты памрэш на сваёй канапе ў пантофлях, агорнутых пылам, і гэта будзе не пыл падарожжаў, а пыл здзейсненага жадання, дасягнутага мэты, блазнаватай задаволенасці. Гэта будзе след няпройдзенага, непражытага, непераадоленага – ці то ўсяго, што ты вылучыш сваім запаветным спакоем сярод дробных экспанатаў. Твой твар скамянее, каб адбіць паталагічную прагу адзіноты і свабоды. Як шкляр, яны выдзьмулі тваю надзвычайную непранікальнасць, і яна няцямна бянтэжыцца перад чужым дрыжаннем. І ў гэтай дрыготкай неспасціжнасці ты выбіраеш свае калекцыйныя штучкі: адчыненае вакно, канапу, птушак і кнігу. Ты нават не хаваешся – ты проста разводзіш рукамі. А я – у самоце, сухой і нервовай, глынаю адраджальную й ненавісную непазбежнасць... адчыненай форткі, канапы, птушак і кнігі. І няхай я даследую ў недарэчнасці смак віна, але ўсё ж дачакаюся тваёй добраахвотнай уважлівасці і гарбаты. Як кадкамі з фікусамі, я дапамагу табе засадзіць маім імем дом, каб яно пацямнела й знікла. І сярод жудаснай абыдзёншчыны, з мяккай булкай, зморшчаная старая, я ўсё-ткі застагну ад жадання, калі выстрымну крошку на твой мёртвы рот. Ні зганеная, ні ўзнагароджаная. За ўсё жыццё – твой адзіны перл.

1996

КЛІНІЧНЫ ВЫПАДАК, альбо ДАРЭМНЫЯ ЎЦЁКІ

У мяне другі год «Сітраен-Качка». Чорны, з белымі сядзеннямі. Я прыязджаю на ім да Дому настаўнікаў і вучуся любіць народ. Бязглуздая задума, але ўсё ж штовечар я стаўлю машыну за скрыняй для смецця і сачу, як вы боўтаецеся ў піўным святле трамваяў. Так, проста назіраю, як вы хістаецеся і чамкаеце ратамі, як выгінаецеся і спакушаеце шыбы, як сціскаеце поручы і цягнеце рукі да нябачных багоў, але яны глядзяць вам якраз у вочы.

А я прыязджаю да вас у даўгой бурштынавай сукенцы і чышчу яблык. Цені дрэваў разбэшчана шнараць па сценах. Старое заюзганае неба сядзе на дах майго аўто, і сіні пачок «Галуаз» прытульваецца да каленяў. Кажэрына яблыка зняможана выкручваецца перад нажом, але з'ядаю яе я і думаю, што хутка восень. Чаму гэты самы яблык з выразаным гніллём павінен быць з'едзены мною? МНОЮ? Таму...

Што я не ўмею быць такой, як птушкі, і як зоркі – не ўмею. Я ўсё шукаю лучнасці і несамоты. Але ж я страшэнна адзінокая. У пятнаццаць гадоў я перажывала, што калі ў мяне будзе мала каханья альбо не тое, што трэба, то я захварэю на сухоты. Можа, гэта сапраўды нейкая хвароба, якую я пусціла ў сябе? Але ж я была такой пільнай! Хаця... Чаму здзіўляецца: мая галава – гэта колба з матылямі. Праз іх усё, што я пішу, – спалучэнне колераў, гукаў, пахаў і смакаў. Усё, што я добра ўмею, – гэта граць на алыт-флейце. Мая сціпая надзея – сумнеўная пяшчота адданага розуму альбо цела. Мая душа – маленькая кіслая кропля, якая чакае, што яе зліжучь. Дурніца: хто ж ёй сказаў, што гэта шчасце?

І я блытаюся. У парасонах, шаліках, пальчатках, сумках. Жамярою яны лятуць мне ў твар, лезуць у нос, у рот, у вочы. Ты не думай – я проста грымаснічаю, а не саромеюся, што мушу жангляваць такімі слухмянымі ў тваіх руках рэчамі.

А пальчаткі я ўжо ўсё адно згубіла. У далёкім нямецкім горадзе з бадзяжнымі трусікамі, адсутнай балбатнёй званоў і сапраўдным Гномам: даўгавалосым, у замшавай куртачцы і зялёным капелюшы.

У тую вясну, увечары, калі чайкі жахліва пакрыквалі над штучным возерам, Гном злазіў з ровара і выглядаў кагосьці праз шклянныя дзверы гатэля. А потым у светлым пакоі на мансардзе сцягнуў з пальцаў завялікую чорную скуру і без мяне піў цёмнае піва. Каханне маё, каханне, ты падобнае да ягадзіны, якую ціснеш на языку. Спаліў бы ты тады лепш гэтыя пальчаткі.

І ў чым бы я магла тады спавадацца баццошку? У тым, што ішоў снег і падаў на гарачыя нарцысы? Альбо ў тым, што прыйшоў чалавек і размаўляў ласкава? Альбо ў тым, што я не пазнаёмілася з Гномам, а пазнала яго, калі нас прадставілі ў семінарскай залі таго гатэлю? Ці, можа, у тым, што Гном быў як нечакана зялёнае дрэва, якое глытае сонца ў чорна-белым кіно? Альбо распавесці пра тое, што я вырвалася тады з апантанасці болем і ўпала ў здранцвенне, але ў гэтай непарушнай зашклёнасці мяне сталі гнясці пяшчота і страх? І ці здолела б я растлумачыць, чаму мае ўцёкі сканчаліся толькі новаю пасткай і непазбежным вяртаннем да самой сябе?..

«У той год, Вятрыцкая, мы кахаліся паміж маімі здрадамі. Мае раманы былі як дзіркі, прапоратыя ў нацягнутай газеціне, альбо змена часінаў году ў паскоранай здымцы. Можа, Цыдлоўскі пра што і здагадваўся і, напэўна ж, разумееў, што я яго хутка кіну. Смех сказаць, але я ад яго на досвітку ў піжаме, той жоўтай, пад паліто ўцякала. Гуляла і ўжо тады так марыла пра Гнома, так марыла! Халоднае ўсё яшчэ, шэрае, сцягае пасля ночы – от, каб пацягнуцца, здаецца. Хто-ніхто ўжо ў вокнах корпаецца. Ранак – а ў іх святло. Цыдлоўскі мяне нават да Філіпа раўнаваць перастаў. Вяртаюся, бывала, каву яму вару, а ён з лазенкі выпаўзае і ўсміхаецца: “Распусніца ты, Кузьміч. Хаця б паліто зняла”. Весела з ім было. Толькі скупы ён нейкі. На ўсё. Не, ты не кажы, Вятрыцкая, што не была я яму вернай жонкай. Тры гады... Я яго, здаецца, так кахала, толькі...».

Толькі той вясной я стала шукаць выйсце, хаця й сама не ведала, адкуль. Я не ведала, куды мне бегчы, ад каго, прынамсі, уцякаць, але адчувала, што – трэба. Тады я ўжо ўспомніла, што я да ўсяго яшчэ і перакладчыца, і што навошта я столькі гадоў вучылася, каб цяпер быць мужавай жонкай, і што яко-

га чорта мне штورانіцы смяшыць людзей, калі Гном рэальна існуе і калі я магу зноў паехаць туды, дзе яго сустрэла.

...І не падобны ён да Філіпа, і не заканамернае гэта супадзенне, і не таму, што Філіп у Амерыцы, а проста сябар. Пачуццё. Дазволь сабе заснуць. Даўгавая яма. Мая. Ёсць ты. Пачуццё абавязку. Цяпер ужо не спаць. Шэпт. Мяккая скура. ..? Так, вельмі. Накрый мяне цёплай коўдрай. Не тонкай тканінай, не шоўкам. Не мокрыя ў мяне валасы. Не кроплі сцалоўваць з ключыцы. Не горача. І фортку. Не капрызнічаю. Проста кладзіся. Заўтра. Інакш яго не будзе. Будзе толькі пацяжэлае сёння. Накрый мяне коўдрай. Захапі ногі шчыкалаткамі. У салодкім. «Паклапаціся пра нас...». Не маюся з табой ніколі. Вачэй Божых? Не баюся – саромеюся. Не размаўляй словамі. Позна. Не перахацець спаць. Ведаю, што самотна. Сама нічога не ведаю. Мімаходзь. Адказныя за пустату размоваў. Давай спаць. Пяшчотна...

Мама сказала, што ад сябе нельга збегчы, а тата – што свайго лёсу канём не аб'едзеш. А, можа, у мяне лёс такі – ратавацца ўцёкамі? Вось я і з'ехала ў Дойчлянды: не да Гнома ж, вядома, а працаваць. На мора. Перакладаць экскурсіі для турыстаў. А муж? Былы. Да таго ж ён сам захацеў застацца ў Менску? А Менск? Што Менск – там нават ружы прадаюць, як шлюх: у чырвоным падманным святле...

А на Балтыйскае мора я ўзяла з сабой машынку. Ніколі не мела моды друкаваць, а тут вырашыла сталаць, сур'ёзнець. Мне так патрэбная была агароджа, каб розум не бадзяўся па чужых кутах і дабрадзеінасць не франціла дзіркамі на пятках. Падумай толькі: чэрвень, а я шарсцяныя шкарпэткі прадзёрла і праз холад не магла памыць кусліваю клятчастую сукенку. Пакуль не было працы, я выходзіла ў пазычаным паліто на пляж. Ішла, здавалася, па ільняной поспіцы, а набірала поўныя чаравікі пяску. Як каханак, прымала мяне плеченае пляжнае крэсла, рыпела нешта па-хатняму, клапатліва. Я саджала сабе на прыпол машынку і здымала з яе белыя пластмасавыя футаралы – вызваляла, як з мяшка – котку. Яна плаціла мне заспакаяльнай важкасцю і, калі я парола яе ўпарта пальцамі, выцягвала доўгія жалезныя кіпцоры – паўкруг маёй не-

надзейнай абароны. Так і сядзелі мы ўтраіх: перад санлівымі абрысамі Даніі, сярод закругленага морам жоўтага шкла, на п'яным нахабным ветры...

А Гном прыехаў проста: на маленькі вакзальчык з двума шляхамі, у маленькае мястэчка з распухлаю назваю Зюдабараруб. Я стаілася ў закінутай залі чакання, і, калі цягнік выстрымнуў аднаго-адзінага пасажыра, я высачыла толькі касавокага стомленага мужчыну з завялікай галавой і нядбайна змайстраваным целам. Подлая мая каціная натура выпцягнула ўздоўж зямлі шыю, напружыла рухавыя лапаткі і на мяккіх учэпістых лапках, паціху, ужо хацела была збегчы, але... Але мая гаспадыня і таварышка тыцнула ў цябе ўрачыста пальцам, і я, прыладзіўшы па-элеганцку хвост, спружыніла, каб абняць твой пляцак і (не самыя магутныя ў маім жыцці) плечы. У мяне было дзесяць тваіх лістоў, і я зналася з табою ўсяго тры дні ў сакавіку, калі дзень спачываў у нарцысах...

Ля мора твае вусны аказаліся нячулымі і сухімі, як налыганья на нітку грыбы, і я сябе жахліва шкадавала. Гэта ўжо было зусім несправядліва! Што за лёс – адзін толькі месяц ніколі не падманваў маіх чаканняў. У якой бы краіне я ні была, адкуль бы ні глядзела на поўню, заўсёды яна адказвала мне нямым крыкам распачнай жанчыны, і я суцяшалася: ёй было горай.

Памятаю адну дзяўчыну, якая напілася, села на ровар і панеслася насустрач месяцу, супраць цемры – тое, што я не зрабіла праз цвярозасць і страх. Не, яе не забілі, не згвалтавалі, праз віно яна не спужалася нават – проста замерзла.

Халодныя жнівеньскія ночы – прыдатны час, каб падкідваць на далоні дробненькія каменьчыкі расчараванняў. Хаця... Расчараванне – занадта моцна. Гэта ўжо стала натуральным, лёгкім, са звужаным вокам – смуткам...

...Ты засмяяўся і прымружыўся – так, як рабіў Філіп. Ты быў падобны да паўночнага шкіпера, а вецер, бы абрабаваны вікінг, выдзіраў мяне з тваіх абдымкаў. Я ўчапілася мацней за тваю шыю, і ты прымхліва паскардзіўся, што нейкія містычныя перліны коцяцца па тваёй спіне. (Я, відаць, раздзерла тваю сандалавага дрэва феньку.) Апалелае вока ў небе пралівала на пясок і хвалі жудасна яркія д'ябальскія слёзы. Можа,

вада, а можа, святло абгарнула мае плечы, прабегла дрыготкай плынно ўніз і апусціла мяне на дол.

Уверсе не было зорак – разам з хмарамі ў мяне ўтаропіўся толькі чужы цікаўны позірк, і калі я сціснула нешта круглае і гладкае, гэта было звычайнае бутэлячнае шкло.

Падарыла Цыдлоўскаму запінкі з бурштынам на дзень нараджэння. Каб ён ведаў... А можа, і не варта было з ім разыходзіцца? Можа, ён і не такі дурань, калі здагадаўся, што я кахаю ў табе Філіпа, раней за мяне?

А ў мяне якраз наспеў злачынны план. Вакно лазенкі сушыла на траве шматок святла, і хітрыя кветкі прыкінуліся мёртвымі касматымі жукамі. Я так баялася, што яны расплюшчаць вочы, і тады мае намеры будуць выкрытыя. Мама гэта не спадабалася б, але фіранкі ў лазенцы так спакушальна рассунуліся пасярэдзіне, што я проста не магла не падгледзець за Гномам. Нарэшце, амаль з богабаяным раскаяннем, ледзь не перахрысціўшыся, я ўперылася-такі пераможна ў вузенькую шчыліну і... Божа мой, ты чысці зубы!

Пазней, калі я жыла ў тваім шыкоўным доме, у сінім пакоі, поўным арыентальных упрыгожанняў і паху духмяных палачак, ты смяўся і паўтараў, што такой злачыннай праявы кахання табе ўжо не зведаць...

А тады, пасля душа, мы атрымалі пасцельную бялізну, пакінулі сямейку маіх сяброў і міма белага сабакі рушылі ў жылы вагончык. Заспеты знянацку сад маўчаў, а можа, і злаваў, хто ведае, і застаяла вада па-вар'яцку аблізвала мне ногі.

Унутры, у вагончыку, смярдзела старымі канапамі і мокрым абуткам. Мы пілі нейкае піва, Гном са смешным дзіцячым акцэнтам чытаў Бродскага, я мерзла, прыціскала пальцам да стала крошкі ад печыва і нервова здымала іх кончыкам языка. Дождж танчыў басанож на даху, і нейкая жывёліна пішчэла і сапла за вакном. Бліжэй да ранку я перастала ад яе ратавацца з гэтым чалавекам і заснула.

Назаўтра Гном ад'ехаў да сябе дамоў, і яшчэ паўтары гады тваё, Філіп, імя не шчыкала мне, бы кіслая карамелька, рот...

* * *

Гномаў звычайна любяць, а карлікаў пабойваюцца – я свайго шкадавала. Ён быў такім мілым і падатлівым, такім бесхарактарным і някемлівым, што я ўважала яго за хворага, за паўдурка, якога трэба было ўратаваць і захаваць ад неспрыяльных уражанняў. (Нездарма ж варажбітка сказала, што на руцэ ў мяне выяўны знак медыцыны!)

Для зручнасці лячэнне было перанесенае ў Менск, дзе жыватворны ўплыў маёй асобы павінен быў даць найлепшыя вынікі. Але...

Мы знялі аднапакаеўку і абставілі яе кветкамі. Слухалі джаз, елі вегетарыянскую ежу і пілі гарбату з карыцай. Праз тыдзень купілі мне туфлі без абцасаў і ўсялякае чырвонае адзенне – «палягчае зносіны з людзьмі».

Грошы зараблялі палітычна-экалагічна-карэктным чынам: распісвалі ў спецыяльнай тэхніцы пераробленую з макулатуры паперу і прадавалі ў скверыку ля кансерваторыі. Не зараблялі амаль нічога.

Купілі сінія посцілкі на канапу з фатэлямі і васільковы дыван. Сцены абклеілі фіялетавымі шпалерамі. Мне чамусьці хацелася выць.

Гном уладкаваўся санітарам у Навінках у нейкай нямецкай місіі. Я захварэла. Думаю, на сухоты – да лекара не хадзілі, лячыліся зёлкамі.

Раз на месяц атрымлівалі пасылкі ад Гномавых бацькоў: грошы, расліннае мыла, свечкі і культурны часопіс – штотыднёвы дадатак да «FAZ»*. Часопісы акуратненька складаліся пад сталом, і, калі я выцягвала які-небудзь нумар, а потым кідала яго недачытаным на канапе, Гном метадычна запіхваў яго ў патрэбнай паслядоўнасці ў стосік. На трыццаць другім нумары я ўзбунтавалася: апанулася ва ўсё чорнае і абула чаравікі на гіганцкіх абцасах. Гном падарыў мне «Сітраен-Качку».

Чаравікі адклалі да лепшых часоў, але ў ложку я налаўчылася будаваць маленечкі і, на жаль, трывалы «берлінскі мур».

* «FAZ» – «Frankfurter Allgemeine Zeitung» – штгодзённая кансерватыўная газета.

Гном у адказ распрацаваў асабістую баявую тактыку: панадзіў моду вывешваць сінія папяровыя гірлянды. Казаў – каб зняць напружанасць, прадухіліць скандал. «Каця, ты сляза ў маіх ваках». Адна сляза на два вокі – ну і шанце ж мне на скнараў.

Хутка гірлянды вывешваліся штодзень. Гном перастаў весці са мной дыскусіі – ён адразу хапаўся за сінія паперкі ў знак аб'яўлення вайны. Асабліва смешна гэта было раніцай: Гном бег на сваіх карацосенькіх ножках спачатку ў прыбіральню, а потым чапляў за карніз, мэблю, кветкі напаўпарвання гірлянды. Пры гэтым, як гарохам з трубачкі, ён страляў у мяне абуранымі і абражальнымі позіркамі. Я ж сімулявала прыступы сухотаў: каб не быць выкрытай і крыху пасмяяцца, я вынайшла спецыфічны храп з павіскваннем і кашлем. Да таго ж гэта павялічвала мае шанцы развіць у Гнома агіду да сябе і справадзіць яго адсюль. Але дзе там! Гном не толькі мяне не кінуў, але яшчэ й прыцягнуў Міхаіла.

Спачатку Гном прыцёгваўся аднекуль дадому, сядзю за вячэру і важка вяшчаў: «Сёння зноў з Міхаілам бачыўся. Ён музыкант, я табе казаў. У яго такія шчодрыя творы. Дарэчы, чаму морквачкі сюды не паклала?»

«Не паспела нашпігаваць іх атрутай», – адказвала я пра сябе, але засяроджана прадумвала свой убор для першай сустрэчы з «маэстра».

«Маэстра» аказаўся алкашом з суседняга дому.

Аднойчы ў чацвер, якраз пасля дажджу (мой чорны лёс! Чаму ў ім усё так літаральна?), Гном і «музыкант» прыцягнуліся да нас п'яныя і мокрыя. Гном пачаў радасна распранацца і распавядаць пра перавагі расліннага мыла. Міхаіл даверліва ікаў. Гэтыя пачвары пацалаваліся і папаўзлі ў душ разам, але, дзякуй Богу, Міхаіл учапіўся ў гірлянды і застаўся на подступах да прыбіральні.

Пасля я прысутнічала на акардэонным канцэрце. «Каця, танчаць усё!» Мой ты Бог... Толькі на момант, на невялічкае такое гномаўскае імгненне, з'явілася ў мяне надзея на выратаванне: калі Міхаіл зняў шкарпэткі і я, удзячная, падумала, што ён залепіць сабе пашчу кляпам. Уявіце сабе – не! Ён развесіў іх на падлакотніку фатэля і добразычліва, з яўнай сімпатыяй, схапіў мяне за рукаво. Калі меркаваць па расча-

раваным твары Гнома, то мне пашанцавала, калі пазванілі ў дзверы. Мае бацькі.

– О ё-опсель-мо-опсель! Новыя госці! А я ўжо тут якраз развіўся, угрэўся!

– Ой, Табяяс ужо з такім мілым акцэнтам гаворыць.

– Ну што ты, мама. Як жа ён мог за тыдзень навучыцца. Гэта ён працу на дом узяў. У іх у Навінках конкурс самадзейнасці. Даводзіцца аднаго хворага па класе гульні на акардэоне падцягваць.

...Праз пяць хвілінаў задыханая мама зноў пазваніла ў дзверы: «Ты толькі флейту яму сваю не давай, а то ён цябе заразіць можа», – заплакала і пабегла за бацькам.

Гэта была ідэя. Ва ўсякім разе з'ехаць з глузду і падыгрываць на флейце скажэнцу Міхаілу аказалася больш прыемна, чым уяўляць, як я тыцну Гнома... ну, добра, няхай будзе – тварам у маё зняслаўленае рукаво.

Потым ужо, калі мае вусны не маглі больш трымаць флейту, а толькі ўсміхаліся ад гарэлкі, я расплакалася. У адной руцэ ў мяне была чамусьці чарка з гарбатай, а кулаком другой з флейтай наперавес я сціскала левае вока, таму што з яго больш лілося слёз. І ні Гном, ні Міхаіл мяне не пашкадавалі, а больш мне няма каму было й паскардзіцца, бо ніхто не паверыў бы. Для іх я была шчаслівая: з сябрам-немцам, кватэрай, грашыма, машынай, рамантычнымі прыгодамі і свечкамі падчас вячэры.

А мне здавалася, што ўсё гэта – выпадкова прачытаная кніга, знойдзеная ў цягніку і наўмысна пакінутая для іншага пасажыра. У мяне было такое адчуванне, што сама я завісла ў паветры, сярод шуму лістоты, а на зямлі адбывалася нешта, у чым я не магу прыняць удзелу. І мне дазволена будзе спусціцца, толькі калі ўсе дэкарацыі будуць падрыхтаваныя. Ведаць бы, да чаго...

А тут яшчэ высветлілася, што ў мяне раздваенне асобы. З Гномавага дзённіка. У жыцці я ўсё рабіла дзеля Гномавай карысці – у яго запісах я яму шкодзіла. На самой справе я бачыла Гнома наскрозь і дапамагала здзейсніць яго самае запаветнае жаданне: пазбавіцца мяне. У дзённіку я яго не разумела. Адтуль таксама я даведлася і пра Гномаў ад'езд за тры

дні да таго, як ён мне пра гэта паведаміў. Нічога – памыла што было з яго адзежы і адклала грошай на дарогу. Апошняя бязглуздзіца, якую я прачытала ў мемуарах гэтага інжынера чалавечых душаў, была, вядома ж, пра мяне: «Калі-нікалі мне здаецца, што яна зробленая з воску. Часам мне нават хочацца падпаліць яе валасы: убачыць, як яна гарыць і плавіцца, як мякчэе твар, як расплываецца яе худое цела...».

Таму, калі Гном прананаваў мне паехаць у яго любімую Нямецчыну, «дзе нам было так добра», я адмовілася. А вы б захацелі згарэць жыўцом?

А вось цяпер чакаю. Ужо й прадпрымальніцкі аўтобус з Нямецчыны прыходзіў, а Гном не прыехаў, як не прыехаў і ў тых дваццаць дзён, што я стаяла тут ля Дома настаўнікаў. Мне і не надта што шкада, толькі дзіўна, чаму я так выяўна адчуваю, што хутка павінна ўбачыць яго.

А трамваі адзін за адным ідуць на вакзал, а потым вяртаюцца. І гэтак па коле, каторы дзень, як і я. Стары зачытаны сцэнар, кожны раз той самы маршрут – толькі пасажыры крыху іншыя. А як мне сысці? Як перастаць ненавідзець гэтых шалёнікаў і тым самым адасобіцца ад іх? І як пераканацца, што я не з імі, а сапраўды ў паўразбітай шкарлупіне свайго «Сітраена» і разумею Гнома? Як мне запэўніць сябе, што нашыя адносіны падмыла не розніца менталітэтаў, а сексуальная несумяшчальнасць?

Але ж я ведаю, што гэта мана і што я такая самая, як Міхаіл, як Цыдлоўскі і гэтыя людзі, што невядома чаму так позна вяртаюцца на «сямёрцы» дамоў. Адзінае, што адрознівае мяне ад іх, – гэта мой, відаць, няправільны светапогляд: найўны, адцягнены, дзівацкі – такі, як быццам я гляджу праз заштрыхаванае марозам шкло, хаця для астатніх за трамвайным вакном – жнівень. Мне хоць-калі нават здаецца, што калі б вокны, якія заўсёдна цікуюць за мной, маглі смяцца, то наўкола стаяў бы непераносны рогац.

Лепш, пэўна, падацца дахаты, дзе я з’ява ўжо даўно натуральная і будзённая – нават для сваіх агрэсіўных шпалераў.

Пап’ю гарбаты, прыму душ, апрану новую піжаму і, можа, хоць сёння засну.

...Калі я заходжу вечарам у сваю кватэру, у мяне з'яўляецца пачуццё цягніка: адчыняю-зачыняю ўваходныя дзверы, затым лазенку, зачыняю кухню, запальваю цыгарэту і п'ю гарбату. «Я гэта ўжо недзе бачыла, я гэта ўжо сто разоў рабіла». Такі аўтаматызм заканчваецца тым, што перастаеш успрымаць свае паводзіны як рэальнасць. Глядзіш на сябе як быццам збоку і міжволі каментуеш свае ўчынкі ў трэцяй асобе. Часам гэта нават падбадзёрвае, асабліва калі кажаш: «Каця, здаецца...». Так і адчуваецца, што летуценнае «здаецца», індульгенцыя ўсіх маюкаў, будзе працягненае чымсьці загадкавым і грандыёзным. Што ні кажы, а гэта адна з гаючых перавагаў адзіноты, і ніхто не падловіць цябе на тым, што ты размаўляеш сама з сабой. «Мама, я не звар'яцела – я проста складаю ўголас».

...Лісце на кветках пагойдваецца, і я разумею, што не адна: на кухні вечер. Напэўна, калі б я расшкумутала яго кветачкі, Гном бы прыехаў «ратаваць прыроду». Хаця наўрад ці... Ды і як я потым даведаюся, што ёсць нехта побач?

Дарэчы пра кветкі. «Калі Вашыя кветкі крыва растуць, бо выпягваюцца да сонца, перавярніце іх, каб яны канчаткова не скрывіліся, а развіваліся гарманічна, прапарцыйна...». Ці не робіць тое самае з намі Бог? А мы галосім. Я во якраз хацела перакруціць адзін вазон, але схамянулася, як заўважыла, што нейкі аблезлы лісцік схіліўся да іншага, пекнага, у гаршчочку побач. Хто іх ведае – можа, у іх каханне. Гары потым праз іх у пекле. Бедны Бог: як цяжка яму, напэўна, вырашаць...

Затое ў добрых газетах цяпер ганьбяць рашэнні неабвержныя і аднадушныя, геніяльныя і выратавальныя. Прыемна, вядома, толькі калі раней я чытала газеты як гісторыю хваробы, то цяпер яны сталі суцэльнымі некралогамі. Нашто я іх пана-выпісвала? Можа, таму, што тайна чакаю адной весткі? Дай Бог. Але пакуль пакладу я газеткі на лядоўню, каб не заміналі есці і было на чым чысціць чаравікі ўвосень.

...Першы верасень з Гномам. Менскія паркі. Шчаслівая парачка. праз нейкі год я ўжо сама ні ў чым не змагу абвінаваціць Гнома, бо самымі надзейнымі сведкамі застануцца толькі гэтыя раскіданыя на стале фотаздымкі. Бязглуздыя вечарыны, шматзначныя сустрэчы, замежныя паездкі, Філіп з нашымі старымі сябрамі. Што ён рабіў тады тут? Толькі што вярнуў-

ся з Амерыкі або ізноў ад'язджаў? Ладзіў канцэрт у Менску або проста наведваў маці?

Неверагодна, але я нават не пагутарыла тады з ім. Не растлумачыла, дзе Цыдлоўскі, чаму ў пакоі ўсё такое прыгнятальна сіняе і хто такі Гном. Смешна, што яны сапраўды так падобныя з твару. І жудасна крыху, што я так баялася пакахаць Філіпа, бо не хацела пакутаваць праз яго вечную адсутнасць і апантанасць музыкай, а звязалася з яго дваініком, да таго ж чужаніцам, і не змагла пазбегнуць чакання.

Цяпер хапаю ўспаміны пра Філіпа, як матылёў за крылы, але тыя няўмольна трупчацца паміж пальцаў і рассыпаюцца... Было нейкае грачынае шчасце. Вярнулася пачуццё колеры. Але, відаць, Філіп немагчымы ў існаванні побач. Ён неабавязковы ў прысутнасці на гарбатным самотным няспанні. Спакваля Філіп стаў ключыкам да майго эстэтычнага ўспрымання свету, мужчынам-марай, якой зусім не трэба збывацца.

Таму кожны раз, Філіп, калі ты ў маіх летуценнях спрабуеш кахаць мяне, я хаваю цябе ў шклянны шар і трымаю на выцягненай далоні. Кажуць, калі пакутуеш ад якога-небудзь запаленчага працэсу, трэба доўга-доўга ўзірацца ў бліскучы прадмет, і тады паправішся. Я б магла такім чынам глядзець у твае вочы, і, можа, прайшоў бы тады гэты боль – пякучая брыдота, што ты закінуў у мяне. Маленькі, дурацкі такі вугалёчак, але як балюча. І як доўга.

І гэта праз яго я не магу заснуць, калі жыву адна, і праз яго крычу па начах, калі ёсць каму супакоіць. Я загнала свае перажыванні некуды ўсярэдзіну, я думала, што змагу адмовіцца ад сябе і ўсцерагчыся цябе, але толькі нашкодзіла.

Аднойчы ў кавярні я ўбачыла, як пара ідзе ад гарачай, але пустой шклянкі, – нешта падобнае здарылася і са мной. Я ўлазіла ў сваім жыцці шмат у якія авантуры, але, калі мы былі разам, Філіп, разводы ў бензіне сваіх пачуццяў я маляваць любіла, але з запалкамі была разважліва асцярожнай. Вогнішча толькі мелася на ўвазе, але ж не палала.

...Памятаю, я сядзела ў ценю сярод мух, у вёсцы: сцерагла жыта, каб не падзяўблі куры. Павярнулася да іх спінай, бо нельга было чытаць праз сонца, і толькі прыслухоўвалася да

ўсялякіх перамяшчэнняў у двары. Куры з нудой у сэрцы прахаджваліся каля зерня, але схопіць што-небудзь не адважваліся. За імі нават і сачыць не трэба было: яны самі сябе выдавалі, бо як натуры слабанервовыя пачыналі са страху працягла паквохтваць, як толькі набліжаліся да жыта. А маглі сёе-тое ўварваць: я б, можа, і дазволіла каторай.

Магла б і ўварваць. Як гэтыя куры, я зрабіла дзікае глупства і цягаю цяпер на сабе ў пакаранне скафандр заўсёднай прысутнасці Філіпа. Ён як быццам стаў маімі валасамі, неад’емнай маёй часткай, якая амаль неадчувальная, але пры халодным ветры ўсё ж сагрэе...

Пад коўдрай цёпла. Трэцяя гадзіна ночы, і чакаць ужо, пэўна, не варта. Цяпер можна паспрабаваць заснуць і ўбачыць...

...як люстра на столі захісталася і ў акне таксама ўсё як быццам ап’янела. Я паклікала тату, але для яго землятрус быў не такім моцным – я магла пра гэта меркаваць па тытрах татавых думак, якія адначасова сніліся мне.

Потым я патрапіла у цягнік, у калідор ля купэ, і разглядала натоўп жанчын, апранутых па модзе трыццатых гадоў. Усе хацелі патрапіць у вагон, але ніхто не лямантаваў, не сварыўся, як быццам яны спадзяваліся, што такая жаклівая катастрофа не можа быць сапраўднай, альбо проста прадчувалі, што выратаванне немагчымае.

Пасля я апынулася сярод непраўдападобна белага святла, тварам да белага муру, насупраць праходу ў ім. Шматлікія спакойныя людзі дзелавіта праходзілі праз праём і... узляталі белымі галубамі...

А назаўтра раніцай прыйшла да мяне чорная – у чорнай кашулі, з чорнымі валасамі і вачмі – запэцканая фарбамі Вятрыцкая і падарыла карціну з белаай скрыпкай. Называецца «Час падумаць пра Гэта».

– Ведаеш, Вятрыцкая, мне так карціць намаляваць што-небудзь простае, светлае, але я гэтага не ўмею. І дзяцей саромеюся. Яны зараз сядзяць на кухнях, п’юць сабе каву і не робяць з гэтага ні культу, ні рытуалу. А для мяне распіццё кавы на кухні патрабуе больш мужнасці, чым самагубства.

– Гэта так, Кузьміч. Толькі кава шкодзіць дзіцячаму арганізму, таму яны яе не спажываюць.

– Во! Бачыш ты? А мне дазвалялі! І не мая гэта, значыць, віна, што я па начах на «Сітраене» гойсаю і па мужыках бадзяюся. А папраўдзе, мне сёння ранкам падалося, што я апошнія гадоў сем пражыла ў нейкім піянерскім лагеры з пошлымі і грубымі завядзёнкамі. Цяпер вярнулася дамоў, прагнулася ў сваім ложку і чую, што ўсталі ўжо мама і тата, бразгае начынне і будзе нешта смачнае. І надалей усё будзе добра: бацькі, крыху старых сяброў, выпадкова знойдзеныя кнігі, вёска па вакацыях. Нічога, здаецца, не змянілася, а мяне як быццам вызвалілі. Я і да Дома настаўнікаў сёння не паеду. Гэта мяне сумленне туды раней цягнула. Я ўжо даўно здагадвалася, што Гном быў толькі сродкам майго пераўтварэння, а не сутнасцю яго і не прычынай. Ён быў толькі сродкам майго вяртання да сябе, а ніякім не каханнем. Толькі маім уласным натхненнем, азарэннем, узрушэннем. Разумееш, я, як хмара, якая стала навальніцай і запаліла маланкай самотнае дрэва, а потым здзівілася, што яна гэткае ўмее. А дрэва тое пагарэла-пагарэла і стала попелам, часткай маёй свядомасці, але не каханнем. І ў гэтай свабодзе, дзе мне патрэбнае апраўданне не перад людзьмі і не перад сабой, а перад Богам, я не магла больш заставацца з Гномам. Ён быў бы мне ўжо не сябрам і не каханкам, а сабаккам. Залогам таго, што мне не страшна будзе спаць па начах, што я буду смачна есці і весці «свецкае жыццё». А жыццё – гэта не размалёўка, і мужчыны не цюбікі, з якіх трэба выціскаць фарбы. І маем сэнс толькі мы з табой, і асабістае наша ўспрыманне свету, і нашыя ўласныя лёсы, а не невядома якімі суседзямі пананісваныя праграмы...

– Гэта слушна, Кузьміч, гэта абсалютна слушна. Толькі вось, што я табе параю. Купі ты сабе цыгарэтаў, слабейшых за гэты дынаміт, схадзі ў царкву, а потым выпраўляйся да бацькоў і паспі ў іх дні са два запар. А потым я прыйду да вас, і мы адсвяткуем твой дзень нараджэння, таму што сёння, я бачу, ніякіх тортаў ад цябе не дачакаешся.

І гэта быў мой дзень нараджэння. І мне было сорамна. І я пасля паўдня ўсё ж паехала да Дому настаўнікаў, але толькі каб пераканацца, што Гном, і Філіп, і ўсе астатнія нядобрыя страсці не маюць больш нада мной улады. І ведаецца, на чым? На сямёрцы. Разам з вамі.

І калі я, раззлаваная, вярталася дахаты ў мокрым трамваі з заплюшчаным вокам, там быў пах варожых жанчынаў. Я адразу ж не супала з іх хваляй і ехала маральным зайцам, бо кожная з іх мела права запрошанасці, а мне ніхто не дасць праязны ў тваё жыццё. А ведаеце, што самае прыкрае? Тое, што я сама не разумею, каму менавіта кажу гэтае абнадзейлівае «ты».

Божа літасцівы! Калі б ты абгарнуў мяне мякаццю, нацягнуў на мяне лупіну – зрабіў мяне звычайнай сліваю і тым самым пазбавіў мяне магчымасці кахання, якой бы ўдзячнай я табе была! А так мая страсць з яе няпэўным вытокаам, як шалёны ваўкалак, ліжа мне сэрца, і я не паспяваю дыхаць. І ўсё, што за вакном, і мужчынская патыліца наперадзе, прыгожая... Сапраўдная Філіпава патыліца...

– Каця?

Я не пачула, здаецца, ад каго ён тады вяртаўся, не ўлавіла, дзе ён на гэты момант жыў. Я не зразумела, каго ён тады кахаў. Гэта была адна з тых размоваў, якія надзвычайна значныя, але якія потым ніколі не памятаеш. Чаму? Можна, таму, што яны занадта мы самі? Так бывае ў сне або ў дзіцячых марах, калі ты кажаш нешта суразмоўцу, ён адказвае, але словаў не чуваць – толькі бачна, як варушацца вусны. Ты пабочны назіральнік, ты схопліваеш толькі погляды і жэсты. І яшчэ сутнасць, адчуванне таго, што цябе разумее самы важны чалавек, разумее ўпершыню і да канца. Гэта, як у кіно, калі героі мітусяцца, сварацца, расстаюцца, і ўрэшце паказваюць, як яны гамоняць на фоне кляновага лісця, трамвайных рэек, сажалкі або іншай рамантычнай драбязы. І, можа, акцёры ў гэты час балбочуць пра грошы, пра бутэльку віна, пра кантралёра ў трамваі, але зразумела, што тыя, каго яны ўвасабляюць, нарэшце разам.

Але потым ужо, калі мы ехалі на дзедава лецішча, я думала, што не павінна была цябе сустракаць. Гэта была проста залішняя выпадковасць, хаця і заканамерная: звычайная матэрыялізацыя думкі. Ты быў, Філіп, надзіманым чоўнам, які трымаў мяне на паверхні, але ў рэчаіснасці ты быў мне чужым. Ты быў чужародным целам, якое цвёрдым шматграннікам уваходзіла тады ў мяне і якое я вымушаная была прыняць, бо сама звіла сваімі марамі для яго гняздо. Зневажальны здзек

над самой сабою, і я за яго адказная, але, тым не менш, гэты гвалт падаўся мне тады выратавальным.

Вятрыцкая сказала потым, што калі я пачувалася няўтульна, то мусіла адкінуць Філіпа, як яшчарка – хвост, і збегчы. Спосабаў хапае заўсёды. Напрыклад, калі маю прабабку і прадзеда-святара арыштавалі як ворагаў народа і везлі на станцыю, ім наладзілі ўцёкі. Ля канавы, парослай малінай, бабушка папрасілася па малой патрэбе і сіганула праз кусты, калючкі, кулі ў лясок да сына. А прадзед застаўся. Не хацеў губляць годнасці. Альбо чаму?

Прабабка памерла ад гора, прадзед загінуў невядома дзе. Іхні хутар на Нарачы адабралі, зрабілі школку – гадоў праз дваццаць вёска паўвымерла і школка засталася пустой. Цяпер гэта нашае лецішча. У паўзмроку мяне чакаюць там авальныя партрэты прадзеда і прабабкі. У мяккай цішы, над пазразаным піянерамі піяніна з дзедавага дзяцінства...

Хоць-калі ўвосень дзед просіць мяне з'ездзіць з ім на лецішча і грае там што-небудзь чуллівае для мяне. Я сяджу на высокім ложку насупраць вакна, прыціскаю да плячэй прыцемак і плачу. А дзед, у шырокім раблёным швэдры на гузіках, націскае на клавішы, як на вейкі чыіхсьці вачэй, якія ён ніяк не здолее закрыць. Цёмны гаротны вецер цалуе распачна шыбы, знадворку пахне яблыкамі і мокрай зямлёй, і я загадзя ведаю, пра што запытаецца дзед: «Чаму ён застаўся? Можна, мне трэба было забіць таго канваіра?..»

Паўп'яная Наташа з выбітымі зубамі гарланіць нешта прыязнае ў сенцах (а можа, лямантуе, што прыгарэла бульба?), і радасная тоўстая трыццацігадовая жонка трактарыста падае з літравікам малака на парозе. Белыя клавішы, белы швэдар, «прабачце, канпазітар», белае малако...

– Так смешна, Філіп. Адночы на вечарыне нейкі хлопец даводзіў мне, што ты «найлепшы кампазітар і выканаўца нашага часу». Мне зрабілася так няёмка тады. І не праз тое нават, што ён не падумаў, што мы з табой знаёмыя, – проста ў мяне такое ўражанне, што кампазітарамі называюць толькі нябожчыкаў.

– Я б больш за «выканаўцу» пакрыўдзіўся. Ты, спадзяюся, разумееш, што...

— ...ты мастак.

Мы смяемся, але праз момант я дранцвею і, як скурчаны ў прадчуванні вернай смерці жук, збочваю з асфальту. Божа літасцівы, толькі не гэта! Цяпер, калі я ўжо амаль атрымала тое, чаго так прагнула апошнія гады, праз што так пакутавала, ты хочаш мне перашкодзіць! Хаця... ён жа не Бог. Пашкадуў нас! У яго ж, пэўна, таксама ёсць сэрца. Божа, дапамажы яму, як гэта ты робіш для нас. Дай яму прасвятлення. Можна, ён і не зачэпіць нас сёння?

Сірэна вые ўжо далёка наперадзе, і я аджываю. Чорт, застрэміш сабе ўсе пальцы з гэтымі запалкамі! Правільна – толькі прасвятлення! Горш ты яго, пэўна, не зможаш пакараць!

Хаатычная ў мяне душа, непамятаўчая, занадта душэўная нейкая. Суперажыванне ўсяму жывому. Я вунь зайздошчу дарозе, якую лашчыць туман. Яны ўжо перайшлі мяжу, да якой мы ніяк не зможам даехаць. Але яны ўсвядомілі пачатак і тым самым скарыліся перад канцом. А я так не хачу. Не хачу, каб прадчуванне стала здзяйсненнем. Не хачу прачнуцца заўтра ранкам побач з табой толькі таму, што табе не будзе куды збегчы. Не хачу, таму што мне трэба будзе нешта сказаць табе і я, відаць, ізноў памылюся, як і колькі гадоў таму. І калі ты, надзьмуты і злосны, пакрыўджаны цяпер ужо ўспамінам – не мной, вымавіш прыніжальнае «ты кахаеш мяне?», я, баюся, прасіплю табе «не». Чаму? Таму, што я не ўмею быць такой, як птушкі, і як зоркі – не ўмею. І ўсё, што адбудзецца, можна будзе назваць потым так проста – усяго пяць літараў – «учора».

...Учора паветра ў Халмоўцы было ўзбуджана вільготным. Вёска, бы вялікі стары сабака, бразгала спрасонку ланцугом, і дрэвы ў нашым садзе пляткарылі пра былых гаспадароў. Паснулыя кроплі падалі са сценаў студні у ваду і адбівалі нейкі іншы, неведомы нам з Філіпам час.

Пад страхой над ганкам я знайшла бадмінтонную ракетку і ўглядалася праз яе ў зняволеную поўню. Так яна выглядала нашмат больш эфектна, і мне самой стала неяк спакайней: магчыма, праз пачуццё ўмоўнасці, якое выклікала гэтая карціна.

Філіп сядзеў за тоненькімі кратамі на лаўцы, і я ніяк не магла даўмецца, што асвятляла гэты куток: яго цыгарэта, твар

або месяц. Сукамернікі. Значна зручней. Цыгарэта з роту; абыякава адрынута дым; голас, больш умяшчальны за сны:

- Гном сказаў, што ты сур'ёзна займаешся толькі каханнем.
- Ён табе ўсё наманіў. Я нават не ведаю, што гэта такое.
- А чаму пісала, што не магла мяне «кахаць так, каб не граць ролі»?
- Я не ведала, як гэта назваць словамі.
- А цяпер?
- А цяпер разумею, што я проста памірала ў табе. Памірала, як муха памірае ў мёдзе: павольна, салодка і цяжка.
- Значыць, я яшчэ і забойца.
- Ну, не я ж.
- Добра. Я лягу ў машыне.
- Гэта немагчыма.
- Чаму?
- У мяне паталогія: я не магу спаць адна.
- Сапраўды... паталогія.
- Толькі не ўяўляю, як я цябе вытрываю побач.
- А ты не трывай. Проста думай, што гэта, калі хочаш, жахлівы сон.
- А потым?
- Потым я спытаю ў цябе, ці добра табе спалося.
- І што я павінна буду табе адказаць?
- Так.
- «Так». Значыць, гэта я тут тады памылілася. Ну, што ж, дубль два?

І я пакуль не магу распавесці пра тое, што было далей: барані Бог, яшчэ хто сурочыць.

«А ўвогуле, Вятрыцкая, вось так жывеш, жывеш і даводзіш сабе, што тваё пачуццё да некага зусім не сур'ёзнае – так, пляўнічы запал, незадаволеная фанабэрыя. Цябе лёс пераследуе, а ты ўсім вярзеш: “Ды я яго ўсім сэрцам ненавіджу”. А сэрца? Што сэрца?.. Дарэчы, хочаш рэцэпт бліноў з пячонкі?

Бярэш свежую пячонку, рэжаш, перакручваеш у мясарубцы, дадаеш мукі, солі, перцу... Ну добра, добра. У пятніцу мы з Філіпам шпалеры пераклейваем, а ў суботу прыходзь – спяку».

1997

А ВЫ ДУМАЛІ, ПРА ШТО?

Я тады мела справу толькі з адным тэлефонным маньякам. Ён званіў мне кожную раніцу і дакладваў, што паснедаў і ўжо йдзе на працу. Удзень ён зусім па-будзённаму скардзіўся, што на дварэ горача і ў офісе няма чым дыхаць. Увечары я мусіла распісваць яму, што збіраюся апрагнуць назаўтра – літаральна ўсё, да драбніц. Іншы раз ён нават спрабаваў здагадацца сам, якія калготкі я падбяру пад бэзавы касцюм і як будзе паступова мяняцца іх колер: спачатку цёмна-шакаладны на лытках і потым святлейшы на сцёгнах. А позна ўначы мне так карцела пачуць, што ён не хоча і не можа заснуць без мяне. Што ён адзін, і толькі слухае, як завешваюць вокны суседзі і як рыпае чыясьці канапа. І што яму самотна, надзвычай самотна, і што няма каму прыйсці і пакласці яго спаць. І, ці паверыце, я была яму такой удзячнай. Я пачувалася гранічна жаданай і патрэбнай некаму, хаця й разумела, што ён размаўляе не са мною, а з нейкай выдуманай ім самім жанчынай. І я то падыгрывала яму, каб ён мог хоць неяк пераскочыць праз гніюсныя яміны свайго страху, то кпіла й здэкавалася, наколькі мне гэта дазваляла ўсё маё прыроднае і набытае каварства.

Але ўсё ж я шкадавала свайго маньяка. Калі Андрэй запозна вяртаўся дахаты, я патурала маньякавым дзікунскім дамаганням і вярзла ўсю тую бязглуздіцу, пра якую ён мяне прасіў. Тады я й сама ўжо больш не псіхавала да раздзірання скуры на далонях, а клалася суцішпана ў ложка і спала сабе спакойне-нька, ажно пакуль Андрэй не прыходзіў і не пачынаў цалаваць мне палыцы на нагах. Я тады адразу прачыналася, бо баялася, што, па-першае, лак на пазногцях аблупіцца, а па-другое, што Андрэй проста хоча ўзяць мяне за мезены палец і даведацца пра ўсе мае сакрэцікі (што і ў тым, і ў іншым выпадку было б выключна неэстэтычна). Што зробіш – усе мы не без граху.

А што да маньяка, дык ён мне нават падабаўся. Абсалютна гуманна, без ніякага там скажэнства, смяшыў мяне анекдотамі, байкі ўсё нейкія баяў пра псіхалагічныя тыпы людзей. Мне дык што – абы толькі слухаў, як мне тут дрэнна. Як я пакутую тутака і паказваю карцінам фігі. Што я гатовая сашпурнуць на галаву Андрэю, калі ён робіць прабежку вакол дому,

усе вазончыкі з падваконня, бо наперадзе цэлы бессаромна-нахабны дзень, які мусіць адабраць у мяне майго мужчыну. І што я захлынаюся, захмялелая ад свайго ізноў недарэчнага кахання, набрынялая і пацяжэлая, як тоўстая пчала, якая патанае ў куфлі з півам. Файным куфлі, з густым цёмным півам, але ж патанае, і назаўжды.

Не, я не гнала свайго маньяка: як казалая мая бабуля – хай будзе. Да таго ж я думала, што аднойчы наважуся зрабіць тое, што маньяк заўсёды творыць, калі размаўляе са мной. Я спадзявалася, што калі я змагу крыху Андрэю як бы здрадзіць, то ён не крыху таксама змагу, і выратую сябе такім чынам ад сваёй балючай страці. А яшчэ: я не ведаю, ці можна гэта вось так проста выкласці, але я падсвядома хацела прабалбатацца і прызнацца, што забіла чалавека.

У такіх выпадках звычайна кажуць нешта накшталт: «Я не хацела яго забіваць» – але гэта было б няпраўдай. Усё здарылася так неспадзявана, што я не паспела нават падумаць, хачу я таго альбо не хачу. Андрэй прыехаў тады раней, і мы сядзелі цілі гарбату, і я праз гэта потым увесь час хацела ў прыбіральню. Я толькі ён думала, што калі мяне стукнуць у живот, то здарыцца нешта жахлівае і Андрэй мяне праз гэта кіне. А той бландзін, з каторым мы біліся, так заўсміхаўся разгублена, калі я перастала драць ягоныя кудлы, пацягнула іх да сябе і прасіпела: «Пачакай хвіліначку, я толькі схаджу ў туалет». Са мной насамрэч нешта такое сталася. Я проста забыла, што паміж намі адбывалася, а хлопчык той, напэўна, падумаў, што я ўсё знарок падстроіла, каб Андрэй мог знянацку на яго наскочыць. Відаць, тыя некалькі хвілінаў, якія бландзін яшчэ быў жывы, ён быў абсалютна расчараваны ў жанчынах. Але ж я сапраўды незнарок! Можна... гэта ўсё праз гарбату?

Канечне, хлопчык той зусім не ад расчаравання памёр. Я яго ўласнаручна забіла. Андрэй яму тады неяк даў ззаду, і ў таго бландзіна выпаў пісталет. Я падумала, што трэба дапамагчы Андрэю, узяла пісталет і стрэліла. Я не ведала, што ў мяне гэта можа атрымацца. А ў белабрысага такі твар тады быў! Здзіўлены нейкі. Па-шалёнаму здзіўлены. Мне здаецца,

ён быў упэўнены, што пераможа і мы зоймемся каханнем. Проста нейкі дурань. Я ж не люблю бландзінаў!..

Я потым яшчэ тыдзень у сябе прыходзіла. Я ж сама найбольш пацярпела: «ворагі» мёртвыя, Андрэю шнары толькі да твару, а я сабе ўсе ногі падрапала, пакуль мы па пажарнай лесвіцы на гарышча лезлі! Андрэй мяне, дзякаваць гэтаму, вельмі шкадаваў: мы цэ-э-элымі днямі былі разам! У рэстарцыях штодзень вячэралі – Андрэй мне фісташкі чысціў, а яшчэ падарыў фاینенькі касцюмчык, туфлі і процьму бялізны. Сказаў, што моцна раўнуе за тое, што я ў сукенцы на гарышча караскалася. А ўвогуле, ён глядзеў на мяне так, як быццам бы я з'ела запар сем порцый марозіва альбо прасадзіла семдзсят баксаў на жуйкі. Няхай. Абы толькі глядзеў. Можна, мне цяпер ізноў каго забіць, каб Андрэй адклаў свой бізнес хаця б на дзень?..

А сорамна мне ні крышанкі не было. Ані звання. Нават няёмка неяк: я ў школе ніколі чацвёрка за чвэрць не атрымлівала – адны пяцёркі, у ізастудыю хадзіла, харэаграфіяй займалася, а тут – такая дрэнь.

Андрэй нават болей за мяне перажываў. Дарэчы, я ўсё хацела спытацца, што ён з тым каўказцам зрабіў, які з белабрысым да нас прывалокеся, але столькі клопатаў было, што да гэтага часу не здолела. Да таго ж Андрэй надумаў мяне да споведзі адвесці. Ледзь не сілком у свой джып запіхаў – завёз аж у Пількаўшчыну: «свой бацюшка, свой бацюшка». Але ж я хоць і забойца, але не вар'ятка. Я таму бацюшку ні ў чым не прызналася, акрамя таго, што Андрэй жанаты і што ў яго ёсць дзіця – васьмігадовы хлопчык, але Андрэй яго зусім не любіць, бо сыны вырастаюць і пачынаюць камандаваць сваімі бацькамі. І ў рэшце рэшт Андрэева сям'я за мяжой, а я тут, і нараджу Андрэю малюпасенькую ласкавую дачушку, і ён будзе яе любіць, а таму я важнейшая. Сонны бацюшка на мяне тады так вылупіўся, як быццам бы я прызнаюся ў забойстве. Што ты ім ні распавядзі, усё ім не падабаецца! А яшчэ казаў: «свой».

Я цяпер падыходжу да люстэрка і шукаю на твары сляды граху. І калі я што-небудзь такое падазронае знаходжу, то бываю вельмі й вельмі задаволеная: значыць, ёсць яшчэ Бог

на небе. Інакш як жа яшчэ растлумачыць, што ў мяне зморшчынкi на лобe, кругі пад вачыма, а яшчэ крыжык пацягнуў? Гэта ўсё папярэджанне аб тым, што мой грэх зафіксаваны. А калі ён зафіксаваны, значыць, грэх ёсць, і, выходзіць, Бог таксама існуе.

Я наконт граху нават Грышкевічу патэлефанавала, бо маньяк мне нічога больш-менш уцямнага не прапанаваў. Грышкевіч – выкпгалцоны пляткар, і на дванаццаць гадоў старэйшы за мяне, так што мне й сяброўкі не трэба заводзіць. Праўда, Андрэй лічыць, што лепшая сяброўка не можа быць мужчынам, і таму мы з Грышкевічам сустракаемся дзе-небудзь у метро, бо наверсе нас лёгка заўважыць. А так мы сыходзімся на якой-небудзь станцыі, стаім за калонамі альбо ў пераходах ці катаемся сюды-туды па ўсіх напрамках. Размаўляем пра першае-лепшае, маўчым альбо крычым адно аднаму на вуха: «Гэта добра, што ты сёння ад яго збегла. Ты мусіш паказаць яму свой характар». Альбо: «Гэта добра, што я сёння ад яго ўцякла: я маю права на асабістае жыццё!» Толькі гэта мне не дапамагае: па-першае, я ў пакаранне яшчэ радзей бачу Андрэя, а па-другое, у мяне нікага асабістага жыцця няма. Я ўсё спрабую пераканаць сябе ў адваротным – раз нават адна на «Вольную сцэну» на таксоўцы з'ездзіла – але мне ад гэтага толькі горш. Я ўвесь спектакль тады сядзела, ледзь не губляючы прытомнасці ад адной думкі, што Андрэй, можа, раней прыехаў дамоў і мы маглі б зараз займацца каханнем.

Так што я заўжды дома – чакаю. Я ведаю, што ў мяне развіваецца німфаманія, але не магу даць сабе ніякай рады. Сноўдаюся па хаце, мыю, прыбіраю – абы час мінаў, але кінуць усё і пайсці не магу. Ужо ўсё да дзірак працерла, а душу сваю ад чорнага гэтага кахання ніяк адцерці не ўдаецца. Я раней была ўпэўненая, што ніколі не буду спаць з жанатым, не заб'ю чалавека і не зраблю абарту. Але чаму ўсё гэта здарылася са мной? Як усё гэта магло стаць мною? І чаму нічога асабліва жудаснага не адбылося? Чаму ўсё застаецца такім, як раней? Тыя ж рукі і ногі, тыя ж валасы – толькі, можа, больш дагледжаныя. І чаму з лустэрка на мяне глядзіць ашалелая няшчасная жанчына, якую трасе не з-за таго, што яна нарабі-

ла, а з-за таго, што яе мужчына не прыйшоў на палудзень і будзе толькі а дзясятай гадзіне вечара?

Гэтыя ненавісныя дні чакання цёмна-сінімі хмарамі абвіваюць маю галаву, скручваюцца ў вяроўкі і душаць мяне бязлітасна. Злавесныя й паскудныя, як сінякі на маім целе пасля бойкі. Цікава, чаму ў мяне дагэтуль ніколі не было бландзіна?..

Я разумею: нармальная жанчына, калі б не магла зусім кінуць альбо забыць свайго каханка, завяла б сабе другога палубоўніка. Але ж я – дурніца і завяла сабе дзіця. Як высветлілася, гэта быў «звычайны шантаж». І добры доктар мяккай пухлай рукою нястомна торгаў мяне за локаць і ўсё даводзіў: «Мы не можам даць ніякай гарантыі. Зразумейце, мы толькі хочам вам дапамагчы». Вядомая рэч: за Андрэевы грошы яны маглі б зманіць, што ў мяне каза рагатая ў жываце, а не хворае дзіця, і вокам не міргнуць.

Але тут мне, нарэшце, папанцавала, і я была ўзнагароджаная за ўсе свае былыя пакуты (я ж казалася: «Мне трэба яшчэ каго-небудзь забіць, каб Андрэй стаў звяртаць на мяне больш увагі») – мы едем на Мадэйру. Цэлыя тры тыдні! Цэлымі днямі! Разам! Мы будзем лашчыцца і любіцца пад нейкім далёкім цёплым сонейкам і піць мадэру. Я буду сасмоктаваць яе смак і пах з Андрэевага паднябення і праз смех марыць, што зноў пайду выкладаць і буду казаць студэнтам: «Пастаўце кончык языка за зубамі. Цяпер намацайце за імі гарбок і вымавіце гук...». І ўсе будуць чырванець, а я асабіста – успамінаць пра цябе, і, магчыма, спакушу ненаўмысна сваім закаханым поглядам якога-небудзь слабахарактарнага студэнта.

А цяпер мы стаім у аэрапорце, і ты пытаешся у мяне, як я пачуваюся. Як? А ніяк. Проста як маленькая brunетка ў кароткай чырвонай сукенцы з дробнымі кветкамі. Як маленькая brunетка, якая замілавана глядзіць знізу ўверх на высокага рыжавалосага мужчыну і якую ўся зала есць вачыма, бо яны – прыгожая пара. Быццам маленькая brunетка, якая днямі адаслала стрыечнай сястры рукапісы «чарадзейных казак» пра тое, як мы заўжды былі разам, выгадалі трое дзяцей і ніколі не ўмерлі, але пайшлі на той свет. Быццам дзяўчына, якая нават не падумае пра самагубства і самоту на старыя

гады. Быццам дзяўчына, якая свята памятае, што ў яе даўгія ногі і прывабная попка, што абавязвае гэтую дзяўчыну быць непахіснай аптымісткай. Быццам выключна шчаслівая дзяўчына, якой, аднак, так шкада, што самалёт не цягнік і з яго нельга таемна саскочыць на якой-небудзь невядомай станцыі. І што няма ў самалёце стоп-кранаў, а ў мяне асабіста – маленечкай катапульты, якая б выкінула мяне – з мяне.

1998

НЯМА СОЊІ ПАРАТУНКУ

Памяці

Соф'і Сымонаўны Роўды

Калі б я, як мая бабуля Соня, жыла ў век чорна-белых фотаздымкаў, я б магла зманіць сваім унукам, што ў маладосці была brunetkai. Але на самой справе ў мяне зараз даўгія светлыя валасы й твар не вельмі даверлівай коткі. У мяне зялёныя, з жоўтымі крапкамі, вочы й ледзь заўважны знак на левай шчацэ: чырванаватыя адбіткі кончыкаў пальцаў. Калі мая маці была цяжарная, яна наступіла на качку й з перапуду схапілася за шчаку – праз гэта я й жыву цяпер з такой адмецінай. Шчыра кажучы, яна мне ўва мне больш за ўсё падабаецца: ва ўсіх ёсць галава, вушы, вочы, нос, рот і ўсё астатняе – гэта звычайна й ненадзейна. Ненадзейна ў тым плане, што толькі знак супакойвае мяне, калі раптам вынырвае з нутра самага глыбокага страху сумненне: «Ці я – гэта я, альбо я ёсць некім іншым?» Праз свой знак я магу ўспрымаць сябе ўсур'ез. Калі здараецца нешта жажлівае: няшчасце, не шанцуе альбо яшчэ якая брыда, і думаеш адразу: «Так не бывае. Гэта не са мною. Гэта занадта дрэнна, каб быць праўдай», – дастаткова дастаць люстэрка, паглядзецца ў яго й зразумець, што ўсё гэта насамрэч, што ўсё гэта са мной. Але тое й добра: са мной здараюцца рэальныя непрыемнасці, якія патрабуюць рэальнага рашэння ад мяне як ад рэальнай асобы. Я сапраўдная – я не цацка ў нечых нягеглых руках альбо сон бадзяжнага пудзеля. Я адметная, а значыць, я існую.

І хаця ў сенцах цяпер цёмна, і ў якім-небудзь палоніку сябе не надта што разгледзіш, я ведаю дакладна, што я ёсць: я гляджуся ў сэрца засмяглага палкага ветру, які разбіваецца грудзямі аб дах, каб дапасці да мяне.

А я заварваю ў сенцах каву й меланхалічна разглядаю апельсін на палічцы. Сярод нажоў, драчак і закатвальных машынак. Засохлы й закінуты, непатрэбны цяпер ужо нікому. Вось так і каханне хоць-калі, як апельсін, які своечасова не з'елі. Спачатку адкладалі на потым альбо пакідалі іншым.

А затым ён загнуў, але выкінуць было шкада, і застаўся засыхаць, каб аднойчы нечакана напоўніць сенцы незабыўным пахам цэдры. У пятнаццаць хвілінаў на шостую, калі я звычайна п'ю каву (вясною – у дварышчы, як цяпер), калі няма каханья і нянавісці таксама няма. І толькі аблокі ладзяць у небе нейкую няўцямную батлейку ці то пра мінулае, ці то пра будучыню. Толькі мне гэта ўсё роўна: я не хачу ведаць ні аднаго, ні другога – няхай сабе пльвуць. Я і сама пльву цяпер праз свае дні, як вялізны пусты-пусты шар. І ў самай сярэдзіне – маленькае-маленькае сэрца... Не, зусім не гэтак: раздзьмугае, набрынялае сэрца, абторканае стрэламі Купідона, дзідамі помсты, шпількамі крыўды і падобнае да тоўстай гультаватай падушкі для іголак.

Пастаянства непастаянства аблокаў – гэта я і маё жыццё.

Хоць на самой справе я не жыву – я толькі расстаўляю і разглядаю дэкарацыі свайго жыцця і распытваю пра іх суседзяў. А для астатніх я – эўфемізм на задворках чужых пастскрыптумаў. Для іх я прайграла, як толькі прыехала на вёску. І тым больш – калі запрасіла іх на Каляды на нашу п'есу.

Я напісала яе ў самым пачатку кастрычніка, калі ўсталявалася тут. У мяне нават хапіла вар'яцтва чытаць яе па вечарах Віктусю з Махмудам і дзяўбсці потым: «Зразумейце, мае героі – гэта я, але я – гэта не мае героі. Мае п'есы як яшчаркі, якія сноўдаюць па маім целе, і калі да іх нехта дакранаецца, яны пакідаюць на мне свае хвасты...». Мае слухачы па прымусе вагаліся паміж пашанай да мяне і паўтара літрамі самагонкі ў бутэльцы з-пад кока-колы. – «Вазьмі больш!». І мы бралі.

А п'еску гэтую мы паказалі перад сваімі і гасцямі на Новы год. Гралі ў ёй я, Віктусь, Махмуд і цётка Каця. Цётка Каця хацела сабе галоўную ролю, бо ў дзяцінстве пела ў хоры і мела «найвыдатнейшы артыстычны талент», але ніяк не магла стрымаць слёзы, калі прамаўляла словы. Па-праўдзе, я таксама плакала, калі пісала ўсё гэта, але нічога не зробіш – прыйшлося ратаваць сітуацыю і загартоўваць характар: сыграць самую сябе яшчэ раз.

На спектаклі прысутнічалі:

– 5 бабак і 2 дзяды з вёскі Зарэчча (усе, хто меліся там у наяўнасці);

– 2 п’яныя пастухі з вёскі Статкі – бацькі выканаўцаў мужчынскіх роляў;

– пачэсны камбайнёр калгаса – Дрыла;

– мае бацькі з выразам абсалютнага жаху на тварах і надзеяй, што Бог на мяне не забудзецца;

– мая чырванашчокая сястра ў дарэмным пошуку кумпяка;

– мая сяброўка-рэжысёр: «Вялікі дзякуй! Гэта так шчыра, так натуральна! Сапраўднае жывое мастацтва!»

Дзіва што: Віктусевы металічныя пярэднія зубы – гэта не грим, а сумная рэчаіснасць...

...Тым не менш я да самага сакавіка пісала Віктусю лісты. Азяблыя, яны ляжалі халоднай кіпай у блакітнай скрыні з надпісам «Пошта», бо паштарцы не было як хадзіць з вёскі ў вёску праз снег. А Віктусь штодзень сядзеў у мяне за вячэрай і распавядаў пра лясніцтва, пра лес, пра лісічкі ў 55 квартале, і па колькі прымаюць чарніцы ўлетку. А я ўсё тлумачыла ў сваіх лістах пра сябе, пра былое жыццё, пра Кірылу, пра тое, што было да яго. Але што – нашыя прызнанні? Усё роўна яны падаюць, як камяні ў ваду. Нехта бухае іх абдуманая й трапная. Нехта пускае каменьчыкі рыкашэтам. А я не ўмею ні так, ні гэтак. У мяне яны сыплюцца й сыплюцца без глузду скрозь пальцы, і я ніколі не ведаю, што значаць гэтыя прызнанні для тых, каму я іх раблю...

І калі Віктусь нарэшце начытаўся маіх недарэчных споведзяў, ён прыехаў на ровары, у лясніцкай форме, і злосна, але справядліва сказаў: «Я, канечне, за любоў, але гэта ужо бл...ства». Баюся, ён меў рацыю: я, здаецца, так і не змагла забыць Кірыла, і я ніколі не была свабоднай за ўвесь гэты час. Вядома, мне было добра й я спазнала натуральны лад жыцця, але ўсё часцей і часцей я адкрывала п’есу на тым месцы, дзе Соня адчыняе на ноч фортку й бачыць, як выязджае з двара таксоўка. І кожная машына за занавешанымі шторамаі потым здавалася Соні таямнічай утульнай таксоўкай. І не было гэтай Соні ніякага паратунку...

...Не ведаю, чаму я вырашыла, што Зіна з'яўляецца адзіна магчымай суперніцай. Увогуле, я ніколі асабліва й не зважала на яе, маленькую, рыжую, разяватую. І таму Зіна абсалютна безбалюча ўпісвалася ў сцэнар майго будучага замужняга жыцця як бяспечная штатная палюбоўніца. Я выключна лёгка ўяўляла сабе, як мы пабярэмся з Кірылам дзе-небудзь у чацвер, ускладзем кветкі на магілу Паўлюка Труса й у лепшых традыцыях Міхася Стральцова вып'ем тамака з вясельнымі гасцямі па чарцы гарэлкі. А потым я, у белым строі, павяду сваю старэньюкую машыну, і не дам даішнікам ніякай нагоды ні аштрафаваць мяне, ні пазбавіць мяне правоў, бо калі я вып'ю, то раблося па-агрэсіўнаму засяроджанай. А ў шлюбную ноч я буду танчыць танга на прыступках падвальнай майстэрні свайго мужа, і а трэцяй гадзіне раніцы да нас прыедзе на таксоўцы Зіна й скажа: «Ё... вашу маць – мне сумна». Не, Зіна не вульгарная – проста яна любіць гуляць у словы дзеля праўды характару. Да таго ж Зініны лялькі ўпарта маўчаць, і яна мусіць размаўляць за іх у рэальным жыцці. Так што я амаль заўсёды магу здагадацца, каго Зіна «ваяе» сёння. Ды доўга думаць нават і не трэба, бо ледзь не ўсе Зініны лялькі – гэта я, і, што самае цікавае, ніводная з іх не смяецца, ніводная не мае спакойнага выразу твару, але ўсе яны толькі пакутуюць і плачуць. Здаецца, цяпер я разумею, адкуль у маім жыцці бяруцца раптоўныя, неабгрунтаваныя няшчасці. Так што мая вам парада: не заводзьце сабе сябровак-лялечніц, тым больш прафесійных. Мужы-сцэнографы – таксама не найлепшае выйсце, але гэта ўжо лёс (альбо не-лёс, як у маім выпадку). Пры гэтым у мужа-сцэнографа могуць мецца лішнія квадратныя метры ў выглядзе бацькавай майстэрні, што, хаця б у першыя месяцы, стане зарукай шчаслівага сямейнага жыцця. Вы будзеце цягаць у гэтай майстэрні рамантычныя напаяўпразрыстыя сукенкі, а ваш муж – таемна марыць стаць драматургам. Вы будзеце захлынацца ў прыгодах, выпрабаваннях і проста прыколах свайго жыцця (у некаторай ступені, усё ж такі асабістага, бо гарбатага магіла выправіць) і скардзіцца на

іх мужу (у межах разумнага), а ён будзе «выдумляць» файны сюжэцец, а Зіна... Зіна забяспечыць яго патрэбнымі словамі. І гэтак вы ўтрох пражывяце ў згодзе доўгія-доўгія гады з адной толькі абмоўкай, што гэта ўжо будзеце не вы. Па-першае, вы ўжо будзеце не Соняй Дзядзінец, а прэтэнцыёзнай Соняй Атрамант, а па-другое...

...А па-другое, я думала, што калі гэта сапраўды лёс, то, можа, усё мусіць адбыцца само па сабе? Чаму я павінна зараз прымаць нейкае рашэнне, тэлефанаваць Кірылу й казаць: «Я згодная»? Калі б нашае аб'яднанне было непазбежным, яго не трэба было б абмяркоўваць і тым больш рэгістраваць. І потым, адкуль мне ведаць, ці з'яўляецца Кірыла маім суджаным і ці прызначаны ён мне Богам? І што такое Бог, і што – лёс? І як вырашыць, дзе памылковае дзеянне й дзе правільнае? І ці трэба дзейнічаць увогуле? І ці вартыя памылкі таго, каб іх учыняць? І ці стане маё каханне лічыцца памылкай, калі я дзеля эксперыменту вазьму й адмоўлю Кірылу? Ці абясцэніцца яно тады й ці будзе лічыцца несапраўдным? І ці ёсць маё пачуццё каханнем, калі я сумняваюся? І ці ёсць гэтае пачуццё? І ці ёсць у нас насамрэч выбар?

Кіравацца падказкамі сэрца, зыходзіць з досведу, прыслухоўвацца да інтуіцыі. Розумам ацэньваць сітуацыю, патэнцыял дзеючых асобаў, магчымых вынікі. Я як быццам бы гуляю ў найскладанейшую гульнію й баюся прайграць. Але хто сказаў, што мужчына – гэта мая самая галоўная партыя на шахматным полі жыцця? Хто сказаў, што гэта – маё прызначэнне? І што калі зараз, калі я разлічваю хады, захопліваю пазіцыі, радуся альбо пакутую, крычу ад адчаю альбо задавальнення, я прадуваю па поўнай праграме?

Тым больш, што я абсалютна выяўна адчуваю, што пайсці замуж за Кірылу – гэта тое самае, што апрануць сабе на галаву кошык: гэтак жа дарэчы й натуральна. Не, як ні круці, але ў замужжы ёсць нешта ад забабонаў, ад суседзяў, ад... не ведаю яшчэ, ад чаго. Мне здаецца, што калі сапраўды кахаеш чалавека й знаходзіш з ім паразуменне, схіляць каханага да шлюбу – гэтае амаль тое самае, што грашыць ахвярапрынашэннем. Так што я не магу. Я не магу ўзяць на сябе такую

адказнасць. Я не хачу, каб за мяне плацілі мае дзеці, бо вядома, што мы не заўсёды самі разлічваемся за свае грахі. Я не магу адступіцца ад сябе. Маё прызначэнне – свабода, свабода быць самой сабой. І я люблю яе й Кірылу таксама люблю, але па-за межамі сваёй свабоды й свайго жыцця.

...І ў рэшце рэшт я ўжо зусім забыталася. Я захліпалася ва ўласных разважаннях, бегала да ўсіх знаёмых і сяброў, да Кірылы, ажно пакуль мяне не пачалі папракаць загадзя купленымі вясельнымі падарункамі, ажно пакуль Кірыла мяне не кінуў. Ён сказаў, што будзе заўсёды чакаць мяне, што ён не верыць, што ўсё, што паміж намі было, можа знікнуць ушчэнт праз які-небудзь фемінісцкі артыкул у жаночым часопісе. Накіптал: «Вызваліцеся з гэтага рабства!» А на наступнай старонцы – варажба: «Як знайсці свайго адзінага». (Няпраўда. Не было там ніякага артыкула – варажба была, але артыкула не было.) Яшчэ ён дадаў, што ягоная майстэрня – заўсёды ў маім распараджэнні, і што, калі я прыйду туды са сваімі рэчамі, ён мне прабачыць. Але ці варта было гэта рабіць?

Канечне, я магла спакойна сабраць свае манаткі й пераехаць да Кірылы. Я магла адчыніць сваім ключом майстэрню й, стоячы на самай верхняй прыступцы падвальнай лесвіцы, сказаць якую-небудзь гарэзлівую прамову. Я пасылала б паветраныя пацалункі Кірылу й, магчыма, нават тым жабам, якія б таўкліся ў яго ў маю адсутнасць. Я б нават не выдрапала ім вочы. Пра мой гуманізм пісалі б у газетах. Мы былі б парай тысячагоддзя. (Па-тэатральнаму раскінуўшы рукі: «Тут, на заранку дваццаць першага стагоддзя, я ўжо не Пенелопа – я Уліс, і ты дачакаўся мяне, каханы».) Толькі, як высветлілася, ты мяне зусім не чакаў. Ды й я, насамрэч, ніякага спакою не адчувала.

Бо я так і не змагла для сябе нічога вырашыць. А знікненне Кірылы толькі пераканала мяне ў бессэнсоўнасці якіх-небудзь рашэнняў увогуле й нашага шлюбу ў прыватнасці. Хаця мне й хацелася, каб усё было, як раней... Але гэта, пэўна, тая адзіная ўмова ў свеце, якая ніколі не прымаецца, калі гэта трэба, – і наадварот. І я толькі пакутавала. Сядзела па вечарах ля вакна, пад фортачкай, у абдымку з цацачным грутаном і глядзела, як

выезджаюць з двара машыны. Я зайздросціла тым, каго яны везлі. Яны ехалі да сваіх каханых, яны ўдыхалі пах скураных сядзенняў у таксоўках і слухалі апантанья перамовы дыспетчара. Яны ехалі насустрач мяккасці й пяшчоце, а магчыма, сваркам і расставанню, але яны ехалі *насустрач*. І хоць-калі мне здавалася, што я таксама змагу апрануцца, сесці ў аўто й прыехаць да цябе. І ты мяне зразумееш і прамовіш тое, чаго не здагадаўся сказаць раней: што гэта лёс, і што Бог ёсць любоў. Але я так нікуды й не выйшла з кватэры, таму што больш за ўсё мне хацелася, каб ты мучыўся гэтак жа, як і я. Каб ты піў мяне павольна-павольна, як сонны сабака хлебча ваду з лужыны ў чымсьці сне. Ты, чорны, рыжым сабакам піў бы ваду з жоўтай лужыны й бачыў бы ў ёй сваё рыжае адлюстраванне, якое распаўзалася б кругамі й якое ты ніяк не мог бы схачіць. А я... А я зразумела, што ў маім жыцці няма нічога, акрамя яго самога, і што я мушу **ЖЫЦЬ СВАІМ ЖЫЦЦЁМ**.

Маё жыццё завяло мяне тады не надта што далёка: усяго толькі ў глінтвейную, разам з Мізэрыяй. Мізэрыя – гэта мой антыпод. Яна рэжысёрша й абсалютна цвёрда, без мітусні, (сама!) распараджаецца сваім жыццём. Яна перакананая, што пчасце – ва ўменні ўдала запаўняць арганайзер і размяркоўваць ролі. Яна кажа, што трэба проста бачыць усю карціну цалкам і абдуманая ўпісваць у яе дэталі. У гэтым якраз і справа: сама я раблю мультфільмы, мне ўсё прыходзіцца раздрабняць, разбіраць на часткі. Для мяне імгненны рух мае большае значэнне, чым якая-небудзь канцэпцыя ў цэлым. І, напэўна, таму я й прайграю ў побыце, у той час як Мізэрыя, кульгавая на адну нагу, худая, з хлапечай чорнай стрыжкай, живе з італьянцам-дызайнерам у пяціпакаёвай кватэры на вуліцы Кульман. Так што я падпарадкавалася Мізэрыі, падпарадкавалася як персанаж, калі яна загадала мне йсці да Кірылы – так бы мовіць, зрабіць разведку боем, высветліць, якое становішча там у нас на фронце. Трэба было бачыць, як п'яная Мізэрыя ваяўніча скакала наперадзе, а я самааддана круціла сцёгнамі (што заўсёды здараецца пры хуткай хадзе й маёй непамернай задніцы), натхнёная новай ідэяй пра тое, што «свабода – свабодай, але мы яму так не дадзім сысці!..»

...А на фронце ўсё было да смешнага проста: цёмныя вокны майстэрні й зачыненыя дзверы. Пусты двор з абыякавай да маіх ідэй і канцэпцый дзіцячай пляцоўкай. Два мянты, якія чамусьці наважыліся выпіць з намі гарэлкі, разлітай у пластмасавыя кубкі. Маленькая карусель, на якой мяне круцілі ў кампенсацыю за тое, што мне не было ўжо як піць, бо, здавалася, ажно з веек капаў глінтвейн. Цыгарэта, за якую я трымалася, адзінае каб не выпасці з сядзення. Забытыя дома ключы. І ніякага жалю, ніякага, акрамя таго, што мне давядзецца адной цягнуцца дахаты ў такім стане. Я прыклала намаганні. Я дзейнічала. Маё сумленне было чыстым: я нарэшце зрабіла тое, што залежала ад мяне. І я мусіла цяпер выбіраць. Дачакацца Кірылу й атрымаць яго на некалькі гадзінаў, на год альбо не памыляцца йзноў і атрымаць Кірылу назаўсёды? Пры гэтым ніколі яго не бачыць, ніколі не быць з ім побач, ніколі яго не мець. Кахаць яго вольным, кахаць яго самога па сабе, а не ў дачыненні да маіх асабістых перспектываў. Глядзець яго, як кіно. Назіраць за ім, як за любімым акцёрам – што з таго, калі ў абдымках розных жанчынаў? Самае разумнае, што я магу зараз учыніць, – гэта адмовіцца ад Кірылы. Ад Кірылы, які прачынаецца па раніцах, майструе макеты, магчыма, спіць дзе-небудзь цяпер з Зінай. Гэта адзінае, напэўна, што дазволіць мне захаваць таго Кірылу, што ў маёй душы. Яна – мой адзіны тыл, і мне няма куды адступаць, апроч як да самой сябе...

...Мне трэба было тады тэрмінова адасобіцца, схаватца, залегчы на дно, выгадаць час. Мне трэба было ўцячы ад тэлефонаў, ключоў, майстэрняў. Ад абавязкаў, абяцанняў, сяброў дзяцінства, мультфільмаў. Ад тых, хто чакаў, як я буду выкручвацца са свайго становішча, як наладжу сваё жыццё. Мне трэба было цяпер соўкацца з гэтым сваім жыццём, таму што яно было адзіным, што ў мяне засталася. Мне варта было хаця б крыху пабыць самой сабой, а не дзяўчынай, якая вечна жыве ў прадчуванні будучыні. Я павінна была зразумець, што ўяўнае шчасце – гэта няшчасце. Што будучыні можа й не быць, але што яна немінуча надыходзіць. Што мінулае – гэта вопыт, а не перашкода. Што яно зямля, на якой я стаю, у той

час як будучыня – гэта неба над маёю галавою, і аб'ядноўваю іх я – увасабленне й шукальніца гэтага моманту.

І дагэтуль я ніяк не магла атрымаць ад яго асалоду, таму што я толькі тое й рабіла, што балансавала між каханнем і свабодай і не ведала, што выбраць, не ведала, ці трэба выбіраць. Я ўсё хацела даўмецца, што ёсць маёй сутнасцю – каханне альбо свабода, і не ўсведамляла, што ўсё далей адыходжу й ад таго й ад другога. Я ж усё роўна разбіла сваё сэрца – дык лепш бы яно ўжо было разбітае праз пачуццё, а не праз глупства й не праз самоту. Таму што хаця свабода і высакародная мэта, але вынік яе непрадбачана жахлівы й цана за яе занадта ўжо вялікая – пякучая адзінота. І я ўсё кідаюся з крайнасці ў крайнасць. У мяне ж заўжды так: спачатку гранічная жаноцкасць, а потым – бязмежная туга. Я ўжо нават не памятаю, якія такія моцныя жарсці панеслі мяне той вераснёўскай ноччу да майстэрні. Цяпер гэта проста фізічнае адчуванне суму, а не напружанасць кахання. Гэта сум, які слізкім васьміногам утульна размясціўся на дне маёй душы. Але потым з гэтай вільгаці й гнілі палезлі тугія бутоны на полых тоўстых сцяблінах. Чырвоныя бутоны жарсці. І хаця я дбайна выдзірала іх, яны прарасталі зноў, ціснуліся ў душы, цягнуліся праз горла, распускаліся нахабна ў роце й заміналі мне дыхаць...

* * *

...Так, я заўжды падазрвала, што ў душы маёй хаваецца непастанная, непаслядоўная котка. Звычайна яна спіць, уціснуўшыся ва ўласнае цела, чорная й адчужаная. Але калі яна прачынаецца, запускае ў мяне кішчоры й мяўкае ў бясконцасць, хаця ж дакладна ведае, гадаўка, што ніхто не здолее яе суцешыць. Вось і зараз, калі я сяджу ля вакна ў прыцемку й слухаю навальніцу, нешта занадта моцна хвалюецца мая котка, намоклая ў слізі, што крапае з чырвоных кветак, павылезлых з глыбіняў памяці й прадчуванняў. Кідаецца, рвецца з грудзей вонкі й просіць у мяне паратунку. Агідная й бедная котка. Дарма ты баішся грымотаў: і гэтая навальніца нас абміне. Дарэчы, бабуля Соня неяк распавяла мне, што ейны бацька

быў хворы на сухоты й шукаў сабе смерці. Так, аднойчы ён расчыніў у буру вакно й чакаў, што маланка заб'е яго. Але ніводная з іх не аказалася дастаткова міласэрнай, і дзед памёр сваёй смерцю, бо менавіта гэта было ягоным лёсам. Таму кожны раз, калі дзе-небудзь за лесам пачынае бурчэць пярун, мне робіцца неяк спакойна й радасна праз магчымасць працягу й мудрую дасведчанасць і непазбежнасць лёсу. І ты не лямантуй, перапалоханая адзінокая котка, – грымоты не ёсць прадвеснікамі ні небяспекі, ні выратавання, якое ты ўпарта хочаш бачыць у каханні. Тым больш, што кахання няма звонку. Так, яно ёсць ва ўсім: у траве, у лісці, у збялелым ад страху небе, у навальніцы, у шапаценні дажджу і ў шалыванай столі, – але таго кахання, якога ты зараз просіш у мяне, на якое ты мяне падбурхорваеш, няма па-за межамі маёй асобы. Лепш кладзіся спаць, мацней уцісніся ў сваё цела, чорная й адчужаная. І хто ведае, магчыма, заўтра я зразумею, што каханне й свабода не існуюць паасобку, а існуе зусім нечаканая рэч, а менавіта: каханне ў свабодзе. І, можа, я нарэшце даўмеюся, што, каб быць вольнай, не варта аб'ядноўвацца альбо адасабляцца, а трэба проста пачаць жыць...

* * *

...Калі я прачнулася, было ўжо трыццаць пяць хвілінаў на першую, і сонца ліўнем уваходзіла ў пакой. Я паставіла на прайгравальнік плыту, і маё адлюстраванне пакалыхвалася ў ёй, як у рацэ. Кава абяцала мне пазнавальнасць дня ў нападзубытым горадзе. (Божа, як добра, што ў нас ёсць звычкі – яны настолькі палягчаюць самаідэнтыфікацыю ў новых умовах!) Разгубленыя тралейбусы чужаніцамі праязджалі па праспекце. Машыны – ні прэч, ні насустрач – проста рухаліся ўздоўж дамоў, ходнікаў і прыпынкаў. І таксоўкі – цэлае мора таксовак – пакідалі мяне шчасліва-абьякавай. Відаць, мая невылечная хвароба ператварылася ў зайздросную непатапляльнасць. З такой сілай характару можна ісці ў любую разведку боем з поўнай упэўненасцю ў тым, што цяпер ужо нішто не прымусіць мяне хавацца альбо ўцякаць. Але, дзяка-

ваць Богу, я пераадолела ў сабе ўсялякія жаданні ваяваць, і ў мяне зараз (спадзяюся, на гады) мірны час. Так што гэтым разам мы ўжо ідзем з Мізэрыяй у тэатр. У гонар перамогі над пошукам адказаў на пытанні я й спала нават на канапе ў зале, што выходзіць вокнамі на праспект, а не ў ціхім сваім пакойчыку з гіганцкім цапачным груганом на ложку. Няхай жывуць знешняя няўтульнасць і ўяўная недарэчнасць – гэтак мне лепш адчуваецца мая ўнутраная непарушальнасць! Бадай што, можна выпіць яшчэ кавы й з'есці што-небудзь больш значнае, чым бутэрброд, бо ўжо амаль поўдзень...

А недзе каля шостаі мы сустрэліся з Мізэрыяй у маім двары й накіраваліся ў тэатр. Я глядзела той спектакль трэці раз, і, калі б не гэтая акалічнасць, наўрад ці зважала б на публіку. Мы сядзелі з правага боку, амаль з самага краю, і я не ведаю, што прымусіла мяне зірнуць праз усю залу ўлева – на яго, на радзімага, у кампаніі з поўнай brunetkai у зялёным швэдары. Першая мая думка была: «Як ён мог так абысціся з Зінай, бессаромны монстр!» Але потым высветлілася, што Зіны ў гэтым сэнсе ніколі не было, бо Зіна, аказваецца, «жыве цытатамі чужых жыццяў». Я пачула яшчэ тузін сваіх любімых словаў і выказванняў, але натуральна, што ягоная brunетка ўважала ўсе гэтыя перлы за аўтэнтчныя й літаральна не зводзіла вачэй з Кірылавага рота, праз што я гэты рот пачала проста ненавідзець, а мая, разбуджаная, чорная котка смяротна на мяне пакрыўдзілася. Было за што: унутры сваёй, такой вольнай, асобы я магла б выпэставаць і лепшае каханне. І раз я ўжо такая свабодная, то я павінна была адмовіцца, калі Кірыла запрасіў нас у госці, але я паплялася за ўсімі, як авечка на закланне, на повадзе абяцання, што «мы ёй пакажам, хто мусіць з ім быць». І тамака, у майстэрні, поўнай незнаёмых мне жаночых прычындаў, я й даведалася.

1998

«ЯК МЫ ГРАЛІ РОЗНЫЯ П'ЕСЫ»

Дзейныя асобы

Н і н а – брунетка з карэ й азызлым тварам. Увесь час размаўляе вельмі моцна, амаль крычыць, і ненатуральна, па-конску смяецца.

М і з э р ы я – дзяўчына з усходняга тыпу тварам. Сядзіць моўчкі, падціснуўшы вусны, альбо паліць і з'едліва ўздымае левае брыво, калі Ніна звяртаецца да яе.

К і р ы л а – малады чалавек гадоў дваццаці васьмі. Чарнавалосы, з рыжаватай барадой і вусамі. Час ад часу стомлена працірае акуляры, забываецца й трэ потым гэтай жа насоўкай вусы.

С о н я – дастаткова бледная худатварая бландзінка, ледзь не альбіноска. Увесь час нервуецца, больш за ўсіх п'е, прычым сама сабе налівае. Здаецца, калі б у яе было па цыгарэціне паміж кожным пальцам, гэта б ёй значна дапамагло.

Дзеянне адбываецца ў вялізным пакоі мастацкай майстэрні, дзе ўсё як звычайна: некалькі мальбертаў, запэцканыя фарбай крэслы й анучы, карціны на сценах. На сталe ў куце – банкі з фарбаю й бруднай вадой, пэндзлі й алоўкі. Дзе-нідзе стаяць макеты да спектакляў, напалову разабраныя, на некаторых – пустыя бутэлякi з-пад спіртнога. Пасярод майстэрні – складзены мальберт на двух табурэтках. На ім – бутэлька гарэлкі, тоніку, пластмасавыя кубкі й нейкае відавочна перасоленае сала з хлебам. Усе чацвёрта дзейных асобаў сядзяць вакол гэтага імправізаванага стала. Іх гамонку цяжка назваць агульнай, бо гавораць усе адначасова. Да таго ж Мізэрыя ўстаўляе якую-небудзь фразу, толькі калі забывае ўзняць брыво. Ніна гарлае сама па сабе, не чакае й не слухае адказаў. Кірыла і Соня размаўляюць паміж сабою, але, так бы мовіць, у плыні агульнай неразбярыхі, гудзення падвальных трубаў, ляскання пад'ездных дзвярэй і выкрыкаў за вакном пад столлю. У майстэрні гарыць святло. Адчуваецца, што звонку млява цячэ вясна. Сум, нейкае шкадаванне й яшчэ не зусім усвядомленая палёгка ад таго, што самае цяжкае, здаецца, скончылася.

К і р ы л а. ...Я, напэўна, адашлю Ніну днямі дамоў: мне трэба шмат працаваць – зрабіць два макеты для Магілёўскага тэатра.

Н і н а. А вяселле мы вырашылі згуляць на вёсцы. Калі ўсе госці нап'юцца, мы паедзем з Кірылам да ракі, распалім вогнішча й будзем любіцца пад адкрытым небам.

К і р ы л а. Ты мяне кінула.

С о н я. Я цябе не кідала – я проста хацела, каб мая згода была праўдай.

Н і н а. Хочаш, Соня, і цябе запросім? Ты зусім здзічэла ў сваім Зарэччы, ці як яго там.

К і р ы л а. Ты манюка.

Н і н а. А вы ж ведаеце Вадзіма? Дык ён ажаніўся, і ў яго ў кватэры смярдзіць катамі.

С о н я. Я толькі хацела, каб гэта быў вольны выбар і праз яго – натуральнасць і чысціня пачуццяў.

Н і н а. Мне там стала так дрэнна, што мы ад яго сышлі.

К і р ы л а. Ты з'ехала.

С о н я. Я з'ехала, каб зразумець сябе й перанарадзіцца. Як бы я магла жыць з табой і зразумець цябе, калі не ўсведамляла, чаго мне самой трэба?

Н і н а. А Мізэрыя – гэта прозвішча ці імя? А Ніна Атрамант, па-мойму, надрэнна гучыць.

К і р ы л а. Ты проста яшчэ адзін парог у тым струмені жыцця, які з маленства вучыць мяне разлюбліваць.

Н і н а. Слухай, Мізэрыя, а з тым лесніком, пра каторага яна распавядала, у іх сапраўды нешта было, альбо яна ўсё дзеля смеху выдумала?

М і з э р ы я (*скрозь зубы*). Горшага смеху, чым ты, не выдумаеш. І дзе ён толькі цябе падчапіў?

С о н я. Я жыла сярод любові натуральнай і самадастатковай да шаленства. Сярод лісця, дрэваў, травы й кветак, кожны працэс у жыцці каторых мае сэнс. Разумееш, яны растуць, пладзяцца, паміраюць, і гэта мае сэнс.

Н і н а. На вяселле запросім маю прыяцельку з Прагі. Няхай будзе маёй сведкай.

М і з э р ы я (*убок*). Вядома, хто разумее, што ты вярзеш, сведкам да цябе не пойдзе.

К і р ы л а. Мары – марамі, а жыццё – жыццём. Аказваецца, можна любіць адну й спакойна жыць з другой, а з трэцяй піць у майстэрні.

С о н я. Вось зараз мы ўсе гаворым разам, але ці значыць гэта, што мы расцем?

К і р ы л а. Я нічога не адчуваю, калі спускаюся па прыступках у майстэрню, ні пра што не ўспамінаю. Выходзіць, што можна быць нячулым, што можна жыць не па сэрцы.

Н і н а. У мяне сэрца разрываецца, калі я думаю, што яшчэ так доўга да вяселля. Я так хачу жыць у майстэрні й пасля падарожжа, але Кірыла кажа, што гэта будзе перашкаджаць ягонай працы. Як такое можа быць? Я ж яго на-тхня-ю!

С о н я. Мы адчуваем адзін аднаго праз прастору стала, мы задушваемся ад спакушальнай парфумы, але мы ўжо не прыродныя стварэнні, і для нас гэта не мае амаль ніякага сэнсу.

К і р ы л а. Ну чаму? Сэнс ёсць. Я толькі й думаю зараз, ці можна нашае становішча неяк змяніць. Ці можна развязацца з усімі гэтымі людзьмі.

Н і н а. Мой бацька супраць таго, каб мы з Кірылам жылі тутака разам. Ён кажа, што я паводжу сябе як прастытутка. І чаму ён не хоча зразумець, што гэта мой лёс – быць з Кірылам?

С о н я. Хацела б я ведаць, ці ёсць усё *гэта* нашым лёсам.

К і р ы л а. Гэта было б занадта жорстка. Лепш ужо думаць, што ўсё гэта вынік нашых дзеянняў. Калі б сапраўды было нешта накшталт таго, што ты называеш лёсам, я думаю, я нарадзіўся б для лепшай долі.

Н і н а. Соня, табе трэба пастрыгчыся й пафарбаваць валасы ў цёмны колер. Гэта было б так па-дэкадэнцку.

С о н я. Хаця... Нашто даваць усяму нейкія азначэнні? Жыццё – гэта жыццё, а не палатно, якое трэба нацягнуць на падрамнік, запэцкаць фарбамі, а потым абавязкова запіхнуць карціну ў рамку.

Н і н а (*крычыць да Мізэрыі, пасля таго як краем вуха – праз свой віск – пачула словы «рамка» й «карціна»*). Дарэчы, паглядзіце на новыя Кірылавы работы. Я думаю, яму трэба

паслаць свае рэчы куды-небудзь на Захад. Яны мусяць мець там поспех! Мы паедзем у Францыю! Кірыл будзе працаваць там у якім-небудзь тэатры! Мы будзем есці іхнія доўгія батоны й гарачыя круасаны з маслам!

Узбуджаная сваімі праектамі, Ніна зрываецца з зэдліка, хапае за рукаво Мізэрыю й імчыць у кут, дзе, відаць, састаўленыя новыя карціны. Мізэрыя абачліва затрымлівае Ніну тамака, і яны сядваюць на падлогу, каб пагаварыць. Цяпер ужо Мізэрыя не сціхае: гамоніць, вельмі імпульсіўна жэстыкулюе, нават смяшыць Ніну, што той відочна даспадобы. Відавочна, Ніна ганарыцца тым, што яна змагла зачараваць хаця б адну з сябровак свайго кавалера. Праз нейкі час Ніна падбягае да стала, каб узяць Мізэрыі цыгарэтаў, і потым ізноў вяртаецца ў кут. Кірыла і Соня зараз пачуваюцца крыху болей разняволена, але іхнія гутарка становіцца значна менш сентыментальнай, але больш агрэсіўнай і з'едлівай.

К і р ы л а. Як добра ты, Соня, навучылася паэтычна выказвацца! Якая ўніўсая асоба! Ніхто й не паверыў бы, што ты добраахвотна нарабіла такога паскудства!

С о н я. Цікава, якога?

К і р ы л а. Не трэба прыкідвацца й рабіць з сябе анёла!

С о н я. Я нічога з сябе не раблю. Я сапраўды ні ў чым перад табой не вінаватая.

К і р ы л а. Канечне. Асабліва ў тым, што разладзіла вяселле, пасмяялася з мяне.

С о н я. Я не смяялася з цябе, Кірыла. Я цябе кахала. Я ж табе нават не здрадзіла за гэты час.

К і р ы л а. Ай-я-я!.. І бывае ж такое! Проста фантастычная вернасць! І за які доўгі час! О наваяўленая Пенелопа, дазволь мне прыпасці да тваіх каленяў!

С о н я. Прыпадай да каленяў сваёй суджанай. Да таго ж я не Пенелопа.

К і р ы л а. Божа, якая нечалавечая здагадлівасць!

С о н я. Я – Уліс.

К і р ы л а. ?..

С о н я. Хоць – не. Усё ж такі Пенелопа. Пенелопа па-межкаў Усходняй Еўропы канца XX стагоддзя. Толькі няспелая – таму й мітусілася гэтак. Наступным разам я ўжо буду

кіравацца цвёрдымі, ясна аформленымі, выпакутаванымі цяпер жыццёвымі прынцыпамі.

К і р ы л а. А-а, дык усё ж такі наступны раз будзе? Ну і разбэшчаныя сёння Пенелопы пайшлі!

С о н я. Што зробіш. Жыццё, дзякаваць Богу, працягваецца.

К і р ы л а. Я бачу, што й ты спыняцца не збіраешся.

С о н я. Нашто?

К і р ы л а. Правільна. Нашто талент марнаваць? Можна стаць прафесійнай шлюбнай аферысткай.

С о н я. Слушная думка. Вопыт ёсць – я ў дзіцячым садку два разы замуж заходзіла.

К і р ы л а. Два разы на дзень пасля ежы?

С о н я. Не. Усяго два разы: адзін у яслях, а другі ў старэйшай групе.

К і р ы л а. А-а. Можна сказаць, няшмат. З тваім тэмпераментам і здольнасцямі. Толькі глядзі – не кідай практыкі, а то пашкодзіш здароўе. Усе гэтыя нерэалізаваныя памкненні... праз іх людзі й гінуць.

С о н я. Ты маеш рацыю. Я таксама думаю, што трэба прыняць сябе, свае жаданні. Прымірыцца з сабою й быць такою, якая ты ёсць, інакш сам Бог пакарае.

К і р ы л а. Ён цябе ўжо пакараў, бо адняў розум.

С о н я. Не розум, а стэрэатыпнае мысленне. З розумам у мяне пакуль што ўсё ў парадку, а тое я б ужо даўна тваёй ненагляднай сяброўцы ў патлы ўчанілася.

К і р ы л а. Нашто гэта табе? Дарма чалавека пакрыўдзіш, а мне з ёю яшчэ жыць.

С о н я. Ах, так. Я й забылася. Нядрэжны набытак. А! Папрасі яе выразаныя з фанцікаў зорачкі на макеты налепліваць. У яе ж мусіць быць калекцыя фанцікаў?

К і р ы л а. Не рабі яе дурнейшай, чым яна ёсць.

С о н я. А, дык усё ж такі яна дурная?

К і р ы л а. Не чапляйся да словаў. Калі на тое пайшло, яна ў нечым разумнейшая за цябе. Яна б ужо напэўна не кінула свайго жаніха й не панеслася б на вёску любіцца з леснікамі.

С о н я. Я не любілася з леснікамі.

К і р ы л а. Мані болей! Пра гэта ўжо ўсе даўно кажуць.

С о н я. А ты болей слухай – праўды начуешся-а-а. Гэта ж усё плёткі. Трэба ж людзям неяк забаўляцца, вось яны й выдумляюць абы-што. Проста жыць яны не могуць. Свайго жыцця, лічы, няма.

К і р ы л а. Затое ты можаш – «проста». *Найпрасцей*: чыкі-брыкі – і леснікова жонка.

С о н я. Прычым тут жонка?

К і р ы л а. Ну, каханка.

С о н я. Што ты вярзеш? У нас з ім чыста платанічныя адносіны. Нават творчыя.

К і р ы л а. А-а, ну вядома. З прафесіяналамі ж ты болей не водзішся. Ты ж усіх тутака насмяшыла сваімі эксперыментамі з гэтымі бяззубымі пачварамі! Ты што, сапраўды думаеш, што яму п'есы твае патрэбныя?

С о н я. Можа быць.

К і р ы л а. Ды яму толькі адно ад цябе патрэбнае!

С о н я. Цікава – што?

К і р ы л а. А ты ўжо забылася? Здаецца ж, сярод песцікаў і тычынак жыла...

С о н я. Яму я была патрэбная, а не ўсё такое.

К і р ы л а. Гледзячы што разумець пад «я».

С о н я. Гэта слухна.

К і р ы л а. Ой, я й забыўся. Мы ж сталі філосафамі. Дарэчы, я б з тваім «я» як-небудзь ахвотна пафіласофнічаў.

С о н я. Цішэй кажы, а то сяброўка зараўнуе.

К і р ы л а. Нічога тамака не чуваць. Слухай, а ты мяне раўнавала?

С о н я. Не.

К і р ы л а. Як так?

С о н я. Ты гэтага не зразумееш.

К і р ы л а. Дзе там! Куды мне бедненькаму! Я ж сем месяцаў духоўнымі пошукамі не займаўся.

С о н я. А й праўда – што ты ўвесь гэты час рабіў?

К і р ы л а. Працаваў. – «што?» Што й заўсёды. Дарэчы, я сцэнар мультфільма напісаў. Для цябе, дурніца, стараўся. Думаў, гэта будзе маім вясельным падарункам табе. Хацеў спаліць рукапіс, але Ягор пераканаў не рабіць гэткай бязглу-

здзіцы, тым больш, што ўжо да таго часу паабяцаў дапамагчы з грашыма. Прыйшлося далей змагацца. Ірынка вапа й сам Ягор малявалі. А Ніна... Мы якраз тады й пазнаёмліся. У яе кампутар добры ёсць. Яна сцэнар рэдагавала й набірала. Потым мы ў яе сёе-тое па творчай частцы рабілі.

С о н я. Цуды. А калі ўсё гэта адбылося? Я яшчэ тут была?

К і р ы л а. Не ведаю. Можа, у канцы верасня...

С о н я. Яшчэ тут...

К і р ы л а. Ну што ты?.. Не будзеш жа ты зараз плакаць па мінулым?

С о н я. Як ты адразу разумна загаварыў!

К і р ы л а. Ты сама ўва ўсім вінаватая.

С о н я. Ні ў чым я не вінаватая! Я ўсё правільна зрабіла...

К і р ы л а. Ну канечне! Гэта я подлы – нявесту кінуў.

С о н я. А хіба не? Мы ж толькі ў сярэдзіне верасня разышліся! Ты й тыдня не патрываў!

К і р ы л а. Можа, мне сто гадоў трэба было трываць?

С о н я. Бог з табой... Што ўжо зараз праз гэта вадзіцца? Але сам падумай – ты б з ёю ўсё роўна сышоўся, каб да вяселля сцэнар надрукаваць. Значыць, я мусіла зрабіць тое, што зрабіла, таму што гэта быў лёс.

К і р ы л а. Не кажы глупстваў. Я б тады інакш да яе паставіўся. Лёс – не лёс. Што ты йзноў пачынаеш? Мы самі ствараем жыццёвыя сітуацыі.

С о н я. Не. Нездарма ўсё гэта са мной ні з поля ні з лесу пачалося. Я, відаць, інтуітыўна прадчувала, што ты іншую сустрэнеш, проста не магла гэта напэўна ведаць, але дзейнічала правільна.

К і р ы л а. Ну, што ты выдумляеш? Я тады ніякі да яе йшоў. Я пра цябе толькі й думаў, толькі што пакрыўджаны быў. Але я спадзяваўся, што мы яшчэ памірымся. Што я табе нараніцу яешню смажыць буду...

С о н я. А-а. Ну, так. Яешня – гэта, вядома, незабыўнае.

К і р ы л а. Вось бачыш – ты толькі здзекуешся. Для цябе нічога святога няма. Ніякія пачуцці цябе не кранаюць!

С о н я. О так! Тваё «я», «яешня» – гэта суперпачуцці, супердаказы кахання!

К і р ы л а. Што ты ўсё са сваімі доказамі? Што ты ўсё розумам жывеш? Ты хоць бы раз сэрца сваё паслухала! Мо, не нарабіла б столькі недарэчнасцяў!

С о н я. Як чалавек можа нарабіць недарэчнасцяў, калі ён жыве розумам?

К і р ы л а. Ой, я цябе прашу! Пакінь мяне ў спакоі!

С о н я. Ну вось. Першая твая просьба да мяне, пасля таго як мы столькі не бачыліся, – пакінуць цябе ў спакоі. Гэтак я, значыцца, табе патрэбная! А дарэчы, паглядзі, як я цябе разумею й люблю: я здагадалася, чаго ты хочаш, ажно за сем месяцаў да таго, як ты сам усвядоміў, што табе ад мяне трэба.

К і р ы л а. Ну ты й вар’ятка! Усё перавернеш з ног на галаву! Як бы мы яшчэ з табой жылі?..

С о н я. Хвалюйся лепш пра тое, як ты з ёю жыць будзеш. Гэта яна зараз свой «Always Plus» на ўсёй майстэрні раскідала, а потым будзеш ты ёй на кватэру грошыкі зарабляць. Забудзешся й на тэатр, і на мулыцікі! Будзеш коміваяжорам!

К і р ы л а. А ты? Далёка зайшла? Хутка станеш лесбіянкай, калі гэтак ад мужыкоў лётаць будзеш. Будзеш за Мізэрыю з ейным італьянцам біцца. Ха-ха!

С о н я. Пакуль што ў мяне з гэтым усё ў парадку.

К і р ы л а. А-а! А казалася, што не спала з лесніком!

С о н я. Ну ты й свіння!

К і р ы л а. Не горшая за цябе!

С о н я. Так. Сто гадоў не бачыліся – ёсць пра што пагаварыць. Цёплыя сяброўскія адносіны. Уяўляю, што было б, калі б мы разам жылі!

К і р ы л а. Нічога гэтага не было б! Як ты не разумеш? Інакш бы ўсё было!

С о н я. Не веру я ў гэта, Кірыл.

К і р ы л а. Слухай, мы знаёмыя сем гадоў, чатыры з іх былі разам, а зараз, праз нейкіх сем месяцаў, ты ўжо нічога не памятаеш, ні ўва што не верыш. Няхай. Я разумею: ты пачуваешся зняважанай праз Ніну. Але чаму ты не можаш быць шчырай? І на што ты тады маніла ўсе гады?

С о н я. Я не маніла.

К і р ы л а. Не маніла? А памятаеш, мы адпачывалі ў санаторыі, і ты сказала: «Гэта нейкая бязглуздзіца: мы ядзім трускаўкі з вяршынамі, а потым ходзім у драўляную прыбіральню на двары. Адзінае, што мяне суцяшае, – дык гэта тое, што мы з табой назаўжды разам». Чаму ты тады зманіла?

С о н я. Наконт прыбіральні?

К і р ы л а. Наконт трускавак!

С о н я. Думаеш, гэта насамрэч былі буйныя суніцы?

К і р ы л а. Думаю, што трэба ўсіх папярэдзіць, што ты не жанчына, а акула. Альбо рэкамендаваць цябе сваім ворагам.

С о н я. Для гэтага ты занадта раўнівы. Ты не вытрываеш тага, што жанчына, якая ад цябе сышла, – з тваім ворагам.

К і р ы л а. А-а, усё-ткі *ты* ад мяне сышла! Толькі што плакалася, што гэта я перакінуўся да Ніны.

С о н я. Так і ёсць. Слухай, мне ўжо ўсё гэта абрыдла. Мы пайшлі па другім крузе. Можаш напісаць усё, што ты маеш сказаць, і даслаць мне па пошце. Абяцаю табе, што ўважліва пастаўлюся да ўсіх канструктыўных прапановаў.

К і р ы л а. Дзякуй. Я лепш увасоблю свой негатыўны вопыт у якім-небудзь творчым праекце. Напрыклад, у ігсе пад назовам «Горшай гадаўкі за Соню я не ведаю». Альбо зраблю на радыё аналітычную праграму «Асцярожна: Соня Дзядзінец».

С о н я. Загадзя магу табе сказаць, што твае задумкі правяляцца.

К і р ы л а. Чаму?

С о н я. Ты не ўмееш абагульняць. Да таго ж людзі мусяць пазнаваць сябе ў героях, а я выключэнне з правілаў.

К і р ы л а. Выключэнні правілы толькі пацвярджаюць.

С о н я. Слухай, Кірыла! Ну нарэшце я апраўдаюся! Справа ў тым што ты – правіла, а я – выключэнне. Я тады не зманіла: мы заўсёды будзем разам, але пры гэтым ніколі не сыдземся. «Мы з табой два берагі ў адной ракі...». Песню чуў?

К і р ы л а. Якой ракі?

С о н я. Я ведаю, якой. Як-небудзь потым распавяду. Лепш скажы, ці дарабілі вы мультфільм.

К і р ы л а. Соня, ты проста неверагодна паслядоўны чалавек!

С о н я. Дзякуй.

К і р ы л а. Хм. Не. Не дарабілі. Ягор ужо збіраўся цябе з вёскі выклікаць. Сказаў, няма цэласнасці, няма стылю.

С о н я. Хацелася б паглядзець. Калі дазволіце, канечне. Не пужайся – аўтарства мне не трэба. Так – прафесійная цікаўнасць.

К і р ы л а. Можна было б. Толькі ты ўсё, глядзі, гвалтоўна не перарабляй, а то я цябе ведаю.

С о н я. Нашто мне? Гэта ж ваш праект.

К і р ы л а. Што праўда, то праўда. Але цябе не бракавала б да яго прыцягнуць. Толькі ты загадзя павінна ведаць, што там своеасаблівая канцэпцыя. Ды ты й сама мусіш адразу пабачыць. Дарэчы, калі?

С о н я. Што «калі»?

К і р ы л а. Сустрэцца па гэтай справе мы калі маглі б?

С о н я. А-а. Не ведаю. Заўтра падыдзе?

К і р ы л а. Давай, пакуль згаджаешся. Але глядзі – Ірынка за кожны малюнак біцца будзе.

С о н я. Гэта натуральна. Але я не думаю, што там шмат што давядзецца перапраўляць. Я Ірынцы ў гэтым плане давяраю.

К і р ы л а. Добра. Тады дакладна: дзе й калі?

С о н я. Як вам зручней – я ж чалавек вольны.

К і р ы л а. Тады а сёмай, пасля працы. Прыходзь да Ягора на студыю – я з усімі дамоўлюся.

С о н я. Добра.

К і р ы л а. Сонь!

С о н я. Аў?

К і р ы л а. А ты ўпэўненая, што цябе да заўтра ніякі ляскі не звядзе?

С о н я. Ды ну цябе! З табой па-сур'ёзнаму ніяк нельга! Сачы лепш за сваёй прыгажуняй, а то прыйдзеца потым яе з італьянцам разнімаць, а не мяне. Дарэчы! Мізэрыя! Мы сыходзім!

М і з э р ы я. Нарэшце! *(Схамянуўшыся.)* Хаця шкада: Ніна, напэўна, пакрыўдзіцца, што я не перамагла яе ў нашай спрэчцы. *(Ніна смяецца.)* Нічога. Наступным разам. Галоўнае, запомні асноўны тэзіс: «Гэта не тое, што ты думаеш».

Цяпер ужо смяюцца ўсе. Соня й Мізэрыя (*Соня – нацягнена*) цялююцца з Нінай. Мізэрыя штурхае Кірылу на развітанне кулаком у плячо. Соня глядзіць уверх на вакно, і відавочна, што ёй не на жарт сумна, але гэты сум яна будзе душыць, душыць і яшчэ раз душыць. І, магчыма, дарма.

Соня й Мізэрыя, дзівацкія, у пацёртых джынсах і майках у абцяжку, падымаюцца па лесвіцы да дзвярэй. Соня думае, што Кірыла ніколі не бачыў яе з даўгімі валасамі, і што ўсё здарылася, магчыма, таму, што яна не брунетка. Кірыла, з напружаным тварам, паліць унізе, ля выхаду з пакоя, і думае, што ніколі не глядзеў у майстэрні на Соню як старонні назіральнік, ніколі не бачыў, каб яна сыходзіла сама па сабе альбо з некім, акрамя яго.

Наверсе Соня дастае з сумкі ключ і машынальна адчыняе дзверы. Раптам яна амаль перапалохана паварочваецца да Кірылы, паказвае на сумку й апраўдваецца: «Яна вісела ў калідоры яшчэ з тых часоў – я зусім не планавала нічога такога...». Кірыла, дагэтуль са сківіцамі, сціснутымі ўспамінамі, адразу ўсміхаецца й кажа: «Магла б і зманіць. Добра, не сярдуй. Прыходзь заўтра а сёмай».

«Пакуль», «шчасліва», «бывайце», смех... Дзверы ляскаюць, і знадворку Соню з Мізэрыяй прымае ў абдымкі вечар. Мяккім ветрам, бы рукою, гладзіць іх па галовах і, як бацька, дакарае: «Дарослыя, а жывяце, як дзеці...».

«І сапраўды! Што мы як малыя? Пойдзем да мяне! Мой з'ехаў дадому, а ў нас ёсць бутэлька “кампары”, і поўна ўсялякай смакаты. Пойдзем! Няхай сабе тутака сядзяць і плеснеюць! “Ні-іна”. Хіба гэта ймя? Не бядуі!..»

* * *

А я й не бядую: стаю сабе на балконе ў Мізэрыі й пыхкаю дымам у кручоныя вочкі кратаў. Я ведаю, што ўсё яшчэ наперадзе. Што ўсе мужчыны, якія былі ў мяне дагэтуль і будуць пазней, – гэта проста цягнікі на шляху да майго суджанага, і я толькі час ад часу мушу рабіць перасадкі, каб дапасці да яго. Я як вынаходнік і даследчык карысных выкапняў: адкрываю мужчыну й рухаюся затым далей. Але няўжо маё жыццё мусіць стаць бясконцай экспедыцыяй з невялікімі прываламі на стаянках падчас распрацоўкі месца пакладаў? Няўжо ж я так і буду шукаць сабе аб'екты страсці замест таго, каб знайсці

ўзаемную страсць альбо... роднасную адасобленасць? І ці ёсць ён, гэты суджаны? Ці не атрымаецца так, што калі Бог дасць мне *той самы*, «бясспройгрышны» варыянт, я не змагу затрымацца з гэтым мужчынам, а ўсё роўна ўцяку, як і раней, каб пазбегнуць неабходнасці канчатковага выбару? *Канцовасці. Ахвярнасці. Кампрамісу.* І чаму я так святая веру ў неабходнасць сям'і, але разумею, што маё жаданне аб'яднацца з некім – гэта насамрэч гульня ў хованкі са сваёй сутнасцю? Чаму я разрываюся паміж прагай свабоды й у той жа час застаюся звычайнай жанчынай, якая не можа пражыць сама па сабе? І чаму я так зашмат кахаю, і кожны раз назаўжды? Хаця... Чаму «зашмат»? Можа, ува мне заўсёды жыло толькі адно каханне, дадзенае мне спрадведу? Можа, яно рухалася ўва мне цэласнай плынню і толькі аказвалася накіраваным на таго, хто ў гэты струмень ступаў?

А цікава было б даказаць, што кахання няма? Таго, якое людзі ўважаюць за нейкую знешнюю сілу. Даказаць, што каханне – гэта індывідуальная ўласцівасць кожнага чалавека, а не нешта наканаванае, непазбежнае, на нябёсах вызначанае. Патрэба арганізма ў эмацыянальным узрушэнні, прага стварэння, творчасці, самаздзяйснення. І жахліва было б даказаць адваротнае: што каханне як вышэйшая моц існуе, прычым незалежна ад нашых жаданняў, памкненняў, волі. Жахліва й прыгожа адначасова. І дзіўна, што людзі так просяць сабе кахання, а потым прыніжаюць яго, як могуць, альбо, наадварот, гвалцяць, як заўзятая некрафілы, старое, памерлае, пачуццё, бо «так трэба»...

Не, не трэба, Мізэрыя. Дзякуй. До мне ўжо піць «кампары». Пасля яго мне заўсёды хочацца смяяцца, а ў мяне ж зараз такі адказны, сур'ёзны момант у жыцці – трэба трымаць марку. Што зробіш – узрост. Цягне ўжо на паслядоўнасць, сталасць, стабільнасць. Ну што ты? Не варта плакаць! А што болей рабіць? Ды нічога. Ну вось хаця б намаляваць цыгарэтай у паветры вялікую літару Z і спакойна пайсці спаць. А назаўтра...

1998

ПЯСНЯР ПАТАЛАГІЧНАГА КАХАННЯ

Яна сноўдае пад самымі маімі вокнамі. Яна не зважае на тое, што я жыву на першым паверсе й выдатна бачу яе. Недзе а сёмай, калі я па шматгадовай звычцы сядваю да вакна папіць гарбаты, яна выходзіць з тралейбуса й накіроўваецца ў двары. Падцягвае вялікім пальцам сумачку на левым плячы, а правай рукою закладвае за вуха растрапаную пасму. А потым яна ўваходзіць у арку, злева ад маіх вокнаў, і я ўжо не магу віжаваць за ёю. Гэтак яна знарок мяне дражніць. Не. Яна не мае намеру нешта змяніць альбо пачаць спачатку – яна ўсяго толькі забаўляецца гэтакім чынам.

О так! Яна ўсё пралічыла! Арка знаходзіцца за два пад'езды ад майго, і я дакладна памятаю, колькі ёй трэба часу, каб прайсці паўз іх, збочыць у мой пад'езд, падняцца па прыступках, пакурчыць люстэрку грымасы, прыпудрыць нос, уздыхнуць і націснуць на званок. Ну хіба гэта не здзек? Яна хоча, каб я думаў, што яна збіраецца да мяне. Каб спадзяваўся й чакаў, як раней. Альбо яшчэ горш: каб кідаўся пераапрацацца ці прыбіраць у хаце.

Па-праўдзе, я некалькі разоў усё ж такі трапляў на гэты кручок – асабліва ў першыя дні, калі яна толькі пачала блытацца тутака. І калі мінаў час і было ўжо й дзевяць гадзінаў, і дзесяць, я суцяшаў сябе, што яна, бадай што, не наважылася зайсці.

Але ў такім разе ўсё гэта цягнецца занадта доўга: яна прыязджае сюды тыдні са тры, а пры яе характары такая нерашучасць мала праўдападобная. Нешта яна цямніць. Хаваецца. Задумвае. Хоча звесці мяне з глуздоў. Мяркуе, што я буду лётаць за ёй, як і раней. Што буду ўсё прабачаць. Што буду завіхацца вакол яе й не дбаць пра сябе, абы толькі ёй было добра. Што буду даваць грошай, рамантаваць аўто, абслугоўваць кампутар. Што туфелькі будуць падбітыя, а парваныя пацеркі нанізаныя на новую лёску. Што карніз і дзверы ў лазнічку будуць пафарбаваныя, а туалетная папера своечасова купленая. Што ўсё будзе на сваім месцы, і Вераніцы трэба будзе толькі запытацца: «А ці ёсць у нас батон? А ці будзем

мы сённяя вячэраць?» – і ўсё з’яўлялася б само па сабе. Калі б так. А яна б толькі сябе даглядала, толькі б сабою была занятая й пра мяне ўзгадвала, калі ў яе бяспечныя дні былі (хаця я б усё роўна гайсаў на ёй з цэльным пачкам прэзерватываў напагатоўе). Альбо калі б яе кінуў чарговы палюбоўнік.

Так, я й пра гэта ведаў. Усё разумеў, усё заўважаў, але адмовіцца ад яе не мог. Яшчэ й вінаватым пачуваўся. Як бачыў яе пакрыўджаны позірк, дык адразу мог на што заўгодна пагэдзіцца й заўсёды толькі на сябе наракаў.

Хаця ўвогуле яна й не такая ўжо дрэнная была – мілая нават, пяшчотная. Па нядзелях пірагі з капустай пякла, вясной перад святамі вокны мыла. Памятаю, стаяла на каленях на падваконні, церла шкло газецінай і гучна-гучна спявала, каб віску не было чуваць. На яе ўсе людзі з прыпынку ды й з транспарту заглядаліся. Яна яшчэ й сукенку кароткую ў такіх выпадках апранала. Ну, хіба не сцерва? Але гэта я пазней усвядоміў. А тады я яе па-страшэннаму раўнаваў і сам сваіх брыдкіх падазрэнняў саромеўся. Асуджаў сябе. Нізкім, нявартым яе чалавекам сябе называў, бо вось жа яна шчыруе, бедная, і ніякіх ганебных думак не мае, а я яе, такую чыстую й цнатлівую, падазраю. Божа! Малады я тады быў. Жанчын не ведаў. Яе не ведаў. Нават не ўяўляў, што ў яе на душы. Ідэалізаваў, карацей. А ёй што? «Секс, мяса, грошы на цыгарэты й пральная машына» – вось і ўсё, што ёй ад мужчыны трэба. А астатняе – не яе сфера ўплыву, так бы мовіць. Не яе сфера інтарэсаў. Усё! «Зрабі мне добра й пакармі мяне, калі я з гуляў варочаюся». Нічога іншага яна ў цябе не просіць! «Вы сваю місію выканалі, цяпер можаце адпачываць. Дзякуй». А! Яшчэ – «пагаварыце са мной па-беларуску: гэта для мяне істотна!» Ну, як? Хіба яе нармальны чалавек вытрывае?

Так што я яе цяпер нават не раўную – я спачуваю таму няшчаснаму (калі ён ёсць), які зараз з ёю. Хаця я й моцна сумняваюся, што нехта на яе, такую невыносную, паквапіўся. Ну, можа, забулдыга які. Бяздомны. Былы зняволены. Альбо нехта з перыферыі. Хто яшчэ на яе можа спакусіцца? Ой, ну няхай, няхай – але нават калі з ёю й прыстойны чалавек, так добра, як са мной, ёй ніколі не будзе. А хіба не? Хто аб ёй бу-

дзе клапаціцца гэтак, як я? Хто будзе сачыць за тым, каб у яе тампоны заўсёды загадзя ў шуфлядзе з бялізнай ляжалі? Хто яе будзе на прыпынку, які за два крокі ад дому, пасля працы ўвечары сустракаць? Хто ёй будзе банкі ставіць, а потым з гэтымі ейнымі чорнымі кругамі каханнем займацца? Хто, акрамя мяне, на ўсё гэта ахвяруецца? Хто, дарэчы, стане гэтак слугаваць бландзінцы, калі ягоны тып – брунеткі? Хто? Ды ніхто. Ніхто, калі ён не вар’ят.

Сам дык я цалкам нармальны – проста ў мяне асаблівы выпадак: я яе яшчэ іншай памятаю. Мы з ёю са школы знаёмыя – яна тады такая забаўная была. Сціплая, уважлівая, ветлівая такая. Бог яго ведае, ці бачыў я яе раней, але ў дзясятым класе, у калідоры, кажа мне неяк прыяцель: «Глядзі, якая пухленькая. Вось бы з такой ажаніцца». Я тады яе неяк і прыкмеціў. Ззаду. Думаю: «І праўда, нічога сабе дзяўчынка». Так і пачаў заляцацца. Да таго ж я ў яе трэці мужчына. Так, трэці. Але «тры» – лічба не абы якая. Сімвалічная. Да таго ж першы мужчына – гэта так, проба пяра, можна сказаць. Клякса. Другі – дзеля размінкі, дзеля вопыту. А трэці – гэта ўжо абдуманая рашэнне, тут ужо адчуваецца стыль, індывідуальнасць, тэхніка. Так што на мне ляжала падвойная адказнасць за Веранічын лёс, за яе дабрабыт, за яе шчасце. Я мусіў быць мужчынам, і я быў ім да самага канца, нават пасля таго, як яна паказала ўсім свой сапраўдны нораў, сваю сутнасць, сваю паскудную, здрадлівую натуру.

А адбылося ўсё гэта звычайна. Патэлефанавала, сказала, што затрымаецца на некалькі гадзінаў, а сама не прыйшла. Як не прыйшла ні назаўтра, ні наступнай ноччу, ні на трэці дзень. І калі праз тыдзень яна прыцягнулася, каб забраць свае манаткі й «адкараскацца» ад мяне, я быў ужо ў сваім уяўленні заторганым, сівым і зарослым барадою. Праз страх за яе, а потым праз крыўду й роспач. І я ўжо не баяўся прызнацца сабе, што «так, я паводзіў сябе, як апошні дурань, як тысячы іншых пакінутых мужыкоў». Спачатку мерз на прыпынку, зазіраў, як сабака, у вокны тралейбусаў. Тэлефанаваў у міліцыю, апісваў прыкметы й прыкрываў рукою вочы, калі ўзгадваў тыя рысы, якія, здавалася, былі прызначаныя толь-

кі для мяне. Я шчаміўся ва ўсе куты й шчыліны, каб знайсці яе пах ці валасы. Абнюхваў спінкі фатэляў, канапу, падушкі й ручнікі. Апускаў у іх твар, праводзіў вуснамі па шорсткай паверхні, каб затрымаць Вераніку. Прагульваў працу. Я чакаў званку ці Веранічынага з'яўлення. Не прыбіраў у хаце, бо як я мог сцерці маленькія часцінкі яе скуры альбо поту? Я хадзіў басанож, каб ступаць па брудзе й пяску, што раней абсыпаліся з ейных абцасаў.

І калі яна прыдзяўблася дадому, вы думаеце, яна хаця б крыху ацаніла маю дбайнасць, альбо мае хваляванні кранулі яе? Не. Я «ўсяго навядумляў». Да таго ж я «канечне, добры й спагадлівы, але не ідэал», і тым больш, не ейны. І калі яна ўжо не знайшла ўва мне свайго аднаго-адзінага мужчыну, то вымушаная мець некалькіх. І з цягам часу ўсе разам яны як бы складуць архетып таго мужчыны, які ёй патрэбны. Проста як Адам Кадман альбо Рухані ў хазараў. Дзіва што. Магу вас запэўніць: былі ў яе потым і Кадымон, і Адам, і вусаты Рухані – усіх хапала. Усякай масці сабе кавалераў награвала.

І, пэўна, мне варта было выгнаць яе тады, у той студзенскі вечар, але я хацеў давесці ёй і найперш, відаць, самому сабе, што я ўсё ж такі найлепшы мужчына, які толькі можа трапіцца. І я пакінуў яе. Яе ўзяў яе халодныя рукі ў свае й сказаў, што мы проста стаміліся. Што мы павінны сёе-тое змяніць. Што мы яшчэ не зведалі адно аднаго да самых глыбіняў, не паказалі адзін аднаму, на што мы здольныя. Што яна мусіць мець камфорт, а не бадзяцца па чужых людзях. Што я пайду на яе ўмовы, што буду служкам, рыцарам. плюшавым мішкам, братам – кім заўгодна, абы яна пагадзілася не рваць усяго таго, што было паміж намі раней. І што я хачу яе, што я невыносна хачу яе, і што маё жаданне прымусіць яе забыцца на ўсе яе часовыя ідэалы.

Сапраўды, ідэалы аказаліся часовымі, але яны саступілі новым, і жыццё маё пераўтварылася ў суцэльнае пекла. Па начах, пасля таго, як я ўжо адкрыта быў прызнаным «толькі адным з», я ляжаў побач з Веранікай і разважаў пра ўсіх гэтых людзей: пра заможнага каўказца – кандыдата навук, пра баяніста, пра падлетка-француза, пра кіроўцу грузавіка, пра

настаўніка роднай мовы й пра ўсіх астатніх, пра каго яна мне распавядала. Я ляжаў побач з усёй гэтай вар'яцкай калодай картаў і, не паверыўце, нават ганарыўся, што на сённяяшнюю ноч змог выбіцца на першае месца ў гэтым балагане. І я зноў ды зноў пытаўся ў сябе, што адчувала яна ў дачыненні да кожнага з нас (я ўжо станаўлюся салідарным з імі – дзіва, што я не надумаў утварыць разам з імі прафсаюз), ці кахала яна каго-небудзь з нас на самой справе. Ці меў для яе хто асаблівае значэнне. І я амаль кожны раз маладушна адказваў сабе, што гэта быў я. І ніякія знікненні, ніякія пагуляўкі не змаглі пераканаць мяне ў адваротным.

Але я памыляўся тады не праз дурноту сваю, а праз тое, што ведаў Вераніку настолькі добра, наколькі добра можна ведаць вечна цёмны пакой, у якім заўсёды рухаецца навобмацак. Я ведаў Веранічына цела, яе звыклія жэсты, але нават яны мяняліся з кожным новым мужчынам, і я ледзь паспяваў высачыць новую рысачку-злодзея. І калі мы запозна вячэралі разам і Вераніка намазвала батон маслам і палівала яго вішнёвым сочывам, я ўсё гадаў, чаму яе кахаюць усе мае супернікі. Чаму яны жадаюць менавіта яе, і што ім у ёй так падабаецца. Бо сам я ўжо не бачыў у ёй нічога, акрамя чарады адбіткаў чужых мужчынскіх твараў на ейным. Чужых поглядаў, усмешак, словаў, мімікі, пластыкі, валасоў. Усе гэтыя мужчыны былі надзейна заспіргаваныя ў Вераніцы, і нават з'яўленне новага кавалера не пагражала б ім нічым. Яны засталіся б некранутымі, і толькі які-небудзь нязвыклы прыжмур вока дадаў бы пакутаў мне. Мне – чалавеку, які столькі часу быў нязменным назіральнікам яе перажыванняў, тэлефонам даверу, гарантыяй гарбаты па вечарах, калі ў Веранікі нешта абламвалася альбо, наадварот, яшчэ толькі пачыналася. І тады, у першым выпадку, яна сядзела са зморшчаным ілбом, з ценямі ўсіх былых перамог і пройгрышаў на твары. І мне хацелася пахапаць усіх гэтых дакучлівых чорных птушак сумнення, што кідаліся ёй у твар, запіхаць іх пад накрывку ў рондаль, зварыць іх неабскупленымі, неабсмаленымі й паказаць Вераніцы. Паказаць, што гэта ўсяго толькі мяса й пер'е, а не нешта, што мусіць так мучыць яе й замінаць ёй жыць пшчасліва.

Але бывалі й такія дні, калі Вераніка вярталася дахаты пад раницу, гарэзлівая й задаволеная, і была выключна прыязнай да мяне. Тады яна, са смехам, абдымала мяне й заспакойвала: «Нічога, не бядуі. Адночы ты таксама знойдзеш сваю жанчыну, якая будзе пасаваць табе больш за мяне, і мы станем сябраваць сем'ямі». Але Вераніка не была злой. Так, эгаістычнай, разбэшчанай, жорсткай, але не злой. І калі ёй сапраўды шанцавала, і яна сустракала некага вартага, Вераніка рабілася ледзь не анёлам. Але іскры агню, якія літаральна пырскалі з яе тады, праціналі мяне дратамі, бы змочанымі ў пякельнай серы. І я трываў, трываў бясконца, бо разумеў, што быць Веранікай – цяжар нашмат большы за мой боль. І я рабіўся саўдзельнікам Веранічынай безразважнасці, бо хоць і не патураў, але ж суперажываў. Тым больш, што заўважыў нейкую незразумелую заканамернасць: калі Вераніка йшла на повадзе ў сваёй зусім не дабрадзейнай натуре, усё ладзілася й у яе, і ў мяне. Але як толькі Вераніцы сніліся яе дзіцячыя сны альбо прыходзілі ў голаў думкі пра нейкі «няспраўджаны абавязак перад грамадствам» (Бог яе ведае, што яна мела на ўвазе), яна ледзь не захворвала, бо спрабавала быць «прыстойнай». Вераніка даводзіла, што яе йснаванне – заганныя паталогія. І, не паверыце, я сам пераконваў Вераніку, што, магчыма, гэта ёсць цалкам натуральным для яе, і што па апошніх вестках ад паліткарэктнасці паталогія не можа лічыцца заганный. О так, тут ужо маёй беднай Вераніцы не было як сумаваць, і яна казалася палымяныя прамовы пра тое, што «так, яна мусіла аддаваць сябе, дзяліцца сваёй жыццёвай моцай, бо інакш тая душыла й раздзірала яе знутры».

Мана. Нічога яна не мусіла нікому аддаваць. Насамрэч яна ўжо не магла спыніцца, затрымацца з нейкім пэўным мужчынам. Таму што яна баялася. Баялася перайсці тую мяжу, за якой бы ёй прыйшлося ўбачыць ужо не сябе й сваю страсць, а мужчыну, на якога яна цэбры той страсці вылівала. Не кажу ўжо пра каханне. Тым больш узаемнае. Яно б Вераніку проста забіла.

У тым і парадокс: нягледзячы на ўсе яе прыгоды, каханне й мужчыны ўвогуле былі для Веранікі самай небяспечнай

рэччу, страшэннай пагрозай. Бо яны, калі сканцэнтравалі на іх у той ступені, у якой яны таго заслугоўваюць, адрывалі б Вераніку ад яе самой. Ад адзінай і непаўторнай крыніцы яе жыцця, як сама Вераніка гэта ўспрымала. Яны б зруйнавалі яе асобу, зламалі яе ўнутраны стрыжань, знішчылі б яе духоўны досвед. А хіба дзеля гэтага яе Бог стварыў? Зусім не. І ніхто, кажу вам, ніхто з тых дурняў, з якімі яна круціла, не быў для яе важным. Вераніка прыслухоўвалася толькі да сваіх пачуццяў, толькі да сваіх тактыльных адчуванняў. І калі я нарэшце насмеліўся спытацца ў яе, ці аддавала яна перавагу каму з тых, з кім была разам, Вераніка з усёй сваёй непадробнай пчырасцю адказала мне, што «так, два-тры з іх былі больш тэхнічныя ў гэтым плане, чым астатнія». Так што відавочна, што яна была засяроджаная цалкам на сабе. Яна толькі хацела папаставаць сваю натуру, сябе, такую каштоўную й прыгожую. І калі гэтыя добраахвотнікі стараліся на Вераніцы, яны нават не здагадваліся, што проста сціралі з яе парцялянавага цела пыл, які набіраўся за тыдзень-другі пастаяннай сувязі альбо самоты. Так што, я мяркую, Вераніка рабіла ўсё гэта ў мэтах асабістай гігіены. І не больш.

А я... Я быў даўно скаронай крэпасцю, перамога над якой нікчэмным медалём боўталася ў Веранікі на грудзях. Яна кожны раз сыходзіла на мяне, як прасвяда, але затым уставала й рухалася далей. Варочалася, а потым ізноў знікала. А мне заставалася ненавідзецц, ірваць фотакарткі, выкідаць яе рыззё й чакаць, чакаць, чакаць... Ажно пакуль Вераніка не прыцягвалася «мірыцца». З валізкай, напшпигаванай рознымі прысмакамі, і бутэлечкай белай. Вось такое «пакаянне».

Але ўсё ж такі я рабіў захады пазбавіцца ад той хваравітасці, якая панавала ў нашых адносінах. Я намагаўся. Я вырашыў, што калі Вераніка ўсё роўна заўсёды вяртаецца да мяне, то я мог бы пагрэбаваць прынятымі ўмоўнасцямі й ажаніцца з ёю, хоць яна й такая, якая ёсць. Хоць увесь наш двор, мае калегі й сябры кпяць з мяне. (Няхай. Яны проста тыповыя зайздроснікі.) А калі б Вераніка ведала, што ў яе ёсць законны муж, яна, можа, часцей зазірала б да мяне. Хаця б, каб выявіць

міласэрнасць да сваёй другой паловы. Бо яна ж увасабленне міласэрнасці.

Вось гэтага я й не ўлічыў. Бо як жа ж Вераніка можа так мучыць уласнага мужа? І калі я ўжо дакаціўся да гэтых разважанняў, то мы ўжо не змоўцы – паміж намі ўжо не можа быць раўнапраўнай «сацыяльнай угоды». Значыцца, справа – дрэнна, і ёй, Вераніцы, вельмі шкада, што яна не спынілася раней, бо яна ўжо падазравала мяне ў занадта сентыментальным стаўленні да нашага сумеснага пражывання. Сама ж яна ўважала яго за добрае сяброўства, асабліва пасля ўсіх яе раманаў. Да таго ж я, відаць, моцна пакутаваў увесь гэты час, а я не варты такой знявагі. І больш яна не будзе так абыходзіцца са мной. Мы проста палубоўна расстанемся, пакуль гэта яшчэ безбалесна. І вы думаеце, ёй нешта зашкодзіла менавіта так і зрабіць?..

...Звычайна мужчыны, якіх кінулі, робяцца падобнымі да тых жанчынаў, якія гэта ўчынілі. (І наадварот.) Каб утыркнуць сваю нечуваную крыўду ў некага іншага. Каб адпомсціць за сябе супрацьлегламу полу. Альбо ў якасці псіхатэрапіі. Бывае, што пасля найбольш удалых «сеансаў», на свет з'яўляюцца непераўзыходныя сцэрвы й донжуаны. І тыя праклёны, энк і ўпрошванні, якія суправаджаюць іх, шчыльна забіваюць іх асабісты надлом. Так што гэтыя няшчасныя людзі самі, бадай, забываюць пра крыніцу сваёй пчадралюбнасці, недасягальнасці ці непастаянства. Але са мной нічога з гэтага не адбылося.

Усе тыя гады, што Вераніка пазбягае мяне, яна, насамрэч, бадзялай коткай блукае паміж мной і іншымі жанчынамі. І таму я застаюся сам па сабе. Але адзінота зусім не пужае мяне. Ды й як можа палохаць тое, да чаго ты ўжо прызвычаіўся? Тое, што кожную хвіліну непазбежна акаляе цябе. І даўна ўжо нішто не парушае гэтай самоты. Маё «я» больш не пускае ў сябе нічога звонку. Яно не хоча далучацца да тых, хто тэлефануе альбо прыходзіць. Маё «я» аддало швартовы й выправілася ў адзіночнае плаванне. Без цябе.

А вось зараз ты ходзіш перад маімі вокнамі, а я не магу па начах спаць, бо й коўдра, і прасціна бы аблізваюць мяне шурпатымі языкамі. Маё люстэрка нахабна выдае мне па раніцах твай твар. Мае рукі й сны не слухаюцца мяне. Я больш не

п'ю гарбаты – ва ўсякім разе а сёмай гадзіне. І не таму, што я распачаў культурную асвету альбо хаджу на шпацыр да бліжэйшай кавярні, – я проста баюся цябе. Я баюся тваёй здані, што пераследуе мяне паўсюдна ў маім доме. У тралейбусе, дзе столькі жанчынаў раптам пачалі размаўляць тваім голасам. У маёй вопратцы й бялізне, якія я кранаю тваёй рукой. У маёй брытве. У маім гадзінніку, які смяецца альбо крывіць вусны, як ты. У маім страху, які няўхільна цягне мяне а сёмай да вакна.

Чаму? Нашто ты прыйшла? Чаму ты вынырнула акурат тады, калі я ледзь-ледзь навучыўся жыць без цябе? Нашто ты клічаш мяне? І чаму не зойдзеш сама? Няўжо ты не верыш, што я цябе прабачу? А можа, ты саромеешся некалькіх новых гадоў у тваім узросце? Але ж і я не які-небудзь там маладзён. Мне ўжо таксама амаль трыццаць. І я не скажэнец, каб скакаць па малалетках. Мы з табой роўныя. Мы пара. У нас ёсць агульнае мінулае, агульны досвед, і я яшчэ поўны сілаў. Я магу даць табе тое, чаго ты ад мяне чакаеш. Дык чаму ж ты не зойдзеш? Чаму ты асперагаешся мяне?

Я назіраю за табою цяпер па вечарах і думаю аб тым, якое гэта дзікуства, што мы з табой не можам зрабіць хоць крок насустрач адзін аднаму. Што ты не хочаш патэлефанаваць і прыкінуцца, што мы, напрыклад, як школьныя знаёмыя маглі б сустрэцца й папляткарыць пра тагачасных сяброў. Альбо што табе прапанавалі выгудную працу, але ты ўжо й так добра ўладкаваная й таму ўзгадала пра мяне. Ці проста схлусіць, што забыла ў мяне якуюсыці сямейную рэліквію альбо лёсавызначальную паперу, калі пераязджала. І тады табе не трэба было б дзень пры дні сядзець у тралейбус, а потым затойвацца недзе ў нашым альбо суседнім двары, каб нарэшце раздражніць мяне настолькі, што я не выцерплю й выйду шукаць цябе. Вераніка, я разумею: зараз вясна й табе бракуе новых уражанняў. І строі, якія ты зараз носіш, таксама шыкоўна на табе выглядаюць, і табе карціць пашпацыраваць, пафарсіць. Але ж мы цывілізаваныя людзі. Мы маглі б усё вырашыць якім-небудзь іншым кшталтам. Хіба не? Я ўжо амаль гатовы пазбавіць цябе непрыемнай працэдурой выпрошвання прабачэння й неабходнасці дзейнічаць першай. Ты маеш рацыю: я ж мужчына – я паві-

нен прымаць удар на сябе. Я дапамагу табе, Вераніка. Сонейка маё, я дапамагу табе апраўдацца перада мной...

...Два дні я лётаў па «Дынама»* і крамах, каб адпаведна апануцца й запэўніць цябе ў сваёй добранадзейнасці. Два дні я пільна ўзіраўся ў цябе, каб прызвычайна да тваёй прыгажосці й не атрымаць шоку пры непасрэдным кантакце. Я рыхтаваўся. Я святкаваў. Я паслаў на ложка свежую бялізну. Я купіў салаткаватага віна. Я вывесіў у лазенцы новыя ручнікі. Я ўставіў у кубак пад лустэркам дзве новыя зубныя шчоткі. Шалёнік – я нават вытрас пыласос. Я чакаў.

...Без пятнаццаці сем я падсеў з гадзіннікам у руцэ да вакна. Потым я падумаў, што гадзіннік усё ж такі лепш начапіць, бо потым лішнія рухі толькі перашкодзяць. Я прыціснуў абедзве далоні да паверхні стала (леваю крыху наперадзе), каб бачыць час. Я вырашыў падпільнаваць, як ты выйдзеш з тралейбуса, потым хутка выбегчы – прама праз калідор, бразнуць дзвярыма (ключы – у кішэні джынсаў), затым некалькі ступеняў уніз і направа. Высачыць, дзе ты хаваешся, альбо нагнаць цябе яшчэ раней. Узяць цябе за плячо, слізгануць рукою на шыю, абняць яе ззаду... І ўсё сказаць. Што? Што падкажа сэрца. Выдумаць, зманіць, заінтрыгаваць, зацікавіць, запрасіць. Быць з табой побач. Цалаваць твае валасы. Быць.

Было ўжо шаснаццаць на восьмую. Калі яна нарэшце выйшла з тралейбуса. Я адразу ўскочыў і кінуўся з кватэры. Нават адпыхнуў стол і перавярнуў зэдлік (непарадак: яна падумае, што я п'яніца й у мяне тут быў дэбош). Прасадзіў рукою кардон, прыроблены замест шкла на дзвярах у пад'ездзе. Ламануўся да аркі, але рэзка спыніўся, бо падумаў, што ты магла яшчэ затрымацца. Падкраўся да рогу нашага дому й убачыў, што цябе ўжо няма на дарожцы ад прыпынку. Пабег да дзіцячага садка ў двары. І... Гэта ты. Гэта была ты. Мая Вераніка. Толькі мая. Мая адзіная жанчына. Мая дзяўчынка.

Ты стаяла ля агароджы з нейкім падшыванцам. З нейкім хлопчыкам у акулерах і штроксавай кашулі. Ты трымала яго

*Маецца на ўвазе папулярны ў дзевяностыя гады XX ст. рэчавы рынак, размешчаны на тэрыторыі стадыёна «Дынама».

за руку, а ён адхінаў табе валасы з твару. Вялікім пальцам гэты шчанок праводзіў па тваёй шчацэ, а ты залівалася смехам і палавала яго. Так, як ты мусіла цяпер, пасля таго, як вярнулася да мяне, палаваць толькі мяне. Ты – нейкага падлетка. Вераніка! Так не робяць! Дарослыя людзі так не робяць. Так нахабна не забіваюць!

І тады зноў. Праз садок. Да аркі. Два пад'езды. Ручку ад дзвярэй – з мясам. Прыступкі. Ключы. Столькі шмат і звяняць. Адамкнуў. На стол. Да вакна. Падпершы далонню голаў. Стукнуў некалькі разоў, каб не было панадна. Кахаць Вераніку. Такую сцерву. Здрадніцу. Шлюху. Агідную балонку.

...А праз дзень я паехаў на лецішча. Выходныя. І я ўжо тут болей не мог. Прытэпаў з электрычкі да хаткі. Закінуў заплечнік на веранду. Не пераапранаўся. Узяў асадку й папоўз на грады падпраўляць надпісы на трэсачках. Дзе, што пасаджана. Для яе. Усе гэтыя гады дарма. Для яе. Потым не вытрываў. Вычварэнне – піць да паўдня, але надта ўжо мне было цяжка. Дастаў прыхаваную бутэльку гарэлкі, вынес кубак. Паставіў на лаве на ганку. Хлеба адкroiў, сала, адчыніў слоік з агуркамі. Паклаў на аркуш з нейкім, яшчэ студэнцікам сваім, накрысам. Сеў на лаву вярхом. Затым узяў і чамусьці намаляваў асадкай на дошцы жаночыя абрысы. Перагарнуў накрыс. Напісаў на чыстым баку: «Вераніка – сука й нікчэмная балонка». Потым знайшоў на лаве маленькі цвік, падняў з падлогі малаток, прыстроіў паперку на лобе ў маёй уяўнай жанчыны, прыладзіў цвічок і моцна-моцна ўдарыў.

Каб ужо напэўна забіць.

1999

МЫ ІДЗЕМ НА ПАХАВАННЕ

Шпаркімі крокамі, намоклыя й замерзлыя, ідзем мы ўздоўж ракі на пахаванне. Дождж, як дарваўшыся, абсмоктвае шэрыя дамы, ад чаго тыя цямнеюць і гараць чорнымі плямамі, быццам чырванню сораму. Ты трымаеш мой клятчасты парасон, а я вісну на тваёй руцэ. Дрыжу й прыціскаюся, як мацней, а ты сагнутай рукой падцягваеш мяне бліжэй да сябе. Пакрыўленыя, павыбіваныя ліхтары надламанымі макавымі галоўкамі невідуча зазіраюць нам у твары. Каля самай ракі не тоячыся мілуюцца на лаўцы мясцовыя падлеткі – паляць, а потым цалуюцца, цалуюцца, а потым паляць.

А нам няма калі – ні на тое, ні на другое, бо мы спяшамся на пахаванне. Вось ужо й новыя элітныя дамы, перад якімі бадуча два казляняты. Побач дзед у чорнай кепцы сузірае праз цыгарэтны дым іхні паядынак, а бацькі ваяроў абыякава скубуць першую здыхлявую траўку. Мы спыняемся й прыціскаемся адно да аднаго яшчэ мацней. Вецер халоднай упэўненай далоньй хапае мяне за шыю, лашчыць з залішняй страсцю мае мокрыя, кучаравыя ад дажджу валасы. (Праз іх я буду выглядаць занадта прыгожай, як для пахавання. Усе скажуць: «Здаецца ж, не свята, а яна вунь як прыбралася».) Кучаравыя ж казляняты кідаюць біцца й падбягаюць да казла, занятага спажываннем сумніўных у гэтым горадзе вітамінаў. Нечага круцяцца каля яго, а потым ізноў да справы – басціся. Гераічны казліны лёс!

Белыя казляняты, чорны дзед, шэрыя каза з казлом, цагляныя блакітна-жоўта-ружовыя новабудоўлі. Надвечорак смярдзіць ваўком. Дождж. У вокнах няма святла. Хутка святы. «Ніколі гэткага не бачыў». «Мне не дае спакою Гамлет».

Мы даходзім да суда, заціснутага паміж цырульняй, кветкавай крамай і фотаатэлье. Спыняемся, таўчэмся, маўчым, намерваемся, баімся, ідзем назад. На другім баку ракі – ні казлоў, ні падлеткаў. Толькі разбэшчанейшы дождж і непрагляднейшае паветра. Пластыкавыя бутэлькі й смецце ў вадзе, рудая, заіржавелая труба. Вада пераліваецца праз трубу,

і здалёк здаецца, што гэта плёскаецца нейкая засмердлая крымінальная кроў. Мне робіцца млосна.

Далей – бомбасховішча, дзіцячая пляцоўка. Снарады на ёй пафарбаваныя ў крэмавы й ружаваты колеры. Сакавіта й, як для гэтага занядбанага двара, занадта модна. Мы стаім пасярод пляцоўкі й углядаемся ў згвалчаныя дажджом, сціпэлыя дамы – ты за маёй спіной, а я за тваёй. Людзі, відаць, параз’язджаліся перад святамі: скарочаны дзень – значыць, мы можам спазніцца. (Чаго мы баімся?) За тваёй спіной – агароджанае высокай сеткай футбольнае поле. Маленькая рэзервацыя каля канцавога прыпынку тралейбуса, дзе неяк не наважваюцца пагуляць у мячык дзеці. Бразгае вакно. Гэта нехта вытыркнуўся на дождж папаліць і паназіраць за нашымі абдымкамі. Каб не расчароўваць чалавека, мы цалуемся й сыходзім. Шчымлівая, неадчэпная халадэча.

Па бетонных дрыготкіх плітах мы скачам да вострава. На востраве, відаць, раскінуўся сам задыханы вецер. Праз ягоныя частыя ўдыхі й выдыхі я дранцвею й упадаю ў транс. Я раскачваюся на кукішках на гіганцкай халаднючай каменнай лаве. А ты сядзеш побач на высокую каменную спінку й прапануеш выпіць віно, прыхопленое для хаўтураў. Па шэрай няўрымслівай вадзе, заведзенай ветрам, разліваецца празрысты блакітны бляск. Адбітак надзеі ў «люстэрку маёй душы». Як апошнія аўтсайдары, мы п’ем з горла сухое чырвонае віно. У трыснягу тваіх вачэй я бачу свае срэбныя завушніцы з гранатам. Мне цёпла, і я думаю, што калі б пайшоў снег, было б яшчэ пякней.

Але снег не йдзе. Гэта мы з табой ідзем на пахаванне. Ды й чаго нам баяцца цяпер? Хіба, можа, пахаванне страшнейшае за самую смерць? Факт смерці. Паведамленне пра смерць. Усведамленне смерці. Замірэнне з смерцю. Можа, усё якраз праз тое, што мы не ведаем, што намі кіруе: факт, паведамленне, усведамленне альбо замірэнне? Мы нават не ўпэўненыя, з чаго ўсё пачалося: з факту, паведамлення ці ўсё ж замірэння?

Усведамленне... Няўжо мы некалі будзем на гэта здатныя? І гэта ніколі не будзе аднолькавым для цябе й мяне. Як Гамлет. Ты кажаш, што разумееш яго, хаця й не можаш растлумачыць словамі. А я яго зусім не адчуваю. Не адчуваю, але таксама

разумею, хаця й інакш, чым ты. І не магу вызначыцца з сваім да яго стаўленнем. Я расчароўваю цябе сваім Гамлетам. Я засмучаю цябе сваёй прагай пэўнага стаўлення.

У жыцці я выбіраю сабе толькі мужчын-гамлетаў. Магчыма, таму, што не магу разабрацца з Гамлетам-персанажам. А яны й цягнуцца да мяне. Ліпнуць быццам мухі да мёду. І яны гэтка розныя. Гамлет не адзін – гамлетаў шмат. У гамлетаў розны ўзрост і розныя мовы, у іх розныя гісторыі й розная будучыня. І ўсе яны – эстафетны ланцуг, які настойліва вядзе мяне да паразы.

Але ці можа мужчына-гамлет разумець сябе самога? І нашто мне гэтае стаўленне? І ці абавязкова ты мусіш мяне загубіць? А можа, мы здолеем жыць кожны з чужым Гамлетам? Альбо ахвяраваць сваім? Я б магла. А ты не зможаш. Ты мужчына-гамлет, а я – дурніца Афелія. Нясмелая пявуха. Мне адна дарога – галавой у раку. Але, відаць што, мелка. Ды й холадна, брудна. Да таго ж я плаваць люблю – яшчэ захочацца паплаваць на развітанне. «Ведаеш, што? Ну хочаш, я буду жыць з тваім Гамлетам?»

Ты мужна хмурыш бровы, але не вытрымліваеш і ўсміхаешся. А я ўзгадваю пра тое, колькі ўсяго трэба будзе напісаць, падзяліць, вызначыць. Можа, нават і абдымацца нельга будзе – усё ж пахаванне, а потым траур. «Затое, можа, кінем спрачацца пра Гамлета. Зажывём вольным, паўнавартачным, насычаным жыццём... Сумна. Можна мне ненасычаным, але з табой?» Злуеш. І я таксама. Але ж мы людзі прыстойныя – скандаліць не будзем. Ды й каму скандаліць? Ты мужчына, а я, вядома ж, гордая. Затое потым будзем падтрымліваць адзін аднаго візітамі суцяшэння. Будзем гэтакімі чулымі, абачлівымі. А я, можа, не хачу быць чулай – я чуйнай быць хачу! Ды дзе там – з гэтымі мужчынамі-гамлетамі ні засмяцца лішні раз, ні заплакаць. Доля.

Тэлефанаваць, вядома, будзем. Імэйлы цывілізавана-спагадлівыя дасылаць. Да агульных сяброў хадзіць. (Можа, усё ж можна будзе трымацца за рукі?) Вандраваць паасобку будзем – падоўгу й без болю, без аспярогі, без боязі расстання. Кар’еру сабе зробім. Нават не адну. Жытло асобнае займеем.

А зайздросціць жа нам будуць! Хоць і не ў тым, у чым зараз. І кахаць нас будуць таксама. А можа, і мы самі – і ўсё ўзаемна. Хоць не. Табе я жадаю непадзеленага кахання – няхай цябе правучыць жыццё. Няхай табе будзе балюча. Няхай заспявае твой Гамлет. Папляце вяночкі. Як жа, мысліцель, аўтсайдар, праўдалюбца – які прывабны персанаж! Інфантальны, збіты з панталыку пакутнік, які ўсіх і самога сябе прыводзіць да згубы. А няхай *пажыве, выжыве* – паспрабуе жыць без мяне!

Але тады й дзяцей у нас агульных не будзе. не будзе сямейнага ўтульнага побыту, сямейных спрэчак. Толькі хоць-калі будуць надарацца агульныя святы. Я з гадамі буду толькі пякнець, а ты мужнець. Па табе будуць млець маладыя дзяўчаты, а ў мяне, як заўжды, ну проста ўсе спрэс будуць закаханыя. Дзеці ў нас будуць самаўпэўненыя выскачкі, а ўнукі – таленавітыя, мілыя зайчаняты. Гады ў рады мы будзем мінаць адно аднаго на сваіх машынах. Раз на тры гады сустракацца ў транспарце. І нам будзе рабіцца млосна. Нам будзе рабіцца няёмка. Нам будзе рабіцца горка. А я буду потым заўсёды плакаць. Я буду, канечне ж, кахаць цябе, а ты мяне.

Увечары на сваіх кухнях мы будзем узірацца ў прагаліну паміж клятчастымі хвальбонамі фіранак на гэтка ж дождж. Я буду ўсё гэтак жа туліцца да цябе праз холад і шкадаванне, а ты будзеш зноў прыціскаць да сябе локцем маю руку. Мы будзем гэтка ж маладыя, і ў нас па-ранейшаму ўсё будзе наперадзе. Але мы не будзем побач адно з адным. Мы проста будзем. Старыя, нападспраўджаныя, незразуметыя. Гарбата, ці кава, ці белае віно разгоняць камяк у горле. Высокія дрэвы пад вокнамі па-старэчы павітаюць нас вунь гэтымі самымі галінамі. І пад імі ўжо даўно не будуць пасвіць козаў.

А можа, і не будзе ў нас ніколі свайго кута. Толькі цягнікі, аўтобусы, самалёты, здаваныя кватэры й гатэлі. Усё напратат, усё ў пазыку, усё новае й чужое. Але будзе тады ў нас тое, чаго мы прагнем зараз: свабода, творчасць і ў кожнага свой асобны Гамлет. Можа, нават здароўе й самапавага. Людская папана й, як камплімент, непрыманне самымі закаснелымі з іх. Новыя здарэнні, новыя вынаходніцтвы, новыя сенсацыі.

Не будзе толькі аднаго: цябе ў мяне й мяне – у цябе. А ў кнігарнях, бібліятэках, у кватэрах будзе стаяць на паліцах усё той жа «Гамлет». У старых ці новых вокладках, у старых ці новых перакладах. І новыя закаханыя будуць разгадваць загадку птушкі Фенікс і Голуба. Разам – на разгарачаных каханнем ложках, на скразняках вясновых кавярняў, на затлумленых днях народзінаў, на гэтым халодным востраве. Без мяне й без цябе. Бо зараз мы ідзем з табой на пахаванне. Ідзем здавацца: вырашаць канцылярскія справы, торкаць у вочы чужым цёткам свае праштампаваныя пашпарты.

Ізноў суд, рака, бомбасховішча, дзіцячая пляцоўка. Ніяк мы не дойдзем на гэтае бязглуздае пахаванне. Стомленыя, няшчасныя й замерзлыя. Раззлаваныя на гэткую недарэчную, заўчасную, разумовую, *незасведчаную* смерць.

Смерць нашага ўзаконенага кахання.

Красавік 2001 г.

ПЛЮКІ-ЛКВІДАТАРЫ

Гарачыня вісела страшная: здавалася, што нават пломбы ў роце плавіліся ад снякоты. Ды толькі Ядзя ўмудрылася захварэць. Другі тыдзень у вачах плавала брыдкавая цёплая смуга, а цела трэсла ад холаду. Тэмпература 37, баліць горла. Самы непрыемны стан.

Ядзін муж Андрэй апошнімі днямі зандаваў глебу й распавядаў пра выгоды выходных на прыродзе. Андрэй спадзяваўся пакрысе схіліць Ядзю да радыкалізму – вывезці яе на лецішча. Жонка была не супраць выбрацца з горада, каб потым сказаць, што «так, *была* вясна, *была*», але здаровы сэнс перамагаў любоў да сімвалічнага пазітыву.

Можа, Ядзя й ператаўкла б жыццялюбства мужа – застаўся б дома, піла лекі і нават ахвяравалася б схадзіць у кіно. Але ў пятніцу вечарам Андрэй заявіўся з новай *рэальна* аптымістычнай пагрозай: пікнік у Драздах з сябрамі-айкідокамі. Народ паедзе з дзё й бакенамі – будуць трэніравацца.

Перспектыва назіраць выкшталцонья айкідошныя танцы бела-чорных буслоў была вельмі стыльвай, але, як для чалавека, прастылага ў травеньскую смякоту, нагадвала харакіры. Таму Ядзі рашуча закарцела на лецішча: «адпачываць актыўна, вандруючы» – гэта значыць, вялай хадой прайсці чатыры кіламетры ад электрычкі.

У суботу ў электрычку было не ўбіцца: пацяплела, скончыўся навучальны год, апошні цягнік у Маладзечанскім накірунку перад перапынкам. Здаецца, ва ўсім горадзе не жыве столькі людзей, колькі іх пазапаўзала ў вагоны. Але Ядзі пашчасціла: дасталася месца каля поручня. Андрэй спрактыкавана ўтрымліваў раўнавагу злева ад жонкі. Насупраць іх сядзелі дзве дзяўчынкі. Маладыя, у крыклівым адзенні, без клунак. Можа, едуць на Менскае мора? Адна з дзяўчат была даволі пекнай. Твар не ўгадаеш, але па ўсіх пануючых стандартах прыгажуня. Дзяўчына, відаць, добра гэта ведала, таму ўсім, хто заходзіў у вагон, даставалася ад ейнага ацэньваючага позірку. З'яўленне асабліва крывых, тоўстых ці проста старых дзяўчына каментавала на вуха менш прывабнай прыгчывай

сяброўцы, на што тая павінна была ўсміхацца й ківаць галавой у знак згоды.

Калі Ядзя з Андрэем спыніліся насупраць, дзяўчыне выяўна адняло мову. Ядзя ледзьве не засмяялася. Зразумела, што яны з мужам выглядалі зусім не правільна, не па-тутэйшаму. Абранутыя проста, але стылёва й камфортна – па-еўрапейску. Псуюць сумленным дзяўчынкам карціну свету! Пра твары й казаць няма чаго. У Андрэя была выяўная шляхецкая знешнасць, якая жанчынам адразу кідалася ў вочы. Пакаленні Татураў, Наўроцкіх і Сушынскіх праступалі ў кожнай рысе твару, рухах і паставе. Жанчыны, гледзячы на яго, губляліся й не разумелі, у якім жывуць стагоддзі. Здаецца, у іхніх вушах гучаў грукат конскіх капытоў і звінела шабля казачнага прынца.

Дзяўчаты перавялі позірк на Ядзю: што ж за яна такая побач з ім? Урадзіўшаяся ў сваю рэпрэсаную бабку Вераскоўскую, жанчына ведала, што валодае настолькі нязвычайнай, не папсовай прыгажосцю, што толькі моцная энергетыка й валявая спіна, як на фатаграфіі ейнай дзевяностагадовай бабкі, ратуюць яе звычайна ад расцяжвання кірпатымі жанкамі. Ядзя перахапіла разбуральны позірк дзяўчат, усміхнулася й сказала пра сябе камунікатыўную мантру «Веды й давер!» На ўсялякі выпадак дадала, што ейны прадзед меў трыста душ, але сама яна прытрымліваецца сацыял-дэмакратычных поглядаў.

Ці тое мантра падзейнічала, ці тое дзяўчаты зблудзілі ў астральным лабірынце сацыяльна-духоўных разважанняў, але агрэсаркі адварнуліся ад Ядзі з мужам і зноў заняліся аглядам тамбура.

Тым больш, што ў тамбуры было на што паглядзець. На станцыі ўшчамілася новая кампанія: маладая дзяўчына гадоў шаснаццаці і некалькі крыху старэйшых хлопцаў. Дзяўчына была страшна спітая, кароткастрыжаная, з распухлым носам. Ейны выгляд ніяк не вязаўся з чысцоткай белай кашуляй, чорнай адпрасаванай спадніцай да каленяў і белымі няроўна абвіслымі гольфамі. І толькі запыленыя рудыя туфлі сведчылі пра беднасць, п'яны гармідар у недружалюбнай хаце з гэткімі, як яна сама, бацькамі-алкашамі. Хлопцы, што ехалі разам з дзяўчынай, былі амаль аднолькавыя: бястварыя, з бялява-

шэрымі валасамі. Гэткіх жа – толькі што непрапітых – можна бачыць каля пэўнай установы ў мёртвай зоне праспекту, дзе не любяць гуляць прыстойныя людзі.

Разам з моладдзю ўсунуўся паджылы дзядзька з расадай, пастаўленай на металічную цялежку-калыску. Акуратны, годны савецкі чалавек з сумнымі, але спакойнымі вачмі – падмануты пранырлівымі, паспяховымі круцялямі. Побач з ім да вагонных дзвярэй прыхінулася поўная ўсмяшлівая жанчына з правінцыйнай завіўкай у стылі васьмідзясятых гадоў. У чырванаватых ад загару руках, уціснутых у кароткія вузкі рукаўчыкі, цётка ашчадна трымала прадаўгаватую скрынку. Па валтузні й папіскваннях, якія даносіліся адтуль, можна было меркаваць, што жанчына вязе толькі што купленых пішклянтак.

Ядзя ўсміхнулася. Ёй узгадалася, як на летнія вакацыі бацька звычайна адвозіў яе на сваіх чырвоных «Жыгулях» да бабкі з дэдам разам з пішклятамі, пасаджанымі ў плечыня простакутныя кошычкі ад трускавак. Усю дарогу дзяўчынка забаўлялася на заднім сядзенні тым, што разглядала, як пішкляты штурхаюцца, распушаюць свае жоўтыя футрыкі, міргаюць цёмнымі вочкамі без веек. І як абавязкова адзін з іх выбіваецца наверх. Стаіць, пагойдваецца на танюткіх лапках і ўрэшце правальваецца ў інкубатарную пішклячую масу.

Раптам народ заварушыўся: у супрацьлеглым канцы вагону з'явіліся музыкі. Змрочны гарманіст татарскай знешнасці й высокі загарэлы пясняр. Заспявалі «Сёння ў нашай хаце свята...». Людзі разняволіліся, пачалі па-загаворніцку пераглядацца, выпягваць грошы з кішэняў і кашалькоў. Андрэй таксама торкнуў нейкую дробязь на развіццё беларускага мастацтва. Дзяўчаты насупраць, пахіхкваючы, абмяркоўвалі гарманіста. Дарэчы, на Менскім моры яны не выйшлі. Цікава, куды можна ехаць у такім парадным пляжным выглядзе ды яшчэ з нейкай «завушніцай» на пазногці? Да бабкі ў вёску? На лецішча? У Маладзечна да сяброў? Няўжо... ў Вязынку – да Купалы?!

Ядзя з Андрэем выйшлі на станцыі «Беларусь». Ездзіць на лецішча яны пачалі пасля вяселля, а дагэтуль грэбавалі гэтакім «плебейскім заняткам». Другі дзень вяселля, адсвяткаваны

на свёкравым лецішчы з сябрамі, паказаў ім, што там можна «цывільна» й утульна адпачываць. Шмат хто, у адрозненне ад пачатку дзевяностых, гэтаксама, як і Ядзя з мужам, прыязджаў толькі па пашлыкі, лазню, гульгаяванне на шэзлонгах і добрую размову за грузінскім віном.

Хата ў свёкра была фэйная, перавезеная з адной туманнай прыязёрнай вёскі яшчэ за савецкім часам. Тады свёкар быў праграмістам, але любіў, як і ягоны бацька, майстраваць. Калі іхняя кантора, якая працавала на абаронку, развалілася, свёкар, здаецца, уздыхнуў з палёгкай. Ён не стаў перавучацца на новыя кампутары, а заняўся вырабам мэблі, што прынесла яму прыбытак і дазволіла павандраваць з замовамі па былым саўку. Гаспадаркай яны з жонкай амаль не займаліся – мелі толькі добры сад, клумбы й пару градаў з кабачкамі-морквамі. Свякруха, праграмістка й модніца, лецішча ўвогуле не любіла – выпраўляла мужа, а сама заставалася дома фарбаваць пазногці, глядзець тэлевізар і пасвіць малодшага сына, якому ўжо, дарэчы, мінула дваццаць пяць гадоў.

Па дарозе на лецішча Ядзя з Андрэем мусілі зайсціся ў краму. Проста пасярод лесу для дачнікаў была пастаўленая будка пад назовам «Купалінка». Рэч гэта была зручная, асабліва, калі жывеш на лецішчы некалькі дзён, а машыны не маеш. Андрэй з жонкай аўто не завялі, бо Андрэй быў экалагістам, а Ядзя, хоць і мела правы, знаходзіла кіраванне нудотным і да таго ж не хацела ездзіць сярод хамаў, якія не зважаюць на правілы дарожнага руху. Таму парачка вандравала на роварах, цягніках, электрычках і часцей за ўсё – з намётам.

Каля будкі-крамы нехта пакінуў каня з калёсамі. Відаць, дачнікі зладзілі гешэфт з вяскоўцамі. Вакол жывёліны таўкліся падлеткі. Андрэй ужо зайшоў у краму, а Ядзя адстала. Яна ўнутрана сціснулася, бо недаросткаў гэтых ненавідзела. Ад іх усяго можна чакаць. Бы здранцвелая, жанчына рушыла да ўваходу. Грэблівая грымаса скрывіла ёй вусны – дарма, што выкладчыца, але ж у кансерваторыі, а не ў калоніі для няпоўнагадовых. Самы вялікі падлетак, відаць старэйшы за ўсіх, рэзка працягнуў руку.. й пачаў гладзіць каня па пысе.

«Прыгажун, праўда?» – ласкава й паблагліва звярнуўся ён да малых.

Пакуль Андрэй купляў усялякую дробязь і марозіва, жонка разглядала ў краме стэнд з пасведчаннямі. У адну з пластыкавых кішэняў быў уторкнуты згублены некім пашпарт. Ядзя машынальна прачытала дадзеныя: Бжазоўскі Себасцьян-Мікалай, 1986 год нараджэння. Дзевятнаццаць гадоў, звычайны серабранска-гетаўскі твар. Магчыма, пасеяў пашпарт, калі прыходзіў у краму альбо ехаў па лесе на ровары. Жанчына ўпершыню адчула, што старэе: міралюбныя падлеткі, паўсядзённыя антыкварныя імёны, марозіва ў далечыні ад цывілізацыі... Можна, гэты час не такі ўжо і страшны, як яны прызвычайліся думаць?

Далей ісці было нядоўга, але праз гусцейшы лес. Сцежка рабілася ўсё больш засмечанай. Паўсюль валяліся пластыкавыя бутэлькі, кавалкі цыраткі, нават старыя акумулятары. Праз кожныя трыццаць метраў павыварочвалі вантробы звалкі. Андрэй з Ядзям пазлавалі, панаракалі на бессаромнае праўленне, пашкадавалі пра зніклыя ўзносы, але рабіць няма чаго – пайшлі сабе наперад, каб хутчэй убачыць свае кветнікі й забыцца на гэтае быдліцтва.

Раптам хваля смярдзючага паветра гнілым языком ўвапхнулася Ядзі з Андрэем у рот. «Fuck! Смецце паляць!» – вылаяўся муж. «Здагадаліся ж рабіць гэта гарачынёй», – падхапіла жонка. Наперадзе, на ўскрайку лесу, паказаўся дым. Гарэла галоўная звалка. Андрэй з Ядзям зморшчыліся, закашлялі й пачалі клясці неразумную ўтылізацыю адкідаў. Чамусьці вырашылі, што вогнішча – цалкам легальная акцыя, для якой выбралі нязручны час. Дымок ішоў пакуль што ад верхняга смецця, але можна было ўявіць, як засмярдзіць, калі загарацца нетры. Пазлаваўшы, яны рушылі далей, бо хто ж можна перамагчы беззаконне ды негаспадарлівасць?

На лецішчах народ адчужана пчыраваў на градах. Кабеты ў новых купальніках і са старасвецкімі хусткамі на галовах стаялі ракам і слухалі папсу з прыймачоў. Мужыкі корпаліся каля машынаў альбо нешта фарбавалі. Апошняя можна было й не рабіць, бо й без таго патыхала гарэлай «хіміяй». Дзеці з гі-

кам лёталі па дарожках, каталіся на роварах і гулялі ў мячык. Была звычайная спякотная субота напрыканцы траўня. Хмара смуроду павольна плыла ў гарачым паветры.

Іхняя хата набрыняла прахалодай: шчыльныя фіранкі ўбераглі яе ад сонца. Але ж вясна й трэба адпачываць, атрымліваць ад жыцця асалоду! Ядзя паадчыніла дзверы, адвесіла вокны й пачала шукаць купальнік, каб пазагараць. Купальніка не знайшлося, таму яна мусіла прыстасаваць для гэтых мэтаў дзве старыя блакітныя фіранкі. Класіка! Штучная тканіна павысыпалася, але хто ж гэта ўбачыць – усе занятыя працай.

У ценю кусцістага кветніку жанчына прымасціла халоднае пасля стаяння ў хаце крэсла. Мэта была, натуральна, загарэць, але ўсё ж схавацца ад суседзяў было варта. Галоўнай страшыдлай была тоўстая аморфная цётка без узросту, якая паўзла па градзе на ўчастку насупраць. Ейная дачка з мужам летуценна дэфілявалі каля даволі дарагой іншамаркі. Унукі-хлопцы гулялі ў хованкі паміж нахіленай прыбіральной і іхнім жытлом-вагончыкам. Наўрад ці яны бедавалі без гародніны ў горадзе, але, відавочна, што *мае* быць, тое *мае* быць.

Ядзя гарод не палола. І нават не праз ідэалагічныя перакананні, а таму што не магла: гразла ў адной градзе гадзінамі, а потым пакутавала ад болю ў спіне. Таму ў мэтах захавання віду вырашана было нямы прэсінг суседкі вытрымаць і на правакацыю не паддавацца. Тым больш што Андрэй завіхаўся з сваёй мужчынскай працай за дваіх.

Муж калоў дровы для лазні, а Ядзя разняволена награвала сваім целам крэсла. Нарэшце надышоў гэты дзень, калі навучальны год скончыўся, калегі й студэнты забываюцца й трэба проста жыць, як усе прыродныя стварэнні, што радуюцца вясне. Кветкі скарыліся цеплыні, трускаўкі ляютна пераплятаюць вусы, матылі пырхаюць у яблынях, і жукі наводзяць бляск на сонцы. Вунь і суседзі-багацеі з другога боку ўчастку выпусцілі дзяцей на выпас, а самі размаўляюць ні пра што ў шэзлонгах. І смурод, смурод – мярзотны смурод заграбае лепішчы ў ліпкія абдымкі.

Здаецца, ніхто не заўважаў, што робіцца ў паветры. Дарма, што дзеці глынаюць невядома якую брыдоту, – галоўнае, каб

выглядала як у тэлевізары, а кіно ж не пахне. Калі цёмны дым павеяў над іхнім комінам пры незапаленай печы, Ядзя з Андрэем зразумелі, што робіцца нешта зусім не тое. Усё яшчэ перакананыя, што адбываецца санкцыяваная, але бязглуздая ўтылізацыя, яны ўсё ж вырашылі парушыць загад неведомых начальнікаў і вогнішча затушыць.

Са шкадаваннем Ядзя параскручвала з гэткай стараннасцю прыладжаныя фіранкі, пераапрунулася ў майку й шорты, узяла з прылазніку вілы, каб раскідаць падпаленае смецце. Муж ужо чакаў яе на дарожцы перад хатай, клянучы нядбайных дачнікаў і саўкоў увогуле. Дастаткова было мінуць дзве хаты, каб убачыць, што звалка не проста гарыць, а палае. Пакуль Ядзя з Андрэем беглі да яе па сцежцы праз поле, яны паспелі заўважыць, што на лецішчах ля самага лесу жыццё спакойна ішло сваім шэрагам. Каля ладных хат былых і сённяшніх гаспадароў свёкравага прадпрыемства, накрытыя чорным дымам, бавілі час вялікія прыгожыя сямействы.

А над звалкай ужо асмаліліся галіны дрэваў. Крыху наводдаль, за кустамі, стаяў худы падпіты мужычок у засціранай гімнасцёрцы. Ядзя адразу накінула на яго й пачала крычаць пастаўленым настаўніцкім голасам: «Што гэта ў вас такое робіцца? Хіба можна паліць смецце такой гарачынёй? Хто гэта да такога дадумаўся?» Мужычок міралюбна хістаўся на нагах і, усміхаючыся, вымучыў з сябе пару словаў: «Я ж гэта... старажу, каб на лес не перакінула. Ішоў, можа, хто, сігарэту кінуў і загарэлася». Тут да жанчыны дайшло, што звалка палае толькі таму, што гэта пажар, а не нейчы неразумны загад і што цікавіць ён толькі іх траіх – яе, Андрэя ды гэтага дзядзьку.

Пакуль Ядзя думала, як ёй быць з гэтым адкрыццём, муж ужо закідваў агонь пяском, выкапаным з ямы для сметніку. Да пяску было далёка бегчы, таму жанчына вырашыла кідаць зямлю з поля. Ад вілаў не было ніякай карысці, і Андрэй пагнаў жонку па шуфель і вядро, а заадно й па дапамогу. Крайнія лецішчы стаялі зусім блізка: было відаць, што паны начальнікі, па чарзе пакасіўшы газонакасілкай траву, селі палуднаваць. Людзей там было поўна: бацькі, дарослыя дзецюкі, маткі, жонкі. Ядзя адчула няёмкасць праз тое, што прыйдзеца

адрываць народ ад прыемнай справы, але з іншага боку незразумела было, як яны могуць так бесклапотна есці ў сітуацыі, якая пагражае іхняй маёмасці ды здароўю.

Падышоўшы да плоту з металічнай сеткі, жанчына нерашуча спынілася насупраць ідылічнай кампаніі. У садзе на адным з участкаў мужыкі, відаць, святкавалі ўдалы пакос газонаў. Завітыя таўстухі-мамашкі сямействаў мылі ў ракавінах талеркі. Цёткі глядзелі на Ядзю з ейнымі віламі так пагрозліва, што тая зразумела: гэтыя могуць не толькі накармаць ды абмыць, але й абараніць сваіх мужычкоў. І хай гарыць гэтая звалка й увесь лес разам з лецішчамі, абы не было гэтых малявак у майках і шортах каля нашых мужоў, сыночкаў і радысак!

Ядзя зразумела, што ніякіх прафесійных уменняў не хопіць ёй, каб папрасіць гэтых людзей дапамагчы – прычым што самім сабе. Таму яна завярнулася й пабегла дахаты, пакідаючы ў непарушным спакоі дбайных дачнікаў, якія спялілі сваё зімовае пчасце. «Ні за што! Ні за што... – думала жанчына, – не буду я рачкаваць на лецішчы! Гэтак робяць толькі безадказныя, прыгонныя людзі без уяўлення!»

Пакуль жонка прынесла шуфель і вядро, знойдзеныя ў гармідары прылазніку, прыстасаванага пад хляўчук для інструментаў, Андрэй ужо здолеў патушыць большую частку агню. Дзядзька-булдос знік. На спежцы Ядзю пераняла анельскага выгляду маленькая бялявая дзяўчынка ў даўгой сукенцы й капялюшыку. За ёю выплыла з кустоў мілавідная маладая мамаша ў белым купальніку. Непадалёк корпаўся хлопчык гадоў дзесяці – шукаў нешта ў папаратніку. Ядзя пачала падазраваць, што пажар проста падаўся ім з мужам і дзядзьку-«партызану».

– Андрэй, якія ўсе арыстакраты! Ну далібог! Можа, мы з табой вар'яты?

– Яны арыстакраты, а мы з табой шляхта ў дзясятым калене! Таму наш абавязак – пільнаваць гэтую зямлю!

Расчыраванелы, муж сердаваў на «быдла», а Ядзя сумна торкала шуфель у пясок, цягнула яго да звалкі, засыпала непакорныя плямы агню. Дзіўна: нікому гэтая зямля не патрэбная, акрамя іх і п'янага дзядзькі-трасяначніка, якому інстынктыў-

на важна зберагчы лес, бо куды тады беларусу падзецца, калі прыйдзе навала? Раз-пораз жанчына крычала, каб Андрэй не ступаў на смецце, бо там поўна батарэек і розных балончыкаў, якія «могуць выбухнуць». Муж шыбаваў да агню наўпрост па гурбе звалкі, моўчкі засыпаў палаючыя вуголлі, тушыў кустоўе, збіваў агонь на вецці. І пажар згас.

Андрэй крочыў дахаты ў задуменні – не разбярэш, стомлены ён ці думу думае. Ядзя шпацыравала гордая за мужа й уяўляла, якой яна мусіць быць зараз прыгожай. Паньы начальнікі па-ранейшаму не звярталі ні на кога ўвагі. Пераможна жанчына азірнулася назад і, Божа мілосны, – людзей, бы прусакоў пасля выключэння святла! Адкуль іх гэтулькі наляцела? Усім ёсць справа да звалкі, усім нешта трэба пакорпацца. І падлеткі, і нейкія дзядзькі з сыночкамі.

Тут ужо Ядзя не вытрымала, ды панеслася да іх, бы фурыя. Відаць, выгляд у яе быў дастаткова ваяўнічы, а можа, стары шувель бліснуў маладосцю на сонцы, бо народ на Ядзіны бабскія воплі пра тое, што ім усім тут трэба, палічыў за лепшае пакінуць поле бою. Жанчына дачакалася, пакуль яны шыхтом сыдуць па сцежцы ў бок лецішчаў. Дзёрзка й недвухсэнсоўна паправіла шувель на плячы, калі нейкі абураны «інтэлігент» паспрабаваў скоса на яе паглядзець.

На ўчастак разам з Ядзям і Андрэем прыйшла вясна. Празрыстая, пахнучая, яна смяялася галасамі дзяцей, якія ўсё гэтак жа гулялі ў мячык і каталіся на роварах. Смярдзела цяпер ужо толькі ад задымленай вопраткі. Андрэй памяняў камуфляж на «гарадское» адзенне, Ядзя ж адшукала сярод свякрусіных рызманоў нейкі самашпыты жоўты балахон і падпярэзала яго матузком. На прахалоднай верандзе яны папілі мінералкі, перакусілі свежым салатам. Пашкадавалі, што «наехалі» на таго п'янькага дзядзьку ў лесе. «Чым ён адрозны ад нас? Гэткі ж, як і мы, беларус – толькі бязвольны», – падвёў выснову Андрэй і пайшоў рыхтаваць лазню.

Ядзя ж, прагнучы хоць якога-небудзь выхаваўчага ўздзеяння на суседзяў, залезла на балкон і па мабіле голасна распавяла свёкру пра пажар, падрабязна апісаўшы, як дачнікі ігнаравалі такое небяспечнае здарэнне. Свёкар напрыканцы гэтай сцэні-

чнай дзеі толькі ўздыхнуў і, хмыкнуўшы, сказаў: «Мяне гэта не здзіўляе. Я прарабіў з гэтымі людзьмі ўсё жыццё».

Суседзі гісторыю выслухалі ціха, уважліва й, здаецца, сябе ў ёй не пазналі. Адзіным вынікам «выхавання» было тое, што дзеці неяк знікалі, калі Ядзя з'яўлялася на сваім участку. Жанчына пачувалася цяпер прысаромленай: плантацыі няма, амерыканскага газончыка няма, нешматлікія грады з трускаўкамі й клумбы пазарасталі. Сумленне точыць. Якая ж яна пасля гэтага станоўчая гераіня?

Ядзя ступіла сваімі доўгімі голымі нагамі ў баразну. У адрозненне ад кветніку, тут хоць можна разабрацца, дзе трускаўкі, а дзе пустазелле. Нахілілася й выдрала адну зёлку, потым няўдала абарвала другую. З лазні выйшаў па дровы Андрэй:

– О-о, што гэта за птушка ў нас па градах скача?

– Гэта не птушка, а тыповая дачніца, толькі без хусткі й купальніка.

– Якая ж ты дачніца? Ты ў нас жоўты пілючок. Пілючок-ліквідатар.

Жанчына прысела на кукішкі й, пазіраючы то на дым з лазні, то на газон багацеяў з дрэпам, пачала калупацца ў нахабным пустазеллі. Яно вылазіла не без трывай упеўненасці, што карэнне ягонае моцна сядзіць у зямлі. Пахіхікаўшы ў прылазніку з Андрэем, каб адцягнуць салодкі момант працы, і ўзброіўшыся драпалкай, Ядзя палола й ўгаворвала сябе, што галоўнае ўяўляець, якімі духмянымі будуць спелыя трускаўкі. «Я дачніца. Я дачніца. Я тыповая дачніца», – манатонна ўбівала яна сабе ў галаву...

Птушкі засакаталі на маладзенькіх вішнях. Дзеці, галёкаючы, пырхнулі некуды на роварах. Ядзя, патанулая ў жоўтай кашулі, схіліла галаву да калена, паглядзела ўслед дзецям: «Не, усё ж такі якая з мяне дачніца? Я пілюк. Я адважны й адчайны пілюк-ліквідатар».

І злы, нікчэмны малачай незваротна паляцеў у баразну.

Травень 2005 – сакавік 2006 г.

НЕ ЗЛАВІЦЬ ТУЮ ПТУШКУ

У маленстве мне вельмі карцела злавіць птушку. Птушкі былі паўсюль – дражнілі мяне, заахвочвалі, падманвалі да сябе й порстка ўцякалі, варта было наблізіцца й працягнуць руку. Але аднойчы ўдача мне *амаль* усміхнулася.

Здаецца, была ранняя вясна. Гарод у вёсцы быў не засеяны, і па барознах павольна дзёўбаліся тугадумныя куры. Цоп – і здзейсніцца мара, хоць гуляцца з курыцай, вядома, не тое самае, што з маленчкім вераб'ём. Асабліва калі тая курыца табе па калена. Скок за скокам – і даверлівая, неабачлівая птушка апынецца ў тваіх абдымках. Узрадаваная, я кінулася да курэй. Яны, незадаволеныя й здзіўленыя, адбеглі далей. Я за імі – а яны ледзьве не ляцяць.

Скончыўся гарод, сад, пачалося поле. Расставіўшы рукі, я бегла й бегла, каб дамагчыся свайго й завяршыць справу. Прыціснуць да сябе жывую трапяткую птушку, зажыць з пачуццём здзейсненай мары. Толькі, відаць, куры ўжо даўно пайшлі ўрасышную, бо ў пэўны момант я ўсвядоміла, што стаю адна ў чыстым полі й наўкола няма ні хат, ні людзей, ні тых заповітных курэй.

Неба ў нашай вёсцы з аўчынку – згубіцца цяжка, але ў сваім дзіцячым ўяўленні я дайшла да краю. Да таго ж тады яшчэ было неасушанае балота. Яно было паўсюль, і тысяча таемных сцежак змяліся да яго ад паселішча. Думаю, было страшна й слёзы ліліся, як мае быць. Але вочы глядзелі наперад, і ногі вялі да «кулісаў». Гэтак у нас называлі маліннік, які цягнуўся ўздоўж самай багны, утвараючы мяжу паміж тым светам і гэтым. Не ведаю, ці атрымала б я за «кулісамі» кампенсацыю ў выглядзе няспрытнай птушкі, але мяне своечасова пераняла суседка – баба Волька.

Добрая баба Волька распытала, хто я, чыя й куды йду, а я, млеючы ад радасці, паведаміла ёй, што зблудзіла. Дахаты мы вярнуліся разам, і я не бачыла бабу Вольку некалькі гадоў, пакуль не дарасла да таго, каб памятаць не толькі выключныя здарэнні. Самае цікавае, што баба Волька не магла потым узгадаць гэты эпізод і ніколі не ведала прычыны маёй

асаблівай прыязнасці да яе. Я ж, падрасшы й выправіўшыся ў цэнтр вёскі «на сяло», адразу пазнала сваю выратавальніцу сярод іншых кабет і шчыра дэманстравала ёй сваю прыхільнасць праз усё жыццё.

З тае пары мінула трыццаць гадоў. Птушку я гэтак і не злавіла. Праўда, у клетцы ў мяне жыве канарэйка – зноў жа стварэнне дзікае, якое не надта даецца ў рукі. Бабе Вольцы ўжо добра за восемдзесят, і ўсё гэтак жа збіраюцца каля ейнай хаты «на сяло» цяпер ужо нешматлікія суседкі.

Я прыезджаю ў вёску летам, і мы любім пасядзец з бабай Волькай на лаўцы ў яе пад хатай і пагаманіць. У астатні час я тэлефаную ёй па мабіле. Можна сказаць, што мы сябруем. Баба Волька шануе мяне за тое, што я ўмею пагаварыць, ды яшчэ «па-наську», а я сплочваю свой доўг за шчаслівае пачуццё «знойдзенасці».

Вось і сёння мы сядзім з бабай Волькай перад хатай. Свежаваты вечар пасля вільготнай спякоты. Баба Волька задуменна кажа: «Нікога ўжо няма. Нікога няма...». Я сціскаю кулак, але разумею, што час не ўхопіш ў жменю, як і тую птушку.

Усё ж мы двое яшчэ ёсць. Вось я – гляджу на брук, а баба Волька ўзіраецца ў неба. Мы яшчэ тут і шкадуем свае то хоць як, то з сэнсам пражытыя гады. Насамрэч у гэтую хвіліну мы там, дзе й нас ужо няма. Зараз мы абедзве памерлі.

А заўтра мы пойдзем у ягады. Баба Волька здасць іх маладачанскаму прадпрымальніку, а я навару варэння, каб есці яго ўзімку з тостамі перад ненавіснай працай. І бабы Вольчын унук, і я пакінем па сабе дзяцей. Магчыма, аднойчы на тым самым месцы нехта з іх вымавіць: «Нікога ўжо няма. Нікога няма...». Але сёння ж во мы сядзім на лаўцы каля бабы Вольчынай хаты. І я гляджу на брук, а баба Волька ўзіраецца ў неба.

Жнівень 2007 – ліпень 2008 г.

ЦЯПЕР ЗАСТАНЕЦЦА СЛЕД...

Хавалі Марыю Іванаўну. Расейская радня з Чэбаксараў ропсачна лямантавала, працягвала рукі да прысутных. Беларусы змрочна маўчалі, думалі сваю думу. Адныя аддаліся сумным успамінам пра нябожчыцу, другія падлічвалі расходы сваякоў на пахаванне, трэція прыглядаліся да антуражу і прыкідвалі, як самім легчы ў труну найвыгаднейшым чынам.

Таццяніны думкі пераскоквалі са шкадаванняў памерлай дзядзькавай жонкі і самога, цяпер адзінокага, дзядзькі на тое, што трэба заправіцца па дарозе дахаты, што праспект Дзяржынскага перакапалі, панабудавалі новых вуліцаў і яна, не ведаючы дарогі, падрэзала аўтобус. Як непрыемна. Добра, што ўсё абышлося і яна не спазнілася на паніхіду, на якую выправілася з вялікай неахвотай. Які сэнс? Толькі што падтрымаць дзядзьку. А калі нябожчыца пакрыўдзіцца? Пачне сніцца і з'яўляцца наяве. І кветкі ўжо былі купленыя – белыя з бляклай аблямоўкай ружы. Так і ехала: паглядзіць на кветкі на прыяднім пасажырскім сядзенні і соваецца па незнаёмых ды не пазначаных на мапе вуліцах. Круцілася, круцілася, разварнулася, мінула нейкае дзіўнае «стаматалагічнае бюро». Зразумела, што зблудзіла ў трох соснах, і вырашыла пакінуць машыну ля абочыны ды бегаць шукаць морг сярод карпусоў 9-й лякарні на сваіх дваіх. Як толькі Таццяна спынілася, пачала тэлефанаваць радня: «Мы цябе бачылі, рукамі махалі. Нашто ты далей паехала – мы ж ззаду!» Зноў прыйшлося разварочвацца на старой, забітай супэльнай плыняй машынаў вуліцы. Кінулася ў разварот на чырвонае святло – інакш не дала б рады. Якая дрэн – самой бы даехаць жывой.

Калі Таццяна падышла да сваіх ля *паталагаанатамічнага* бюро, то была настолькі ўзрадаваная, што забылася, з якой нагоды сустрэліся. Усе з палёгкай усміхаліся, весела віталіся – і тое казаць, шчасце: хавалі б цётку без яе. Сяброўкі Марыі Іванаўны насуплена трымаліся вялікім натоўпам убаку. Гледзячы на іх, Таццяна ўсвядоміла, наколькі молада выглядала для сваіх васьмідзесяці пяці цётка – закансервалася недзе ў пэсцьдзясят гадоў.

Марыя Іванаўна ўвайшла ў іхнюю сям'ю на пачатку васьмідзясятых, калі Таццяне было сем, а самой дзядзькавай новай жонцы – за пяцьдзясят. Некаторыя ў такім узросце маюць ўнукаў-падлеткаў, але цётка была вечнай дзяўчынай і ў бабульку ніколі не ператварылася. Насіла яна кароткія сукенкі сямідзясятых гадоў, залівіста сакатала і з пшанічнай бландзінкі незаўважна «выгарэла» да кудзельнай сівізны. Тані было прыемна бачыць побач з дзядзькам такую вясёлую і прывабную цётку, тым больш што ягоную першую жонку дзяўчынка ўвогуле не ведала. Да ўсяго ў ванным пакоі Марыі Іванаўны на тыповай белай кафлі красаваліся выразаныя з паштовак ружы і бэз. Таццяніны бацькі таксама мусілі ахвяраваць на карысць ужыткавага мастацтва сваёй лазенкай, дзе ў шахматным парадку фанатычна ляпіліся мылам кветкі. Другім пунктам у Таніным новым сяброўстве было разгляданне цётчыных «каштоўнасцяў» – пацерак з чэшскага шкла і таму падобных упрыгожанняў. Марыя Іванаўна строга папярэджвала: «Глядзі, не парві!» І, вядома, нейкім чароўным чынам пацеркі ірваліся і рассыпаліся па канапе. Гэтак жа, як і семкі ад кавуна няўмольна ляцелі на стэрыльную падлогу і выслізгвалі з мокрых ад ружовага соку пальчыкаў, калі дзяўчынка кідалася ліквідаваць наступствы катастрофы. Нягледзячы на сваё шчырае захапленне новай цёткай, Таня адчувала, што не адпавядае ейным чаканням і не можа разлічваць на любоў да сябе.

А любоўныя стандарты ў Марыі Іванаўны былі недасягальна высокімі для ўсіх, каго магло ёй цяпер прапанаваць жыццё. Марыін выпускны баль прыпаў на абвясчэнне вайны, і першае рамантычнае каханне хутка загінула на марфлоце. Ад той летняй лёгкасці і прыгажосці засталася вышыванка з бесказыркай і прабітым стралой сэрцам, а таксама дзявочая каса ў круглай каробцы ад цукерак. І тое, і другое ляжала ў шафе з назапашанымі гардзінамі і тканінамі, якія сыпаліся ад часу. Ацалелыя раздорваліся сяброўкам і новай радні ўжо ў дзевяностых і дзвюхтысячных гадах – скарб усяго жыцця.

У саракавыя гады Марыя капала акопы, аплаквала каханага, вычэсвала вошы з касы. Пасля перамогі паехала ў Ленінград вучыцца на хіміка-тэхнолага. У іхняй шматлікай

сям'і пакаленнямі працавалі настаўнікамі, але Марыя мела іншыя здольнасці і памкненні. Па размеркаванні яна як выдатніца загрымела на нейкае сакрэтнае і шкоднае прадпрыемства, але начальнік-франтавік пашкадаваў яе: даў адмацаванне і праз свае вайсковыя сувязі адправіў у Беларусь на скураную фабрыку.

Марыя разумела, што ў пэўнай ступені ёй пашанцавала, але сэрцам успрымала жыццё ў Беларусі, без блізкіх і радні, як ссылку і пакаранне. Усё тут было няправільным: і «русская речь», і людзі. Пасялілі дзяўчыну ў камуналку на праспекце: князёў Балконскіх там не вялося – толькі завадскія рабочыя з сем'ямі і зародкавай схільнасцю да алкагалізму. Праўда, адна суседская пара даволі добра ставілася да Марыі Іванаўны, але пры яе пераездзе ва ўласную аднапакаёўку на Пуліхава адмовілася дапамагчы перавезці шафу. Праз гэтую прысабечаную шафу сяброўства і скончылася.

З дзяўчатамі-калегамі было інакш. Усе яны былі маладыя, вясёлыя, поўныя спадзяванняў на будучыню. Ні мова, ні, хай сабе, дрэнныя звычкі мясцовых хлапцоў не адпужвалі іх, і таму пры агульным пасляваенным дэфіцыце на матрыманіяльным фронце яны рабілі для сябе аптымістычныя прагнозы. Марыя Іванаўна часта ўзгадвала пра тую пару, як неяк вясной яны з дзвюма сяброўкамі выхапілі ў краме адрэзы на паліто. Шчаслівыя, дзяўчаты ішлі па вуліцы, рагаталі без дай прычыны, прыціскаючы тканіну да грудзей. Міма праехаў на адкрытай трафейнай машыне сімпатычны салдацік, збавіў хуткасць, падміргнуў ім і заразліва засмяяўся. На пярэднім сядзенні побач з кіроўцам ляжаў букецік нейкіх белых кветак – ці тое ландышаў, ці тое пралесак. У адзінокія гадзіны Марыя Іванаўна любіла прыхінуцца ў думках да таго дня: да чужога бесклапотнага кахання, рамантычнага спаткання з букецікам забароненых для зрывання кветак, да спакойнага і вясёлага сямейнага жыцця з маладым хлапцом-франтавіком. Усё гэта мінула яе – засталася толькі голая разора без семені, пракапаная тупым плугам вайны.

З гэтым салдацікам Марыя Іванаўна пазнаёмілася ажно ў сорак пяць гадоў – ды дзе: у санаторыі ва Украіне. У ейным

пакоі сабралася іх кампанія беларусаў: жанатых і халасцякоў, замужніх і адзінокіх. Да Марыі цягнуліся, бо была яна як сонечны дзень: светлая, лёгкая і свабодная. Пачалі распавядаць, хто адкуль, перайшлі на размовы пра Менск, пра пасляваенныя гады ў ім, пра ўспаміны маладосці. Адзін саракадвухгадовы курортнік з няўдалым сямейным жыццём распавёў, як неяк вясной, ехаўшы на спатканне да будучай жонкі, убачыў рагатунь-дзяўчат з нейкімі клункамі, ашчадна прыціснутымі да грудзей. Той дзень быў для яго ледзь не самым шчаслівым, бо *абяцаў* шчасце.

Дзядзька з цёткай сябравалі болей за дзесяць гадоў, і толькі калі сын атрымаў кватэру, выправіла дзядзьку законная жонка з іхняй нягеглай сям'і ў белы свет. Такія вось саўковыя расклады. Дзядзька асеў у Марыі Іванаўны, і праз год-другі яны ажаніліся. Дзядзька, як заўважыла ўся сям'я, моцна змяніўся: зрабіўся дагледжаным, сытым, спакойным. Толькі вось новая жонка ледзь не трыццаць гадоў іхняга сумеснага жыцця ўздыхала, што зайшла замуж не за князя Балконскага. Дзядзька, пасмейваючыся, згадваў, што ягоныя продкі таксама добрай пароды: «выслужаныя дваране на цывільнай службе», як напісана ў старых, цудам ацалелых разам з бацькавым настаўніцкім дыпламам паперах. «Кулак!», – адмахвалася жонка. Дзядзька толькі задзірыста пакрэкваў.

Марыя Іванаўна была першай у іхняй сям'і, хто ўзняў «нацыянальнае пытанне». Да сямі гадоў Таццяна не чула, каб нехта абмяркоўваў своеасаблівасці беларусаў: жылі сабе і жылі, паходзілі з Беларусі, БССР, на мове размаўлялі паміж сваімі. «Ужасно грубый язык!» – паведаміла Марыя Іванаўна. «Трапка! Мора! Язык сломаеш! Не то, што *тря-пка, мо-ре*». «*Мора...*», – думала Таццяна, – вялікае, шырокае. *Море* – халаднаватае, падобнае да крэму-бруле на палачцы. *Трапка...* Так толькі прыбіральшчыца ў краме кажа – у іх жа кажучь *апуца*. Але ж з дарослымі спрачацца нельга». Асцярожнасць гэтая была дарэчы, бо цётка хварэла на хваробу многіх расейскіх «малых народнасцяў» – зацятае чарнасоценства. Калі нехта, даведаўшыся, што Марыя Іванаўна паходзіць з Чувашыі, заўважаў, што ў яе «сапраўды, тыповыя сібірскія вочы», жанчына

апыналася на мяжы шаленства. Гэта было дзіўна, бо калі беларусу нехта закідае, што ён жыд ці татарын, беларус пасмяецца ды прыгадае якога-небудзь дзеда Саламона ці Салтана. Кожны ж другі рускі быў у Беларусі нашчадкам Пушкіна ці князёў Галіцыных. Некаторыя «вялі радавод» ад Мечнікава і Мендзялеева. Здаецца, яны б і сабаку Паўлава прыплялі, каб гэта дапамагло давесці празрыстасць блакіту ў іхняй крыві. У крайнім выпадку прыбіваліся да жыдоў. А які-небудзь шляхцюк-беларус сядзеў сабе і думаў: «От, не дацягнуў. У майго дзеда ўсяго й было, што маёнтак ды сорок гектараў зямлі. А ў ягонага меншага брата-бясспадчынніка дык і таго меней – толькі Віленскі ўніверсітэт за плячыма».

Марыя Іванаўна, як і шмат хто з ейных суайчыннікаў, сваю «недарускасць», гэтак небяспечную ў Расеі, вымяшчала на «талерантных» беларусах. З канца васьмідзясятых кожная сямейная сустрэча суправаджалася палітінфармацыяй Марыі Іванаўны пра ганебных нацыяналістаў, добрага Сталіна, а з канца дзевяностых і пра супернацыю – рускіх, пераможцаў у другой сусветнай вайне. Беларусы былі ні на што не прыдатныя, пагражалі шматнацыянальнай супольнасці прымусяць усіх гаварыць па-беларуску. «Вы столькі народаў абавязалі паруску размаўляць, і ніхто вас не чапае», – бухцела падлетак Тацяна. «Это совсем другое! Русский – великий язык!» – прырэчыла цётка. Дзядзька, зноў-такі пасмейваючыся, казаў: «Маша, не перажывай ты так! Чамадан з антрэсоляў я табе дастану. Калі ўжо сабраліся, усёй радзінай праводзім цябе на цягнік да Масквы». Марыя Іванаўна заломвала рукі і лямантавала: «Вот! Вот! Он меня никогда не любил! При Сталине бы вам такого не позволили – националисты поганые!» Дзядзька заліваўся сваім заразлівым смехам. Тацяніна маці паддражнівала нявестку: «Вы ж ведалі, што не за князя Балконскага заходзілі». Праз колькі хвілінаў весяліліся ўсе разам з той жа Марыяй Іванаўнай, якая, склаўшыся папалам ад рогату, прапаноўвала ўсім выпіць каньяку. У апошнія дваццаць гадоў ейнага жыцця сцэна з нацыяналістамі, чамаданам, вакзалам, Сталіным і Балконскім зрабілася руціннай сямейнай традыцыяй. Да таго ж беларусы абралі сабе правільнага прэзідэнта,

і Марыя Іванаўна нарэшце палюбіла гэты, на першы погляд, нікчэмны народ. Цётка здалася: «Белорусы, русские – какая разница. Все мы пострадали в войну. Давайте-ка выпьем!» «Жыве Беларусь!» – нахабна выкрыквала тост дваццацігадовая Таццяна. Ізноў пасмейваліся кожны пра сваё, а цётка не не ды ўсплаквала, узгадваючы сваю загубленую маладосць і адышоўшых ў недзе стогадовым веку бацькоў і сясцёр-братоў.

Гадоў у дваццаць пяць Таццяна неяк замірылася з цёткай. Вялікадзяржаўная нянавісць і жаночая зайздасць Марыі Іванаўны да яе сямнаццаці-дзесятнаццацігадовай, з даўгімі светлымі валасамі, зграбнай фігурай і, галоўнае, жыццёвымі перспектывамі, а не вошамі і траншэямі, змяніліся спачуваннем. Таццяна ўсё яшчэ была не замужам, ссутулілася ад вечнай вучобы, сядзення над кнігамі і за кампутарам. Па старых панятках дзеўцы няма чаго было чакаць ад свайго лёсу. Таццяна ж, як перакананая нацыяналістка, пачала разумець эмігранцкі патрыятызм цёткі. Яны час ад часу сустракаліся ўдваіх у кватэры Марыі Іванаўны. Таццяна прывозіла мёд з сардэчнікам і пірожныя, а цётка з расчараваннем пасмейвалася, што лепей бы селядца паела, і ўсё спрабавала пачаставаць пляменніцу разведзеным медыцынскім спіртам з Чэбаксараў. Ці то ён там быў таннейшы, ці то гэта было патрыятычнае дзівацтва, але менавіта чэбаксарскі спірт лічыўся каштоўнай рэліквіяй. Ад тых сустрэчаў у Таццянінай памяці засталіся жарсныя размовы Марыі Іванаўны пра дзядзькаў невыносны жартаўлівы характар і пра ейную рэўнасць да яго. Узгадвалася дзяўчыне і тое, як яна непазбежна засынала ад мёду з сардэчнікам у сёмым трамваі па дарозе ад цёткі дахаты.

Пасля трыццаці Таццяна рэдка бачылася з Марыяй Іванаўнай. Тая альбо ездзіла на радзіму даглядаць магілы і інваліда-пляменніка, альбо сядзела на лецішчы, альбо рабіла чарговую аперацыю: рак гуляў па целе. У Таццяны была ўжо свая сям'я, праца, лецішча, цяжарнасці, дзеці. На сямейных пасядзелках цётка выглядала нязменнай і толькі страціла палітычны запал. Схуднелая, яна падаставала з «засекаў» цудоўныя квяцістыя сукенкі свай маладосці і ў памяці засталася як на адной з фатаграфій у гасцях у Таццяны – беленькая,

каравокая, у яркай валошкавай сукні на блакітнай канапе. У адрозненне ад сваіх аднагодкаў, Марыя Іванаўна захоўвала цвярозы розум, мысліла рацыянальна, а не тлумачыла жыццёвыя выпрабаванні сурокамі ці, у лепшым выпадку, Боскай воляй. Цётка любіла паразважаць пра сацыяльныя ўплывы і індывідуальную адказнасць, але часта пад ейным позіткам Таццяна нечакана вылівала на новы ўбор келіх віна, як быццам яго нехта выбіў з рук, ці адчувала сябе невылечна хворай. Відаць, яны так і не змаглі, нават прыняўшы палітычную арыентацыю адна адной, пераадолець дурную спадчыннасць сярэднявечча.

...На пахаванні Таццяна паклала даўгія ружы ў труну і спужалася, што тыя будуць калоцца Марыі Іванаўне. Глупства, але пляменніца ўсё роўна перажывала. Нябожчыца была апранутая ўва ўсё чорнае. Ляжала такая маленькая, нафарбаваная танальнікам і ружовай памадай, непадобная да сябе... Скончылася жаночае жыццё. І што запомніцца? Таццяне прыгадаўся пявучы цётчын голас, нечакана дзявоцкі смех. Жэст, якім Марыя Іванаўна, седзячы, абцягвае свае кароткія сукенкі на прыгожых худых нагах. Памідорная расада, якую дзядзькава жонка рыхтавала вясной для ўсёй новай радні. Скончылася жаночае жыццё, а перастаў існаваць цэлы свет... Таццяна пазірала на бабулек-сябровак і мімаволі пралічвала, хто можа быць наступнай. Шэранькія, перапужаныя, яны, здаецца, і самі былі занятыя тым, што як мага мацней упіраліся нагамі ў зямлю, чапляліся вачмі за труну, каб не выпасці з рэчаіснасці.

На могількі і на хаўтуры Таццяна не паехала: трэба было вяртацца дахаты, глядзець малога. Яна дабралася без прыгодаў, прайшла на кухню, бо меншы сын спаў. Села за стол, пачала распавядаць мужу пра ўсё мерапрыемства, пра свае балючыя адчуванні. «Маскальская шавіністка! Мне яе не шкада», – перапыніў яе муж. Таццяна напружылася, бо хацелася выгаварыцца: «Ёсць беларусы, горшыя за маскалёў». «Хто, напрыклад?» – не здаваўся муж. У яе не было імпэту разводзіць палітычную дыскусію, але адбыўся наезд на хай сабе і не кроўную, але радню. Трэба было адбрэхвацца. «Напрыклад, твая

цётка Ядзя», – ленавата ўшпіліла Таццяна. Цётка Ядзя была ваяўнічай трасяначніцай з адпаведнымі поглядамі. Праўда, беларусаў яна лічыла «калхознікамі», рускіх ненавідзела. Калі ў яе пыталіся, хто ж яна сама, адказвала, што палячка, хоць па-польску ні слова не ведала і не разумела. Падставай для такога гонару было дзявочае прозвішча Вераскоўская, што адразу ж згадаў муж. Спрэчка не ладзілася. Спачування не знайшлося. Таццяна наліла сабе каньяку і з намаганнем адпіла крышанку. Прачнуўся сын, і трэба было ім займацца. Так за клопатамі жалобных перажыванняў адышлі на другі план.

Увечары па радыё перадавалі савецкую эстраду сямідзясятых – васьмідзясятых гадоў. Іншым часам Таццяна не стала б яе слухаць, але пакінула радыё ўключаным: чамусьці здавалася, што Марыя Іванаўна пачуе. Гэта быў добры для яе час: сорак-пяцьдзясят гадоў, замужжа, новае жыццё. Таццяна плакала: ад таго, што цёткі шкада, што і самі некалі будуць гэтакімі старымі, што дай Бог яшчэ дажыць да такога сталага веку, што некалі з усяго сённяшняга пасыпецца пацяруха, і добра яшчэ, калі яе саму пахаваюць сыны і ўнукі.

Нараніцу, снедаючы на кухні, Таццяна заўважыла на сталe кола ад трохлітровага слоіка, у якім учора стаялі ружы для Марыі Іванаўны. «Ну вось, цяпер застанецца след на ўсё жыццё», – раздражнёна падумала яна і, змянчоная, па-будзённаму заварыла сабе гарбаты.

Жнівень 2006 – снежань 2009 г.

БЕЛАРУСКІ БАЛЬЗАМ

Гэты чалавек адняў акно, што выходзіла ў двор. Рама трымалася на трох цвіках і ўжо сама выпадала раз-другі ўлетку. Люба нават дзівілася, як гэта яшчэ ніхто да іх не ўлез у хату. Асабліва парачка мясцовых алкаголікаў – заўсёды без грошай, засмяглых, прагных выпіць. Іхняя далікатнасць пераўзыходзіла ўсе межы: у Любы грошай не пазычалі, мыла з падворку не кралі (у той час як на гэта скардзіліся ўсе суседзі). Адзінае што хоць-калі прасіліся, каб Люба адвезла іх на сваёй машыне пабырла ў суседнюю вёску. Аўтамабіль ейны, чырвоны «Форд Ка», яны празвалі божай кароўкай. Відаць, ім падавалася стылёвым пад'язджаць на гэткай адмысловай цацачнай машыныцы да крамы на зайздрасць усім іншым засмяглым хадакам.

А пачалося ўсё з таго, што суседзі-алкаголікі перанялі неяк Любу ў Святках каля дзяржаўнай крамы. (Сама Люба закупалася ў прыватнай крамцы пад назовам «Алеся».) Галя з Валерам літаральна перакрылі цэламі вузкую дарогу, раставіўшы ў бакі рукі. Звярнуць можна было толькі ў плот настаўніка малявання, таму жанчына мусіла спыніцца і запусціць пошасць у аўтамабіль. Парачка расцвіла. Кланяліся, усміхаліся пчарбатымі ратамі. Валера пачаў разувацца, стаячы на пяску. Люба запратэставала, але Галя таксама скінула гумовыя боты – у раблёных шкарпэтках з асцём і саломай палезла ракам праз пярэднія дзверы на задняе сядзенне. Селі, паехалі. Галя з Валерам радаваліся, як мурзатыя вясковыя дзеці. Распавядалі пра дачку (Любіну сяброўку дзяцінства), пра сваіх шасцярых унукаў, пра маленькага сына, адданага на выхаванне больш талковай за бацькоў дачцэ. Звычайнае кіно: алкашы вядуцца ў любым веку, як трусы, а нармальныя людзі вылічваюць дні авуляцыі, п'юць вітаміны, вядуць стэрыльны лад жыцця і ніяк не народзяць.

Тая іхняя паездка выклікала ўсеагульнае спачуванне да Любы з боку суседзяў і сяброў. Кожны другі дзелавіта пытаўся: «У машыне не смярдзіць?» «Не, – адказвала пацярпелая, – муж прапыласосіў і памыў. Здымаў нават сядзенні. Знайшоў нямецкую яшчэ чайную лыжку і пяцьдзесят эўрацэнтаў».

Рэагавалі амаль аднолькава: «Лепей пашукаў бы, дык і каску б нямецкую знайшоў». Але мыццё гэтае было часткова дарэнным. Галя з Валерам ператварылі добрасуседскія адносіны ў тэрор: часта яе не турпалі, але раз на тыдзень настойвалі на сумеснай вылазцы ў краму. «Хоць бы грошай не прасілі, – падбадзёрвала сябе Люба, – а то мы самі жабраваць пойдзем».

Хутка пачаліся пазачарговыя просьбы. Неяк раніцай Люба мыла ў сенцах галаву. Ведаючы, што ў вёсцы амаль нікога няма, бо ўсе бабкі сядзяць у лісічках, сенцы яна не зачыніла. Калі ў дзвярах з'явілася Галя, дзяўчына ажно здрыганулася. Было ад чаго: мала таго, што яна спужалася, дык яшчэ і здзівілася. Да вяселля іхняга трэцяга сына заставаўся яшчэ тыдзень, але Галя была акуратна прычасаная, умытая, апранутая ў чыстую светлую крымпленавую сукенку. На ёй былі блакітныя баваўняныя шкарпэткі і белыя басаножкі. Без каросты на твары суседка выглядала як тыповая сібірачка з Алтайскага краю. Люба стаяла, разявіўшы рот, і вада з мокрых валасоў цякла на плечы і станік.

Галя сціпла прысела ў дварышчы на лаве. У руках яна сціскала рудую сумку – яшчэ гадоў дзесяць таму з такімі сумкамі бабкі ездзілі ў райцэнтр па хлеб і цукар.

- Мыешся?
- Мыюся.
- І я сёння галаву мыла.
- М-м.
- Давай з'ездзім у Святкі.
- Я ж мыюся.
- Ты ж ужо шампунь змыла.
- А я яшчэ бальзамам намажуся.
- Ну дык і яго некалі змыеш.
- Чакаць трэба.
- Я пачакаю.
- Мне яшчэ сохнуць.
- У цябе ж у машыне печка.
- Усё роўна. Я мокрая не паеду.
- А я пазней падыду.
- Бензіну мала.

— ...

— Грошай няма. Грошы ў мяне адкуль? Я ж грыбы і ягады не здаю.

Галя, здаецца, пераканалася, што надзея на транспарт не спраўдзіцца. Неяк бокам устала з лавы, як быццам абмякла, аплыла ўся ўнутры сваёй параднай сукенкі, у задуменні папаўзла з дварышча. Праз паўгадзіны яна ўжо дзяўблася ў бок Святак у сваім звычайным вобразе: спартовыя штаны, расцягнены сіні гольф, брудная цёплая хустка на галаве, на нагах гумовыя боты. Люба думала, што памрэ ад сораму: чалавек, можа, новае жыццё збіраўся пачаць, а тут такі нядобрасуседзкі аблом. «Няўжо я зброя цемры на гэтым свеце?» — жахалася Люба і папівала з васьмідзесяцігадовай сваячкай Рэняй свежавыціснуты парэчкавы сок.

Праз колькі хвілінаў хату мінуў змрочны Валера. «Во, апрапуўся, як настаўнік! У чорным пінжаку, у крэмавых нагавіцах! Сэканд хэнд ім на дзяцей прысылаюць! Далібог, як польскі кавалер! Хоць ты кніксен перад ім рабі. Я ў польскую школу хадзіла, шэсць класаў скончыла. Мяне настаўнікі любілі, далей вучыцца клікалі, але я часта хварэла. Ды ў нас зямлі было! Трэба ж некаму рабіць. Дзеўка павінна была ткаць і прасці, а не кніжкі чытаць. Я па-польску вершы ўмею. А за саветаў я непісьменнай лічылася», — затараторыла баба Рэня. «Валера ж Галя з Сібіры прывёз, — без пераходу працягвала сваячка. — Ён раней у Мінску жыў, жонку меў, кватэру і дзіцё. Казаў, на дошкі нейкія на танцы хадзіў. Вось праз дошкі гэтыя і разышоўся. За аліменты яго ў калонію і ўпяклі. А там ён з Галяй распісаўся і з двума дзецьмі яе сюды прывёз. Наташа з Мішкам не ягоныя, у іх сваіх толькі двое дзяцей. Во як жыццё, бывае, павернецца. І я школу не скончыла. А настаўнік да мяне прыходзіў, угаворваў. Пераконваў бацьку: “Чловекем бэньдзе!” Была б зараз настаўніцай, як ты». «Настаўніца ўжо даўно за чалавека не лічыцца», — хацела супакоіць бабку Люба, але вырашыла не расчароўваць старую і не разбураць чароўнай мары.

Увечара яны з мужам пілі гарбату і гаманілі пра здабыткі дня. Муж Віктар быў гісторыкам, рабіў на кафедры ва ўні-

версітэце. Пасля абароны дысертацыі змог нарэшце спакойна заняцца любімай справай: ездзіў па навакольных вёсках, паданні запісваў, корпаўся ў курганах каля Княжына. У яго ўжо склалася свая паралельная гісторыя гэтага краю, і Люба ўважліва слухала пра неверагодныя выкрунтасы людзей і часу. Жонка любіла такія расповеды, ахвотна ездзіла з Віктарам на ровары да старэнькіх апавядальнікаў з напаўжывых падслепаватых вёсак, але курганы рушыць баялася. Нягледзячы на свой халодны навуковы розум, яна верыла ў показкі пра містычных ахоўнікаў гістарычных месцаў. Да таго ж пераказвалі, што ейны прадзед бачыў неяк ноччы каля Княжына дзяўчыну ў белым, а ў Матусевічах пераймаў людзей прывідны чорны чалавек у капелюшы. Не, лепей ужо жывыя суседзі-алкашы, чым гэтыя здані.

Нечакана з вуліцы Любу паклікала жанчына. Праз занавескі і прыцемак не відаць было, хто гэта, толькі вылучаўся сілуэт у яскравым чырвоным швэдары. «Бабы Рэніна дачка», – здагадалася Люба і не марудзячы адчыніла акно. Жах! Гэта зноў была Галя. Вясёлая, прыязная. «Не пакрыўдзілася», – суцешылася Люба. «Грошай папросіць», – прашаптаў Віктар. – Прыгрэла алкалоідаў!»

– Любка! Я пытацца прыйшла. Як па-беларуску «жаворонок» будзе? Я ж сама руская. Песня ёсць такая: «Жаваранак звініць і плача». А Валерка кажа «жаўрук».

– Жаўрук. Так і ёсць – «жаўрук». Але песню я не ведаю. Я рок слухаю.

– А-а. А мы сядзім, вершы адзін аднаму расказваем, пяём. Ну, я пайду. Во Валерка! Во разумны! Ледзь не такі прахвешар, як ты.

– Я не прафесар, я дацэнт. І тое – не па званні, а па пасадзе. Гэта благая прыкмета – званне накідваць. Сурочыш.

– Ой, цяжкае ў цябе жыццё, Любка. Жаўрук. Ха-ха. Ну, я пайду.

«Бачыш, – паддражніла мужа Люба, – вершы расказваюць, пяюць. А мы развялі тут з табой гістарычную трупярню».

На наступны дзень Галя з Валерам зніклі з вёскі. На вуліцы не з'яўляліся, па бырла ехаць не прасіліся. Нехта мерка-

ваў, што яны выправіліся да сына, дапамагаць рыхтавацца да вяселля. Іншыя, як баба Рэня, лічылі, што алкашы проста не вытрымалі і закупілі выпіўкі на сабраныя з ягад грошы для сына. Вокны ў іхняй хаце былі занавешаныя, а праверыць, зачыненыя дзверы на засаўку знутры ці на замок знадворку, нават шпіёнкі-бабкі не парупіліся. «Хоць бы яны там жывыя былі», – нервалалася Люба, але ў астатнім бестурботна дажыла апошні тыдзень вакацый, у той час як Галя з Валерам нема і зацята прапівалі на падлозе ў хаце вясельны падарунак сыну.

Калі адпачынак скончыўся, Люба з Віктарам выправіліся ў горад. Асаблівага спадзеву на хуткае вяртанне не было, бо працавалі сем дзён на тыдзень. Пасля параў у суботу не мела сэнсу некуды далёка кідацца, і таму Віктар лічыў за шчасце пасядзець у архівах, а Люба нават у нядзелю сустракалася з сваімі аспірантамі і магістрантамі. Да таго ж увосень у горадзе віруе свецкае жыццё. Усе свежанькія і творчыя пасля адпачынку – так і струменіць крэатыў, толькі паспявай перабягаць ад музея да тэатра.

Але цалкам неспадзеўна верасень пайшоў па зусім іншым сцэнары. Упершыню за пятнаццаць гадоў працы расклад у абодвух зрабілі так, што ў суботу не было параў. І хоць начальства ўважліва сачыла за выкананнем кантракту і папярэджвала, што шэсць дзён на тыдзень раб-выкладчык павінен знаходзіцца ў пятнаццаці хвілінах язды ад універсітэту, Люба з Валерам вырашылі рызыкнуць – ездзіць па выхадных на сваё лецішча ў вёску. «Зараз людзі яшчэ ні бульбу не бяруць, ні гароды не парадкаваюць. Ягады адышлі, восеньскія грыбы не прымаюць. Я шмат чаго змагу запісаць. Зацішна, сентыментальны вераснёўскі настрой – у старых языкі развяжуцца», – строіў планы Віктар. «Мая прафесарка з Масквы палову былога Саюзу на лецішчы кансультуе, а потым два дні на тыдзень такія лекцыі чытае, якія ў нас дакладна не пачуеш. І ніхто не загадвае ёй бязвылазна сядзець на кафедрах», – бухцела Люба. «Правёмся. Ад нашай кватэры на ўскрайку столькі ж ехаць да ўніверу, колькі адсюль з перавышэннем дазволенай хуткасці на якіх-небудзь дзесяць кіламетраў», – падбухторваў яе Віктар. «А калі пазногці будуць брудныя, во-

пратка прасмердне печчу?» – вагалася Люба. «Слухай, твая загадчыца не Шэрлак Холмс. Да таго ж ты сама казалася, што яна сама ніколі пазногці не фарбуе. Можна, яна цябе нарэшце палюбіць?» – пасмяяўся муж.

Вырашана было ў пятніцу пасля заняткаў заскокваць у машыну і імчаць за горад. Аспіранты-магістранты мусілі адрывацца ад падпрацовак і абурана выпраўляцца на кансультацыі да Любы сярод тыдня, а архіў – чакаць зімы і змены раскладу. А трэцяй гадзіне дня Люба ўжо зарульвала на перакрываючым ля дзяржаўнай крамы. Яна ўспомніла Галю з Валерам і тую летнюю засаду, а заадно і тое, што ў хаце няма запалак. Люба спынілася каля распісанага плота настаўніка малявання і пабегла ў краму. Тая, праз суседскую павіннасць, асацыявалася ў яе выключна з бырлам. Некаторыя з яшчэ ўціямных мясцовых п'яніц нават мелі ў краме крэдыт і вярталі грошы з палучкі альбо са здадзеных чарніц і лісічак. Таму, купляючы запалкі, Люба мімаволі кінула позірк на паліцу з алкагольнымі напоямі і здзівілася, убачыўшы на ёй «Беларускі бальзам». П'яніцы такога не пацягнуць па грошых альбо проста пагрэбуюць, бо п'юць, па іхніх меркаваннях, *нормальнае віно*. Здаецца, «Беларускі бальзам» быў выстаўлены на продаж адмыслова для такіх вытанчаных вераснёўскіх пакупнікоў, як Люба. Для такіх, што звараць сабе добрай кавы, дададуць туды кроплю бальзаму, сядуць каля печкі і будуць чытаць навуковы часопіс альбо разумную кніжку ці балбатаць па мабіле з якім-небудзь менскім інтэлектуалам альбо калегам з Берліну. Зачараваная намаляванай карцінай і сваёй вышталцонасцю, уцёкшая на выхадныя раба-выкладчыца запрасіла сабе бутэльку бальзаму і дома з гонарам паставіла яе каля кафейнага сервізу з кельцкім арнамантам. Але кавы яна не папіла ні ў гэты, ні на наступны дзень.

Спачатку бліжэй да вечара скончыўся газ – да Радаўніцы яны не меліся вяртацца ў вёску і не замовілі новы балон. Проста заліваць каву кіпенем з электрачайніка Люба палічыла плебействам і прыгатавалася трываць цяжкасці, пакуль не прывязуць электраплітку бацькі. Тыя, па шчаслівым супадзенні, вырашылі якраз прыехаць пахадзіць па грыбах.

Назаўтра нараніцу перагарэлі пробкі, і Люба з Віктарам, паснедаўшы сухапярам бутэробрадамі, выправіліся ў азызлы лес, маючы ва ўяўленні сваё бяслаўнае вяртанне ў межы «пятнаццаці хвілінаў язды». Поўныя кошыкі дыхтоўных баравікоў неяк суцэшылі іх, але халодная драбніца прабівала на кашаль. Люба баялася захварэць і пачала прыкідваць, як бы папіць гарачага. Пайсці да бабы Рэні, папрасіць гарбаты? Але ў вёсцы свае законы – падумаюць, што яна напрошваецца паесці ці ўвогуле звар’яцела хадзіць да паўдня ў госці, прасіць гарачага папіць. Зазірнуць да Галі з Валерам? Але ці вядзецца ў іх што ў гаспадарцы, акрамя бырла, ды ці ў вёсцы яны – можа, ужо балуюць дзе ў Святках? Люба пачала паціху падвываць і скардзіцца Віктару на нягоды. «А ты выпі бальзаму, – прапанаваў ён. – Там зёлкі ёсць – гэта лячэбная рэч. І моцная. Дапаможа». Так Люба пасмактала грамаў дваццаць таго напою. І праўда, зрабілася цяплей, і горла ўжо не балела. Вядома, магла б цяпер патэлефанаваць і ейная сяброўка з Гумбальдтаўскага ўніверсітэту ці сябар-рэжысэр, але адбылася больш утульная і не менш прыемная падзея. Прыехалі нарэшце бацькі з сябрамі, прывезлі замоўленыя пробкі і электраплітку. Пачалося бясконцае перабіранне грыбоў, варка супу, і за агульным тлумама да кавы каля печы справа ў гэты дзень ізноў не дайшла. Пастаўленая нечай дбайнай рукой на старую абшытую дрэвам лядоўню «Снайгэ», бутэлька з бальзамам была забытая на паўгода. Толькі хоць-калі зімой Люба ўзгадвала пра яе ў горадзе. Яна разважала, што было б больш дарэчы, калі б яна зараз не на парах сядзела, а пакаталася на лыжах у вёсцы: гэтая нявыпітая кава з бальзамам ці гарбата з духмянага малінніку...

І вось сталася так, што гэты чалавек адняў раму ад двара, адчыніў фортачку, дастаў цвік і выняў унутранае акно. Перакінуў тулава на падваконне, удыхнуў пах чыстай бялізны з шафы, ляжалых посцілак і пагрызеных мышамі шпалераў. Раней у малым пакойчыку стаяў каля вакна жалезны ложкак. У дзяцінстве Любе падабалася ляжаць на ім, трымацца рукой за металічную пышку на брыжы, слухаць лета. Як куры квохчуць, пчолы гудуць, дзеці смяюцца, калодзеж рыпціць. Гадоў

у дзесяць, лежачы на тым ложку, Люба чамусьці наважыла для сябе адказаць на пытанне, ці ёсць Бог. Невядома, чаму ёй так закарцела разабрацца з гэтым, але кожны дзень яна сядала з пазакласным чытаннем на ложка, прыслухоўвалася да наваколля, да сваіх думак, сагравала рукой металічны набалдашнік і пыталася ў сябе: «Ці ёсць Бог?» Тады яна вырашыла, што Бог ёсць. Беспадстаўна, бяздоказна – проста прыняла ў сябе гэты пастулат і ніколі ў ім болей не сумнявалася.

Цяпер ложка пераставілі да сценкі і на ягоным месцы стаяў нізкі фатэль. Ніхто ніколі не сядзеў на ім, бо пачытаць кніжку ўсё роўна любілі на тым самым ложку, як ва ўтульнай норцы, бо ён быў часткова застаўлены шафай. На фатэлі складалі коўдры і посцілкі, і чалавек гэты мякка спусціў на іх ногі ў запэцканых гразію гумовых ботах.

Ён толькі што быў у Галі з Валерам, мірна выпіваў, абыйкава аглядаў іхнюю голуую хату, ведаючы, што там няма чым парадаваць сваю клептаманію. Жыў Юрка ў суседняй вёсцы на звалцы, бо бацька прагнаў яго з хаты за штогадовыя судзімасці, п'янства і крадзеж. А што тут у вёсцы красці, чым наталяць сваю асацыяльную прагу? Вось хата адна нядаўна гарэла – толькі й радасці, што нацягаў сабе потым у логава абгарэлага рыззя. Вяртацца туды проці ночы не хацелася, мучыў голад, карцела яшчэ выпіць. Галі з Валерам ужо нямнога патрабавалася – пастарэлі, а яму яшчэ дваццаць пяць – малады арганізм просіць добра выпіць і закусіць. Юрка паспрабаваў раскруціць сяброў на далейшае баляванне. Гаспадары аднекваліся, хіліліся да брудных падушак. Госць разважаў услых, да каго б яшчэ прыбіцца, дзе б пажывіцца. Валера, ледзьве вяжучы лыка, узгадаў Любу: «Вось каб нам божую кароўку сюды, ды ў Святкі пракаціцца – з музыкай, уключыўшы печку». Юрка зацікавіўся, што за божая кароўка такая. Разамлелыя, Галя з Валерам яшчэ болей расплыліся, перанесліся ў думках у летняе цяпло. Вяла, з усмешкай Валера распавёў Юрку пра суседку. Той не верыў сваім вушам: зусім побач, за трыццаць метраў стаяла хата, поўная райскіх дабротаў, а ён нудзіўся тут, у галяку. Разамлелыя сябры-сабутэльнікі ўжо ні цікавілі, ні раздражнялі яго. Ён адчуваў у сабе той хваравіты гон,

які беспамылкова дапамагаў яму знайсці наручны гадзіннік у раздзявалцы, пакуль аднакласнікі былі на фізкультуры, адшукаць слоік агуркоў у суседкі ў сянёх ці бутэльку гарэлкі, прыпасеную аднавяскоўцам да пасадкі бульбы. Юрку не важна было, што гадзіннік у яго адбіраўся на наступным жа ўроку, за слоік ён атрымліваў таўкачом па карку, а за гарэлку – і ў вуха кулаком, бо ніколі не ўмеў хаваць крадзенага ці талкова скарыстаць з свайго нешчаслівага таленту.

І вось ён выйшаў з маленькага пакойчыка ў гэтую хату. Тут было чыста, на падлозе ляжаў новы зялёны дыван, раскладзеная канапа была засцеленая посцілкай, шытай з сотаў-кавалачкаў пгучнага футра (след маніі, якая ахапіла іхнія вёскі гадоў дваццаць таму). На журнальным століку быў абы-як награвашчаны стосік кніжак. На сценах, у серванце меліся фатаграфіі розных гадоў, і, па вялікім рахунку, цяжка было зразумець, хто жыве ў гэтым доме: ці якая-небудзь бабка, ці дачнікі. Юрка адчыніў белыя дзверы й увайшоў у гэтую хату. Смярдзела халоднай печкай, па падлозе й працёртым дыване ішлі белыя пісягі – відаць, мышы цягалі аднекуль муку. Ён прайшоўся па мышыных слядах – так і ёсць. На маленькай рудой лядоўні стаяў прагрызены пачак мукі, трохлітровы слоік закатанага салёнага сала й амаль поўная бутэлька «Беларускага бальзаму». Жыццё расквецілася рознакаляровымі фарбамі. Тут, Юрка ведаў, ніхто не мог схапіць яго за руку, вырваць з роту кавалак сала, запатрабаваць падзяліцца пітвом. Усё гэта было нічыйным. Нічыйным, таму што й хата была не хата, а нейкае лецішча. І жыццё гэтых людзей тут было не сапраўдным, а лялечным – далёкім ад усіх вясковых клопатаў, кшталту сена, дроваў, бульбы, пасты кароў, гадавання свіней і бясконцага летняга збірання грыбоў-ягадаў. Таму можна было не адчуваць згрызотаў сумлення, а ўявіць сябе сытым дачнікамі, чужынцамі у вясковым свеце, і з асалодай выпіць ды закусіць.

Юрка сеў да стала. Дастаў з шуфляды адкрывалку, пагартаў знойдзены ў ёй блакноцік з рысачкамі-працаднямі й запісамі кшталту «11-га кідалі гной у Восава». Абыякава засунуў шуфляду, апусціў цыратку. Наліў бальзаму ў кубак з нейкімі

калочкамі ва ўзоры. Каўтнуў напою. Пасмактаў ягоную горыч, вязкасць. Адкрыў слоік, уцягнуў носам пах часніку, адгрыз кавалак сала. Бальзам выпіў увесь. Зняў з тумбачкі выпываную сурвэтку, абкруціў ёй горла слоіка, засунуў яго пад паху. Перайшоў у гэтую хату, лёг у ботах на канапу, павалозіў шчакой па штучным футры і заснуў.

Прачнуўся рана – якраз каб сысці незаўважаным. Прыхапіў з сабой футраную посцілку й слоік з салам. Ціхенька зачыніў акно. Другую раму акуратна паклаў на гарышча маленькай пішклятні, прыбудаванай да істопкі. Юрка быў задаволены сваім дачным досведам. Валерава «божая кароўка» не расчаравала яго. Ён ведаў, што няхутка сюды вернецца, бо шчасце лепей не шукаць на старым месцы. Гародамі Юрка пашыбаваў далёка ў поле, каб выйсці на дарогу каля моста і каб ніхто не змог западозрыць, дзе прабавіў ён учарашнюю ноч, і не ўзбунтаваў ягоную па-злодзейску прыдбаную асалоду.

Юрка не ведаў, што ў яго ёсць яшчэ тыдзень часу. Сем дзён да Радаўніцы, пакуль не прыедуць гаспадары хаты. Пакуль не здзівяцца пустой бутэльцы на сталі, не схопяцца посцілкі, не заўважаць адсутнасці другой рамы, не заявяць у міліцыю. Пакуль Люба не расплачацца, што згвалцілі ейны родны дом, у якім яшчэ ніколі за жыццё ўсіх пакаленняў не абдылося ніводнага злачынства. Пакуль міліцыя, стомленая тупасцю Юркі, не знойдзе ў ягоным бярлозе на звалцы спёртыя ў гэтых вучоных шызікаў рэчдокі.

А Юрка будзе жыць цэлы тыдзень бесклапотным дачнікам і звысака паглядаць у Святках на Галю з Валерам, калі тыя, абняўшыся, прыйдуць купляць *нармальнае віно*.

Травень 2009 г.

ВАЎКАЛАК

1. У кожнай жанчыны ёсць свой ваўкалак. Мужчына, які будзе ісці да яе праз ноч, а потым шукаць неабходны пад'езд і, як дваццаць гадоў таму, памыляцца. Напачатку яго будзе выручаць дыванок – «Алімпіяда-80» з мішкам. Гадоў праз колькі ўжо і ў пад'езд не трапіш: нават у старых пяцінаварховіках, населеных калдырамі ўсіх масцей і пакаленняў, паставяць прымітыўныя дамафоны. Ды і дзяўчына ўжо даўно не будзе жыць у гэтым доме, а па тэлефоне будзе адказваць незнаёмы стомлены голас. Нумар мабільнага застанецца невядомым, бо гісторыя кахання пачалася і скончылася яшчэ тады, калі не трэба было тэлефанаваць, а дастаткова было з'явіцца ў пэўным месцы ў пэўны час. На паказе японскіх фільмаў, на джазавым сэйшне, у падвальной кавярні ў Траецкім. Цяпер усё інакш – яны ўжо не ўпалоюць адзін аднаго, бо змяніліся і час, і месца.

Ваўкалак пастаіць пад чужымі вокнамі. Ён па-ранейшаму будзе паліць, хоць яна, маючы дваіх дзяцей, свядома кіне. Ён паназірае праз цыгарэтны дым за чорнымі, засяроджанымі на сабе галінамі і тлумным жыццём за гардзінамі. Снег нападае шапкай на густыя яшчэ валасы, і яна ўжо не страсе яго дбайнай рукой.

З бліжняга пад'езда выйдзе жанчына з вядром. У халаце, зімовым абутку, цёплай куртцы. Будзе выносіць смецце. Мінаючы ваўкалака, яна пазнае яго і павітаецца. Ён кіўне галавой. Жанчына спыніцца і скажа: «Яна пераехала. Тут нічога не мяняецца – усе паціху співаюцца, але яна тут даўно не жыве». Ваўкалак здзівіцца, але потым здагадаецца, што гэта тая самая жанчына, якой ён не даваў спаць дваццаць гадоў таму. Ноччу ён памылкова званіў ў дзверы ейнай кватэры, жанчына адчыняла і бяззлобна тлумачыла: «Яна жыве ў наступным пад'ездзе». Ваўкалак выбачаўся, развітваўся, дзеўбся на спозненае спатканне. У наступным пад'ездзе ён быў больш аспярожным і амаль цвярозым – глядзеў пад ногі, правяраў, ці ляжыць патрэбны дыванок.

Жанчына ссутулена рушыць да сметніцы. Цяпер гэтай цётцы мусіць быць гадоў пад пяцьдзясят. Раней ваўкалаку

здавалася, што гэта старэчы ўзрост, а цяпер яна сышла б за ягоную аднагодку – толькі пашарпаную і прыбітую жыццём.

Яму зробіцца крыўдна і агідна. Ён рэзка крутанецца, выйдзе з двара на праспект, спыніць машыну і паедзе дахаты. Там будзе пуста, неабжыта. Назаўтра ваўкалак паляціць на самалёце на сваю новую радзіму. Яго будзе чакаць сям'я, віктарыянскі дом і ружовая гартэнзія ў заднім дворыку.

Дыванок з мішкам застанецца ляжаць, там, дзе і раней. Яна без зразумелай для сястры прычыны забароніць той выкідаць яго. Потым яна будзе прыязджаць да сястры гады ў рады і сама здзіўляцца, нашто тая трымае перад новымі жалезнымі дзвярмі тое рызэ. А гэтая гісторыя... Яна заўжды будзе ведаць, пад адным яны зараз небам ці не. І гэтае адчуванне – усё, што ёй застанецца ад былога.

2. Ён будзе чакаць дылера каля паштамта. Прыстойны малады чалавек: ці то офісны планктон, ці то сам сабе начальнік. У строгім дарагім касцюме, з нейкім дурацкім кейсам, ён будзе пачувацца як груган на азяродах. Да прыпынку падкоціцца машына, уключыцца аварыйка. Нервы крыху адпусцяць: прыехаў – можна супакоіцца, заплаціць за сваё дабро й знікнуць. Нечакана з аўтамабіля выскачыць неверагодна прыгожая дзяўчына, кінецца змяёй яму на шыю, пацалуе ў вусны. Ён ашалее, абдыме яе за плечы, крыху адхіне ад сябе, прыгледзіцца. Ейная сяброўка! Шыкоўная, бясстрашная, недасяжная, заўжды радая паддражніць. Яна засмяецца, развернецца, скокне, бы тая котка, на пасажырскае сядзенне, і машына газане прэч. Усё, здаецца, адбудзецца за некалькі секундаў.

Ён будзе стаяць узрушаны, але пры гэтым як абліты памямі: увесь прыпынак аблезлага люду будзе тарэшчыца на яго. Знайшоў жа ён месца! Падварнулася ж гэтая! Што за горад! Выпаўзеш у цэнтр – толькі што нябожчыкаў знаёмых не сустрэнеш. Немагчыма травы спакойна купіць. Стой цяпер, як дурань. Хай цябе цэнтравыя цёткі разглядаюць – яны хоць і лічаць сябе надта гарадскімі, але маральнае асуджэнне ў іхніх вачах адрозніваецца ад мікрараённага толькі на пару градусаў. І нават маладая дзяўчына, на выгляд прасунутая, будзе разглядаць яго з такім непадробным здэкам і грэблівасцю.

Ваўкалак ледзьве не прысядзе: інстынктыўна захоча схавацца, зліцца з асфальтам, казуркай запаўзці за калону. Такого проста не бывае, каб у адзін момант трапіліся абедзве гэтыя дзяўчыны. Гэта ж *яна*. Яна насмешліва падыме падбароддзе, схіліць набок галаву з непаўторнымі рудымі кучарамі – маўляў, як жа ты цяпер будзеш выкручвацца, свае паводзіны тлумачыць. І яшчэ гэты ідыёцкі касцюм і кейс! Ён спужаецца, што яна будзе лічыць яго безаблічным яшпі! Высокая, зграбная, у эlegantнай зялёнай сукенцы, што струменіць каля прыгожых ног. Свецкая ільвіца, якой непатрэбная машына, бо яна жыве і тусуецца на пары квадратных кіламетраў у сэрцы гораду.

Ён не падыдзе. Гэты офісны касцюм і дурацкі кейс... Да таго ж праз якую хвіліну падруліць з падземнага пераходу дылер. Нейкі схілены набок, з даўгім носам, дзіцячай кніжачкай у кішэні курткі. Трэба будзе хутка і беспамылкова зрабіць справу: грошы – тавар. Тады ўжо не да першага кахання. Пакуль ён будзе калупацца з кейсам, дылера некуды знясе неабавязковым травеньскім ветрам. Пад'едзе аўтобус – адзін, другі. Ён заўважыць у заднім акне толькі нейчыя чужыя твары, поўныя вясновых надзеяў наступіць на старыя граблі. Яна з'едзе.

Ён пойдзе ў двары, сядзе ў машыну, паторкаецца па вузкіх дарожках. Хвілінаў праз пятнаццаць прыедзе дахаты. Адчыніць новае «шклопакетнае» вакно на старой кухні, падыхае выхлапамі, дзіцячымі крыкамі. Паглядзіць з вышыні на гэтых жа, як і сам, мэтанакіраваных хлопчыкаў на «жалезных конях». Правядзе рукой па прыробленым да стала дзедавым такарным станку. Пацешыцца сваімі кар'ернымі дасягненнямі – праграміст з нападўкрымінальнымі захапленнямі. Зачыніць вакно. Запаліць самакрутку. Дасць вачам адпачыць на кудлатай лістоце паверхам ніжэй. Зноў узгадае яе.

Ваўкалак яе нічым не пакрыўдзіў. Усяго толькі на ейны дзень народзінаў выпаўз ноччу з ейнай лепшай сяброўкай прагуляцца па праспекце. Было свежавата, чыста, яны ўзялі з сабой па кубачку гарбаты. Гэткая дробязь, а перавярнула ўсё жыццё. Бязвінны жарт, кураж, які скончыўся нічым для ўсіх траіх.

Ноччу ваўкалак будзе добра спаць. Прысніць яе ў мужчынскім манаскім аблачэнні з капошонам на галаве. Са схаванымі валасамі ёйны твар будзе іншым – спакойным, дружалюбным, пазбаўленым жарснасці. Ён запытаецца: «Нашто я тады за ёй пайшоў? Чаму ты тады засталася?» Яна пацісне плячмі і ўсміхнецца. У наступны момант ён убачыць яе за шклом у аграменным аўтобусе. Яна будзе есці заварное пірожнае і задумліва ў нешта ўглядацца. Калі яна падыме да галавы руку, каб зняць капошон, ён ад жаху прачнецца.

3. У аграгарадку пакінуць недаробленымі гарышчы. Хто захоча, дабудуе сабе другі паверх. Жонка будзе настойваць, каб ён змайстраваў хаця б прыстойную лесвіцу, калі не жадае рабіць мансарду. На гарышчы можна захоўваць яблыкі, сушыць зёлкі, пакінуць вопратку старэйшых дзяцей, пакуль падрастуць малодшыя. Ён адмовіцца. Разбурчыцца: «Пастаўлю сабе там ложка і буду ўцякаць ад вас. Ты са сваёй вагой мяне ўжо дакладна не дастанеш».

Ваўкалак будзе хавацца на гарышчы, паліць пад жончына крыклівае абурэнне і ўспамінаць яе. Звычайныя летнія вакацыі, паездкі на рэчку на роварах, дзіцячыя анекдоты на ганку каля нежылой хаты. Начныя вылазкі ў суседскія ігрышы разам з гаспадаровымі ўнукамі. Як яна студэнткай здала на правы і вазіла іх футбольную каманду на гульню ў суседнюю вёску. Яны прайгравалі, і супернікі смяліся: «Трэба было сваіх гульцоў перад машынай пускаць. Хай бы беглі ды трэніраваліся! Можна б тады й выйгравалі!»

Ён адправіцца да маці ў родную вёску, каб пабачыцца з пляменнікам, якога адпусцяць з арміі ў адпачынак. Вып'е. Выйдзе ўвечары прагуляцца. Ногі самі прывядуць да ейнай хаты. Будзе гарэць святло, гуліць дзіце. Ваўкалак зойдзе ў двор, ціхенька пашкрабецца ў засуненыя дзверы, але ніхто не адчыніць. Не пачуюць? Не захочуць яго пусціць?

Назаўтра днём ён ужо добра п'яны выйдзе на праменах да бабак. Сустрэне пасярод вёскі яе. Яна будзе ўсё гэтай жа жанчынай-падлеткам, хоць у яе нарэшце народзіцца дачка. Летам заставацца ў горадзе будзе проста немагчымым: французскія

вокны ў шыкоўнай новай кватэры дрэнна стасуюцца з патрэбамі малога дзіцяці. Яна рызыкне і прывязе дачку ў вёску.

Малая пацягнуцца да яго, але потым на рукі не пойдзе. Ваўкалаку зробіцца прыкра. Каб схаваць няёмкасць, ён спытаецца:

- А бацька твой ці прыедзе?
- Не. А што, справа якая? – адкажа яна.
- Не. Так, пытаюся: даўно не бачыў.

У яго моцна зменіцца праз паленне голас, пасівеюць валасы, выпадуць пярэднія зубы. Ён пачне расказваць бабкам пра свае добрыя заробкі, сучасны дом з усімі выгодамі, пра тое, што старэйшая дачка мусіць паступаць налета. А яна будзе адыходзіць з вазком усё далей, бо малая заплача – запатрабуе есці.

Дома, пакарміўшы і пераапануўшы дзіцё, яна падумае, што трэба будзе параней зачыніцца: у Мікалайкавых гуляюць – яшчэ прыцягнуцца, каб разам выпіць і паразмаўляць размовы. Добра, што ў большасці вяскоўцаў ёсць прымхі альбо сумленне: адныя баяцца навесці сурокі, другія – нанесці бацькаў, таму ніхто асабліва ў хату не пчэміцца. Файна, што хутка скончыцца лета, і можна будзе з лёгкім сэрцам і пачуццём выкананага абавязку ўцячы ў горад. Сядзець у бетоннай вежы, гуляць у парку і ведаць, што ніякі мужык нападнітку не будзе дыхаць пад дзвярмі і барабаніць у вакенца ў сянёх. Як добра, што ўсе жыхары дома пагадзіліся пасадзіць у пад'ездзе кансьержку!

4. На сераду яму паставяць адну пару зранку. Гэта яго цалкам задаволіць. Ён вернецца з лецішча ў аўторак вечарам. Перадасць унука бабкам, а сам разгрузіць і ўпарадкуе гародніну, памыецца набранай загадзя ў вёдры вадой і пачне рыхтавацца да заняткаў. Назаўтра ўстане а шостаі, каб паснедаць у цішы, на самоце, і папіваючы каву, пачытаць кніжку для душы. А сёмай ён уцячэ з хаты, каб не ўкрыпацца ў працэс абуджэння вялікай сям'і, і пешшу пойдзе ва ўніверсітэт.

У сераду ранкам горад апануе пашчотная смуга. Ваўкалак будзе пачувацца як пасля лазні на свежым паветры. Катэ ўжо даўно будуць шаравацца па сваіх пільных справах. Людзі, яшчэ прыязныя пасля летняга адпачынку, пакіруюцца да

прыпынкаў, павядуць малых у дзіцячыя садкі. Гандляры на Кракаўскім кірмашы пацягнуць да латкоў цялежкі з перавязанымі сінтэтычнай вяроўкай скрынкамі.

Ваўкалак любіць восень. Гэта пачатак настаўніцкага году, новыя знаёмствы, новыя стасункі, новыя кнігі. У верасні прыемна прысесці на лавачку перад універсам і з'есці позні яблык з лецішча. Адчуваць спіной парк цераз плошчу, разглядаць маладых дзяўчат, прыслухоўвацца да іхніх поўных надзеяў размоваў. Ваўкалак і сам гатовы скінуць старую зашмальцаваную шкуру, забыцца на статус любімага бацькі і дзеда і перанесціся на трыццаць гадоў назад.

Ён быў тады маладым выкладчыкам, пасля аспірантуры. Праца ў львоўскім універсітэце была марай ягонага жыцця, і здавалася, што ўсе астатнія спадзевы гэтак жа мусяць збыцца, дзякаваць патрэбным намаганням і пэўнай удачлівасці. Ён быў гатовы прыняць свой шчаслівы лёс, і сэрца ягонае было нахпталт цёплай, нагрэтай ліпеньскім сонцам азёрнай роўнядзі.

Дзяўчына гэтая вялікай чорнай птушкай спусцілася на водную паверхню і годна разрэзала папалам ягонае жыццё. З персідскімі вачыма, густымі цёмнымі валасамі, пышнай фігурай, гэтак папулярнай у шасцідзясятых гады, яна растурбавала ягоныя дні і ночы. Горад, і без таго казачны, расквеціўся яскравымі фарбамі. Колеры пульсавалі, згубілі мяккасць. Хацелася заплюшчыць вочы, каб не забыцца дыхаць, бо ўсяго гэтага было зашмат.

Ваўкалак быў ейным выкладчыкам нямецкай. Ён, здаецца, страціў мову і родную, і замежную – запінаўся, блытаў словы, мяняў тэму ўроку. Насмешніца, ганарыстая жартаўніца, дзяўчына кпіла з ягоных пачуццяў з апантанасцю разгуляўшагася дзіцяці. Гэтыя некалькі гадоў, што ваўкалак мусіў весці ў яе заняткі, былі для яго самымі салодкімі і самымі горкімі ў жыцці.

Нарэшце яна скончыла вучобу, пайшла працаваць інжынерам на завод. Жыла, як і ўсе, у адноснай нэндзе. Купляла праз чыгуначную правадніцу масла ў Менску, чакала кватэры ад прадпрыемства. Спадзявалася толькі на сябе: бацька загінуў на фронце, маці настаўнічала на радзіме, у Горках. Прыгажуня-сястра загіналася за садыстам-мужам.

Ваўкалаку пасля ейнага выпуску палепшала. Зрабілася лягчэй дыхаць. На працы ён пачаў выпраўляць сваю нягеглую рэпутацыю мямлі і вар'ята. Ён ажаніўся з нармальнай западэнскай украінкай. Тыповыя вясельныя фоткі: мажняя маладая, худзенькі-здыхленькі жаніх. Пайшлі дзеці, нарадзіўся ўнук. Адпусціла...

...У гэтую сераду ваўкалак з палёгкай скончыць сваю ранішняю пару. Як заўжды задумаецца, ці не пайсці яму папрацаваць у бібліятэку. Павагаецца і вырашыць лепей пагуляць з унукам. Праз парк, праз Кракаўскі кірмаш рушыць дахаты. Яна гэтым днём запозніцца: будзе ўсё нешта корпацца ў сваёй аднапакаёўцы, прыбіраць «дзіцячыя пасцелькі». Потым схмянецца і кінецца на кірмаш купляць катам вымя. Да Кракаўскага – тры хвіліны ходу, але яна ўсё роўна будзе хвалявацца, што які-небудзь злыдзень яе апярэдзіць. Яна пакульгае з калком па бруку, лаючы «вуйкоў» за вялікія і малыя грахі: вуліцы не мятуць, смецце не вывозяць, катой памыйных крыўдзяць, а ёй іх падбірай, лячы, выкормлівай.

Яна не зверне на гэтага прыстойнага дзядзечку ніякай ўвагі: будзе апантаная страхам, што «дзеткі» будуць злаваць на яе, бо не зварыла ім своечасова паесці. Ваўкалак жа летуценна міне кульгавую цётхну, бо паглыбіцца ў чароўныя ўспаміны пра сваё старое каханне, якое жыве ў двары напроць Кракаўскага. Ён і ходзіць гэтай дарогай не зусім дзеля таго, каб купіць унуку пакамечанага вінаграду, а каб спаткаць яе – прыгожую, жартаўлівую, фігурыстую. Але не дай Бог гэтым дваім сустрэцца. Хай яны жывуць у сваіх мроях і не-не ды ўзгадваюць такую нядаўнюю маладосць.

Ліпень-кастрычнік 2009 г.

ОДА ЗЯЛЁНЫМ ГУМОВІКАМ

Пахла чыгункай, воляй, вандроўкамі. Пабразгваў метал. Прыбіральшчыкі ў памаранчавых камізэльках прахаджваліся па перонах і падмяталі, здаецца, няіснае смецце. На платформах тоўся разнамасны люд. Бабка з кітайскай клятчастай сумкай і студэнтка на шпільках – на Баранавічы. Кабета ў замшавым бэзавым плашчы і гэткіх жа пальчатках – на замежны цягнік. Чорна-шэрыя прыгарадныя жыхары – на электрычку дахаты. Дачны шал пайшоў на спад – месца ў вагонах поўна. Вечар будняга дня, верасень.

Ганна сустракала. Стаяла, агорнутая прыцемкам, хвалямі электрычнага святла, чыгуначнымі пахамі, і хацела толькі аднаго – з’ехаць. Аддацца на волю лёсу, патануць у жыццёвай плыні, не разважаць – рухацца і рабіць. Тое, што хочаш. Тое, што можаш. Тое, што любіш. Хацелася дазволіць таму, што павінна адбыцца, здзейсніцца. І падзеі пачалі разгортвацца самі па сабе, ды як пад наркозам.

Учора Ганна купіла віннага адцення штроксы, каб канчаткова развітацца з псіхалагічнай залежнасцю ад былога сябра. У знак пратэсту замест дазволенага шэрага і чорнага перакінулася на жыццесцвярджальныя колеры. Хацелася пачувацца жывой, здольнай на вар’яцтва. Апошняе ёй добра ўдалося. Калі яна ішла на вакзал у чырвоных, крыху раскляпонах штроксах і белым швэдары ў абцяжку, яе пераняў бомж. Паглядзеў у вочы і выразна прамовіў, бы паставіў дыягназ: «Путана». Ганна была згодная з ім, што такі знешні выгляд не зусім пасуе сур’ёзнай дзяўчыне, але трэба было неяк змагацца за свае правы на жаночкасць, эмансіпавацца. Як гэта ўсё растлумачыць бамжу? І да таго ж абуць туфлі на абцасах яе прымусілі абставіны: яна запрацавалася і не мела часу пакараціць новыя нагавіцы.

Цягнік з Берліну прыйшоў без спазнення. Ганна падлічыла вагоны, рушыла да патрэбнага, стала чакаць. Павінен быў прыехаць сын ейнай былой навуковай кіраўніцы. Тая за шчаслівы час берлінскай дактарантуры зрабілася ёй настаўніцай і вялікай сяброўкай, ледзь не другой маці. Нездарма

навуковая кіраўніца называецца па-нямецку «Doktormutter». Інгрыд узяла дзяўчыну з Менску ў дактаранткі, бо сын ейны праходзіў альтэрнатыўную службу ў Беларусі. Краіна гэтая зрабілася амаль роднай, і хацелася мець яшчэ адну зачэпку да Аляксандравага новага прытулку. Важна гэта было яшчэ й таму, што акурат на выпускным балі сын загахаўся ў аднакласніцу, а тады хутка трэба было ад'язджаць на службу ў Менск.

Каханне на адлегласці – вялікае выпрабаванне і для закаханых, і для сяброў-бацькоў. Агеньчык таго пачуцця падтрымлівалі і раздзімалі ўсе разам. Далучылася да гэтай адказнай справы і Ганна: вазіла лісты, пасылкі, перадавала на словах усё тое, чаго не выказаць на паперы. Як ён паглядзеў, што сказаў, а ці няма вакол яе новых кавалераў, ці маркоціцца яна без яго. У Ганны таксама заставаўся ў Менску хлопец, ад чаго ўся гісторыя набывала містычны сэнс і касмічны маштаб. Ці варта казаць, што абедзве парачкі, вытрымаўшы разлуку, з вялікім болем і здзіўленнем разышліся праз некалькі месяцаў пасля ўз'яднання.

Ганна, каторая праз свайго сябра адмыслова вярнулася на радзіму, выклдала ва ўніверсітэце псіхалогію і перапісвала дысертацыю ў адпаведнасці з мясцовымі патрабаваннямі. Аляксандр скончыў у Берліне вучобу на ветэрынара. Абодва толькі паціскалі плячыма ў дачыненні да выбару другога: бесперспектыўная кар'ера. Абодва ўжо аплакалі сваё старое каханне – толькі Аляксандру чамусьці яшчэ хацелася вярнуцца ў «горад маладосці» і надыхацца ўспамінамі перад сталым жыццём.

Інгрыд перадала з Аляксандрам новыя навуковыя часопісы і кнігі: яна не пакідала сваёй выхаванцы. Хлопец злаваў: яго абцяжарвалі і цэлая торба цяжкіх кніжак, і былая дактарантка маці – сведка няўдалага раманау. Калі цягнік спыніўся, Аляксандр дачакаўся сваёй чаргі выходзіць, затрымаўся ў дзвярным праёме, каб удыхнуць на поўныя грудзі першае ўражанне ад Менску, і толькі потым саступіў на перон. Падпілыла Ганна. Яны ветліва павіталіся. Хлопец, не хаваючы сваёй незадаволенасці, торкнуў ёй у рукі матчыну перадачу. Ганна зрабіла выгляд, што не заўважае негатыўнай рэакцыі,

і прашчабятала нешта пра дарогу і «як даехалі». Задача была як мага хутчэй запхнуць сыночка ў таксоўку і вярнуцца да хаты – парабіць, а то і адпачыць.

Разам яны рушылі па пероне ў бок пераходу. Размаўлялі, каб падтрымліваць свецкі прылік і выказаць павагу да Інгрыд. І тут раптам на іх накіла салодкая млявасць, лёгкасць, неабцяжаранасць ніякімі абавязкамі. Горад накрываўся вечаровай смугой, запальваліся дрогкім святлом ліхтары, пастэль беларускага паветра рабілася густой і мяккай. Нейкая лагодная сіла вынесла іх у сваіх пяпчотных абдымках на прывакзальную плошчу, да таксоўкі, па праспекце – да Аляксандравай былой гаспадыні. Хлопец з дзяўчынай развіталіся значна больш прыязна, чым павіталіся, бо разам перажылі чароўную трансфармацыю вераснёўскага вечара. Разамлелая да поўнай адключкі пачуцця рэчаіснасці, Ганна паехала на гэтай самай таксоўцы да хаты і толькі перад сваім пад'ездам спахапілася, ці ёсць у яе ўвогуле грошы. На шчасце, грошай хапала з гакам, і таму Ганна схапіла ў кандытарскую па пірожныя. Там ёй не сапсавалі настрой нават аморфныя смярдзючыя істоты ў непазбежным віна-гарэлачным адзеле.

Ганна не падабалася Аляксандру. Яна была старэй за яго на тры гады, насіла швэдары і джынсы, туфлі без абцасаў, амаль не фарбавалася. Ільняныя валасы свае магла заплесці ў касу, закруціць у хвосцік, бы тая школьніца. Яна была занадта немкай, а яму апаскудзелі немкі і прываблівалі апантаняныя сваёй знешнасцю беларускі. Але гэтым вечарам дзяўчына была сама не свая – страціла над сабой кантроль ці што? Гледзячы на агні праспекту, паглынаючы вачмі яскравае жоўтае марыва, ён перавёў позірк на Ганну. Тая шчыра, бы дзіцё, усміхалася гораду, будзённаму святу і яму – чужому госцю. Паўпрыцемак таксоўкі, водбліскі вулічнай падсветкі змякчылі яе твар, характэрны для старой еўрапейскай пароды. Пластычныя рукі абдымкам прыціскалі да белага раблёнага швэдара торбу з кнігамі. З другога боку валізку падтрымлівалі каленкі ў мяккім барвовым штроксе. Гэта было пякней і прасцей за кіно – можна было працягнуць далонь і датыкнуцца да запаволе-

нага каляровага віру. Але добра выхаваны Аляксандр гэтага, вядома ж, не зрабіў.

Наступны тыдзень перабывання Інгрыдавага сына ў Менску Ганна чаргавала выкладанне, перапісванне дысертацыі і клопат пра хлопца. Зарабіўшыся, яна магла спазніцца на сустрэчу на паўгадзіны, але цешылася з выкананай працы. Аляксандр чакаў дзяўчыну і ненавідзеў яе. Калі Ганна нарэшце з'яўлялася, ён радаваўся, што ягонае вымушанае бяздзеянне мела вынік, і забываў, хто быў таму чаканню прычынай.

Далей парачка бадзялася па кавярнях – Ганна праводзіла экскурсію па месцах, дзе кажуць «дзякуй» і «калі ласка». Аляксандр паблажліва трываў гэтае дзівацтва, бо шмат дзе можна было сядзець за столікам знадворку, любавацца архітэктурай цэнтру і ўспамінаць рэдкія наведванні ў Менск былой сяброўкі. Хлопец з дзяўчынай не ўзгадвалі яе – гутарылі пра Інгрыд, Берлін, беларускую гісторыю. Аляксандр пасмейваўся: «Я хутка зраблюся свядомым беларусам». Ганна толькі хмыкала: «Хоць недзе табе, немцу, можна быць нацыяналістам». На што госць заўважаў: «І не кажы. Я лёгка магу прызнацца ў любові да вашай краіны, але мне няёмка будзе заявіць, што я люблю Дойчлянды». Дзяўчына падсумоўвала: «А мне дазволена любіць Беларусь, ды нельга быць тут беларускай...».

Час з Ганнай праходзіў нязмушана і весела, але ўсё ж на выходных Аляксандр з палёгкай уцёк ад гэтай разявы – з'ехаў да прыяцеля Паўла ў правінцыю. Мужчынскае сяброўства не параўнаць з бабскімі выкрунтасамі. Хлопцы хадзілі ў вандроўку ў пушчу, сплаўляліся па рэчцы, парыліся ў лазні, каталіся на роварах. Аляксандр вярнуўся ў Менск толькі на два дні разам з Паўлам. Той ужо даўно жыў у Германіі, таксама толькі што скончыў універсітэт і знайшоў сабе працу. Цяпер ён прыехаў на колькі тыдняў развітацца з бацькамі. У Берлін хлопцы ад'язджалі разам. На Ганну часу не было: трэба было збірацца, купляць падарункі і абавязкова снедаць-палуднаваць-вячэраць у гаспадыні, каторая ўжо паціху паплаквала праз неабходнасць чарговага развітання са сваім любімым пастаяльцам. Аляксандр абмежаваўся тэлефонным званком да Ганны, абяцаў перадаць маці і бацьку прывітанне. Хлопец

з дзяўчынай шчасліва пазбавіліся адзін ад аднаго і зажылі сваім звычайным жыццём.

Калі ад Аляксандра прыйшоў сардэчны і-мэйл, можна было б сказаць, што здзіўленню Ганны не было межаў. Але гэта не так. Яна часта ўзгадвала гэты вечар на вакзале і адчувала, што ейнае жыццё прыме новы абарот. Аляксандр настальгічна пісаў, што Менск для яго непапраўна зрабіўся горадам кахання і што сустрэча на вакзале нейкім чынам перавярнула яму душу. Гэты вечар патрабаваў працягу, а чыгуначная дэкарацыя павінна была замяніцца новай. Ліставанне зрабілася сталым. Гэтыя двое, здаецца, былі аматарамі кахання на адлегласці, бо былое вялае знаёмства ўрэшце перарасло ў знітаванасць. Можна толькі развесці рукамі, але і Ганна выправілася ў вырай і зайшла замуж за немца, марыўшы дагэтуль пра «добрага хлопца з суседняга двара».

Свякруха – заўжды свякруха. Інгрыд, здаецца, пакрыўдзілася спачатку на Ганну. Вось: гадала-гадала сабе навуковую змену, а тая ўзяла і каварна падабралася да ейнага адзінага сына. Але Інгрыд была з тых, каго Ганніна бабуля называла «файная кабета». Па непрацяглым роздуме будучая свякроў выдала, што нявестка – гэта вялікая непрыемнасць, і што залатакудры хлопчык-арыстакрат з добрай ангельскай ці італійскай фаміліі быў бы больш прыемнай парай ейнаму сыночку. Але ёй не хацелася б апускацца да радыкалізму, да таго ж – унукі. Таму лепей ужо Ганна, чым якая-небудзь іншая чужая дзяўчына.

Так Ганна сталася нявесткай файнай кабеты. А замужняя жанчына часта робіцца падобнай не да маці, а да свекрыві. Яшчэ падчас дактарантуры дзяўчына пераняла шмат якія погляды і пабытовыя звычкі рафінаванай Інгрыд, хоць і пазбавілася ад першага шчанячага захаплення. Аляксандр не пачуваўся косткай, якую маці з жонкай, бы дзве ашалелыя сукі, выгрызаюць адна ў адной з горла. Прафесарская ўнучка Ганна і Інгрыд, у каторай прадзед-пастар валодаў мануфактурай, лёгка сышліся ў новай якасці. Абедзве жанчыны любілі наведвацца адна да адной, сустрэцца ў кавярні ці пагуляць па крамах. Ганне падабалася ездзіць да свекрыві ў Берлін, а той

прыемна было зазірнуць у паўночны N-штадт, дзе Аляксандр завёў пасля абароны доктарскай дысертацыі практыку.

Непадалёк ад N-штадта знаходзілася ці то мястэчка, ці то вёска, дзе жыў некалі Інгрыдзін прадзед. Дом ягоны быў даўно прададзены, але каля брукаванай дарожкі ў суседнюю вёску застаўся пасля продка велізарны каштан. Прадзед пасадзіў яго на тым месцы, дзе некалі спыніўся жажлівы патоп. Продак-пастар прыпісваў гэты цуд сваёй агульнай з вяскоўцамі малітве. Інгрыд з Ганнай хоць-калі ездзілі да гэтай слаўтасці. Самае дзіўнае, што на страчанай зямлі Ганнінага прадзеда таксама рос магутны каштан – на паўвыспе ў трыццаць гектараў, утворанай ракой. Але Ганна ад самага дзяцінства не вярталася туды, бо зусім побач знаходзілася адселеная пасля Чарнобыля зона.

Правінцыйнае жыццё жахала дзяўчыну, але з цягам часу ў яе склалася ўражанне, што альбо ўся Германія – правінцыя, альбо там правінцыі проста няма. Жыла Ганна ў пятнаццаці кіламетрах ад сталіцы федэральнай зямлі, у кіламетры ад крамы экалагічна чыстай ежы і касметыкі, у трохстах метрах ад булачнай, дзе раніцай можна было купіць свежага самапечанага хлеба ды патачыць лясы з патомным пекарам. Амаль усюды лёгка было трапіць на ровары і не забруджваць паветра машынай.

У іхнім гарадку парадкі былі ледзь не як у заходнебеларускай вёсцы, прынамсі, паразмаўляць у краме ці на вуліцы з суседзямі ды знаёмымі ёй даводзілася часцей, чым дома ў Менску. Пальцам на Ганну не паказвалі, прынялі за сваю і раілі як добрага псіхолога знаёмым. Візітоўка з усімі рэгаліямі (нямецкім доктарам і беларускім кандыдатам навук), добра падвешаны язык – вось уся яе рэклама. На працу Ганна магла ездзіць у розныя гарады, бо праводзіла семінары, трэнінгі, давала кансультацыі. Калі нарадзіліся дзеці, выязджала яна радзей – толькі па прывабных замовах. У яе і так быў тузін справаў: звазіць дзяцей у парк адпачынку, у басейн, у кавярню, падскочыць самой ці са свякрухай за дзвесце кіламетраў на новую выставу. А гатаваць! А пачытаць цікавую кніжку!

А вырвацца сям'ёй на выходныя на Паўночнае мора! Якая ж тут праца?

Жытла свайго ў іх не было. Аляксандр не выключаў неабходнасці пераехаць аднойчы на новае месца. Таму яны здымалі асобны дом і самі здавалі Аляксандраваму практыканту гасцявую хатку, што стаяла ў ружовым садзе. Муж жартаўліва пераконваў яе: «Нашто нам дом у Германіі? Гэта не цікава. У маіх продкаў іх было дастаткова. Лепей будзем класці грошы на рахунак, а на старасці гадоў купім вілу на Міжземным моры. Пададзімся бліжэй да сталіцы: усё ж Германія – былая рымская правінцыя». Ганне не падабалася такая няпэўнасць, але яна спадзявалася, што Інгрыд у скрайнім выпадку прыгрэе іх у сваіх берлінскіх харомах. Нарэшце можна будзе вярнуцца ў сапраўдны горад – у раскошную кватэру з садам, куды трапляеш праз французскае вакно на кухні. Але паціху мара гэтая зусім згасла – дзяўчына зрабілася тыповай нямецкай правінцыялкай у няіснай правінцыі. Ганнін свёкар – інжынер на пенсіі, які пачынаў дзень на тэрасе за філіжанкай кавы, праглядаючы газетныя аб'явы пра распродажы і аўкцыёны, у свой час не памыліўся: дзяўчына сталася для іхняй сям'і добрым укладаннем па сходным кошце.

...З таго незабыўнага вечара на вакзале прайшло дзесяць гадоў. Налета старэйшае дзіцё трэба было аддаваць у школу. І сын, і дачка не маглі дачакацца той вучобы, бо ім увялі ў вушы, што каб быць паважаным чалавекам, трэба здабываць веды. Абодва хацелі зрабіцца ўрачамі на радасць Аляксандру і Ганніным бацькам – тандэму хірурга і анестэзіёлага. Сама ж Ганна спадзявалася, што пры такім развіцці падзеяў дзеці будуць дактарамі ў Нямеччыне, а не ў Беларусі. Альбо паедуць у якую-небудзь місію ў Афрыку – не так крыўдна будзе за гады цяжкіх штудыяў. Так ці іначай, але ў Менску дзеці размаўлялі на такой мудрагелістай нямецка-руско-беларускай трасянцы, што ў іх не мелася шанцаў быць калі-небудзь прынятymi на вучобу ці працу. А ўсё таму, што Ганна ўпарта гутарыла з дзецьмі па-беларуску. Аляксандр адпачатку не верыў у гэтую задуму: «Лепей бы ты з імі па-ангельску размаўляла». Невядома, ці была з гэтай упартасці якая карысць, бо

дзеці загаварылі ледзь не ў тры гады і па-нямецку. Ганна сама здзіўлялася, як малыя разумеліся з менскімі дзедам і бабай, але нейкім чынам яны знаходзілі агульную мову і добра ладзілі.

Цяпер, калі Ганна прывозіла ўнукаў летам да сваіх бацькоў, сустракалі ўжо яе саму. Як вялікую, але ўнутрана чужую пані. Сёлета, за год да школы, вырашана было затрымацца ў Ганніных бацькоў да канца верасня. У першыя выходныя восені бацькі адвезлі дзяцей на лецішча, а Ганна кінулася наведваць старых знаёмых. Вось і гэтым днём яна выбралася да сяброўкі з ліцэя. Марына паўгода таму нарадзіла другое дзіце і пераехала ў большую кватэру ў Лошыцы. Ганна памятала, што гэта было нейкае гістарычнае месца з сядзібай і рамантычным запушчаным паркам. Каля ракі ў ім яны некалі дзявочай кампаніяй святкавалі сяброўчын дзень народзінаў і ўвесь час трэсліся, што да іх прычэпіцца мясцовая набрыдзь.

Марына жыла далекавата ад парку – прыпынкаў пяць на аўтобусе. Наўкола месціліся даўгія рудыя дзевяціпавярховікі. Сярод іх тырчэлі рознакаляровыя дваццаціпавярховыя слупкі з французскімі вокнамі. Уражанне было, што трапляеш у новы мікрараён васьмідзясятых гадоў, толькі з прэтэнзіяй і расфарбаваны весялейшымі фарбамі. Каля крамы на прыпынку таўкліся цёмнай масай прасмердлыя тытунём і спіртным алкашы. Ганна, стараючыся не глядзець на іх, перабежкамі рушыла ў двары. Там было пякней. Пад вокнамі буялі вераснёўскія кветкі, амаль усюды красаваліся фіялетавыя хрызантэмы, хоцьдзе дажывалі сваё белыя гартэнзіі. Каля Марынінага пад'езду прыхіліліся да сцяны барвовыя пляцістыя ружы.

Сяброўка ўжо чакала Ганну на вуліцы – сын яе быў на строгім рэжыме і павінен быў зараз спаць на свежым паветры. Перспектыва бадзяцца сярод нудлівай мясцовай архітэктуры выклікала ледзь не зубны боль. Госця са скрухай пашкадавала, што да парку далёка. «А мы зрэжам», – запэўніла яе Марына. Так яны зноў мінулі алкашоў, перайшлі дарогу і пакацілі вазок праз пустку. Трава вакол вузкай разбітай сцежкі была пакопаная, далей высіўся атрутны баршчэўнік. Зямля была ўсыпаная пустымі бутэлькамі і пластыкавымі кубачкамі. Са здзіўленнем Ганна заўважыла нават імітацыю саўковай каньячнай чарачкі.

Пах выхлапаў і пажоўклай травы змяніўся балотным смуродам, потым патыхнула каналізацыяй. Ганна прыгадала, што калі пасля Вялікадня вяртаешся з Менску, на вакзале ў сталіцы іхняй федэральнай зямлі чамусьці павявае гноем з палёў. Асацыяцыі пераскочылі на нязменны водар кавы на прахалоднай кухні (ацяпленне на ёй эканомілі – спадзяваліся на жар ад пліты). Успомнілася духмянасць спецыяў – базіліку, шалфейю і размарыну, якія яна вырошчвае на падваконні. Шалфей яна кладзе ў бульбу, а размарын дадае да кураціны. «А я бульбу са свежым кропам вару!» – з выклікам уставіла сяброўка, і ў абедзвюх маладзці пацякла сліна.

Справа цягнуліся вялікія гароды прыватнага сектара, пасвіліся козы. Паколькі былі выходныя, некаторыя людзі бралі бульбу. Ганна пацікавілася: «І не баяцца людзі гародніну ў такім атачэнні вырошчваць? Тут жа могуць быць шкодныя рэчывы ў глебе – дарога, горад побач». Марына адказала: «Горад тут толькі сёмы год, а раней поле было. А калі захварэе хто ці памрэ, мараль заўжды можна прачытаць: кара Боская альбо сурокі. Добра жыў, жонку кінуў, машыну меў, рана замуж зайшла, позна дзяцей нарадзіла, дзеці “мамуляй” клікалі – прычына знойдзецца на любы густ. Ты б знарок не прыдумала. А ў нас зараз падцірачнай літаратуры ў гэтым кірунку – мора. Яны яе і штудыруюць. Ты людзей лечыш, а гэтыя сабе адмыслова хваробы раскалупваюць».

Насустрэч маладым жанчынам рухалася дзяўчына з сабакам. Высокая, прыгожая. У твары ейным угадваліся пару пакаленняў якаснага харчавання, жыццёвай уладкаванасці. Марына ўздыхнула: «Ох, а мы з табой савецкія недакормышы». Ганна ўсміхнулася: «Не брашы. Твая маці заўжды скардзілася, што ты адно малако да трох гадоў піла – ад усяго іншага адмаўлялася». «Не пельмені ж мне было крамныя есці», – буркнула сяброўка. Ганна рассмяялася: «У мяне быў далікатнейшы густ – я, акрамя вясковых прысмакаў – кілбасы і кумпяка, яшчэ крамныя вэнджаныя скабачкі і смажаную мойву любіла». Жанчыны засакаталі. Дзяўчына з сабакам якраз мінала іх. Зрабілася няёмка, як быццам бы яны з яе насміхаліся, і Ганна апусціла вочы. Вось дык дзіва: дзяўчына

была абутая ў зялёных гумовыя боты. У ангельскай глыбінцы гуляюць у такіх на фоне пагоркаў з авечкамі. Той самы колер – ці тое моху, ці тое восеньскай травы.

Ганна рэзка абярнулася, каб яшчэ раз паглядзець на дзяўчыну – тая была добра, па-сучаснаму апранутая, упэўнена ішла сабе ў бок гораду, задаволена пазіраючы на свайго сабаку. «Не баіцца», – задуменна прамовіла жанчына. «Чаго не баіцца?» – не зразумела яе сяброўка. «Дзяўчына гэтая не баіцца, што яе калгасніцай называць будуць – сабаку ў гумовых ботах выгульвае». «Хіба мы з табой разбіраемся? Тыя боты, можа, з мой вазок каштуюць. А на калгаснікаў ты яшчэ з'ездзі паглядзі – у іх такія машыны на грыбах-ягадах пакупляныя, што і табе не сорамна было б мець. А ўлетку яны боты не носяць – у іх туфлі нейкія гумовыя. З кветачкамі». «Так, жыццё не стаіць на месцы, цяпер тут новыя разлікі», – прамовіла Ганна, і яны пайшлі далей.

Мімаволі Ганне ўзгадаўся Райнер. Ён служыў разам з Аляксандрам. Лічыўся ветэранам цывільнай службы, вялікім спецыялістам па Беларусі і дбайна маскіраваўся пад мясцовае насельніцтва. Калі Ганна ўбачыла яго ўпершыню, ёй захацелася як мага хутчэй схваць ці як інакш уратаваць яго. Зімой, у дваццаціградусны мароз, у Чыжоўцы ён быў абуты ў парсючкова-ружовыя гумовікі, над кругленькімі акулярамі сядзела футровая шапка са сплупчанымі вушамі. «Як жа яго не б'юць?» – здзіўлялася тады дзяўчына і вырашыла, што яго проста не заўважаюць, як якога-небудзь іншапланецяніна, бо такі цуд не можа разгульваць па вуліцы.

Пакрысе жанчыны падышлі да прыватнага сектара. Тут было файна, амаль як у вёсцы: уласныя дамкі, нават катэджы, сады, каты і сабакі. Адзін з іх забрахаў на іх на ўсё горла, але, убачыўшы вазок, схамянуўся і сарамліва залез у будку. Побач блукалі таўстаногія бройлерныя пілюкі ростам са шчанюка. Вылушці вочы і закукаракаў певень. Марына толькі за галаву хапалася: маглі разбудзіць дзіцё. Каля адной з хатаў шчаслівыя гаспадары разбіралі зарэзаную свінню. Гарачая вада і кроў цяклі праз дарогу да даўно не вывозжанай сметніцы-кантэйне-

ра. Маладзіцы перанеслі праз гэты ручай вазок і паспяшаліся да парку.

Спусціўшыся па крутым схіле да ракі, Ганна з Марынай дайшлі нарэшце да моста. Ехаў якраз вясельны цуг. Старыя даўгія мерседэсы, бээмвэ. За стырном – адныя жанчыны. Выгляд правінцыйны. Правінцыя не рымская. На дарозе гразі было па лыткі. Ганна пацікавілася: «Няўжо столькі вясельляў, што гэтак дарогу разбілі?» «Не, – патлумачыла Марына, – гэта цяжкая тэхніка. Тут жа рэстаўрацыя». Азірнуўшыся, Ганна заўважыла, што будынкi былой вінакурні, дзе раней жылі «мясцовыя», стаяць без вокнаў і дахаў. Дзве жанчыны няпэўнага ўзросту з савецкай хімічнай завіўкай якраз міналі іх разам з дзецьмі гадоў дзесяці. Малыя спыталіся: «А гэта хто будынкi пабурыў – фашысты?» «Не, – адказалі кабеты, – гэтакія благія дзеці, як вы». Задаволеныя сваімі выхаваўчымі метадамі, цёткі рушылі на выхад з тэрыторыі сядзібы.

Перад плягбаумам каля былой карчмы стаялі два вяселлі. Забаўная стылёвая моладзь, экзатычныя машыны. Радзіны пілі з крышталёвых бакалаў шампанскае, маладых не было відаць. Падняўшыся ў парк, жанчыны ўбачылі і маладых. Нявесты, задраўшы белыя пышныя сукенкі, на шпільках мітусіліся паміж векавечнымі дрэвамі і напаўразабранай сядзібай. Іх ганялі па гразі прасунутыя фатографы з драпежным выглядам і адпаведнай хваткай. Самі, відаць, свежанькія гарадскія парачкі. На гэта было балюча глядзець. «Цьфу, жалю варта!» – пракаментавала Ганна. «Затое фоткі будуць шыкоўныя», – запярэчыла сяброўка. «А мы з табой стаім у ЗАГСе, як манекены – на балкончыку, пад гяробом». Абедзве пераглянуліся і ўздыхнулі. Цэлае жыццё праходзіць. Цэлае жыццё. «Хай лепей маладыя бегаюць па парку, чым мясцовыя», – падвяла выснову Марына. «А дзе яны, дарэчы, падзеліся?» – пацікавілася госця. «Рассялілі, відаць. Бачыла – каля крамы? Яны, можа, і ёсць. Каму тут у нас піць? Людзі крэдыты плоцяць».

Жанчыны засумавалі, але, з іншага боку, парадаваліся – кожная за сябе. У іх ужо ўсё ў мінулым: вяселле, вырашэнне жыллёвага пытання, цяжарнасць і роды. Жыві сабе, гадуі дзяцей, бэсці трошачкі мужа. Калі б так. Падумалі пра працу, пра

будучыя школьныя клопаты. Цяпер усё для нашчадкаў, каб усё ў іх было лепей ці хаця б не горай за бацькоў і суседзяў. А вырастуць – прыстройвай іх, раны ад першага кахання ім залізвай. А потым ім адукацыю атрымліваць, зарабляць, шукаць сябе, сваю палову, нараджаць унукаў і гэтак бясконца. «Добра, што ў мяне ёсць сяброўка ў Германіі – адпраўлю сваіх дзяцей да яе. Хай вучацца, працу знаходзяць. Там яны не прападуць», – падумала Марына. «Файна, што тут нешта мяняецца, а сябры старыя застаюцца. Радзіма ёсць радзіма. Калі з маіх у Нямеччыне толку не выйдзе, заўжды можна вярнуцца сюды. Тут столькі дзівосных куточкаў, а ў іх – цэлы свет. Жывуць жа тут неяк людзі?.. Паеду, можа, калі пагляджу на наш каштан. Толькі гумовікі зялёныя абавязкова сабе куплю», – паглыбілася ў марныя летуценні Ганна, разглядаючы заплямленыя мокрай глебай скураныя боты.

Нечакана перад жанчынамі выпырхнула чарада хлапчукоў у плаўках. Нягледзячы на каляндар, дзеці купаліся ў рацэ і скакалі ў яе з тарзанкі. Адзін малы з завушніцай у вуху спыніўся, бегучы да дрэва, і пільна паглядзеў на агаломшаных цёткаў. Белабрысы, друзлы – такіх звычайна празываюць у школе «смятана». Колькі яму? Гадоў трынаццаць? На разважанне, як і на наступны ўдых, не было часу. Альбінос павярнуўся да кабетаў задам, спусціў трусы і з гонарам закрычаў: «Kiss my black ass!» Праз момант, абліўшы знямелую публіку халоднымі пырскамі, хлопец з гікам сігануў з тарзанкі ў ваду.

Люты-снежань 2009 г.

ГЭТКАЙ БЯДЫ, альбо КАХАННЕ ЯК ШТАМБАВАЯ РУЖА

Чакае яна. Чакае яе муж. Чакае нават іх сын, хоць ніхто не сказаў яму, чаму і навошта чакаць.

Яна ведае, на якой вуліцы ён жыве. У яе запісаны недзе нумар яго тэлефона. Яна можа звязацца з яго раднёй, якая, мабыць, за даўніною гадоў забылася, адкуль яе ведае, і лічыць ледзь не далёкай сваячкай. Але яна маўчыць. Яна партызаніць. Яна жыве сваім правільным жыццём. Яна не парушае гармоніі быцця, якая ім абодвум была міласціва дараваная лёсам. Яна проста чакае вестак з Галандыі.

Усё валіцца ў яе з рук, і жыве яна як самнамбула. Яе існаванне падпарадкаванае чаканню. Яна робіць працу: піша артыкулы, праводзіць трэнінгі, кансультаванні. Зрабіўшы пэўны кавалак работы, яна націскае кнопку, каб забраць пошту. У яе даволі ўтульная залежнасць – чакаць і-мэйлу. Калі б яна захварэла на чаканне звычайнага ліста і мусіла бегаць на першы паверх правяраць паштовую скрынку, ёй прыйшлося б цяпець нягоды. Скрэзнікі, чужыя людзі, добрыя і блягія суседзі, неабходнасць больш-менш прыстойна апануцца, каб спусціцца ўніз. Відаць, яна б доўга не вытрывала і вылучылася ад такой складанай хваробы. А так можна бясклопатна пакутаваць на чаканне электроннага паведамлення і не замарочвацца наконт прыліку альбо раз і назаўжды пазбавіцца ад любоўнай іпахондрыі, уласцівай рамантычным дамачкам.

Яна магла б разабрацца, чаму Галандыя. Па прафесіі яна кансультант-лагатэрапеўт. Яе праца грунтуецца на свядомым стаўленні да словаў. Словы выратавання супраць словаў згубы. Гэта ёй добра ўдаецца. Не дарма яе клічуць Сафія. Да яе прыходзяць людзі, распавядаюць ёй свае гісторыі, разбіраюцца разам з ёй у сваіх спадзяваннях, планах на будучыню. Яна дапамагае ўсім, у каго ёсць праблемы альбо ахвота абмяркоўваць тэму, сфармуляваную ёю. Закаханым, расчараваным, кар’ерыстам, лузерам, шматдзетным, бяздзетным. Але яна не скажа сабе, чаму Галандыя. І ўсё ж нарэшце задае сабе пытан-

не. Адно слова: «Чаму?» Яе розум, як выдрэсіраваны сабака, пачынае тлумачыць ёй.

Памятае, усё памятае – і няма чаго спадзявацца, што сабакі не ўмеюць гаварыць. Карацей, сядзяць яны ва ўніверсітэцкім пабе аднаго старажытнага ангельскага гарадка. Яна, яе муж Васіль – філосаф-вучоны, Хорст – прарэктар аднаго з нямецкіх універсітэтаў, Марцін – галандскі філосаф-кансультант і амерыканскі студэнт філасофіі і эканомікі Эд. Яны прыехалі на вялікую канферэнцыю па практычнай філасофіі. Толькі што яны вызваліліся ад агульнай павіннасці на выбар – нефармальнага баўлення часу ў вольны вечар. Выбар быў жорсткім: спяваць, глядзець дакументальны фільм пра чарговую сярмяжную тугу і схадзіць на шпацыр – паглядзець на рымскую сцяну вакол старога горада. Спяваць Сафія пагадзілася б толькі пад наркозам. На мінулае брытанскай канферэнцыі пасля «Дробна драбніцы» яна сарвала апладысменты японцаў. Паслухаўшы іхняе выкананне японскіх народных песень, Сафія зразумела, чаму: японскія спевы падаліся ёй атанальнымі. Можна ўявіць сабе, як яна спявала, бо японцы кланяліся ёй да канца канферэнцыі і па чарзе фатаграфаваліся з ёй на фоне гістарычных карпусоў універсітэта. Калі ж дапусціць, што спевы Сафіі ім не спадабаліся, то магчыма, японцы, уражаныя яе адчайнай мужнасцю камікадзэ, развіталіся з ёй, бо прыстойны чалавек павінен быў бы зрабіць сабе пасля такой ганьбы харакіры. Так што са спевамі яна болей не рызыкавала. Сярмяжнай тугі хапала сваёй, таму заставалася прагулка.

Перад уваходам ва ўніверсітэцкі двор Сафію з Васільем чакалі астатнія шукальнікі лёгкага жыцця. Дваццаціаднагадовы амерыканец Эд, які, дасягнуўшы паўналецця, не хацеў марнаваць часу, і, відаць, палічыў, што на праглядзе палітычнага фільма ці падчас спевак у коле ангельскіх лэдзі не пажлукціш піва. Абцяжараны комплексам віны за нацысцкае мінулае бацькоў Хорст (ён пераконваў Сафію, што гітлерызм дыскрэдытаваў грунавыя снеўкі). І прыблудзіўшы да іх галандзец Марцін, які, па аднаму яму вядомых прычынах, настойваў на тым, што сапраўды хоча падзівіцца на разваліны.

Уся кампанія прырыхтавалася да доўгай дарогі. Яны набралі ў лёгкія паветра і, правільна дыхаючы, шпарка рушылі ў патрэбным кірунку. Шпацыр заняў каля дзесяці хвілінаў. Некалькі з іх пайшлі на тое, каб дапытваць стрэчных, як прайсці да рымскай сцяны. Асабліва складаным гэтае пытанне падалося дзвюм паўнаватым дамачкам на прыпынку аўтобуса, каторыя думалі-думалі і ўрэшце паказалі на даволі прыстойную сцяну ўздоўж тратуара насупраць. Падышоўшы да ўмацавання, вандроўнікі трошкі засумняваліся, што менавіта яно – аб’ект іхніх пошукаў, але на ім мелася шыльда, каторая сведчыла, што гэтая сцяна – самая што ні на ёсць рымская. Праўда, шмат разоў надбудаваная і перабудаваная. Патаптаўшыся каля рэліквіі, яны вырашылі для прыліку хаця б прагуляцца ўздоўж яе. На дарожцы каля сцяны змяшчаліся максімум тое, таму Сафія ішла паміж Хорстам і Марцінам, якіх прызвала пра сябе «старымі еўрапейцамі». А муж і амерыканец адсталі і абмяркоўвалі падзенне аўтамабільнай індустрыі ў Дэтройце. Да Сафіі даляталі толькі асобныя рэплікі Васіля пра лібертарыянцтва і студэнтава мантра, разбаўленая раўнамерным глытаннем піва з банкі, схаванай у папяровы пакет: «Never come to Detroit». Сафія вырашыла на ўсялякі выпадак прыслухацца да гэтай парады, калі рантам закарціць эміграваць. Па дарозе, аглядаючы шэрыя каменныя асабнякі, акуратныя лужайкі і шчымліва дасканалыя садзікі, а таксама «Міні» розных мадэляў і колераў, маладая жанчына са «старымі еўрапейцамі» перайшлі на гаворку пра ровары. Як заўжды, пачалося з галандца, які не прамінуў папкінуць сумленнага немца скрадзенымі ў вайну веласіпедамі. Хорст засаромеўся нацысцкага мінулага сваіх продкаў яшчэ болей, але паступова гутарка пайшла пра сучасную любоў еўрапейцаў да ровараў. Цяпер ужо немец змог адыграцца і пасаромець Сафію за родны горад Менск, дзе няма ўмоваў катацца на веліку, а дзікія і адсталыя беларусы ездзяць у лепшым выпадку на транспарце, а ў горшым – на ўласных аўтамабілях. Пашкадаваўшы пра гэты недапушчальны недахоп, які асабліва адчуваецца ў завейныя марозныя дні, Сафія ўзгадала пра свой любімы стары бабулін ровар з адмысловым выпрастаным

рулём. Тут ужо Хорст з Марцінам зайздросна ўздыхнулі і пачалі наперабой хваліцца адзін перад адным сваімі рэплікамі даваенных веласіпедаў.

Дарога назад заняла ў кампаніі хвілінаў пятнаццаць. Спадарства старалася надаць шпацыру статус мерапрыемства, а таксама на ўсялякі выпадак марудзіла з вяртаннем, каб іх не зацягнулі на спеўкі ці ў кіназалу. На ўваходзе ва ўніверсітэцкі кампус яны заўважылі, што ў іх утварылася суполка, згуртаваная агульнай еўрапейскай любоўю да ровараў і беларуска-амерыканскай – да піва. Амерыканец Эд глядзеў у будучыню вачыма шчаслівага паўналетняга маладзёна, які думае, што цяпер жыццё будзе суцэльнай легальнай п'янкай. Сафія разумела ягоныя пачуцці, бо сама не магла дачакацца, калі кіне карміць малаком дзіця, каб выпіць на Новы год шампанскага. Але калі гэтае свята нарэшце надышло, яна мусіла прызнацца сабе, што «піць неяк не надта й хочацца». З часам Эду давядзецца перажыць нешта накшталт таго, але цяпер яму карцела працягнуць банкет.

Узяўшы ў рукі мапу кампусу, яны вылічылі, дзе знаходзіцца ўніверсітэцкі паб, і пайшлі шукаць прытулку. Паб неспадзеўна ўзрадаваў іх жывой джазавай музыкай у напаяўстай зале. Яны прыселі за не зусім тыповы для ангельскіх пабаў высокі столік з барнымі зэдлікамі. Сафія адчула сябе гадоў на пятнаццаць маладзей – замарочанай на джазе студэнткай, якой яна была некалі, падчас вучобы ў Лондане. Успомніла велізарныя залы з джазавымі запісамі ў лонданскіх музычных крамах і тое, як ледзь не са страхам хадзіла туды, бо на яе галоднымі вачыма, затуманенымі слязьмі замілавання, пазіралі сур'ёзныя дзядзечкі – аматары джазу. Эх, была б яна неўладкаваная правінцыялка – была б хітрэйшая і смялейшая. Даўно была б замужам за брытанцам з добрай сям'і і ездзіла на «Міні». Але Сафія была ўладкаваная мянчучка: дагледжаная, любімая бацькамі і распешчаная ўвагай маладых, нахабных, прыгожых хлопчаў-студэнтаў. Вечных студэнтаў, адзін з каторых, хай сабе і кандыдат філасофскіх навук, стаў яе мужам. Галава закруцілася ў Сафіі ад прыемных успамінаў пра вучобу ў Англіі і рамантычнае вяртанне дадому, дзе яе чакаў Васіль –

галоўны прэтэндэнт на руку і сэрца. Сафія слухала музыку і ўсміхалася сваім згадкам пра мінулае, якое ўдобрыва глебу для сённяшняга шчасця.

Мужчыны прынеслі піва ў адмысловых пінтавых кувалдах, прысели побач. Слова за слова, кампанія пачала распываць іх з мужам, ці лёгка было пакідаць дома малога – першае расстанне, ды яшчэ з абодвума бацькамі. Сафія мямліла пра бабак-дзядоў, пра тое, што нельга адмаўляцца ад кар’еры, бо потым дзіце само дзякуй скажа. Але што яна магла ведаць напэўна? Пераконвала больш сябе, чым прысутных. Галандзец стаў распываць пра свайго сына. Успомніў, як сам удзельнічаў у нейкай канферэнцыі, калі малы толькі нарадзіўся. У нейкі момант Марцін гатовы быў усё кінуць-рынуць і ляцець дахаты. Стрымаўся толькі дзякуючы намаганню волі. Сафія таксама менавіта *трымалася*. Няёмка было некуды зрывацца, асабліва пасля таго, як канферэнцыя планавалася апошнія два гады. Увесь гэты час Сафія пацвярджала арганізатарам, што прыедзе, хоць і баялася пакідаць маленькае дзіце. Затое цяпер яна была гэтак блізка да поўнай самарэалізацыі! Маладая мама, асабіста запрошаны на канферэнцыю спецыяліст, яна перажыла ў Англіі з мужам другі мясцовы месяц (дакладней, тыдзень) і бавілася ў пабе з вяршынкамі інтэлектуальнай эліты. Карацей, паводзіла сябе жанчына годна і не падавала знаку, што хвалюецца за дзіце і не ўпэўненая нават у тым, што добра адпрацавала семінар. Перад паездкай Сафія ўвогуле сумнявалася, што яшчэ памятае, як робіцца яе справа: у галаве цікаў гадзіннік кармленняў, прагулак, сну.

Калі зайшла гаворка пра дзяцей, маладая маці сядзела, сціснуўшы зубы, а Марцін толькі дзіву даваўся, які ў яе слабы мацярынскі інстынкт. Потым галандзец змяніў гнеў на міласць і ўсміхнуўся. «Нічога. Выгадуецца. Вырасце – будзе вам з мужам добрым сябрам. Мой сын хутка сканчае школу і пажартоўвае, што хоча працягнуць сямейную справу – зрабіцца філосафам». Тут Хорст узяў рэванш і папкінуў Марціна за тое, што галандцы, як апошнія сафісты, займаюцца філасофіяй за грошы: кансультуюць бізнесоўцаў, у той час як нямецкае адгалінаванне дабрачынна працуе ў турмах і з цяжкімі пад-

леткамі. Марцін развёў рукамі: «Я і сам не ведаю, чаму нам плоцяць такія шалёныя грошы за нашу справу. Але попыт ёсць, і не малы. Людзям не дапамагае псіхалогія і якая-небудзь энэлпішная дрэсіроўка – яны памяшаліся на філасофскіх практыках. Кажуць, ім гэта ідзе на карысць». «А то», – падбіў выснову Васіль і пачаў развіваць тэорыю пра прычыны гэтай з’явы. Зразумела было, чаму яго так ірвуць з рукамі на міжнародныя канферэнцыі: Васілёва фантазія ў сукупнасці з фактамі з якіх заўгодна галінаў навукі здольная завабіць нават такіх стомленых ведамі старых еўрапейцаў. А Сафія ўжо не слухала. Гэты галандзец зрабіў непапраўнае: нечакана ён усміхнуўся той самай усмешкай, каторую ёй лепей было б не бачыць.

Гэта была старая хвароба, ад якой, Сафія думала, яна канчаткова вылечылася. А раней жа было зусім блага. Дастаткова было сустрэць чалавека з падобнымі вачыма... Нават не проста вачыма, а адмысловым прыжмурам, як ужо немагчыма было не ўгадаць гэтае каханне. Калі ж яшчэ і ўсмешка была падобнай, то скручвала яе не па-дзіцячы. Адноўчы ў Лондане Сафія сутыкнулася з гатэльным адміністратарам-арабам такога тыпу. Потым з маладым немчыкам з поўдня Германіі. Тады ледзь не год яна мучылася на сваіх семінарах па філасофіі, бо там сядзела коратка стрыжаная дзяўчына – выліты блізніок таго мужчыны. Заходзячы ва аўдыторыю, Сафія рабілася змрочнай. Студэнтка ж яе выяўна апасалася. На куратарскіх занятках выкладчыца даведалася ад дзяўчыны, што тая мае карані за Уралам, як і дзед гэтага хлопца. Студэнтка прызналася, што баялася спачатку куратарку, бо не можа сысціся ні з кім з беларусаў, а сяброў заводзіць сярод рускіх, калі вандруе за мяжу. Калі дзяўчына налета знайшла сабе падпрацоўку і кінула хадзіць у філасофскі клуб, Сафія ўздыхнула з палёгкай: лепей трымацца падалей ад дзіўнай гульні генаў. Жанчыну пужала тое, што нейкае знешняе падабенства, пэўны тыпаж прыгажосці могуць мець над ёй такую ўладу, адымаць у яе розум.

І вось цяпер гэты галандзец. Марцін, як і шмат хто з прысутных, быў філосафам па адукацыі. Гэта была чарговая канферэнцыя для тэарэтыкаў і практыкаў дыялогу. Першапачаткова

канферэнцыя разраслася з сустрэчаў суполкі кантаўскай філасофіі. Удзельнікі часта сябравалі сем'ямі, працавалі ў агульных міжнародных праектах. Яны былі як адно цэлае. Нават тыя, хто наезджаў толькі на канферэнцыі і не сустракаўся з астатнімі ў перапынках паміж імі, здаваліся роднымі, і адчуванне было такое, што яны не разлучаліся на два гады. Гэтыя сустрэчы хоць-калі падаваліся больш рэальнымі, чым астатняе жыццё. Гэта быў збор цікавых, разумных людзей, з якімі яны размаўлялі на адной мове.

Сярод удзельнікаў канферэнцыі, акрамя вучоных і выкладчыкаў, было шмат коўчаў, кансультантаў, якія выкарыстоўвалі філасофскія метадыкі дыялогу ў дапамозе людзям. Амаль усе прысутныя некалі былі тэарэтыкамі з імем, але ў пэўны момант вымушаныя былі зарабляць грошы. За канкрэтнымі справамі, за ледзь не клінічнай практыкай яны паціху адходзілі ад працы з філасофскімі тэкстамі. Займаліся хто чым. Індывідуальныя кансультанты дапамагалі кліентам убачыць перспектыву, наўчыцца самастойна вырашаць праблемы, будаваць сваё жыццё. Шмат каго з коўчаў запрашалі бізнесовыя кампаніі: супрацоўнікі не маглі дамовіцца паміж сабой і цягнулі страты. Заклікалі медыкі: у іх сутыкненні з грамадскасцю – трэба шукаць залатую сярэдзіну паміж прагрэсам і этыкай. Кансультанты трохі зайздросцілі ўніверсітэцкім выкладчыкам і школьным настаўнікам. На іх глядзелі з павагай: тыя маглі займацца чыстай філасофіяй і карміць за гэта сям'ю. Настаўнікі лічылі за лепшае маўчаць пра тое, што вялікі кавалак іхняй філасофскай практыкі – усталяванне дысцыпліны на ўроку. Кансультанты хадзілі на семінары да настаўнікаў паслухаць пра вечнае, чыстае, светлае. Настаўнікі ішлі да кансультантаў пагуляцца ў філасофскія гульні па новых метадыках. Асобнае месца займалі тыя, хто працуе з асуджанымі: іхняя работа лічылася вельмі адказнай і небяспечнай. Заўжды цікава было паглядзець відэазапісы такой працы. Глядзіш на твары асуджаных, прагных змяніцца і пачаць новае жыццё, і думаеш: такіх бы вучняў у клас – бяды б не было.

Сафія сама пачынала як выкладчыца ўніверсітэта. Першыя пару гадоў яна ганарылася сваёй прафесіяй, лётала як на

крылах ад таго, што можа перадаваць сучасныя веды моладзі. Яшчэ ж некалькі гадоў таму шмат што з філасофіі было калі не забаронена, дык недаступна! Выкладанне здавалася Сафіі пакліканнем, навука – святым абавязкам. Але потым нешта змянілася. Дакладней, вядома, што. Любы патэнцыйны пэтэ-вушнік мог цяпер атрымаць платную вышэйшую адукацыю. Грошы бацькоў, нярэдка голых ды босых, дазвалялі такім студэнтам лічыць, што адукацыю яны якраз купляюць, а не здабываюць. Тут ужо было ні да сучасных, ні да класічных ведаў: аўдыторыя зрабілася для Сафіі полем бітвы за захаванне элементарнай чалавечай годнасці. У навуку ж масава кінуліся правінцыялы, якія мусілі чапляцца за сталіцу, і менчукі, якім хацелася неяк прыгожа сябе прымяніць. Старэйшае пакаленне спужалася за свае месцы. Трэба было працаваць локцямі. Ці хаця б падабацца. Сафія не падабалася, не любіла амерыканскі футбол і гульню ў музычныя крэслы. Яе вышпульнула з сістэмы. Дзяўчына зрабіла новы раўнд: атрымала дадатковую адукацыю ў Еўропе і падалася ў кансультанты. У бізнес-агенцыі ёй спадабалася больш, чым на дзяржаўнай службе. Адчуванне было такое, як быццам існуюць дзве розныя Беларусі: абдраная «бюджэтная», якую нават савецкай назваць складана, і багацейшая прыватная. Па вялікім жа рахунку абедзве сферы ўяўлялі сабой балота з рарытэтнай флорай і фаўнай. «Беларускія балоты – гэта лёгкія Еўропы», – сцвярджалі неяк экалагі. Можа і так. Як казаў Сафіін муж Васіль, болей падобна да таго, што Беларусь – гэта запалыя грудзі Еўропы.

Чаму Сафія не эмігравала? Цяжка сказаць. Магчыма, родная багна незаўважна зацягнула яе. Сафія ніяк не магла раз і назаўжды кінуць сваё балота. Яна была як грыб: калі яго не выдраць з грыбніцай, ён налета прарасце на той самай лаціне зямлі. Так і жыла: па месцы мешкання ў Беларусі, па належнасці да інфармацыйнай прасторы – за мяжой. Працавала Сафія то тут, то там. Кансультавала асобных людзей, універсітэцкую публіку, бізнесоўцаў. Што датычыцца першых дзвюх групаў, то тут вялікай розніцы з Захадам не было: магчыма, таму, што звяртаўся да яе даволі прасунуты народ. У бізнесе ж нашыя людзі задавалі толькі адно пытанне: як падаражэй

прадаць альбо як паболеі зарабіць. За мяжой разважалі ўжо пра тое, як прадаць, каб не пакрыўдзіць вытворцу, калегаў, спажываўца, матухну-прыроду ды сябе, любімага.

Нейкім чынам у Сафіі вельмі добра атрымлівалася дапамагаць людзям адказваць на складаныя пытанні. Барані Бог ёй было самой прапаноўваць адказы – яна не давала нават парадаў. Кліенты ўсё рабілі самі. У іх раскрываліся сэрцы, праясняліся галовы. Словы, каторыя раней здаваліся людзям лухтой, блытанінай альбо, наадварот, жалезным законам быцця, рабіліся празрыстымі, і праз іх нарэшце праглядаў сэнс. Сафія настройвалася на кліентаў, цягнула за патрэбныя ніткі, і людзі – раз, і рабілі неабходныя адкрыцці, прымалі мудрыя рашэнні. Сафіі нецікава было корпацца ў болі і крыўдах мінулага – яе вабіла перспектыва, вызваленне, шчаслівае выратаванне. Яна была медыумам, сучаснай шаманкай, якая ўмела прыцягваць цуды за кошт уласнага і чужога розуму.

Сафію ахвотна запрашалі за мяжу. Яна сама хоць-калі здзіўлялася, чаму. У нас калі чалавек мае нейкі талент, то яго любяць патаптаць, памучыць, пакамечыць і выкінуць. Потым сказаць: «А нам самім дваццаць гадоў ходу не давалі. 180 рублёў замест 280 плацілі. І падзарабіць нельга было. Чаму вы думаеце, што вы лепшыя за нас?» Здавалася, што ў гуманітарнай сферы большасць кіравалася адным дэвізам: «Ёсць я, а астатнія хай здохнуць!» На Захадзе, як у яе склалася ўражанне, наадварот, цягнулі таленавітага чалавека за вушы. Колькі яна забівала на падтрыманне неабходных сувязяў, на доўгатэрміновыя планы. Разбэшчаная ўсёразуменнем і доўгацярпеннем замежнікаў, яна рэзала праўду-матку ў вочы ангельцам, казала брыдкасці французам, папракала вайной немцаў. А ўсё роўна – пісалі, тэлефанавалі, упрошвалі, натхнялі, падбухтоўвалі. Зрабілі з яе паспяховага прафесіянала, далі магчымасць працаваць сабе шыкоўнае рэзюме. Заходнікі падаліся Сафіі больш чалавечнымі і адказнымі за бліжняга свайго, хоць, па ўсіх філасофскіх прадказаннях, заходняя цывілізацыя мусіла даўно загінуць праз свой індывідуалізм. Была, відаць, і яшчэ адна прычына такой увагі заморскіх кліентаў: Сафія падазравала, што яна брала меней грошай за сваіх замежных калегаў.

Гэтым разам ганарар за семінар часткова аплочваў канферэнцыю. Упускаць такі цудоўны шанец з'ездзіць у Англію было шкада. Тым больш, што Сафіі хацелася адчуць, што яна яшчэ жывая як асоба, а не проста маці свайго дзіцяці, хай сабе і самага любімага на свеце. Гэта потым Сафія будзе прасіць у малога прабачэння, рыдаць і абяцаць ніколі болей не пакідаць яго. Цяпер жа яна атрымлівала асалоду ад таго, што зможа сама па сабе вандраваць і пачувацца цэласнай нават без дзіцяці.

...Калі Сафія з Васілём дабраліся да кампуса, яны размясціліся і прылегли паспаць. У Сафіі нечакана разбалеліся вушы пасля пералёту. Магчыма, праз гэта ёй пачалі сніцца кашмары пра сына: вось ён паваліўся і няма каму падняць, вось ён скардзіцца, што не далі яму блакітны паільнічак. Сафія прачнулася. Сны і думкі пра маленькага сына былі невыноснымі. Трэба было нешта рабіць з тым жахам, які апанаваў іх з Васілём. Сафія разумела, што нельга напляваць на ўсё і паляцець назад дахаты: столькі было прыгатаванняў да паездкі. Ды і самалёта ў Беларусь у гэты дзень болей не было. Сястра адгаварыла іх з мужам браць з сабой мабільныя: сказала, што будуць толькі рваць сабе і дзіцяці сэрцы, а праўду ім усё роўна ніхто не скажа. Васіль проста не знаходзіў сабе месца: перажываў за малога. Сафія мусіла захоўваць халодны розум і за сябе, і за мужа. Урэшце Васіль, раззлаваны, што паслухаў жончыну сястру, вырашыў тэлефанаваць дахаты, каб даведацца, як сын. У пакоях тэлефонаў не было: пасялілі іх у студэнцкім інтэрнаце. На дзіва, працаваў адзін з двух манетных аўтаматаў на тэрыторыі кампусу. Дома казалі, што ўсё ў парадку: сын вясёлы, гуляецца з дзедам, з бабай, не плача і пра бацькоў не пытаецца. Сафія вырашыла проста замкнуць на тыдзень сэрца. Супакойвала сябе тым, што дзіцё пад добрым наглядом – не прапала ж яна сама за сваімі бацькамі. Толькі потым, па вяртанні, паглядзеўшы фотаздымкі за гэты час, што сын правёў у дзеда з бабай на лецішчы, Сафія зразумела, што весела малому ў разлуцы не было. Яна зараклася з'язджаць ад яго так надоўга.

Але на той момант прыемная праца, магчымасць пабыць з мужам сам-насам, пагаварыць, пагуляць, палайдачыць у воль-

ны час падаліся Сафіі раем. Яна сама здзіўлялася таму, што для яе магчыма расстацца з дзіцём і не звар'яець. Праўда, праз пару дзён прафесійныя абавязкі пачалі вымотваць. Сафія не магла болей тусавання і старалася высыпацца, каб прыстойна дацягнуць да канца свайго семінару. Гэта агульная бяда ўсіх кансультантаў. Здаецца, яны не ўдзельнічаюць наўпрост у абмеркаванні праблемы кліента, але потым іх усё роўна зацягвае, мозг працуе на вырашэнне задачы. Перастаеш сябе адчуваць, перастаеш думаць пра сваё. Тваё цела і мозг – медыумы ў дасягненні мэты, адказу на пастаўленае пытанне. Да ўсяго рапэнне чалавека ці групы магло не падабацца Сафіі. Яна разумела, што пры іншай канстэляцыі атрымалася б нешта адрознае і, можа, больш прывабнае для яе. Але па правілах методдыкі яна не магла непасрэдна ўплываць на кліента. Ёй заўжды трэба было нагадваць сабе, што адказнасць за дзеянні, якія будуць наступствам іхняй размовы, нясе суб'яднік. Гэтым разам пытанне падавалася ёй недарэчным: «Ці важны дыялог для разумення?» Адказ здаваўся тупікова відавочным: «І так, і не». Семінарская група трапілася зацікаўленая: яны працавалі з імпульсам і наважылі вызначыць складнікі ўдалага дыялогу, умовы для разумення. Сафія ўнутрана здзіўлялася апантанасці ўдзельнікаў, бо ёй здавалася, што дыскусія загадзя абяцала быць схаластычнай. Ды не, гэтыя ўмудрыліся знайсці нешта сутнаснае. Чым складаней робіцца размова, тым большая нагрузка кладзецца на кансультанта, але Сафія адчувала, што выцягне і гэтую групу. У скрайнім выпадку яе выратуе абмежаванне ў часе. Ёй пашанцавала: група выкараскалася. Людзі засталіся задаволенымі, сведчылі, што зразумелі, як гутарыць і ставіцца да суб'ядніка, каб атрымаўся дыялог. Сафія таксама праз гэтую размову адчула, што дэманстравала ў рэальным жыцці зашмат пагарды да простых смяротных, калі тыя не мелі гонару быць яе кліентамі.

На фоне агульнага спакою (не трэба было ні глядзець за дзіцём, ні гатаваць, ні прыбіраць, ні мыць посуд) Сафіі працягвалі сніцца цяжкія сны. За сына яна, здаецца, болей не хвалявалася. Затое нечакана ўсплыў у памяці мужчына, з якім Сафія і не сыходзілася і не разыходзілася ніколі, але

гэты чалавек нейкім чынам заўжды ведаў, калі ёй не хапае дыхання, каб жыць далей. Ведала і яна, калі вынырнуць у ягонае жыццё. За амаль дваццаць гадоў знаёмства яны ніколі не былі сталай парай: абое лічылі сябе нявартымі адно аднаго. Калі іх сустракалі дзе-небудзь у горадзе альбо на вечарыне, то побач з імі балюча было знаходзіцца. Гэтыя двое ўтваралі кокан энергіі, які іскрыў усярэдзіну і вонкі. Яны падзараджалі адно аднаго, і не кожны з тых, хто акаляў іх, мог вытрымаць такую канцэнтрацыю жыццёвай сілы. Калі кокан распадаўся, падавалася дзіўным, што гэтыя людзі могуць мець дачыненне адзін да аднаго. Калі ж яны былі разам, немагчыма было ўявіць іх сабе паасобку. Сафія, у цэлым не надта схільная да містыцызму, падумвала пра тое, што іх, верагодна, знітавала нейкая гісторыя ў мінулым жыцці. Інакш ёй цяжка было растлумачыць гэтае хімічнае каханне і той факт, што менавіта гэты мужчына, з каторым не ўдаецца знайсці агульную мову за ранішняй кавай, дае ёй столькі натхнення на гады жыцця.

Пасля іхняй апошняй сустрэчы прайшло сем гадоў. Раней Сафія проста не паверыла б, што зможа столькі без яго пражыць. У яе надараліся такія моманты, калі яна пыталася ў сябе, ці не трэба звярнуцца па энергетычную падтрымку да гэтага чалавека – хаця б убачыць яго, хаця б пагутарыць. Падумвала-падумвала і адмаўлялася ад гэтага: для цэласнасці ёй пачало хапаць сябе, сваёй сям'і і старых сяброў. Таму для Сафіі было нечаканым, што гэты мужчына апанаваў яе сны. Ён сніўся ёй штоноч: скардзіўся, што пакутуе ў разлуцы, і пытаўся, чаму якія-небудзь недарэчнасці здольныя развесці людзей па жыцці. У сне яны абмяркоўвалі, ці ёсць альтэрнатывы лёсу. Сафія любіла думаць пра гэта раней, калі ёй было гадоў дваццаць. Жыццё падавалася развілкай, на якой можна было выбраць адзін шлях, потым памяняць рашэнне і вярнуцца на перакрыважанне. Цяпер яна трымаць не магла гэтакія размовы. Сафія разумела, што ў яе няма часу на эксперыменты. Што адзін выбар цягне за сабой лёс і лад жыцця. Калі табе за трыццаць, неразумна збочваць з талкова абранай дарогі, якая ўдзячна цябе вядзе.

А гэтыя сны... Дапякалі нават не размовы ў іх, а пачуццё безвыходнасці ад таго, што яны не разам з гэтым чалавекам. Калі Сафія ўжо была на мяжы і баялася засынаць, ёй прыснілася вось такая гутарка з былым каханнем: «Усё, што мы з табой зрабілі, мы зрабілі не для сябе, а дзеля нашых дзяцей. Наўрад ці ты ці я захацелі б абраць такі варыянт, дзе няма тваёй дачкі і майго сына – менавіта тых, якімі яны ёсць». Нараніцу Сафія адчула, што гэты мужчына болей не патурбуе яе. Падумала, што гэта расстанне з сынам і ягоны распач іншасказальна мучаць яе. Парадавалася ў душы, што хутка ад'езд і што семінар яе ўжо скончыўся. Можна будзе адаспацца на пленарных пасяджэннях канферэнцыі. На секцыі яна пойдзе толькі да сяброў і да тых, чые прапановы яе насамрэч зацікавяць. Усё астатняе яна прагуляе. Патусуецца лепей у кніжных крамах. Так яна і зрабіла. Цяпер можна было не працаваць цэлы дзень, а рабіць перапынак хоць на пару гадзінаў. Арганізатары таксама людзі не дурныя, вось і прыдумалі агульны вечар адпачынку, падзялілі людзей па інтарэсах. Так Сафія і апынулася ў групе аматараў рымскай спадчыны.

Назаўтра, пасля размовы ў пабе, якая скончылася тым, што заходнікі пачалі пераконваць Сафію з Васілём эміграваць, бо яны марнуюць свае жыцці на радзіме, галандца нідзе не было відаць. Жанчына пабаялася пытацца ў арганізатараў, куды ён падзеўся: ёй падалося, што ўсе адразу здагадаюцца, чаму Марцін цікавіць яе. Сафія з палёгкай вырашыла, што галандзец, адпрацаваўшы свой семінар, паехаў дахаты, бо чалавек ён даволі дамашні. Была яшчэ адна прычына, па каторай жанчына радавалася ад'езду Марціна. Галандзец паспяхова кансультаваў сямейныя пары і ахвотна дзяліўся досведам на канферэнцыях. Мог спантанна наладзіць шоу ў сталовай ці ўніверсітэцкім дворыку. Гэтым разам на канферэнцыі Сафія з Васілём былі адзінай парай. Марцін настойліва заклікаў іх на свой майстар-клас, і ўжо сабраў публіку, якой збіраўся прадэманстраваць сваю методыку. Сафія ўпарта адмаўлялася: ссылалася на стому, занятасць, а насамрэч проста баялася трапіць у рукі ўмелага спецыяліста і «выдаць» што-небудзь пра свае сны ды параніць Васіля. Да ўсяго яе папярэдзіла адна нарвежская

аўтарка кніг па філасофіі: «Пасля сесіі з Марцінам будзеш яшчэ месяц збіраць у адно дробныя аскепкі сябе». Цікава, што нарвежка гэтая таксама была ў свеце прагных напіцца іхняй з Васілём крыві і здзівілася, калі Сафія цвёрда настойла на сваім праве не ўдзельнічаць у майстар-класе галандца.

У рэшце рэшт усё склалася гладка. Апошнія пару дзён канферэнцыі прайшлі бесклапотна, у нецярыплівым чаканні вяртання ў Менск. Гэты чалавек і Марцін адышлі на другі план: Сафія малявала ва ўяўленні, як радасна іх з мужам будзе сустракаць сын. Калі ж бацькі нарэшце прыляцелі ў Беларусь, зрабілася не да асабістых жарсцяў: малы не хацеў прызнаваць маці. Дамінік гуляўся з татам, з ім еў, засынаў і яго клікаў па абуджэнні. Маці для яго як быццам не існавала. Сафія не ведала, як да малога падступіцца. Яна была побач, прысутнічала пры гульнях, хадзіла з Васілём і сынам на прагулку, але Дамінік глядзеў скрозь яе. Раніцай у Сафіі нечакана з'явіўся вольны час: Васіль займаўся сынам, а яна магла на самоце паснедаць. Раней яна не разумела, як гэта людзі могуць хацець пазбавіць сябе жыцця, але цяпер яна пачувалася так, што гатовая была кінуцца з балкону, каб не знаходзіцца ў гэтай сітуацыі. Наколькі было моцы, Сафія трымалася за філіжанку кавы і казалася сабе: «Я даю сабе тыдзень. Праз тыдзень я буду думаць, што мне рабіць. Праз тыдзень я змагу ўбачыць, змянілася нешта ці не». Малы адтаў праз два дні. На працягу гэтых дзён, якія падаліся Сафіі вечнасцю, уся сям'я хадзіла ў парк. Спачатку яны разам гулялі ў мячык. Потым Васіль ляжаў на лужку і чытаў новыя кнігі на ангельскай мове. Сафія насілася за Дамінікам, пакуль той даследаваў паркавыя дрэвы, дарожкі і сметніцы. Малы час ад часу азіраўся на яе, і ў яго поглядзе з'яўлялася гэтае, невядома адкуль прыдбанае: «О, жанчына! Здрада табе імя!» Сафія ўнутрана здзіўлялася: «Тыповы мужык: ты з'язджаеш на тыдзень, а ён цябе ўжо не прызнае!» У нейкі момант маці не магла болей трываць гэтую холаднасць. Яна села на падлогу на кухні і заплакала. Дамінік падышоў і абняў яе. Калі ж Сафія хацела абняць яго ў адказ, ён адбег да балкона. Потым рэзка разварнуўся, падышоў і ўдарыў яе далонняй па твары. Сафіі палепшала: яна зразумела,

што малы спрабуе выказаць сваю пакуту. Не вытрымаў усяго гэтага драматызму Васіль. Ён успыхнуў: «Пагавары ж ты з ім! Ты можаш гутарыць з кліентамі і не хочаш па-людску растлумачыць усё роднаму сыну. Хай ён не ўмее размаўляць, але, можа, ён цябе зразумее!» Муж узяў Дамініка на рукі, а Сафія пачала гаварыць. Прасіла прабачэння, выказвала свае пачуцці, завярала, што разумее сынавы перажыванні. Нарэшце паабяцала болей не з'язджаць. Так надоўга. Прынамсі, пакуль яму не споўніцца трох гадоў. Яна і не зманіла сыну: у Галандыю яна потым паехала толькі на тры дні.

Пасля ўсяго, што адбылося, канферэнцыя падавалася Сафіі нейкім сном. Жанчыну цяпер здзіўлялі начныя з'яўленні гэтага чалавека і тое хваляванне, якое абудзіў у ёй Марцін. Сафія была ўпэўненая, што дваінік галандца назаўжды застаўся ў мінулым. Прагулка, крама, лецішча, дом – шчаслівыя і спакойныя сямейныя клопаты згладзілі ўспаміны як пра паездку, так і пра старое балючае каханне. І вось зусім нечакана Сафія сустрэла сястру свайго былога захаплення. У той дзень трэба было ехаць па нейкую дробязу «ў горад». Каля «Цэнтральнага» гастранома, як гэта звычайна бывае са старымі знаёмымі, жанчына сустрэла Галю. Пазнала яе толькі таму, што прыняла тую за брата: Галя пастрыглася і схуднела. Раней жанчыны і не сябравалі, і не варагавалі: абедзве чакалі, як павернецца лёс. Пасля таго, як Сафія зайшла замуж за Васіля, яны сутыкаліся дзе-небудзь на «культурных мерапрыемствах», гутарылі пра агульных знаёмых, але Сафія наўмысна ніколі не пыталася пра Галінага брата. Тая сама не вытрымлівала і пад канец гаворкі «даносіла», дзе ён і як. Цяпер абедзве ўзрадаваліся сустрэчы: яны былі прывідамі маладосці, калі ўсё здаецца больш сапраўдным і важным, чым калі табе добра за трыццаць. Па старой завядзёнцы Галя, распытаўшы пра тое, хто замужам, хто разышоўся і ў каго колькі дзяцей, распавяла пра брата. Паскардзілася, што ён засеў у нейкім маленькім гарадку ў Галандыі. Хай бы яшчэ ў Амстэрдаме! Жанчыне не зразумела было, нашто брату было з'язджаць, ды яшчэ ў нейкую правінцыю – тут жа праграмеры таксама добра зарабляюць. Сафія адказала, што, відаць, дух свабоды прывабіў

яго. Гэтага за грошы не купіш, у руках не патрымаеш. І гэта альбо ёсць, альбо не. Гэта нешта, што лунае ў паветры. Сафія ўзгадала адну пакручастую старажытную вуліцу недалёка ад Гановерскага ўніверсітэта, дзе жыў выкладчык і філосаф Густаў Х-н. Калі стаіш каля ягонага дома, адчуваеш, што інфармацыйная прастора, напрацаваная гаспадаром і вучонымі-папярэдкамі, нікуды не падзелася і напаўняе наваколле. У той жа час у Беларусі здавалася, што ўсё тое вялікае і творчае, што рабілася людзьмі, амаль бяследна знікала ў нейкай багне. Сафія добра жыла, нядрэнна зарабляла, у яе быў нейкі там духоўны свет, але адчуванне было такое, як быццам яна існуе на дне яміны, напоўненай вязкай субстанцыяй. Хто яна тут? Пустое месца. Цень свайго ценю. Чалавек з натоўпу. Гэтае пачуццё амаль фізічна агарнула Сафію. Яе ахапіла паніка. Яна раптоўна забылася на рэальныя абставіны свайго жыцця, на сваё сямейнае пчасце. Трэба было тэрмінова нешта рабіць. Сафіі захацелася вырвацца з гэтай уяўнай безвыходнасці. Яна маланкава пралічыла некалькі хадоў наперад і ў напаўадчайным стане сутаргава папрасіла Галю запісаць свой і-мэйл. Гэта быў самы надзейны сродак сувязі: паштовыя адрасы, тэлефоны мяняюцца, а і-мэйл перарабіць рукі не дойдучь. Да таго ж гэты і-мэйл ведаюць усе старыя сябры, калегі. Інакш Сафію цяжка знайсці – за апошнія сем гадоў яна чатыры разы пераязджала. Сафія трохі ведала Галю і была ўпэўненая, што тая перадаць і-мэйл брату. Галя – прыроджаны «пераносчык навінаў», а па-простаму пляткарка. Яна мастачка тэатру – ёй усё цікава, усё для яе лёсавызначальна, і ўсё сенсацыя. Галя не вытрывае і напіша брату пра сустрэчу з Сафіяй. Дасць яму і-мэйл. Так Сафія пачне чакаць.

Ачуняўшы пасля таго прыступу страху за будучыню, які здарыўся з ёй каля «Цэнтральнага», Сафія чакала і-мэйлу неяк паміж іншым, ледзь не дзеля жарту. Ёй здавалася, што прайшло яшчэ мала часу і гэтаму чалавеку трэба сабрацца з думкамі. Потым чаканне ўвайшло ў звычку, затым зрабілася апантанасцю. Гэты мужчына не адгукнуўся. Сафія здагадвалася, чаму: у яго таксама сваё наладжанае жыццё. Ён не баба, каб даваць волю цікаўнасці. А яна жанчына, ёй проста неабходна

ведаць, што там з ім і як. А можа, Галя не надумалася перадаць яму адрэсу, і Сафія цяпер дарма чакае, нервуючы сям'ю? На жанчыну найшло нейкае насланне. Яна разумела, што доўга гэтак цягнуцца не можа, што трэба альбо ставіць кропку ў гэтай хворай гісторыі, альбо ісці напрасткі. У гэтым насланні Сафія, як магла, берагла сына і мужа, якія не павінны былі падазраваць пра ейную пакуту. А ўсярэдзіне ў яе разгортвалася вайна: каханне, жаданне ўбачыць, намер перабароць ягонае маўчанне, ягоны нейтралітэт. Калі Сафія гатовая была выць і плакаць ад адной толькі думкі пра тую пастку, у якую яна сама сябе загнала, ёй нечакана напісаў Марцін. І-мэйл прыйшоў агульнай рассылкай: у ім паведамлялася, што галандскае адгалінаванне кантаўскай суполкі праводзіць невялікую канферэнцыю для тых, хто кансультуе бізнесоўцаў. Сафія трапляла пад гэтую катэгорыю і вырашыла ехаць. Сустрэкаліся ўсе ў нейкім памежным з Германіяй гарадку: арганізатары не хацелі сталічнымі спакусамі і вабнотамі адцягваць увагу ўдзельнікаў ад абмену досведам. Сафія патэлефанавала Галі і падзялілася навіной, а таксама запытала, дзе дакладна жыве яе брат, бо, можа, яна здолее што-небудзь яму адвезці і перадаць. Па нейкім неверагодным супадзенні, такім неверагодным, што нават сорамна пісаць, бо ніхто не паверыць, брат асеў менавіта ў гэтым гарадку. Галя дала Сафіі адрас і тэлефон. Перадаць нешта яна ўжо не паспявала, бо з'язджала рабіць спектакль у Брэст. У выніку Сафія ехала ў Галандыю, не абцяжараная ніякімі дамовамі, а толькі комплексам віны перад маленькім сынам. Перад Васілём яна не пачувалася вінаватай, бо гэтая гісторыя адбылася яшчэ да іхняга знаёмства і ёй здавалася, што ўсім палепшае, калі яна ўбачыць гэтага чалавека. Дарэчы, Сафія яго не папярэдзіла пра тое, што прыедзе, і нават не ведала, ці зрабіла гэта за яе Галя. На што Сафія магла спадзявацца? Жанчына вырашыла выпрабаваць лёс: хай усё будзе, як атрымаецца.

Калі Сафія прыехала ў Галандыю, то не памятала сябе. Адзінае, што змагла больш-менш прыстойна адпрацаваць свой майстар-клас, бо прафесійныя навыкі, як яна ўжо заўважыла, адміраюць апошнімі. Прыемна было зноў сустрэць калегаў,

патусавацца сярод спецыялістаў. Забаўна было глядзець на Марціна і пасмейвацца пра сябе: нашто цяпер двайнік, калі хутка ўбачыш арыгінал. Канферэнцыя доўжылася толькі тры дні, мабіла была пры сабе – у перапынках і вечарам можна было колькі заўгодна тэлефанаваць Васілю, размаўляць з Дамінікам. Сафіі было сорамна, што яна не выканала дадзенае сыну абяцанне, але з іншага боку, гэткай пакуты, як у Англіі, не было. Сын ужо троху падрас, заставаўся з бацькам у звыклай абстаноўцы і перанёс разлуку значна лягчэй, чым мінулы раз. Затое ў Сафіінай душы панаваў хаос звар’яцелай ад кахання жанчыны, але яна цешылася сваім асобным, самотным існаваннем у прасторы і наперад смакавала пачуццё натхнення, якое падорыць ёй пры сустрэчы гэты мужчына.

У апошні дзень канферэнцыі ўдзельнікі, як звычайна, пайшлі пасля працы прагуляцца. Быў нічым асаблівым не запоўнены вольны час. Адныя замежнікі кінуліся ў кофішопы, іншыя блукалі па вуліцах, зазіралі ў бесчалавечна спакуслівыя кандытарскія. Сафія рушыла па адрэсе, каторую ёй дала Галя. Было так лёгка на сэрцы: стаяла вясна, усё цвіло, было цёпла – значна цяплей, чым дома. Радавала тое, што сёлета можна будзе перажыць надыход вясны двойчы: за мяжой і ў Беларусі. Сафія задумалася, нашто ёй гэтая раздутая гісторыя кахання, калі ў яе насамрэч усё так добра. Нашто гэтыя вычварэнні? Ці многа ёй трэба? Летам забіцца на лецішча, сядзець у садзе, чытаць кніжкі альбо старыя замежныя часопісы. Зімой – не хварэць. Прайсціся хоць пару разоў па заснежаным парку. Наталіцца снежнай прасторай. Можа, калі глінтвейну з мужам папіць. Увосень абавязкова зварыць слівовае варэнне з карыцай (на выпадак зімовай прастуды). Антонаўкай з дзедавага саду пахрумсцець. А так... Схадзіць у кіно, на канцэрт – куды там: сям’я, абавязкі. Хіба толькі ўспомніць першае вераснёўскае каханне. Вясной пачытаць японцаў. На радаўніцу абавязкова з’ездзіць у вёску на могілкі. Пабачыцца з блізкай і далёкай раднёй. Каб галаву закруціла ад цёплага паветра, ад ітушынага спеву, ад аднаго-адзінага нарцыса, што вырас каля старога пішклятніку.

Сафія падышла да неабходнага дома. Насупраць, на іншым баку вуліцы, прадаваліся велізарныя нефарбаваныя цагляныя вазоны. Іх куплялі высокія маладыя галандкі. Гутарылі з прадавачкай, смяяліся і ішлі па сваіх справах. Сафіі захацелася быць адной з гэтых жанчынаў: шчаслівай, задаволенай жыццём, спакойнай. Такі вазон якраз можна было б купіць для лецішча. Але ж не цягнуць яго ў Беларусь. А з іншага боку, дзе там бегаць ды шукаць? На кожную хвіліну жыцця – рэгламент. Ай, вырашыла тут купляць. А гэты чалавек? Ды ну яго к свінням. Вазон тут, а ён невядома дзе. Можа, і глядзець няма на што. Так і не зайшла. Як бы яна жыла пасля гэтай сустрэчы? А што, калі б яна паставіла пад удар шчасце роднага сына? Страшна было і самой гэтаму чалавеку паказацца: прайшло столькі гадоў, і яна магла пастарэць, нават калі сама гэтага не заўважала. Вось каб убачыць яго ўпотаі ці выпадкова... Сафія перайшла дарогу і купіла вазон. Перакінулася парай словаў па-ангельску з гандляркай. Ёй здавалася, што з боку яна выглядае як шчаслівая, задаволеная жыццём і спакойная жанчына. На той момант яна і была такой: Дамінікавай мамай, Васілёвай жонкай. Усе яе думкі былі цяпер дома – з яе роднымі, дарагімі мужчынамі. Сафія, ўсміхаючыся, падзяўблася з гэтым вялізным гаршчком у гатэль. Па дарозе не вытрывала і зазірнула ў кандытарскую. Яе абслугоўваў сам уласнік і, распытаўшы, хто яна і адкуль і што пасадзіць у новапрыдбаны вазон, усучыў ёй для сына нейкі адмысловы пірог. Як потым высветлілася, звычайны, хоць і трохкі адрозны ад нашага, пернік. Ад з’едзеных ласункаў Сафіі зрабілася гідка, так што магло падацца, што яна сапраўды выпаўзла з «кофі-шопу». Відаць, астатнія ўдзельнікі канферэнцыі так і падумалі, бо яны, хіхікаючы, паглядалі на Сафііну пакупку – раздумвалі, як яна пацягне гэтае дабро дахаты. Нічога – давезла. Цяпер забаўляецца тым, што ізноў чакае. Чакае яна, чакае муж, чакае сын, хоць ім і не казалі, чаго і на што чакаць. А ў гэты гаршчок яна ўторкнула – не, не цюльпаны, а штამбавую ружу. Гэткай бяды. Прападзе – дык прападзе, выжыве – дык выжыве.

Студзень - чэрвень 2010 г.

ЛЁС — НЕ ЛЁС

Яе ванітавала ад гісторыяў пра першае каханне. Яшчэ агідней было слухаць прапахлыя валідолам прызнанні патурпанных жыццём цётка. Маўляў, яны сустрэліся са сваім першым захапленнем праз трыццаць гадоў і зразумелі «справядлінасць» лёсу, які некалі іх развёў. Усе мудрыя азарэнні зводзіліся да «вось я яго спаткала, і высветлілася, што ён пагрэбаваў прафесіяй інжынера і гандлюе на рынку» альбо «разбагацеў і распанеў, а сам падобны да маршчыністай яшчаркі». Так і гучыць у вушах які-небудзь зубадрабильны расповед пра тое, што «ён патэлефанаваў, распавёў, які цяпер круты, а я гатовая была кусаць локці. А потым я паклала слухаўку, увайшла ў пакой, а там сядзіць муж. Такі родны. Глядзіць тэлевізар, п'е піва. І так мне зрабілася спакойна, так добра ад таго, што я не прагадала з замужжам».

Юля сумненняў у талковасці ўласнага выбару не мела і сантыментаў наконт якога-небудзь няўдалага раману не адчувала. Ёй цяжка было ўявіць сябе цёткай-лузершай, якая азіраецца на мінулае ў пошуках таго, хто мог бы яе, такую цудоўную і нікчэмную, пакахаць. Юля любіла сябе настолькі, што ёй не трэба было пабірацца, выпрошваючы каханне. Яна падабалася людзям. Бацькам, дзядулям-бабулям, выхавацелькам у садку, настаўнікам, крамшчыцам. У свой час нават суперніцы і свякруха не здолелі яе ўзненавідзець, як таго патрабуе жывёльны закон чалавечых джунгляў. Юля была з тых, хто, дзякаваць прыемнай знешнасці і ўпэўненасці ў сабе, выклікае міжвольную сімпатыю. Гэтая жанчына выпраменьвала спакой і пачуццё надзейнасці, якія аблашчвалі іншых, бы нязлобнае сонца даўнейшага беларускага лета. А Юля жыла сабе ўтуленька ў кокане ціхага замужжа і добра аплочваемай працы. Да ўсяго шчасліўка засялілася нядаўна ва ўласную новую кватэру і з гонарам за свой удалы лёс прынюхвалася да яшчэ нявыветранага паху сырога бетону.

Юля была дырэктарам у філіяле адной вядомай замежнай фірмы па продажы лекаў. Жанчыне проста падфарціла. Філолаг па адукацыі, яна ўзбілася на грошы, бо яшчэ

ў студэнцкім клубе аматараў дыспутаў сышлася з адпаведнымі людзьмі. Гэтыя знаёмцы, робячы кар'еру, не забыліся і на гарантавана паспяховую, эмацыйна ўстойлівую сяброўку, каторая ўхітрылася падвучыць пару «хлебных» замежных моваў, можа паладзіць з маладым і старым ды выцягне на сабе які заўгодна воз адказнасці. Гледзячы на сваіх філфакаўскіх аднакурсніц, што рабілі настаўніцамі ці карэктарамі, Юля адчувала ў цэле цяпло, як ад добрага віна ў халодны дзень. Гэта быў ні з чым не параўнальны «раскалбас» ад уласнага шанцавання. Так, і ў яе была «самадурка-начальніца» і завалы на працы, але Юля была пані, сама сабе гаспадыня. Прыйшоўшы ў госці, яна б не пакінула ў кватэрным тамбуры, як яе аднагрупніцы, свае боты (дарагія, прывезеныя на заказ з Італіі), не абула б гасцявыя пантоплі і не даверыла б норкавую куртачку абжытай моллю шафе. У Юлі былі стыль, дастатак, вытанчаныя прынцыпы і не было дзяцей. Ёй не трэба было выбіраць паміж дзіцячым харчаваннем і новымі духамі.

Але Юля сама была родам з саўковага дзяцінства. Добрага і светлага, дзе дарослыя не ядуць шакалад і любоўна спеляць у нішы выхапленую гронку бананаў. Да таго ж філфакаўская адукацыя назаўжды атруціла бізнесоўцы мозг вялікай рускай літаратурай. Не сказаць, каб жанчына была зусім ужо Настассяй Піліпаўнай, але хоць-калі і ў ёй прарывалася вонкі ўсё тое «высокае», што не вылечыш ніякімі імпартнымі лекамі ў выглядзе французскіх духоў і італьянскіх ботаў. Юля ведала, што сапраўднае каханне павінна быць хворым, шчасце і багацце непазбежна цягнуць за сабой пакаранне, што дачка здраджвае бацьку, а бацька на навуку нягодніцы кладзеца ў сырую зямельку ў чыстым полі. Таму на жанчыну перыядычна находзіў страх за сваю паспяховасць, яе мучылі комплексы віны і хваляванне за жыццё бацькоў, ва ўсім бачыліся сурокі і зайздрасць. Нешта трэба было кінуць у зубы прымхліваму монстру чалавекамасы, і Юля адкупілася бяздзетнасцю. Ахвяра, здаецца, спрацоўвала, і неабходна было толькі час ад часу пахворваць на што-небудзь нефатальнае (кшталту сапсаванага «катаржнай» працай страўніка), каб не выклікаць у атачэння разбуральнай зайздрасці. На алтары цемрапальства

ляжала дзіця, але паколькі яно было ненароджаным, а жыццё было занятае барацьбой за прыбытак і ўсталяванае існаванне, то неяк і не балела.

З іншага боку ў Юлі былі моцныя сялянскія карані. Усе свае дзіцячыя вакацыі яна правяла ў дзеда з бабай у вёсцы і ведала, што добрая толькі тая сям'я, дзе дзяцей не меней за свіней і дзе радзінай пад дваццаць чалавек выбіраюць увосень хай сабе і тры мяхі бульбы. Юля ведала, што трэба ўзмацняць і працягваць свой род. Гэтая шызафрэнічная трасянка ў розумах: супрацьстаянне паміж вясковымі традыцыямі і ўзгадаванай горадам свецкасцю – выкручвала жанчыне мозг. Толькі грошы ў спрэчцы двух светапоглядаў былі агульнай каштоўнасцю. Можна, сумы трохкі адрозніваліся. Ды нават з яе вялікімі даходамі Юля не давала рады сваёй маргінальнасці. У яе не было тылу, назапашанага тлушчыку сувязяў і заможнасці, як у нашчадкаў гарадскіх інтэлігентаў ці талковых сялянскіх сем'яў, дзе Юліны аднагодкі маглі дазволіць сабе займацца мастацтвам альбо гадамі пісаць дысертацыю па літаратуры. Хаця, хто ведае... Калі б не калгасны прыгон, які дастаўся дзядам, і саўковая гарадская нэндза, у каторай жылі бацькі-служачыя, можна, і нашая геранія размаўляла б пра сусветы, прымаючы прыгожыя позы на атрыманых у спадчыну мэблях. Але гэта толькі фантазія. У сапраўднасці аб'яднаць зараблянне грошай і працу для душы неяк не атрымлівалася.

Бабуля Юліна некалі, смеючыся, распавядала пра тое, што пры Польшчы ўсё ішло на гаспадарку альбо на навучанне братоў, якія падаліся ў Віленскі ўніверсітэт. За саветамі ж хоць сукенку лішнюю можна было сабе купіць, бо на большае не хапала, ды і гаспадарку адабралі. Унучка неяк не заўважыла ў бабулі гэтых лішніх сукенак, бо тая разам з дзедам выціналася, каб дапамагчы сваім дзецям і ўнукам. Але Юля так і жыла: то на злом галавы зарабляла, каб прыдбаць нерухомасць (чытай – вечнае, спадкаемае), то спускала грошы на ўборы (чытай – часовае, але для жанчыны экзістэнцыйна неабходнае). Потым Юля шкадавала пра такое марнатраўства, зноў зарабляла і апчаджала. Мастацкі сверб застаўся па-за дужкамі жыцця, бо пакуль што трэба было забяспечыць знешні анту-

раж. Да ўсяго нашая гераіня была дзеўкай, а дзеўка павінна працаваць, а не кніжкі чытаць, бо гэта мужчынскі занятак.

Назаўтра, дарэчы, трэба было ехаць у Нямецчыну – выбіваць грошы на новую рэкламную кампанію. Юля якраз вярталася ад сваёй рэпетытаркі па нямецкай мове: яны разам распрацоўвалі праект, каб прадставіць яго нямецкаму начальству. Бізнесоўка адно здзіўлялася, чаму гэтая разумная настаўніца, здольная весці справы вучаніцы, ды яшчэ на замежнай мове, жыла са сваіх крыхаў і не пераходзіла ў камерцыю, куды Юля яе настойліва клікала. Але рэпетытарка, здаецца, ні за што не хацела прамяняць на добры даход сваё знешне напаўмлявае жыццё, вялікі адпачынак і белага пухнатага ката на пральнай машыне. Юля зайздросна ўздыхнула: гудзенне пральнай машынікі, пах напаўняльніка для кацінага туалету, арыгінал Бёля і клятчасты сіні плед на канапе сімвалізавалі для яе цяпер недасяжна бесклапотнае жаночае быццё.

Юля мройліва завярнула на сваю пакуль што часовую стаянку, каб пакінуць машыну, і з незадавальненнем высветліла, што месца занятае. Жанчына паднялася па мокрай жалезнай лесвіцы ў будку да вартаўніка – быў канец кастрычніка, імжэў брыдкі халодны дождж. Юля ў чарговы раз парадавалася, што не цяжарная: тут лёгка не толькі паламаць высокія абцасы, але і скруціць галаву сабе і ні ў чым не віннаму эмбрыёну. У будцы, побач са звычайна прыязным вартаўніком, сядзеў незнаёмы мужчына, які назваўся новым брыгадзірам. Брыгадзір заявіў, што ведаць гэтую маладзіцу не ведае і на стаянцы яе ніколі раней не бачыў, а таму новага месца не дасць. Мужчына змераў здыхлявую фіфачку позіркам: высновы былі не на яе карысць. Стомленая працай, дадатковымі заняткамі, штовячэрнім карпеннем над праектам, жанчына прырыхтавалася да найгоршага. Брыгадзір сходу пачаў скардзіцца на непавагу да старэйшага пакалення з боку малодшага, на недасведчаных у кіраванні дзяўчат, якія паўсюль душаць людзей на пешаходных пераходах, на парачкі, якім незаслужана дораць машыны на вяселле. Юля хацела была піскнуць пра свае дзесяць гадоў стажу, але вырашыла не нарывацца. Далей брыгадзір пахваляўся, што раней быў ваенным і што машына ў ягоныя часы

была сродкам перамяшчэння, а не пахвальбы. Дзядзька хуценька зірнуў у вакно: аўто дамачкі было якраз-такі сродкам перамяшчэння. «Небяспечная машына! Дамавіна на колах. Трэба купляць фальксваген і бээмвэ, а не бюджэтнае ражно!» Жанчына памкнулася была пажартаваць і растлумачыць, што гэта ў яе такі пункцік і яна траціцца толькі на нерухомасць, але зразумела, што лепей было маўчаць.

З пакупкай гэтай, не адпаведнай Юлінаму статусу, машыны ўвогуле пачаліся нейкія дзіўныя рэчы. Як быццам бы патаемныя жаданні апанавалі падсвядомасць жанчыны. Вось сніцца ёй, напрыклад, што яна зрабілася пісьменніцай і ад'язджае ад рэдакцыі аднаго вядомага выдавецтва. Ды так выяўна ўсё бачыць: водбліск сонца на капоце, вузкая вулка ў люстэрку задняга віду, у галаве пракручваецца гаворка з рэдактарам, сюжэт і персанажы. А то прымроіцца Юлі, што едзе яна па галоўнай дарозе, а тут злева выскоквае з двароў і ледзь не збівае яе вялікая фура, за рулём каторай чалавек, якога жанчына ўмоўна называла сваім першым каханнем. Умоўна, бо Юля і сама не ведала, каго прызначыць на гэтую пачэсную ролю і якая ступень закаханасці ці блізкасці цягне на гэты панятка. А яшчэ снілася, быццам гэты самы хлопец едзе на калёсах па сустрэчнай паласе, і Юля ледзь не ўразаецца ў яго на сваёй маленькай машынцы. У вачах ягоных здзіўленне, а на вуснах – усмешка. Да трагедыі справа ніколі не даходзіць, бо жанчына ўскрыквае і прачынаецца...

Брыгадзёр працягваў чытаць мараль, а Юля пракручвала ў галаве, колькі ўсяго трэба перарабіць перад паездкай. Час падціскаў. Неяк трэба было вызваляцца з гэтай бязглуздай пасткі. Ведаючы людзей такога кшталту, жанчына разумела, што, хутчэй за ўсё дзядзька хоча альбо грошай, альбо вышці. Неабходна было толькі вытрымаць паўзу, каб зрабіць правільны выбар. Плюс даць чалавеку шанец нечакана праявіць светлы бок натуры: усё-такі Юля не дарма пяць гадоў вывучала літаратуру. Брыгадзёр нечакана замоўк і нападзіўлена ўтаропіўся ў незадагадлівую дамачку. Жанчына адвела вочы, прысела на маленькае крэсла, відаць, прыцягненае з саўковай школьнай сталовай, пакорпалася ў вялізнай сумцы і, устаўшы,

торкнула дзядзьку купюру. Па выхадзе з варотаў стаянкі Юля з палёгкай заўважыла, што на яе заглядаецца малады, добра апрануты кіроўца, з якім яны разам чакалі зялёнага святла. Значыць, зямля яшчэ круціцца. Па дарозе дахаты жанчына адмыслова выклікала ў памяці зацікаўлены позірк таго маладзёна і грэлася каля гэтага нязначнага агеньчыка душой.

Дома высветлілася, што муж забыўся купіць адмысловых шакаладных цукерак, якія Юля звычайна прэзентавала нямецкаму начальству. Трэба было ехаць у супермаркет. Вяртацца па машыну пасля сцэны з брыгадзірам не хацелася. Прыкідваючы, як магла б павярнуцца справа, жанчына так і не здолела ўявіць сабе сцэнар дыялогу паміж імі пасля таго, як дзядзька гэтак доўга і занудна выпцягваў з яе хабар. На аўтобусе да крамы было два прыпынкі, але Юля не памятала, як трэба ездзіць на грамадскім транспарце. Як яна павінна была б сябе паводзіць? Сесці няёмка, стаяць неразумна. А калі народу наб'ецца, што не прадыхнуць? А талончыкі? На прыпынку быў толькі фрутковы кіёск, талоны не прадаваліся. А што, калі на маршруце працуюць кантралёры? Юля павагалася і пайшла пешкам.

Пасля хатняй утульнасці дробны дождж у перамешку з мокрым снегам нагадваў пра ўсе нешматлікія жыццёвыя няўдачы. Тройка па хіміі ў сёмым класе. Сябра дзяцінства захаўся не ў яе, а ў іхнюю сяброўку, і яны не бралі Юлю з сабой купацца на рэчку. На іспыце ў ДАІ не змагла запаркавацца ў гараж заднім ходам і мусіла месяц чакаць пераздачы. Будучы муж на гадзіну спазніўся на спатканне, бо не перавёў гадзіннік. Свякруха сказала, што нявестка тоўста рэжа агуркі, а гэта зусім не праўда. Няма дзяцей, а ёй ужо амаль трыццаць. Юля гатовая была завяць ад крыўды, холаду і злосці на брыгадзіра стаянкі за ўсе былыя беды і за тое, што цяпер мусіла ісці з голай галавой і ў асенніх туфлях пад дажджом ды снегам.

Наперадзе супермаркет свяціўся цёплымі агнямі, паслужліва адчыняліся перад пакупнікамі аўтаматычныя дзверы. Нарэшце яна пераадолела апошнія метры і апынулася ў раі! У яе запацелі акуляры. Змерзлыя вушы пачалі адагравацца, і іх крыху папчыквала. Пахла свежаспечанымі булачкамі. Але не гэтак, як у якім-небудзь звычайным кафетэрыі, а неак ад-

мыслова, на заходні манер, як у Берліне на вакзале. Пацягнула свежазмолатай кавай. Вось Юля ўжо і музыку сваімі адталымі вушамі пачала чуць... Скупіць бы тут усё! Усё, што трапляецца на вочы... Стоп! Яна ж сама дасведчаная гандлярка і ведае гэтыя хітрыкі. Не, ні за што! Цяпло цяплом, але нельга так лёгка трапляцца на кручок да калегаў. Купіць шакаладныя цукеркі і – дахаты.

Перад тым, як зноў выйсці на вуліцу, Юля прайшлася па радах з вопраткай і нагледзела сабе цёплы шалік з турэцкімі агуркамі. Гэта было выратаванне, але што рабіць з такой бабскай хусткай потым? Марнатраўства! Злежыцца, выкарміць пакаленні молі і выкінецца. Раней дзед старыя рызманы хаця б на збанкі і свістулькі для ўнучкі абменьваў. Юля дзьмуладзьмула ў гліняных птушак, што было моцы, – ажно вушы закладала, а потым губляла гэтыя цацкі дзе-небудзь на падворку. Напластаванні часу адносілі свістулькі некуды па-за межы ўчастку, і яны ні разу не трапіліся Юлі – ні калі ейнае сямейства перабудоўвала старую хату на лецішча, ні калі Юля разбівала новыя клумбы. Панурыўшы галаву, жанчына выйшла з крамы і рушыла ў бок дома. Зноў яе сцяла холадам. Мокры снег абляпіў твар, наліп на акуляры, кусаў вусны. Цяпер Юля ненавідзела сябе за тое, што не купіла хустку. Гэта бядняцкі сялянскі перажытак, калі якія-небудзь туфлі выбіраюць, як мужа, – на ўсё жыццё. У яе наварнуліся на вочы слёзы. Не хапала яшчэ зарабіць сабе да атыту і кан'юнктывіт! Пляваць! Пляваць на правілы паводзінаў у транспарце і кантралёраў! Яна паедзе на аўтобусе, і хай яе штрафуюць, калі ў іх няма сэрца. Яна ўсё адаб'е. Зробіць шыкоўную прэзентацыю па праекце, і пацякуць новыя грошы.

Юля рушыла да прыпынку. Побач таўкліся нешматлікія шэрыя постаці. Цяпер уся ўвага была накіраваная на аўтобус. Прыйдзе-не прыйдзе. Павінен прыйсці. Такого не бывае, каб не прыходзіў. Але калі? Яшчэ не так доўга яна чакае. Як забіць час? Як не заўважаць часу, прымусіць яго ляцець? Памаліцца? *Пастаяць* на малітве. Чытаць «Ойча наш». За здароўе жывых, за ўпакой памерлых. У яе вялікая радня па абодва бакі свету. Доўга. Імёны сканчаюцца. Дадаць ворагаў да спісу жывых, а да

нябожчыкаў – самагубцаў? Цнота і грэх. А ўсё дзеля аўтобуса, якога няма так доўга. Калі яе задзьме ў сумёт, труп яе лепей захаваецца, але калі яна проста прастыне, хворая пацягнецца выбіваць грошы...

Ну вось і аўтобус! Бітком набіты. Нікому не падабаецца дрэннае надвор'е. Шэрыя постаці з прыпынку кінуліся да дзвярэй. Юля таксама падбегла, прымасцілася каля астатніх, потым неяк апынулася ззаду. У адчаі падняла вочы на шчасліўцаў у аўтобусе. І Ён – той самы, умоўны – стаяў там і ўсміхаўся ёй. З тым жа поспехам ён мог бы быць нябожчыкам і пчэрыць зубы, толькі што намолены, з таго свету. Яна забыла яго. Яна ненавідзела яго. Яна кахала яго. І кроў пульсавала ў скронях. Ёй зрабілася млосна. Яна ірванула каля шыі замок на куртцы. Трапіць у аўтобус! Глядзець толькі ў ягоныя вочы. Цалаваць толькі гэтыя вусны. Учапіцца за руку і ніколі болей не раздымаць абдымкаў. Не існуе свету акрамя Яго – ні таго, ні гэтага.

Дзверы зачыніліся. Як жа яе адцера? Ён спачувальна пачапаў галавой. Усміхнуўся. Значыць, памятае. Значыць, будзе чакаць на наступным прыпынку. Юля не адчувала холаду. Вочы яе былі гарачыя, бы вуголле, і выглядалі новы аўтобус. Ён прыйшоў адразу. Амаль пусты. Яна заскочыла ў салон, ухапілася за парэнчу, нахілілася, каб лепей было відаць дарогу наперадзе. Ці дагоніць яна яго? Павінна дагнаць, павінна! Але не – супакоіцца. Няхай будзе Боская воля. Лёс ці не лёс? Калі лёс быць з ім, то буду, калі не, значыць трэба замірыцца. Але сэрца тахае, трасуцца рукі, дрыжаць калені. Дагнаць папярэдні аўтобус. Убачыць яго радасную ўсмешку. Гэта ўсяго толькі адзін прыпынак. Юля выскачыла з аўтобуса. Тут мала, хто выходзіў: прыпынак на будучыню, каля недаробленай новабудоўлі. Жанчына апынулася сярод двух-трох мінакоў. Ён не чакаў яе. Ён не выйшаў. Благое надвор'е. Не лёс. Вось як бывае. Не лёс – гэта таксама Боская воля.

Юля пайшла павольна. Абяссілела. Не адчувала нічога. Дождж, снег. Якая розніца? Яна пражыла зараз цэлае новае жыццё. Яна сустрэла сваё першае каханне. Яна зноў страціла яго. Цяпер назаўжды. Моцнае пачуццё. Вялікія і боль ад яго

страты, і спустошанасць. Значыць, не лёс. А ён не кахаў яе. Вось так. Інакш бы выйшаў.

Юля дацягнула ватныя ногі дахаты. Гледзячы ў пустату, распранулася і ўвайшла ў кухню. Муж азірнуўся на яе, дастаючы з духоўкі мяса па-французску, і шчыра падбадзёрыў: «Гітлер капут! Не сумуй! Зробіш ты гэтых немцаў. Вернешся з перамогай! Мый рукі. Будзем аддавацца гастранамічным спакусам і піць глінтвейн. Якраз пасуе да такога надвор'я».

Юля закулілася ў лазенку, прыхінулася гарачым ілбом да халоднай кафлі. Усміхнулася праз слёзы: «Не лёс. Такая воля. Як я не люблю гісторыі пра спатканне з першым каханнем! І які ж ён у мяне ўсё-такі родны...».

Кастрычнік 2006 – сакавік 2012 г.

ЧЫРВОНЫ КАБРЫЯЛЕТ

Спачатку выбары, потым выбух у метро. У гэты год яна важыла сорак дзевяць кілаграмаў замест звычайных пяцідзесяці чатырох. Пабіла асабісты рэкорд і нават ганарылася сабой: значыць, ніколі моцна не патаўсее. Але выглядала абы-як: хісткае пластылінавае цела, завялікая галава на тонкай шыі. Старая баба. Акуляры. Валасы выцвілыя разлятаюцца павуціннем па фатаграфіі. Абы-што.

Пасля гэтых падзеяў нутро яе сціснуў боль. Яна не была на плошчы: з мужам, змяняючы адзін аднаго, безвынікова спрабавалі пакласці малых спаць. Ёй папчасціла не апынуцца падчас гэтага здарэння на станцыі: яна паспела ўжо вярнуцца дахаты. Муж гэтым часам пад'язджаў да метро на аўтобусе. Бацька пазбег гэтага жаху, размінуўшыся з ім на дваццаць хвілінаў. Свёкар ехаў у той момант па суседняй лініі, і выбух даў яму па вушах. Ад таго часу свёкар пачаў глухнуць – можа быць, праз гэты выпадак, можа быць, ад выцця цыркуляркi на працы, а можа, проста не хацеў болей чуць, што яму маюць сказаць людзі.

Спачатку толькі боль і жыў у ёй. Потым імкненне ўсё змяніць, выправіць. Здавалася, яшчэ трохкі і ўсё вырашыцца, зменіцца. Абсурд і няпраўда будуць адмененыя нейкім найвышэйшым розумам. Ці проста кімсьці разумным. Але не адбылося. І скончылася ўсё страхам, а тады пустатой. Толькі боль не сышоў. Перарос у боль фізічны. Балеў живот. Зранку, удзень, вечарам. Праўда, ноччу яна спала. Потым уставала. Сняданак, дзіцячы садок, ёга, душ, кава, праца. Невядома, да чаго імкнуцца, куды рухацца. Штодзень па дарозе на працу спускалася ў метро, праязджала праз «Кастрычніцкую» станцыю, як праз свежую магілу. Кожны раз рыхтавалася сама памерці. Тады боль усярэдзіне завываў. Скуголіў. Голасам сваім выцягваў з яе сокi, як немаўля жаласлівым плачам выпрошвае ў маці малако.

Яна сама не магла зразумець, што сталася з яе жыццём, куды яно падзелася і чаму ў ім цяпер засталіся толькі боль і страх. Каб не паказваць іх, яна навучылася рабіць непраніка-

льны выраз твару, як у індзейца. На працы караскаліся ўсе, і яна са сваім індзейскім тварам караскалася. За ежу. Потым неяк усе разжыліся, і яна разжылася. А пустата засталася. Толькі тое й трымала, што сям'я, дзеці. Гісторыя ангельскай мовы. І боль. Нагадваў, што жывая. Намякаў, што мусіць жыць.

Яна настолькі паглыбілася ў адчуванне болю, што не бачыла сваіх дзяцей, свайго мужа, хоць і клапацілася пра іх кожны дзень. Яна карміла іх сняданкам, дачыпчала сыну з дачкой зубы, апранала дзяцей у садок, не зважаючы на іхнія слёзы, выцягваючы з рукавоў швэдараў баечкі, а з рукавоў куртак – швэдары. Пяць хвілінаў ім было ісці да садка. Там яна пакідала ў групе на першым паверсе сына (бо старэйшы), загадвала яму пераапранацца, а сама падымалася на другі паверх з малодшай дачкой і пераапранала яе (і варта было гэтак мучыцца пяць хвілінаў таму, сілком нацягваючы на яе адзенне). Затым яна спускалася на першы паверх да сына і дапамагала яму. Выходзіла на вуліцу, бегла памахаць з аднаго боку будынку, тады з другога.

Пасля працы яна забірала дзяцей з садка і гушкала іх на арэлях. У першыя дні пасля здарэння ў метро яна баялася, што людзі на пляцоўцы заб'юць іх за беларускую мову, але не – абышлося. У садку малых цішком цкавалі за мову, вучылі «гаварыць правільна», але ніколі адкрыта не зачэплялі, бо ў сваім іншым, прыватным жыцці, па-за межамі афіцыйнай установы выхвацелькі і самі размаўлялі на трасянцы. Да «натуральных» трасяначнікаў яны ставіліся нават прыхільна, у адрозненне ад беларускамоўных дзяцей.

Перад тым як вяртацца дахаты, яна купляла ў дваровай напаўпадвальнай краме сок ці «Кіндары». Дома яна карміла ўсю сям'ю вячэрай, гутарыла з мужам пра бягучыя справы (ніколі пра палітыку, гвалт, фінансавыя праблемы, нападкі свякрухі), чытала дзецям кніжкі, глядзела з імі і абмяркоўвала мультыкі, купала, укладвала спаць. Праца, гатоўка, сон, прыборка, мыццё посуду – гэта ўсё былі нязначныя справы, нявартыя ўвагі прамежкі паміж урыўкамі часу з дзецьмі і мужам. Але мужа і дзяцей як быццам не было – былі толькі боль і страх. Яны былі існымі, істотнымі. Яны былі тым, што жыло ў ёй.

Дзеці засыналі, і тады яны з мужам маглі пабыць сам-насам, калі яна не працавала да першай гадзіны ночы за кампом ці не адмывала кухню, якая, здавалася, незваротна страціла бель, як толькі яны засяліліся ў кватэру. Пакуль дзеці спалі, яны маглі пагаварыць пра палітыку, гвалт, фінансавыя клопаты, але рэдка, амаль ніколі – пра выбрыкі сваякрукі, таму што гэта была яе асабістая пакута і несправядлівасць, пра каторую не пішуць у навінах і праз каторую не гінуць іншыя людзі. Хоць-калі яны маглі разам з мужам нават паглядзець фільм, выпіць келіх віна: яна – белага, а ён – чырвонага. Але гэта было як быццам ненасамрэч. Бо варта было спусціцца раніцай у метро, падрамаўшы перад гэтым у аўтобусе, як яна разумела, што прыватнае сямейнае пчасце, інтэлектуальныя памкненні, мастацкія густы, асабістыя намаганні, кар’ерны поспех – хісткая ілюзія, якая можа быць перакрэсленая ў адно імгненне. І тады зноў вяртаўся боль. Вандраваў па целе. Пульсаваў то там, то тут. І яна думала, што нешта трэба вырашаць, нешта рабіць, ісці да ўрача, лячыцца. Але яна баялася таго, што ёй маглі сказаць, і, улічваючы тое, якія жахі адбываліся апошнім часам, яна думала, што гэта непазбежна будзе які-небудзь благі дыягназ.

Праз год на медаглядзе для чарговай даведкі кіроўцы бабка ў аглядным кабінце пакруціла галавой унутры парыка і заўважыла: «Трэба правярацца на анкалогію. У вашым узросце нічога добрага асабліва не чакай». Гучала гэта не як меркаванне ці падазрэнне, а як дыягназ, як прысуд. Спачатку яна падумала: «Так. Гэта той самы боль. Нічога дзіўнага: ён блукаў па целе і цяпер прарос ува мне маёй смерцю». Тады пачала сумнявацца, абурацца: «Не, гэтага не можа быць!» Затым пачала ўнутрана лямантаваць, пытацца ў Бога: «Чаму я? Чаму не нехта іншы? І чаму так рана?» Але чым яна адрозніваецца ад іншых людзей? Яны ўсе бялковая форма жыцця. Хто ёй гарантаваў, што яна недатыкальная для смерці?

Два тыдні, пакуль рабіўся аналіз, яна развітвалася з жыццём, зайздросціла тым, хто застаецца, нават мужу. Бедавала, хто будзе гадаваць дзяцей. А тыя нічога не разумелі, не ведалі, што дажываюць апошнія дзянёчкі з маці. Гарэзілі, капрызнічалі, цацкі сабе выпрошвалі, пакуль яна памірала. А як

яны тады будуць жыць у дзетдоме? Каму яны будуць трэба? Бедныя сіроткі! Як жа ёй іх шкада! А яны бачылі, што маці да іх паблажліва ставіцца, не лае, усё прабачае, і яшчэ болей разыходзіліся. А яна думала: «Хоць трошкі любові дам сваім дзецям перад смерцю. Прападуць мае птушаняткі без матчынай любові, загінуць». А тады неяк яна перастаўляла суп гарбузовы з пліты ў лядоўню, адна ручка ад каструлі адвалілася, і яна не змагла яе ўтрымаць – увесь той густы суп на падлогу выліўся. Дзеці прыбеглі паглядзець, што там на кухні здарылася, дык яна іх, здзіўленых, перапужаных, так аблаяла – увесь свой адчай, страх, бездапаможнасць і крыўду на іх выплюхнула. Ад таго моманту зразумела, што ўсё: дзеці самі па сабе, а яна са сваёй хваробай і смерцю сама па сабе. Ніякая любоў да дзяцей, неабходнасць іх гадаваць яе цяпер не ўрагуюць. Яна пачала прыдзірацца да дзяцей, злаваць на іх: як яны не разумеюць, што маці памірае, што іх чакае прытулак, што гэта канец усяму. І гэтая злосць, крыўда на недасканаласць яе лёсу глыбокай ранай заселі цяпер у ёй і нават, здавалася, вытравілі сваёй атрутай папярэдні боль.

Праз два тыдні аналізы яшчэ не былі гатовыя. Яна пахадзіла-пахадзіла па адказ некалькі разоў, тады махнула рукой, схавалася ў сваім страху і бездапаможнасці. Адноўчы вечарам (добра, што яна сама зняла слухаўку) пазваніла бабка з агляднага і голасам спеца-хірурга паведаміла, што прыйшлі нарэшце аналізы. Рэзультаты вельмі нядобрыя, і трэба ісці да ўрача. Нейк не верылася. Як нейкі чарвяк у медычнай іерархіі можа ставіць такія дыягназы? І як яна магла захварэць? Не паліла, не п'янствавала. Ламінацыю і іншай хіміцы не прызнавала – у кватэры паркет, масіў, эка-бія. Брокалі ела. Адкуль што магло ўзяцца? Такі адчай накаціў: калі б ведала, у які момант, якія такія гаротныя думкі пра сярмяжную праўду і зламывніцую сваяктуру прывялі яе да хваробы, вярнулася б назад і ніколі б, ніколі думак гэтых не думала. Толькі б жыць! Мёртвай хваткай трымалася б і за гэтую няўдалую звар'яцелую краіну, і нават за сваяктуру – абы толькі заставацца жывой!

Талон да ўрача быў толькі праз тры тыдні. Гэта занадта доўга, асабліва калі ўлічыць, што ёй трэба ведаць, будзе яна

жыць ці не. Яна запісалася ў рэгістратуры і пачала чакаць ды разважаць. Бабка можа быць зацікаўленая – яна, можа, прэмію атрымае. З галадухі цяпер людзі на што хочаш здатныя, хоць і не прызнаюцца, што па іх гвазданула. Можа, бабка сама хворая – яна ж была ў парыку. Ёй крыўдна, што пасля яе нехта на гэтым свеце застанецца. А можа, яна па дабрыні душэўнай перастрахоўваецца. Можа, аналіз неакуратна зрабілі.

Вырашыла аналіз перарабіць у іншым месцы, мінаючы бабку. Так і зрабіла. Пайшла ў платную клініку. Пакінула там палову авансу, але аналіз абяцалі прыслаць праз тыдзень, ды і ўрач хаваць яе, здаецца, пакуль не спяшалася. А спяшацца ўрэшце варта было: трэба было вызначыцца, ці жыць, ці ўжо паміраць, бо, па-першае, збіраліся ўсёй сям’ёй ехаць у вёску ў адпачынак, а па-другое, надыходзіў яе дзень народзінаў.

У вёску паехалі, як і планавалі: наспела малінаў, парэчак – яна хутчэй кінулася варыць варэнне, каб было чым узімку дзяцей лячыць. За тыдзень нарабілася так, што адвальвалася спіна. На вуліцы горача, нават у сенцах прахалода не ратавала – здавалася, пара руку апячэ, бо не астывае ў паветры. Але яна хоць была спакойная, што дабро не прападзе. Столькі слоікаў наставіла, што ўсёй радні і суседзям прапаноўвала, але тыя адмаўляліся, казалі, што не паелі яшчэ леташняе варэнне, як дарэчы і яна. Тут муж нагадаў ёй пра прыемнае: за садовымі клопатамі і шгодзённай абавязалаўкай мерзнуць у азёрнай вадзе, сочачы за дзецьмі, забылася яна на свой дзень народзінаў. Муж пытаўся пра падарунак. Падумалася адразу пра новы гадзіннік на металічным бранзалеце, але яны на ёй не трымаліся: увесь час у працы – дзе-небудзь ды бразне. Дзецям шмат чаго трэба купіць, але не ў іх жа дзень народзінаў, ды ім і так купіцца. Чаго яшчэ? Жывыя-здоровыя, і дзякуй Богу. Тут якраз успомніла пра сваю хваробу, халера на яе. Пабегла за мабільным тэлефанаваць у клініку. Адміністратарка сказала, што пашукае адказ і перазвоніць. Перазваніла сама дакторка. У яе ёкнула сэрца. Дакторка сказала, што аналізы неблагія, але трэба з’явіцца на прыём, бо ёсць, відаць, нейкі запаленчы працэс. Яна запытала, наколькі гэта тэрмінова, бо калі гэта пытанне жыцця і смерці, то праз гадзіны дзве-тры прыедзе,

але калі пацерпіць, то не хочацца кідаць сям'ю ў адпачынку. Дакторка ўдакладніла, дзе яны адпачываюць. Узрадавалася: «А-а-а. Купаецца. Ну, купайцеся. Вяртайцеся да мяне ўжо цяжарнай». Пасмяяліся разам ды развіталіся. «Ну вось, можа, буду жыць, – падумала яна. – Хаця ў рэшце рэшт усё роўна памру. Невядома, ад чаго. Лепей, канечне, у глыбокай старасці, зграбнай старэнькай ягінняй. Адысці ціха ў сне. Цьфу. Цяпер буду баяцца заснуць!»

Што ж папрасіць сабе на дзень народзінаў? Трэцяе дзіце на радасцях у мужа неяк няёмка прасіць – вунь некаторыя і другога не выпрасілі. Гэта не сціпла. Ды ў яе ўзросце. Каб быць маладой... Пачувацца прывабнай, здаровай. Дыск ёгі ў яе ёсць, але не даходзяць да яго ў адпачынку ні рукі, ні ногі. Вены на нагах павылазілі. Але шмат у каго становішча не лепшае – проста ног не паказваюць і за прыгажунь сыходзяць. Як жа пралятае жыццё: не паспелі яны з сяброўкамі павыводзіць прышчы, адвучыцца, зайсці замуж, панараджаць дзяцей, як тут ужо і сталасць надышла, а дзве сяброўкі ўжо і памерлі – адна ад сухотаў, другая ад інсульгу. Што ж сабе можна пажадаць на такі кароткі дзень народзінаў у такім ненадзейным жыцці?

Падышла ў двары да вакна, паглядзела на свой адбітак: абвіслы капялюш ад сонца на галаве, нізка завязаны хвосцік, бела-сіняя майка ў шырокую папярочную палоску, блакітныя ільняныя нагавіцы – сукенку не апранеш: варыкоз. Падумала: «Няўжо гэта я? Добра, што ёсць дачка, і яна будзе маім працягам, працягам маёй прыгажосці, але ж яна не я. Мной жа захапляліся хлопцы, мужчыны. Я ж была там нейкай...». Пачала раздумляць, якой яна магла б быць цяпер. Хацелася б апранаць сукенкі. Але тады толькі доўгія, бо вены. Элегантнай. Якой жа там яшчэ? Ракавой! Так, яна яшчэ можа быць ракавой! І тут яе перамкнула. Яна ўявіла сабе сцэну з якога-небудзь ангельскага фільму, калі дама едзе на чырвоным кабрыялеце па вузкай дарозе праз палі, па алеі, абсаджанай высокімі дрэвамі (а можа, гэта быў французскі фільм?), і зусім няма машын, бо аўто ў яе ледзь не адзінай, таму што яна мясцовая прыгажуня-арыстакратка, а на галаве ў яе павязаны чырвоны празрысты шалік, і рагі яго развяваюцца ў яе за спіной, а яна

трымае прыгожыя рукі з тонкімі запяцямі на «без пятнаццаці тры» і з усмешкай спрактыкаванай спакусніцы ўзіраецца ў пустую, вольную дарогу праз цёмныя акуляры.

«Чырвоны кабрыялет!» – сказала яна мужу. Той, канечне, адразу не адмовіў, але мужным брывом здрыгануўся. «Не трэба купляць», – зжалілася яна, бо ўсё ж такі яны роднасныя душы і разам прайшлі праз усялякія выпрабаванні. Нарадзілі дваіх дзяцей, разам начэй не даспалі, працавалі пазменна, бо не было каму дапамагчы. Па чарзе спалі, па чарзе елі. – «Вазьмі напакат. Я хачу, каб усё было, як у фільме. Дарога праз палі, і цёмныя акуляры, і шалік». Сказала і забылася, пайшла забяспечваць жыццё.

За дзень да дня народзінаў (а выпаў ён якраз на суботу) муж забіраўся ў горад. Яна здзівілася, бо гэта было нездаровае памкненне – у час адпачынку ўцякаць у горад з азёрнага краю ды яшчэ насустрач плыні, бо ўвесь Менск будзе пхнуцца ў адваротным накірунку. Адноўчы ў пятніцу гадзіне а дзясятай вечара, калі муж абварыў сабе кіпенем нагу і трэба было тэрмінова ляцець у бальніцу, яны доўга не маглі нават выскачыць на трасу, бо машыны ішлі несупынным цугам. Муж патлумачыў, што хоча набыць ёй адмысловы падарунак. Чамусьці ёй прыгадалася, што па картачцы адной касметычнай крамы на дзень народзінаў зніжка, і размарылася, што муж купіць ёй новыя духі. У такім выпадку можна зразумець і апраўдаць вар'яцкае жаданне адправіцца ў пятніцу ў Менск. Падумала, ці не даць яму часопісную выразку з якой-небудзь памадай ці крэмам ад куцюр. Тады вырашыла пакласціся на мужа і дазволіць яму здзівіць яе. Перад ад'ездам, праўда, не стрымалася і паквахтала: «Едзь асцярожна. Не спяшайся. Зважай на стрэчную плыню – ці мала дурняў лятуць на двайны-трайны абгон. Я пару разоў мусіла ў такіх выпадках з'езджаць на ўзбочыну і тармазіць ледзь не да поўнага прыпынку».

Абняліся-пацалаваліся, і муж паехаў, а яна засталася на гаспадарцы. Дзякаваць таму, што машыны не было, яна хоць не мусіла цягнуць дзяцей на возера, што яе ўнутрана радавала: гэта добры занятак для малых, але мярзляцтва ў ледзяной вадзе не для яе. І чаму некаторыя людзі думаюць, што выход-

ня на блакітных азёрах – гэта вяршыня жыццёвага поспеху? Прыязджаюць туды на «міні»-шміні ў даражэзных купальніках, абмазаныя крэмамі і для і супраць загару, пацярдне папасціўшыся колькі месяцаў і бясконца робячы «нажніцы» і «веласіпед», а можа і папацеўшы ў фітнэс-цэнтры. Ехалі б сабе на мора. Няўжо яна адна гарачыню не пераносіць? Так, холад яна таксама не любіць, але на возеры можна пасядзеццё у ценю соснаў, палюбавацца шкляной роўнядзю вады. Калі б не трэба было вучыць дзяцей плаваць, яна б і не палезла лішні раз у возера. А з іншага боку, варта адважыцца акунуцца і праплысці, і яе на бераг не выцягнуеш. Муж тады робіць ёй незадаволеныя знакі, паказвае на малых, маўляў, дзяцей без нагляду кідаеш, а я адзін не дам рады. Толькі сумленне яе і прымушае выйсці з вады, бо яна ведае, што, угрэўшыся на сонцы, не захоча ізноў лезці ў гэтую халадэчу...

А сястра яе любіць пакупацца на выходных. Вось і цяпер, у суботу, недзе а дзвянтай раніцы яна прыехала з іхнім стрыечным братам і сваім мужам. Сястра зайшла замуж за сябра дзяцінства – ягоная бабуля жыве па суседстве. Зяцю не сядзелася ў горадзе, і ён падрываўся рана ранкам, каб ляцець да бабулі ў госці. Аб адзінацатай, у апошнюю гадзіну, калі дазвалялася дзецям гуляць на дварэ, бо потым пякло сонца і яны мусілі хавацца ў хаце да трох (нажадана спаць дзённым сном), яна адчула, што на вуліцы нешта адбываецца. Што называецца, рэптыльным мозгам. Нейкія нязвыклія гукі, пасмейванне, ускрыкі, гаворка. Яна выйшла з сада на вуліцу. Проста на яе па разбітым трактарамі стогадовым бруку пад засенню вербаў, клёнаў і таполяў рухалася небывалае для мясцовага краявіду дзіва. Спачатку яна ўбачыла шыкоўную машыну. Паабапал яе, як целаахоўнікі ў фільме пра гангстараў, ці тое ішлі, ці тое беглі дзве вялізныя постаці – Галя і Коля. Галіна маці, бабуліна сяброўка, жыла ў пачатку вёскі, і яны прыстроіліся паглядзеццё, што гэта робіцца. Машынка знаходзілася недзе на ўзроўні іхніх паясніцаў. Галя была мажняя, хоць і не сказаць каб надта высокая жанчына, а Коля – да пары ёй, толькі большы, улічваючы, што ён асобіна мужчынскага полу. Каб уявіць Галіны габарыты, дастаткова распавесці гісторыю,

якая здарылася ў іхняй вёсцы пару гадоў таму. Гэтым летам іх апанавалі дзікі. Усе бабы баяліся хадзіць у лес у ягады, але не ісці не маглі, бо трэба было неяк зарабіць на чарніцах. Галя тады неяк стаяла ў двары, гледзячы на таўшчэзную вярбу і кажа: «Можа, патрэніравацца па дрэвах лазіць на той выпадак, калі дзіка сустрэну?» А праз нейкі час здарылася ў іх страшэнная бура – вядома, азёры прыцягваюць іх апошнімі гадамі ўсё часцей. Вялізныя дрэвы ў лесе паваліла і паламала, як запалкі. Назаўтра выправілася вялікая кампанія вяскоўцаў паглядзецц, што ў лесе бура нарабіла. Прыйшлі, а там – просека: дарогі, сцежкі заваленыя аграменнымі дрэвамі. Ва ўсіх бабулі, мацяркі, жонкі, дзеці. Лёгка ўявіць, што б было, калі б наляцела гэтая бура раніцай, пакуль усе яшчэ ў лесе. Тады нехта вырашыў перавесці ўсё ў жарг і гаворыць: «Можа, гэта Галя вучылася па дрэвах лазіць і гэтак сосны павалыла?» Ад таго часу так тое месца і клікалі – «Галіна просека».

Прыгледзеўшыся, яна ўбачыла, што за рулём аўтамабіля сядзіць яе муж. І машына такая нізкая, таму што гэта кабрыялет з адкінутым верхам, толькі не чырвоны, а барвовы ці, хутчэй, колеру спелых журавінаў. Яна была агаломшаная: не магла паверыць, што такое ўвогуле магчыма – вось так, проста прыгнаць у іхнюю некалі заціснутую паміж балотамі вёску кабрыялет найноўшай мадэлі. Яна пачувалася, як на сваім вяселлі, калі муж прыехаў да яе з букетам і не пазнаў яе, прыбраную і нафарбаваную. Цяпер яна як быццам не пазнавала свайго мужа, які з кветкамі выскачыў з машыны і пачаў яе віншаваць. Яна думала: «Няўжо гэта мой дзень народзінаў? І які ў мяне шчодры муж, калі зрабіў мне такі прэзент. І якая ж я асаблівая, калі мне дораць такія падарункі. Ну добра, хай сабе машына ўзятая напракат і гэта пустая трата, але ж як прыгожа, і як прыемна!»

Папалуднаваўшы і ледзь не сілком паклаўшы дзяцей спаць, уся кампанія пачала абмяркоўваць, што рабіць з гэтым прэзентам, якая будзе праграма. Удзельнічалі: бабуля, муж, сястра, муж сястры, нежанаты стрыечны брат. Нехта прапанаваў з шыкам праехацца на Белае возера. Але Белае (любімае ўсімі, хоць і пахне балотам) – гэта жабянятня. Які цымус ехаць

туды на чырвоным, прабачце, журавінавым кабрыялеце, хоць некаторыя так і робяць? На Рудакова далёка паркавацца – асабліва не пафарсіш. Можна паехаць у Купы, там арандаваць экскурсійны самалёт і пасмяяцца з Галі – прызямліцца ў яе на гарадах. Так, хто тады пахаванне Галі будзе аплочваць? Сваё возера, Наўры, нават не разглядалася: каго мы тут уразім – не той размах. «Чакайце, чакайце! – запярэчыла імянінніца. – Я ж прагнула нечага ўзнёслага, артыстычнага. Праехаць праз палі, па дарожцы, абсаджанай дрэвамі. І каб шалік, і рагі раз-вяваліся, і чорныя акулеры». Усе адзін за адным расчаравана ўздыхнулі, але слова імянінніцы – закон.

Пачалі рыхтаваць амуніцыю. Ціхенька прайшоўшы ў маленькі пакойчык, бо дзеці спалі, яна пачала шукаць у старой драўлянай шафе свае даўнія сукенкі, якія насіла ў сямнаццаць-дваццаць гадоў і якія шкада было выкінуць, а апранаць не мела сэнсу. Вісела там і вясельная сукенка. Пастаяўшы перад адчыненай дзверцай і паразважаўшы, яна выбрала крэмавую вясельную сукенку, доўгую чорную сукенку з дробнымі белымі кветачкамі і блакітны сарафан з вышпўкай. На дыбачках прабралася ў гэтую хату, і творчая нарада працягнулася. Сарафан спадарства забракавала адразу: занадта проста, хоць блакітны і журавінавы колер добра дапасуюцца. Завесіўшыся занавескамі, яна прымерыла каля прыпечку вясельную сукенку – ледзьве ўлезла ў грудзях і сцёгнах. Палюбаваліся, паўспаміналі, але на фотках будзе выглядаць, як карцінка з вясельнага буклета. Ізноў яна завесілася каля прыпечку, апранаючы чорную квяцістую сукенку. Самы раз. Асабліва яна спадабалася бабулі. Вядома, чаму: у яе маці была гэткага кшталту кашуля, толькі зялёная. Яе ўсе памяталі: бабуля так любіла гэтую кашулю, што захоўвала яе ў кufры і штолета даставала разам са старым дзіцячым адзеннем і саматканымі поцілкамі, каб прасунуць на сонцы. У выніку выбар паў на чорную сукенку, тым больш што куплялася яна падчас вучобы ў Лондане. Прычоску вырашылі пакінуць, якая ёсць, толькі замест нізкага хваста зрабіць высокі, хоць пад шалікам усё роўна не будзе відаць. Але вось праблема – дзе ўзяць шыфонавы шалік? Да таго ж чырвоны. Узгадалі, што свякруха

некалі даўна дарыла барвовы з чорнымі разводамі шалік – хадзіць у царкву. Ізноў яна прабралася на дыбачках у гэтую хату, шукала-шукала ў серванце і знайшла. З горам папалам прыстроіла шалік на галаве, бо ён саслізгаў з яе гладкіх вала-соў, абкруціла рагі вакол шыі, завязала ззаду. Паглядзелася ў люстэрка – нешта не падобна да арыстакраткі з фільма. «А што за фільм?» «А я адкуль памятаю? Можа, гэта і не адзін фільм, а два ці некалькі, але былі, былі такія кадры». Сястра пазычыла свае навагоднія акуляры. Трохі лепей, але зусім іншы стыль. Трэба такія акуляры, якія насілі ў дзевяностыя. Успомнілі, што маці прывозіла сабе падобныя акуляры са Швейцарыі, а яна іх падхапіла. Можа, таксама недзе валяюцца цяпер, адпраўленыя на пенсію ў вёску. Так і ёсць – бабуля прыгадала, што бачыла гэтае дабро ў шуфлядзе пад тэлевізарам. З падрапанымі гэтымі акулярамі яна выглядала ўжо бліжэй да патрэбнага вобразу. Заставалася памада. Але свая ізноў не гадзілася: максімум, на што яна цяпер адважвалася, – гэта колер ружовага дрэва. Сястра пакорпалася-пакорпалася ў касметычцы і знайшла чырвоную. Не, не гадзіцца. «Бураком можна вусны памазаць», – прапанавала бабуля. Не, лепей не рызыкаваць. Буракі, жарсныя пацалункі – пакусае перад тым, як фатаграфаванца, і будзе дастаткова.

Затым ўзяліся абдумваць, дзе ехаць. Праз былы барок? Там цяпер не той антураж – дарогу пашырылі. І не бегчы ж ім з камерай на лесе, як партызанам. Арэховую прысаду выкарчавалі і засадзілі жытам, ды там усё роўна сцежка была, а не дарожка. Падыходзіла толькі дарога на могілкі: вузкая, злева лес, справа поле. Не алея і няма засені дрэваў над дарогай, але настрой стварыць можна.

І вось яна прыбралася і нафарбавалася. Папрачыналіся дзеці, і вырашана было пачынаць акцыю. Муж павінен быў фатаграфаванца, а сястра здымаць на відэакамеру. Яна села ў машыну і ў суправаджэнні блазнаватых усмешак гасцей і суседзяў, а таксама плачу дзяцей, якіх не пусцілі ў машыну дзеля чысціні кадру, павольна, як было дамоўлена, праехалася некалькі метраў. Раптам ззаду закрычалі: «Стоп! Стоп!» Яна ўжо спужалася, ці не пераехала каго-небудзь выпадкова, калі

падбег муж сястры і са смехам паведаміў: «Пастой! Гэтак загле-
дзеліся на машыну, што забылі здымаць». Задні ход, улічваючы
колькасць публікі, яна вырашыла не даваць. Стартавала з таго
месца, дзе спынілася. Праехаўшы колькі метраў, ізноў прытар-
мазіла, каб дачакацца, пакуль астатнія сядуць у машыну зяця,
каб ехаць на могілкі. Цугам яны пракаціліся да канца вёскі,
а там другая машына абагнала яе, каб лепей было здымаць
тыя кадры, дзеля каторых усё і было задумана. Паказаўшы
правы паварот, яна сабралася была павярнуць на дарожку да
могілак, але папярэдняя машына рэзка затармазіла. Зазваніў
мабільны. Высветлілася, што перад лужынай на дарожцы,
якая не высыхае нават у спеку, ляжыць гадзюка. Паўстаюць
два пытанні: першае: «Можна, гэты кепскі знак?», другое: «Ці
таптаць змяю?» Пачалі раіцца. У вёсцы гадзюк забіваюць, але
ейны муж чытаў у нямецкім інтэрнэце, што іх знішчаць не-
льга. І потым: заб'еш, а раптам гэта таксама на благое, а пад
рукой няма бабулек, каб падказаць (свая праводзіла іх каля
хаты і ў мерапрыемстве ўдзельнічаць не захацела, бо не той
узрост). Сама ж яна пашкадавала, што сядзіць у кабрыялеце,
а не ў звычайнай закрытай машыне, таму што ёй пачало зда-
вацца, што на яе вось-вось накінуцца змеі і будуць поўзаць
па ёй і джаліць за дачную разбэшчанасць, за пыху і непавагу
да сціпрых вясковых традыцыяў. Раіліся-раіліся і вырашы-
лі пусціць гадзюку паміж колаў. Сядзячы ў сваім адкрытым
кабрыялеце, яна запллошчыла ад страху вочы і нават не ве-
дала, мінула змяю ці не. Яна ажно здрыганулася, уявіўшы,
як пераціснутая гадзюка зараз завяжацца над кабрыялетам
вузлом і схіліць да яе разяўленую пашчу з атрутнымі зубамі
і раздвоеным языком. Ці што там у змеяў у роце? А калі гэта
цяжарная гадзюка і ў яе з жывата вылезе зараз сем малень-
кіх слізкіх і вёрткіх гадзят? Што ні ўяві – суцэльны грэх.

Яна расплюшчыла вочы – лужына засталася ззаду, і ця-
пер яна рухалася па дарожцы на могілкі. Дарогу кожны год
заворвалі, але вяскоўцы ізноў пракладалі яе, каб дабрацца да
могілак і ў суседнюю вёску, таму што дарога там была спра-
двеку. Раней па правым баку знаходзіўся панскі двор. Яе
бабуля памятала, як маладыя, прыгожа апранутыя паненкі

у капелюшах хадзілі праз вёску прагуляцца ў арэховую прысаду. У трыццаць дзевятым годзе паны ўцяклі ў Польшчу, пакінуўшы на сядзібе сваю састарэлую маці: можа, яна сама не захацела кратацца з месца, а можа, думалі, што старую бабку ніхто не зачэпіць. Тут яны памыліліся. Распавядалі, што нейкія маладзёны з суседняй вёскі, быццам бы адэпты новай улады, прывязалі бабку да хваста каня і пачалі яго ганяць па полі. Старая пані таго не перажыла, сканала ад траўмаў, але і маладзёны гэтыя памерлі не сваёй смерцю, а перад тым мучыліся ад скураных хваробаў: скура ў іх да мяса аблезла і кроў ішла. Людзі казалі, што гэта ім за раны старой пані гэткае пакаранне. Ад панскай сядзібы засталася толькі сажалка, зарослая нейкімі невыразнымі кустамі – само месца зааралі, як і дарогу. У гэтай сажалцы ніхто не лавіў рыбу, і хоць-калі там збіраліся сабачыя вяселлі. Да былога двара можна было падысці ад лесу, але людзі баяліся туды совацца. У рэшце рэшт з гэтага боку вырас непрылазны гушчар, і невядома было, растуць там грыбы-ягады ці не. Ну і дарожку яны сабе выбралі да здымак!

На папярэдняй машыне загарэліся чырвоныя стоп-сігналы. Ізноў званок. Сястра паведаміла, што будзе здымаць відэа з двух ракурсаў: з машыны, а потым ад поля. І тут яе працяла думка: для таго, каб атрымаўся кадр, адпаведны таму, што ў фільме, здымаць трэба ажно ад панскага двара, таму што ў кіно аўто едзе злева-направа ў аддаленай перспектыве. Але як здымаць, калі паабапал дарогі расце жыта? Не на сосны ж, як тая Галя, лезці? Гутарылі-гутарылі і вырашылі здымаць, як атрымліваецца, а мужа дэлегавалі фатаграфавальца.

На фотках яна ўсміхаецца ад вуха да вуха. Вобраз у яе зусім не арыстакратычны, а сучасна-гарадскі, і ў гэтым царкоўным шаліку яна выглядае так, як быццам едзе ў падшэфны калгас буракі палоць, хоць і на кабрыялеце. Ад мары толькі тое і засталася, што тонкія запяскі на «без пятнаццаці тры». На відэа добра чуваць, як моцна дзьме вецер, ціўкаюць у лесе птушкі, стракочуць у жыце конікі, ці каму там яшчэ належыць стракатаць. Смяюцца і крычаць дзеці. Бубняць, даючы парады і абмяркоўваючы ўсё на свеце, дарослыя. Яна

здымае чорныя акуляры і часта-часта міргае вачыма. (Яна што – заўжды так робіць?) Паглядзеўшы відэа, яна страціць адчуванне ўздому, незвычайнага шоу, небывалай весялосці, якія былі ў яе падчас мерапрыемства, і запомніць толькі гэты гукавы фон і сваё частае мірганне. (Не, болей ніякага відэа! Альбо так: мілая сялянская дзяўчына ў паркалёвай сукенцы і белай хустцы ідзе ўздоўж жытняга поля з букетам валошак-рамонкаў. Від ззаду. Не загубленая яшчэ цяжкай сялянскай працай пластыка. Рухаецца яна прыгожа – для нашчадкаў гэтага будзе дастаткова.)

І вось місія была выкананая, мара здзейсненая і трэба цяпер было неяк выбірацца з гэтай дарожкі праз поле, а не аддавацца роздумам пра тое, ці дастаткова яна арыстакратычная і ракавая жанчына з выгляду. Развярнуцца, не патаптаўшы жыта, там было немагчыма. Заставалася толькі ехаць да могілак і акружавацца там. Яны цугам пад'ехалі да лесу, дзе быў магільнік. Гэта быў светлы, утульны і духмяны сасоннік. Сям-там панарасталі бярозкі. На могілках заўжды было так прыгожа, што лёгка было забыць, з якой нагоды людзі там звычайна апынаюцца. Перад самым магільнікам было перакрываванне дарог, і там можна было лёгка развярнуцца, але папярэдняя машына ізноў спынілася і з яе высыпалі ўсе пасажыры, уключаючы дзяцей. Усе падышлі да яе і прапанавалі ісці на могілкі, калі яны ўжо сюды, сабраўшыся гэтак разам, заехалі. І яны рушылі ў самы канец могілак да сваёй радні. У іхняй сям'і было два вялізныя шэрагі – адзін дзедаў, другі бабін. Дзедава магілка з агароджаным для бабы месцам стаяла ўжо асобна – трэцім шэрагам. З фатаграфій на іх глядзелі, заўсёдна ўсміхаючыся і радуючыся ім, продкі. У некага, асабліва ў тых, хто памёр маладым, фотак чамусьці не было. Яны пахадзілі-пахадзілі, патлумачылі дзецям, дзе хто ляжыць. Паправілі штучныя кветкі, паскідалі з магілак бярозавыя лісцікі і сасновыя іголки. Пашкадавалі, што не прыхпілі ніякага пачастунку. Сын з дачкой паказалі на свае пакецікі кукурузных палачак з падарункам. (Кітайская хімоза – абсалютная забарона! Кантрабандысты малыя! Пад падазрэннем у пасрэдніцтве стрыечны брат – варта правесці з ім асветніцкую размову.) Ну што ж, вырашылі пакласці

кукурузныя палачкі, і малыя радасна кінуліся выконваць заданне – хоць нейкае апраўданне кітайшчыне.

Вярнуўшыся дахаты, яны выправіліся на гароды рабіць пашлыкі. Агонь звычайна раскладалі каля лазні. Пад яе сцяной стаялі невядома адкуль прыцягненыя электрыкам-Колем і падараныя бабулі тэатральныя адкідныя крэслы. Бабуля прыйшла з кайком і села на адно з іх. Дзеці насіліся і рызыкавалі ў рэшце рэшт затармазіць дзе-небудзь у гародзе, ад чаго бабуля час ад часу распачна адрывала ад зямлі канец кійка і бездапаможна торкала ім у паветра, бязгучна вымаўляючы гарэзам. Прыйшлі на сяло і Галя з Колям. Мужчыны завіхаліся каля пашлыкоў, жанчыны накрывалі раскладны стол. Шпокнула, не дачакаўшы першай партыі мяса, пробка ад бутэлякі з чырвоным, віно палілося ў келіхі, зазвінела за прамоўленым тостам шкло. Яна даседзела ў той вечар з гасцямі да дванаццаці, здолеўшы а дзясятай пакласці дзяцей спаць пад наглядам бабулі. Кампанія ўсё разрасталася: завітвалі прыехаўшыя на выходныя сябры дзяцінства. Прыйшло і яе першае каханне – тоўсты дзядзька з прыгажуняй-жонкай ледзь не на дзесяць гадоў маладзей за яго.

Бабкі-суседкі прызналіся назаўтра, што баяліся заснуць і прапусціць, як яны заспяваюць. Яна не ведала, што і яе саму, як і шмат іншых, чакае бяссонная ноч. А ўсё праз гэты кабрылет. Машына стаяла ў двары, вароты былі запчэпленыя, але ў нейкі момант яна ўсвядоміла, што яна і яе госці не адны ў вёсцы. Постаці, шэпт, цені, ціхая гамонка, аддалены смех, бляск чужых вачэй у водблісках агню – розгалас пра незвычайную машыну і яе дзень народзінаў прывабіў цікаўных з навакольных вёсак. Яна ўзгадала, што некалі, калі суседскага хлопца праводзілі ў армію, усе канавы кішэлі, бы прусакамі, падлеткамі і маладзёнамі, прагнымі далучыцца да чужога свята і халяўнай выпіўкі. Відавочна, тое самае адбывалася і зараз. Гэткія гулянкi, нечаканыя госці і забавы прыцягваюць у вёсцы людзей, бы свежая кроў – драпежніка.

Начная мітусня пачалася з даха: раптам, адспяваўшы песні свайго юнацтва – «Новае неба», «Мрою», «НРМ» і старога «Уліса», – яны ўзгадалі, што машына адкрытая. І хоць дождж

не прадказвалі на тую ноч, але край азёрны – невядома, як сябе могуць павесці стыхіі. Пайшлі тады яны з гародаў у дварышча і, перагаворваючыся, а тое і пераругваючыся шэптам, каб не пабудзіць малых, сталі разбірацца, як падняць дах у машыне. Затым, калі ўжо ўсе ляглі спаць, ёй уяўлялася, што хто-небудзь з гэтых прагных постацяў падкрадзецца ціхенька да машыны і выпадкова ці знарок падрапае яе. Альбо, што яшчэ горай, у тынэйджарскім запале возьме пакатацца. Разпораз яна ціхенька ўставала, стараючыся не рыпець спружынамі, і на дыбачках падыходзіла да вакна, каб упэўніцца, што машыне нішто не пагражае. Тая, бы халодная цвердаскурая журавіна, спакойна паблісквала бакамі ў месяцавым святле. Бабуля ў маленькім пакойчыку за занавескай час ад часу выдыхала: «Божа, божа...», – ссоўвалася з ложка, і наколькі гэта было магчыма для яе без калка, таксама тупала да вакна і, павіснуўшы на падваконні, бо ёй цяжка было стаяць, правярала, ці на месцы кабрыялет. Недзе а другой ночы яна пачула прыглушаныя галасы і крокі на бруку, і, як рысь, скокнула з ложка да вакна – гэта яе сястра з зяцем прыйшлі паглядзець, ці ўсё ў парадку. Паенчвалі пераўзбуджаныя дзеці. Толькі муж спаў сном праведніка з лёгкім сэрцам рыцара, які здолеў здабыць для сваёй дамы замоўлены трафей.

Пасля амаль бяссоннай ночы яна была рада, што машыну трэба адганяць назад у горад. Сястра выкланчыла для сябе гонар сесці за стырно, а мужа адправілі да зяця на пасажырскае месца. І вось цяпер усё было як мае быць. Усё дарэчы. Сястра, заўжды прыгажэйшая за яе, з густымі ільнянымі валасамі ў высокім хвасце, у белай свабоднай блузе з раблёнымі шыдэлкам карункамі, у белых нагавіцах, з французскім манікюрам і ягаднай памадай (а як ёй, дык і не знайшла адразу ў касметычцы – жанчыны ёсць жанчыны) села на месца кіроўцы і паставіла рукі на «без пятнаццаці тры». Яна зрабіла фотаздымкі сястры – у чорных акулерах, без акулераў, з белым шыфонавым шалікам вакол шыі (і адкуль тая ведала пра шалік?). Потым, калі зробленыя фотаздымкі ляжалі перад ёй на сталі, яна ўсё шукала ў сабе прыкметы старасці, параўноўвала сябе з малодшай сястрой. Так, тая лепей глядзелася

за стырном кабрыялета, і відавочна было, што яе не турбуе ні халодная вада ў возеры, ні садоўніцтва-агародніцтва, ні дзіцячы рэжым дня, ні патэнцыйныя хваробы. Яна яшчэ жыве бесклапотным жыццём, дзе ёсць толькі лета, шашлык каля лазні, магчымасць сустрэцца з сябрамі дзяцінства на юбілеі сясстры, каторай спаўняецца трыццаць гадоў. І адзіная непрыемнасць – гэта дакучныя камары. Яна сама выглядала на фотаздымках даволі камічна, але не падалася сабе ні хвораі, ні старой, ні нябожчыцай у блізкай перспектыве. Яна бачыла крыху змянчоную маладую жанчыну, загарэлую мамашку дваіх маленькіх дзяцей, у каторай адна мэта – працаваць, як гадзіннік, назапашваючы пчасце сыну і дачцэ. Можна быць, яна не ракавая і не арыстакратычная, але хаця б запясі ў яе тонкія. Магчыма, гэтага будзе дастаткова, каб адчуваць сваю жаночую непаўторнасць?

Гэтай ноччу, паклаўшы дзяцей спаць, перамыўшы посуд сваімі рукамі з тонкімі запясцямі ў жоўтых рукавіцах паметру L і папрасаваўшы назаўтра адзенне, яна ляжала ў ложку і глядзела ў вакно. Яно выходзіла на стары ганак (раней там быў парадны ўваход, а потым дзверы часткова заклалі дзеля эканоміі месца). Вакол ганка паразрастаўся сліўняк і пагражаў запаланіць сабой усю вольную прастору. Кожны год нехта рашуча казаў: «Усё! Сёлета выкарчваем слівы: яны ўсё пазадушвалі, і хутка мы не ўлезем праз іх у хату». Але час пралятаў, надыходзіў жнівень, і, гледзячы на абсыпаных пладамі дрэвы, нельга было сабе ўявіць, што іх можна зрэзаць. Вось і зараз у бляклай ліпеньскай начы відаць было, што галіны ажно згінаюцца ад сліваў, і зразумела было, што хутка ізноў трэба будзе варыць гэтае бясконцае варэнне, бо не дарма ж яе продкі саджалі сад (слівовае варэнне – яе каронны спецыялітэт: палова слоікаў з карыцай, чвэрць з апельсінам, чвэрць з апельсінавай цэдрай, варыцца мінімум два вядры – астатняе з’ядаецца ў добраахвотна-прымусовым парадку, ідзе на пірагі і проста згнівае). Ёй захацелася закрычаць, залямантаваць страшным бабскім голасам, як па нябожчыку. Яна разумела, што разбудзіць і перапужае дзяцей і бабулю. Але не знаходзіла ў сабе моцы маўчаць, і не мела смеласці, каб закрычаць. Па

маладосці, па жыцці, па хваробе, па смерці. Па тым, чаго яна чакала і не чакала ад свайго лёсу. І ў гэтыя апошнія імгненні паміж тым, што было, і тым, што будзе (можа быць, сном, а можа быць, агульным абуджэннем), у пуштаце ад стомы, ад перажытага болю і яго цяперашняй адсутнасці, ад сваёй неспадзяванай амністыі, як дзіцё, якое ўшчэнт выплакала нейкую аднаму яму вядомую патрэбу, боль ці крыўду, альбо як гаспадар, які чарговы раз пасадзіў гарод і ўпарадкаваў сад і цяпер будзе чакаць ураджаю, калі яму не зашкодзяць вайна ці прыродныя з'явы, яна падумала зморана і радасна: «Якая ўсё ж палёгка – заставацца жывой, і якое шчасце – не мець чырвонага кабрыялета...».

6 снежня 2011 – 13 сакавіка 2015 г.

ЗМЕСТ

Аповесці	5
«1896»	5
Чорная лінія	45
Настаўнік заўжды вінаваты.....	75
Апавяданні	145
Вырві гэта з мяне.....	145
Калекцыянер.....	149
Клінічны выпадак, альбо Дарэмныя ўцёкі.....	154
А вы думалі, пра што?	171
Няма Соні паратунку.....	177
«Як мы гралі розныя п'есы»	188
Пясняр паталагічнага кахання	200
Мы ідзем на пахаванне.....	211
Пілокі-ліквідатары	216
Не злавіць тую птушку	226
Цяпер застанеца след.....	228
Беларускі бальзам	236
Ваўкалак.....	246
Ода зялёным гумовікам	253
Гэткай бяды, альбо Каханне як штамбавая ружа.....	265
Лёс - не лёс	284
Чырвоны кабрыялет.....	293

Літаратурна-мастацкае выданне

Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
«Кнігарня пісьменніка»

Выпуск 71

Роўда Марыя

**Клінічны выпадак,
альбо Дарэмныя ўцёкі**
Аповесці, апавяданні

Адказны за выпуск Генадзь Вінярскі
Рэдактар Барыс Пятровіч
Вёрстка Ларысы Гарадзецкай
Фота Зоі Сазонавай
Карэктурa Віктара Іванова
Вокладка Уладзіміра Дрындражыка

Падпісана да друку 16.12.2015. Фармат 84x108 1/32.
Папера афсетная. Ум. друк. арк. 16,38. Ул.-выд. арк. 15,38.
Наклад 250 ас. Зак. 540.

ПУП «Кнігазбор».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 1/377 ад 27.06.2014.

Вул. Я. Лучыны, 38-93, 220112, Мінск.

Тэл./факс (017) 207-62-33, тэл. (029) 772-19-14, 682-83-86.

E-mail: bkniha@tut.by

Надрукавана з арыгінала-макета заказчыка ў ААТ «Аргбуд».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 2/167 ад 1.10.2014.

Вул. Берасцянская, 16, 220034, Мінск.

Марыя Роўда
(Салаўёва Марыя Аляксееўна)
нарадзілася ў 1975 годзе ў Мінску.
У 1990–1992 гадах навучалася на
аддзяленні беларускай мовы
і літаратуры Ліцэя БДУ.
У 1997 годзе скончыла факультэт
ангельскай мовы Мінскага
дзяржаўнага лінгвістычнага
ўніверсітэта. У 2005 годзе абараніла
кандыдацкую дысертацыю па
дыскурсіўна-кагнітыўным аналізе
ангельскага мастацкага тэксту.
Працуе дацэнтам МДЛУ на кафедры
гісторыі і граматыкі ангельскай мовы.
З 2006 года першы ў Беларусі
фасілітатар неасакратаўскай размовы.
З 1993 года друкуецца ў “Нашай Ніве”
і “Архэ”. Перакладала на беларускую
мову англамоўную прозу, драматургію
і дзіцячыя мультфільмы. Друкавалася
ў зборніках “Жанчыны выходзяць
з-пад кантролю” (Менск: Логвінаў,
2007) і “Antologie Běloruských Povídek”
(Brno: Větrné mlýny, 2006).

ISBN 978-985-7144-09-9

9 789857 144099

Мәдениет және спорт

Қазақстан Республикасының
Сәулет және архитектура